

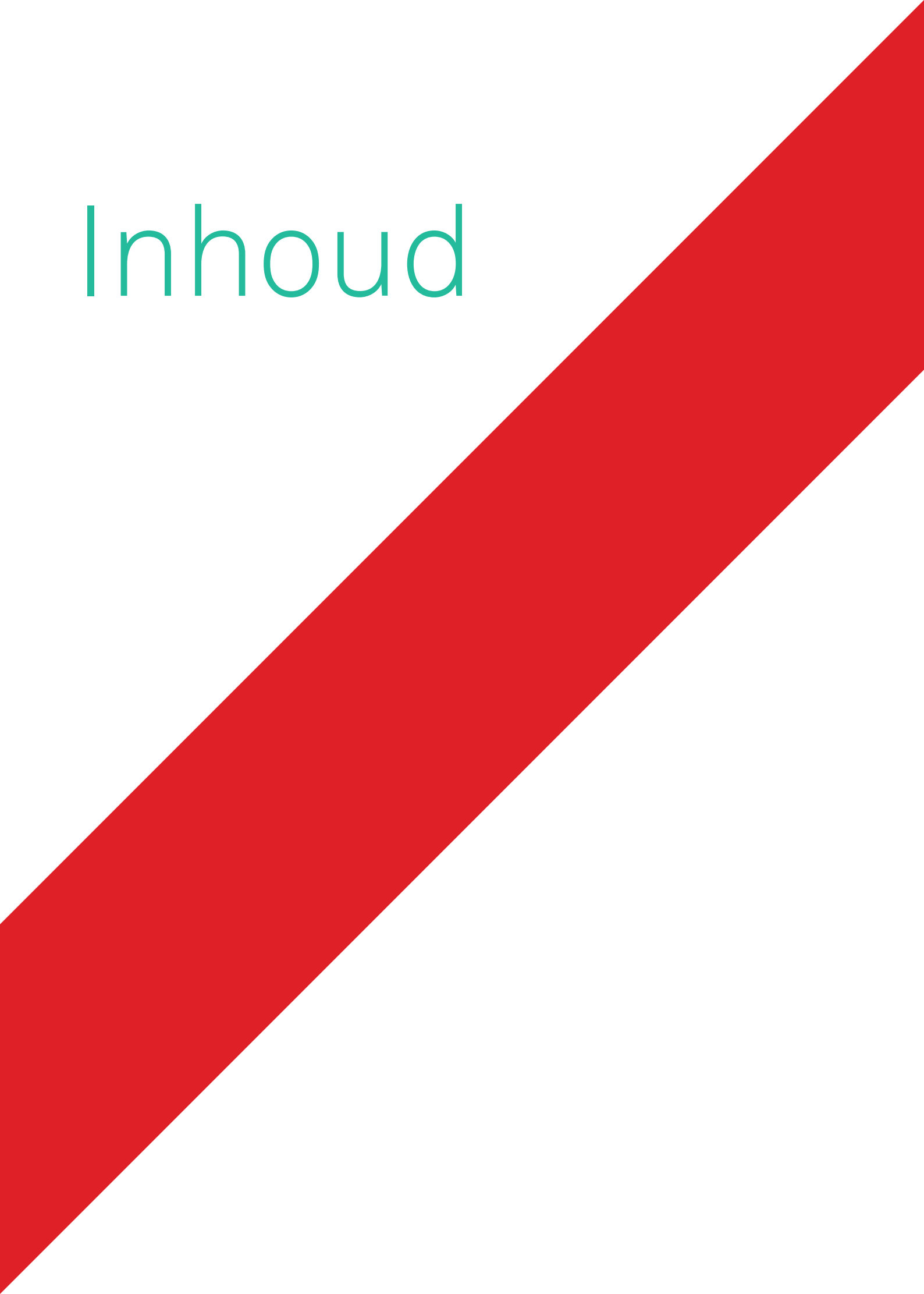
Analyse visitatierapporten

Kunstvak- opleidingen

Analyse visitatierapporten

Kunstvak- opleidingen

Inhoud

1 Inleiding	7
1.1 Aanleiding en doel	7
1.2 Reikwijdte	7
1.3 Kernvragen	7
1.4 Werkwijze en rapportage	8
2 Algemene conclusie van de NVAO	11
2.1 Algemeen beeld	11
2.2 Antwoord op de kernvragen	11
2.3 Slotwoord	13
3 Deelrapport Autonome Beeldende Kunst	15
Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies	15
A Conclusies bij de kernvragen	16
Bachelor	16
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	16
2 <i>Profilering</i>	17
3 <i>Instroom</i>	17
4 <i>Systematische actualisering</i>	17
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	18
Master	18
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	18
2 <i>Profilering</i>	18
3 <i>Instroom</i>	19
4 <i>Systematische actualisering</i>	19
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	19
B Bevindingen bij de kernvragen	20
Bachelor en master	20
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	20
2 <i>Profilering</i>	27
3 <i>Instroom</i>	29
4 <i>Systematische actualisering</i>	31
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	32
4 Deelrapport Vormgeving	37
Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies	37
A Conclusies bij de kernvragen	38
Bachelor	38
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	38
2 <i>Profilering</i>	39
3 <i>Instroom</i>	39
4 <i>Systematische actualisering</i>	39
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	40
Master	40
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	40
2 <i>Profilering</i>	41
3 <i>Instroom</i>	41
4 <i>Systematische actualisering</i>	41
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	41

B	Bevindingen bij de kernvragen	42
	Bachelor en master	42
	1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	42
	2 <i>Profilering</i>	48
	3 <i>Instroom</i>	49
	4 <i>Systematische actualisering</i>	51
	5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	53
5	Deelrapport Dans	57
	Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies	57
A	Conclusies bij de kernvragen	58
	Bachelor	58
	1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	58
	2 <i>Profilering</i>	59
	3 <i>Instroom</i>	59
	4 <i>Systematische actualisering</i>	60
	5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	60
	Master	60
	1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	60
	2 <i>Profilering</i>	61
	3 <i>Instroom</i>	61
	4 <i>Systematische actualisering</i>	61
	5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	61
B	Bevindingen bij de kernvragen	62
	Bachelor en master	62
	1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	62
	2 <i>Profilering</i>	69
	3 <i>Instroom</i>	71
	4 <i>Systematische actualisering</i>	73
	5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	75
6	Deelrapport Theater	79
	Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies	79
A	Conclusies bij de kernvragen	80
	Bachelor	80
	1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	80
	2 <i>Profilering</i>	80
	3 <i>Instroom</i>	81
	4 <i>Systematische actualisering</i>	81
	5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	81
B	Bevindingen bij de kernvragen	82
	Bachelor	82
	1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	82
	2 <i>Profilering</i>	86
	3 <i>Instroom</i>	87
	4 <i>Systematische actualisering</i>	88
	5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	90

7 Deelrapport Muziek	93
Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies	93
A Conclusies bij de kernvragen	94
Bachelor	94
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	94
2 <i>Profilering</i>	95
3 <i>Instroom</i>	95
4 <i>Systematische actualisering</i>	96
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	96
Master	96
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	96
2 <i>Profilering</i>	97
3 <i>Instroom</i>	97
4 <i>Systematische actualisering</i>	97
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	98
B Bevindingen bij de kernvragen	98
Bachelor en master	98
1 <i>Vorbereiding op de beroepspraktijk</i>	98
2 <i>Profilering</i>	110
3 <i>Instroom</i>	113
4 <i>Systematische actualisering</i>	116
5 <i>Trends en ontwikkelingen</i>	118
8 Bijlagen	123
1 <i>Uitwerking van de kernvragen</i>	123
2 <i>Samenstelling van de overlegorganen</i>	125
3 <i>Tijdspad</i>	126
4 <i>Verlagen van de bijeenkomsten met de landelijke Netwerken</i>	126
<i>Netwerk Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving</i>	126
<i>Netwerk Dans</i>	131
<i>Netwerk Theater</i>	132
<i>Netwerk Muziek</i>	133
Colofon	134

A thick, solid red diagonal stripe runs from the bottom-left corner to the top-right corner of the page, partially overlapping the text.

Hoofdstuk 1 Inleiding

1.1 / Aanleiding en doel

In de brief genaamd 'Kunstvakonderwijs' dd. 16 maart 2009 van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan de Tweede Kamer wordt aan de NVAO gevraagd om een analyse te maken van het kunstvakonderwijs op basis van de beschikbare accreditatiebesluiten of visitatierapporten. Bedoeling is om de ontwikkelingen in de sector in kaart te brengen. De volgende thema's worden in de brief beklemtoond: de selectie van studenten, de aansluiting op de arbeidsmarkt en het niveau van de afgestudeerden.

Mevrouw M. Sussenbach en de heer E. Slot, coördinerende beleidsmedewerkers van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap directie Hoger Onderwijs & Studiefinanciering en directie Kunsten hebben de vraag van de minister mondeling toegelicht aan de NVAO op 22 april 2009. Op basis van deze toelichting heeft de NVAO een plan van aanpak opgesteld en een extern deskundige aangetrokken. Het plan van aanpak is besproken met mevrouw Sussenbach op 2 juni 2009 alsook met de heren Vincent Assink, voorzitter van het Sectoraal Adviescollege Kunstonderwijs (SAC-KUO) en Erwin van Braam, hoofd algemeen beleid van de HBO-raad, op 9 juni 2009. De input van deze gesprekspartners is in overweging genomen en heeft geleid tot de vaststelling van de reikwijdte, de kernvragen, de werkwijze, het tijdsplan en de overlegorganen voor deze analyse.

Het voorliggende rapport heeft als doel een overzicht te geven van de trends en ontwikkelingen in het kunstvakonderwijs en als referentiekader te fungeren met het oog op respectievelijk het formuleren van een sectorplan door de HBO-raad en de beoordeling daarvan door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De commissie Dijkgraaf, die een adviserende rol vervult in de ontwikkeling van het sectorplan voor de kunstvakopleidingen, zal van deze informatie gebruikmaken. Dit rapport vormt één van de informatiebronnen waarop de commissie haar advies kan baseren.

1.2 / Reikwijdte

Er studeren ruim 20.000 studenten in het hoger kunstvakonderwijs (KUO); dat is ruim 4 procent van het aantal studenten in het hoger onderwijs. De grootste sector in het kunstvakonderwijs is vormgeving (design), waar drie van de tien kunststudenten studeren. Ongeveer een kwart van de studenten studeert aan één van de conservatoria. 15 procent van de studenten volgt een specifieke opleiding voor docenten in de kunst. De overige 30 procent van de studenten volgt bijvoorbeeld een theateropleiding, een dansopleiding, een architectuuropleiding of een opleiding op het gebied van film en televisie.^{1>}

Verschillende kunstdisciplines kunnen in aanmerking komen voor deze sectoranalyse. De vernoemde brief van de minister gaat in de eerste plaats uitgebreid in op de opleidingen Beeldende Kunst. In samenspraak met de opdrachtgever is beslist alle opleidingen te betrekken uit de domeinen van de Autonome Beeldende Kunst, Vormgeving, Dans, Theater en Muziek van bekostigde hbo-instellingen. Indien een selectie is gemaakt, houdt die rekening met de afdekking van het domein, het studentenaandeel binnen het domein en de landelijke spreiding. Opleidingen die via de procedure 'Toets nieuwe opleiding' geaccrediteerd zijn, komen niet in aanmerking vanwege het daartoe gehanteerde beoordelingskader. Dit wijkt op een aantal facetten af van het beoordelingskader voor bestaande opleidingen.

In totaal zijn 52 opleidingen meegenomen in de analyse. De uitgebreide en systematische aanpak (zie 1.3 kernvragen en 1.4 werkwijze en rapportage) garanderen dat het gepresenteerde beeld in deze analyse representatief kan worden geacht voor de betrokken domeinen. Dit is bevestigd door de verschillende landelijke Netwerken die hun deelrapport(en) hebben gevalideerd.

1.3 / Kernvragen

Aansluitend bij de thema's in de brief 'Kunstvakonderwijs' en in overleg met de opdrachtgever zijn vijf kernvragen geformuleerd. Rond die vijf kernvragen zijn de deelrapporten voor de disciplines Autonome Beeldende Kunst, Vormgeving, Dans, Theater en Muziek gestructureerd. De thema's van de vijf kernvragen zijn achtereenvolgens 'voorbereiding op de beroepspraktijk', 'profilering', 'instroom', 'systematische actualisering' en 'trends en ontwikkelingen'. De vijf vragen luiden als volgt:

1. Op welke wijze worden studenten voorbereid op het (inter)nationale beroepenveld en is deze voorbereiding adequaat?
2. Is sprake van profilering/differentiatie in de opleidingen?
3. Hoe functioneert selectie aan de poort en staat deze in relatie tot de nagestreefde eindkwalificaties en de kwaliteit van de afgestudeerden?
4. Hoe treden actuele ontwikkelingen/trends op een systematische wijze binnen in het onderwijs?
5. Van welke trends/ontwikkelingen (nationaal en internationaal) is sprake in de visitatierapporten en zijn deze richtinggevend voor de opleidingen?

1> Alle cijfergegevens zijn aangeleverd door de HBO-raad.

De eerste vier kernvragen vormen een geheel en geven inzicht in de aansluiting van de opleidingen op de arbeidsmarkt.

De eerste kernvraag over de *'voorbereiding op de beroepspraktijk'* doorloopt de lijn van doelstellingen, over programma naar eindniveau. De kernvraag gaat in op de doelstellingen van de opleidingen en de afstemming ervan met het beroepenveld en bekijkt hoe de beroepsvoorbereiding verwezenlijkt wordt aan de hand van het didactisch concept, de aandacht voor het entrepreneurship en het ambacht, de stagemogelijkheden en projecten, het (kunst)theoretisch onderwijs en de onderzoeksactiviteiten en lectoraten. Indicaties voor de sterke punten of de aandachtspunten van de beroepsvoorbereiding zijn onder andere het niveau van de afgestudeerden, de inzetbaarheid van de afgestudeerden, de aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk.

In de tweede kernvraag staat de *'profilering'* van de opleidingen centraal. De diversiteit in het opleidingsaanbod is van belang om te kunnen inspelen op de verschillende behoeften van de instromende studenten en om te kunnen garanderen dat afgestudeerden met gedifferentieerde afstudeerprofielen de arbeidsmarkt betreden.

Als derde wordt aandacht besteed aan het instroombeleid. Dat is een cruciale factor bij het selecteren van de geschikte kandidaten mede in relatie tot het profiel van de opleiding en bij het bewaken van het (eind)niveau. De derde kernvraag betreft de 'instroom' en gaat in op de toelatingseisen, de selectiecriteria, de selectieprocedure, alsook de aanmelding en de aard van de instroom.

Naast de beroepsgerichtheid van de opleiding, de differentiatie van het aanbod en de kwaliteit van de instroom, vormen de actualiteit en de trends/ontwikkelingen een belangrijke factor voor een adequate aansluiting op een arbeidsmarkt die steeds in ontwikkeling is. De vierde kernvraag richt zich daarom op de wijze waarop opleidingen een systematische actualisering van hun onderwijs in functie van de arbeidsmarkt borgen. De verbinding van de docenten met de beroepspraktijk en de betrokkenheid van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg van de opleiding zijn hiertoe een middel. Deze worden in de analyse onder de loep genomen.

De laatste kernvraag met als thema 'trends en ontwikkelingen' staat enigszins los van de eerste vier en beoogt een overzicht te geven van de huidige trends en ontwikkelingen in de kunstvakopleidingen. Uitgangspunt hierbij zijn de trends uit het rapport 'Beroep kunstenaar' uit 1999 van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs.

1.4 / Werkwijze en rapportage

Het rapport bevat vijf deelrapporten, één per discipline (Autonome Beeldende Kunst, Vormgeving, Dans, Theater en Muziek). Elk deelrapport bestaat uit een deel A/conclusies bij de kernvragen en een deel B/bevindingen. De bevindingen in deel B zijn citaten uit de visitatierapporten die de conclusies in deel A onderbouwen. Vooraan in elk deelrapport zijn enkele cijfergegevens over de discipline en de scores van de geanalyseerde facetten opgenomen. Tevens is een overzicht gemaakt van de sterke punten en de aandachtspunten uit de conclusies bij de kernvragen.

De algemene conclusie van de NVAO volgt na deze inleiding. De bijlagen zijn toegevoegd in Hoofdstuk 8.

De visitatierapporten bevatten het meest uitgebreide materiaal waarover de NVAO kan beschikken en verschaffen de nodige informatie voor een analyse en een algemene conclusie als antwoord op de kernvragen. De opbrengst van alle relevante bevindingen uit de 52 visitatierapporten is verzameld onder de subtitels bij elke kernvraag. Deze subtitels komen overeen met een facet uit het NVAO-kader of sluiten nauw aan bij een onderliggend criterium van een facet. Daarnaast verwijzen enkele subtitels naar aandachtsgebieden waarop de visitatierapporten zijn gescreend zoals bijvoorbeeld ambacht, entrepreneurship, lectoraten of zoekperiode naar werk. De aandachtsgebieden zijn in overleg met de opdrachtgever bepaald. In bijlage 1 'uitwerking van de kernvragen' staan per kernvraag de betrokken facetten en de aandachtsgebieden weergegeven.

Aangezien informatie over de aandachtsgebieden in meerdere visitatierapporten voorkomt, weegt deze mee in de conclusies bij de kernvragen. Ook de vaststelling dat een aandachtsgebied niet of ontoereikend aan bod komt in een visitatierapport krijgt een betekenis. In dat geval verdient het aandachtsgebied wellicht verdere toelichting of nadere uitwerking in de opleiding.

Bij de conclusies van elke kernvraag staat telkens vermeld om welke reden een aandachtspunt is geformuleerd: op basis van kritische bevindingen uit meerdere visitatierapporten en/of omdat een aandachtsgebied niet of ontoereikend aan bod komt in één of meerdere visitatierapporten.

De scores waarnaar in de deelrapporten wordt verwezen, dienen niet om een onderscheid of ranking tussen de opleidingen aan te brengen, maar hebben tot doel om de context te schetsen waarin de citaten van panels kaderen. Leidend daarbij is dat in het geval van een score *'onvoldoende'* of *'voldoende'* panels vaak verbeterpunten noemen, terwijl de scores *'goed'* of *'excellent'* vaak wijzen op punten die sterk

ontwikkeld zijn in de opleidingen. Belangrijk om in dit verband te vermelden is dat de oordelen voor de verschillende opleidingen door verschillende panels zijn uitgesproken. Deze panels werkten tevens in opdracht van verschillende VBI's (Visiterende en Beoordelende Instanties) die elk een eigen operationalisering van de beoordelingsschaal hanteren. Voorts gaan panels slechts beperkt in op eventuele kwaliteitsverschillen tussen de varianten of locaties van een opleiding. Daar waar panels wel verschillende scores hebben toegekend, is de hoogste opgenomen in het overzicht.

Elk deelrapport is intern binnen de NVAO bestuurlijk besproken. Verder is het ter controle voorgelegd aan een klankbordgroep bestaande uit vertegenwoordigers van het Ministerie van OCW en van de HBO-raad. Ook is elk deelrapport het onderwerp van gesprek geweest en gevalideerd tijdens afzonderlijke disciplinebijeenkomsten met de landelijke Netwerken van de opleidingen in de domeinen Theater, Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving, Dans en Muziek. De samenstelling van de overlegorganen staat in bijlage 2. Het tijdspad is opgenomen in bijlage 3.

De landelijke Netwerken zijn tijdens de disciplinebijeenkomsten in de gelegenheid gesteld om feitelijke onjuistheden te melden of verduidelijkingen voor te stellen in de deelrapporten. Deze zijn verwerkt in de deelrapporten. Daarnaast hebben de landelijke Netwerken een aantal inhoudelijke beschouwingen naar voren gebracht en nadere informatie verschaft over de actuele stand van zaken. Van de disciplinebijeenkomsten zijn verslagen opgesteld. Die zijn gevalideerd door de landelijke Netwerken en zijn in bijlage 4 'Verslagen van de bijeenkomsten met de landelijke Netwerken' opgenomen. Nagekomen stukken die de landelijke Netwerken hebben overgemaakt zijn hieraan toegevoegd.

Een terugkerende opmerking tijdens de besprekingen met de landelijke Netwerken betreft de docentenopleidingen. Deze maken geen deel uit van de analyse. De landelijke Netwerken dringen er echter op aan om over de docentenopleidingen aanvullend te rapporteren. Immers, ze vormen vaak een eenheid met de kunstvakopleiding en ze vervolledigen het beeld van het kunstvakonderwijs bijvoorbeeld op het vlak van de maatschappelijke gerichtheid, de regionale inbedding en de tewerkstelling. Ook vervullen ze een (voortrekkers)rol in de aansluiting op actuele ontwikkelingen.

A thick, solid red diagonal stripe runs from the bottom-left corner to the top-right corner of the page, crossing through the text.

Hoofdstuk 2 Algemene conclusie van de NVAO

2.1 / Algemeen beeld

De vraag van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap om de ontwikkelingen in het kunstvakonderwijs te beschrijven, heeft geleid tot een analyse van 52 visitatierapporten in de disciplines Autonome Beeldende Kunst, Vormgeving, Dans, Theater en Muziek. Centrale thema's daarbij waren: de voorbereiding op de beroepspraktijk, de profilering, de instroom, de systematische actualisering en de trends en ontwikkelingen.

Uit die sectorbrede analyse ontstaat een positief beeld over de kwaliteit van de kunstvakopleidingen. Dit beeld weerspiegelt de degelijkheid van de opleidingen en steunt op een aantal sterke punten zoals de beroepsgerichte aanpak, de individuele artistieke ontplooiing, de vaktechnische bekwaamheid, de actuele inbreng van het docentencorps en hun brede palet aan deskundigheden, de differentiatie in het aanbod en de strenge selectie aan de poort. Enkele aandachtspunten met betrekking tot het theorieonderwijs, de onderzoekscomponent, de voorbereiding op het 'ondernemerschap' en de formele en structurele betrokkenheid van de alumni en het beroepenveld wijzen daarnaast op zaken die met bijkomende inspanningen de kwaliteit van de kunstvakopleidingen kunnen verhogen. Ze vragen om een resultaatgerichte aanpak.

2.2 / Antwoord op de kernvragen

Op basis van de conclusies uit de deelrapporten kunnen algemene conclusies geformuleerd worden bij de kernvragen over de disciplines heen.

Vorbereiding op de beroepspraktijk

De eerste kernvraag stelt de wijze waarop studenten worden voorbereid op het (inter)nationale beroepenveld aan de orde en peilt naar de adequaatheid van deze voorbereiding. Het antwoord luidt overwegend positief. Aandachtspunten betreffen de voorbereiding op het 'ondernemerschap', het theorieonderwijs en in mindere mate de onderzoekscomponent.

De kunstvakopleidingen bieden hun studenten een degelijke voorbereiding op de beroepspraktijk met behulp van de actuele, breed geborgde eindkwalificaties die in overeenstemming met het respectieve (inter)nationale beroepenveld tot stand zijn gekomen. De uitwerking en invulling van die eindkwalificaties in de competentiegerichte opleidingsprogramma's kennen vervolgens een sterk beroepsgericht karakter. De opleidingen gebruiken realistische leeromgevingen. Ze brengen de studenten in aanraking met

de realiteit van de beroepspraktijk via praktijkopdrachten, projecten, stages en voorstellingen.

Ter ondersteuning van de praktijk bieden de opleidingen een theoretisch kader aan, steeds vaker en consistentier gevoed vanuit de lectoraten. Tal van voorbeelden, ook in de de informatie toegestuurd na de bijeenkomsten met de landelijke Netwerken, laten zien dat lectoraten worden uitgebouwd ter versterking van het theoretisch kader. Heel wat opleidingen worstelen echter nog met de actualiteit, de verdieping en de kwaliteit van het theorieonderwijs of met de verbinding en integratie tussen de praktijk en de theoretische vorming. Dat laatste punt kan negatief doorwerken op de kritische reflectie in de eindwerken. Het theoretisch kader dient in een aantal opleidingen nog verder te worden uitgebouwd. Dat geldt ook, zij het minder frequent, voor de nadere explicitering van een onderzoekskader of de verdere uitbouw van de onderzoekscomponent. De aandacht voor onderzoeksvaardigheden en –activiteiten in de kunstvakopleidingen heeft evenwel over het algemeen een behoorlijke groei gekend en zet zich waarschijnlijk nog verder door, steeds gericht op de artistieke ontplooiing van de studenten of van de disciplines (bijvoorbeeld door middel van ontwerponderzoek, literatuuronderzoek, theoretisch of historisch onderzoek).

De artistieke enerzijds en het ambacht en de vaktechnische bekwaamheid ten behoeve van die artistieke anderzijds, vormen de kern van de opleidingen. Studenten worden gestimuleerd tot het ontwikkelen van een creatieve, onderzoekende attitude. Ze worden gevormd tot ondernemende en professionele persoonlijkheden die in staat zijn om hun leerproces in toenemende mate zelf te sturen en om zich na hun studie staande te houden in een gemengde beroepspraktijk die voortdurend evolueert.

De adequaatheid van de voorbereiding op de beroepspraktijk komt ook tot uiting in het degelijke eindniveau dat de opleidingen over het algemeen realiseren. In de eindbeoordeling van studenten hanteren werkveldvertegenwoordigers bewoordingen als origineel, eigenzinnig, breed inzetbaar en professioneel. De werkveldvertegenwoordigers uiten zich daarnaast positief over het (hoge) artistieke en vaktechnische niveau van de afgestudeerden, waarvan ook het aantal prijzen en rewards getuigen die afgestudeerden behalen. Tevens blijkt uit enkele vaststellingen in de visitatierapporten dat afgestudeerden binnen niet al te lange tijd na het afstuderen werk vinden in hun domein. De aansluiting op de beroepspraktijk verloopt overigens opmerkelijk vlotter, indien een opleiding kan bogen op een uitgebreid netwerk en haar studenten daarin introduceert met behulp van de projecten en de stages.

De kunstvakopleidingen moedigen een ondernemende attitude bij hun studenten sterk aan. Tevens zijn in de programma's en projecten op een al dan niet geïntegreerde wijze praktische kennis en vaardigheden met betrekking tot het ondernemerschap verweven. Ook de zakelijke, commerciële kant van het ondernemerschap komt volgens de landelijke Netwerken aan bod in de curricula. Dit gebeurt niet altijd expliciet, maar eerder door het zelfstandig opzetten van voorstellingen, het ontwikkelen van een proactieve houding en het leren waar en hoe de nodige informatie of hulp kan worden verkregen. Toch wijzen de panels op een gebrek aan doeltreffendheid en missen de studenten en afgestudeerden een stevige kennisbasis en vaardigheidstraining in communicatieve en zakelijke aspecten. Vaak kan de competentie 'ondernemerschap' niet eenduidig in de programma's worden getraceerd vanwege het impliciete karakter. Hoewel een aantal opleidingen inspanningen levert om studenten voor te bereiden op het ondernemerschap, kunnen de meeste op dit gebied nog duidelijk vorderingen maken. Dat bevestigen de landelijke Netwerken tijdens de disciplinebijeenkomsten. Daarbij geven ze aan dat de manier waarop de voorbereiding op het 'ondernemerschap' wordt aangeboden een continue uitdaging vormt, aangezien steeds een discrepantie bestaat tussen het aanbod en de wijze waarop studenten de leerstof ervaren of oppikken. Studenten tonen tijdens hun opleiding namelijk niet veel interesse in die materie, al beseffen ze na het afstuderen wel de noodzaak ervan. Dit blijkt uit enquêtes onder alumni. Sommige landelijke Netwerken denken dan ook aan een alumnibeleid dat ondersteuning biedt in het ondernemerschap, mede in het kader van *Lifelong Learning*, om aan die behoefte tegemoet te komen.

Profilering

De tweede kernvraag gaat na of er sprake is van profilering/differentiatie in de opleidingen. Het antwoord is zonder meer positief.

Het aanbod aan opleidingen binnen de verschillende disciplines is ruim, landelijk verspreid en zeer divers van aard. Al dan niet binnen landelijk vastgestelde profielen zoeken opleidingen/instellingen naar een eigen identiteit die zij hoog in het vaandel dragen. Die identiteit kan zich uiteenlopend manifesteren, variërend van een onderscheidende didactische aanpak, duidelijk bepaalde (artistieke) streefdoelen, maatschappelijke, regionale of (inter)nationale oriëntaties tot uitgesproken (non-conformistische) kernwaarden. De diversiteit van het aanbod komt hiermee tegemoet aan de verschillende achtergronden, visies, leervragen en didactische behoeften van de studenten. Overigens hechten alle opleidingen in het bijzonder belang aan de ontwikkeling

van de individuele artistieke identiteit. Met name de masteropleidingen worden gekenmerkt door een sterke individuele gerichtheid en verdieping van de artistieke identiteit.

De analyse geeft inzicht in de waaier aan mogelijke profileringsgebieden aan de hand waarvan opleidingen hun programma's kleur geven en hun identiteit gestalte geven. De verschillende panels en beroepenvelden herkennen de speerpunten en karakteristieke uitstraling waar de kunstvakopleidingen voor staan. De profilering oefent een aantrekkingskracht uit op potentiële studenten of maatschappelijke partners en heeft zodoende een concrete impact.

Instroom

De derde kernvraag is gericht op de selectie aan de poort en of deze in relatie staat tot de nagestreefde eindkwalificaties en de kwaliteit van de afgestudeerden. Ook hier komt een positief beeld naar voren.

De opleidingen en afstudeervarianten gaan op een eigen wijze, maar over het algemeen zorgvuldig om met de instroomprocedure en selecteren uitermate streng. Al bij de toelatingsproef wordt aan de hand van een veelzijdige en uitgebreide procedure aandacht geschonken aan de individuele capaciteiten, motivatie en geschiktheid van de potentiële studenten. De selectie fungeert ook als een kwaliteitsinstrument. Steeds vaker vormt de set eindkwalificaties de leidraad in de toelatingsproef en vormt de uitkomst daarvan een nulmeting. De toelatingseisen liggen wettelijk vast. De opleidingen werken deze eisen verder uit. Die uitwerking of invulling houdt bijvoorbeeld verband met de profilering van de opleiding. Bij de selectie houden bepaalde opleidingen rekening met de (culturele) diversiteit van de groepssamenstelling van waaruit een inspirerende werking kan ontstaan. Opvallend in de aanmeldingen is de grote buitenlandse belangstelling voor de Nederlandse kunstvakopleidingen.

In de selectiecommissies zetelen naast docenten van de opleiding ook werkveldvertegenwoordigers en/of alumni. De procedure bestaat uit een reeks praktische proeven die peilen naar de motivatie van kandidaat-studenten en neemt één of meerdere dagen in beslag. Kortom, de toelatingsprocedure is grondig, zeer selectief en werkt zonder twijfel kwaliteitsverhogend. Daarnaast hebben de actieve werving van studenten en de talrijke mogelijkheden tot het volgen van een vooropleiding een kwaliteitsverhogend effect op de instroom. De selectie aan de poort borgt dat in de eerste plaats de potentieel grootste talenten een plaats krijgen aangeboden, al geven de visitatierapporten geen indicaties over een verband tussen de selectie en het gerealiseerde niveau.

Daardoor valt niet op te maken of de instroomselectie een aantoonbare garantie biedt op slagen voor de opleiding of op succes in de latere beroepsuitoefening.

Systematische actualisering

De vierde kernvraag bestudeert hoe actuele ontwikkelingen op een systematische wijze worden opgenomen in het onderwijs. Een actualisering van het onderwijs vindt plaats via verschillende kanalen (docenten, gastdocenten, alumni, werkveld). Dit proces kan evenwel versterkt worden door de betrokkenheid van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg van de opleidingen te formaliseren. Dat vormt voor alle disciplines een aandachtspunt.

De docenten staan in de eerste plaats in voor de verbinding met de beroepspraktijk. Bijna alle docenten in de kunstvakopleidingen zijn actief in de (inter)nationale praktijk en brengen hun ervaring binnen in het onderwijs. Dankzij het vaak uitgebreide netwerk van de docenten reikt die ervaring verder dan de individuele werkzaamheden. De docenten worden dan ook geselecteerd onder meer op basis van hun toonaangevende werkervaring (naam en faam) en van hun relatienetwerk. Via dat netwerk kunnen zij studenten laten kennismaken met het werkveld of gastdocenten aandragen. De kunstvakopleidingen werken opvallend veel met gastdocenten. Mede dankzij die uitgebreide pool aan gastdocenten dekken zij een breed palet aan expertises en invalshoeken af en zorgen zij voor de inbreng van actuele ontwikkelingen en trends in het onderwijs. De panels prijzen in dit verband de kwaliteiten van zowel de docenten als van de gastdocenten. Zonder uitzondering scoort het facet 'eisen HBO personeel' het best onder de geanalyseerde facetten. De kunstvakopleidingen zetten hoog in op hun docentencorpsen. Met hun veelzijdige expertise vormen zij de kracht van de opleidingen. Daarnaast ondersteunt de noodzakelijke flexibiliteit van het personeelsbeleid in de kunstvakopleidingen de systematische actualisering. Die flexibiliteit maakt het mogelijk om snel in te spelen op waargenomen trends of hierop vooruit te lopen.

De docenten fungeren als klankbord voor de opleidingen. Ook de alumni die soms als gastdocent worden ingezet, vervullen die rol. Met tal van initiatieven pogen opleidingen de band met hun alumni te onderhouden of opnieuw aan te halen. Hun alumni en (gast)docenten beschouwen zij immers vaak als belangrijke gesprekspartners om feedback te verkrijgen uit het werkveld over de actualiteit en de kwaliteit van de opleiding. Vaak gaat het echter om recent in gang gezette acties. Nauw contact houden met alumni die internationaal uitzwermen, vormt een hele uitdaging voor de kunstvakopleidingen, niet in het minst op administratief vlak, al volgen zij uiteraard de carrières van prijswinnaars en kunsticonen in

wording. Ondanks de context van informele relaties en professionele uitwisselingen, scoort het facet over de betrokkenheid van de alumni en van het beroepenveld het laagst onder de geanalyseerde facetten over de disciplines heen. Die kritische beoordelingen duiden niet zozeer op het totaal ontbreken van relevante input over de kwaliteit van de opleidingen, maar eerder op het informele en niet-gestructureerde karakter van de input. De opleidingen toetsen de kwaliteit niet systematisch af op toegespitste aspecten bij deze gremia. Uit het gesprek met de landelijke Netwerken blijkt niettemin een toenemend besef over het nut en de noodzaak van een gestructureerde bijdrage van die gremia. Sommige opleidingen ontwikkelen momenteel een alumni-beleid en intensiveren de werking van (onlangs opgerichte) werkveldcommissies.

Trends en ontwikkelingen

De vijfde kernvraag ten slotte peilt naar de trends/ontwikkelingen (nationaal en internationaal) die richtinggevend zijn voor de kunstvakopleidingen. Hiertoe haakt de analyse in op de trends die in 1999 zijn vastgesteld door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs. Aan de hand van voorbeelden wordt in de analyse geïllustreerd dat de huidige ontwikkelingen in de kunstvakopleidingen aansluiten bij de geschetste trends. De meest voorkomende of meest opvallende voorbeelden betreffen het gebruik van nieuwe (media)technieken, de vergaande interdisciplinariteit en de toenemende inbedding in maatschappelijke thema's en evoluties, de brede samenwerkingsverbanden en netwerking en de sterk uitgebouwde internationale gerichtheid.

2.3 / Slotwoord

De kunstvakopleidingen zijn ambitieus en dat heeft een positief effect op de kwaliteit die ze neerzetten. Ze hanteren een op de praktijk afgestemde en didactisch verantwoorde aanpak met degelijke resultaten tot gevolg. De afgestudeerden zijn sterk geschoold op artistiek en vaktechnisch gebied. Daarnaast zijn ze onder meer gevormd in het ontwikkelen van een onderzoekende en ondernemende houding. Dergelijke capaciteiten vormen troeven bij het betreden van de arbeidsmarkt. De inzetbaarheid van de afgestudeerden kan nog worden verhoogd door een versterking van de theoretische vorming en een efficiënte scholing in het ondernemerschap.

De NVAO heeft de medewerking van de kunstvakopleidingen aan deze analyse bijzonder geapprecieerd. De gesprekken met de landelijke Netwerken getuigen van een kritische ingesteldheid en een niet-aflatende drang om het altijd maar beter te willen doen.

Hoofdstuk
3
Deelrapport
Autonome
Beeldende
Kunst

Nederland telt acht bachelor- en vijf masteropleidingen in het domein Autonome Beeldende Kunst.

In 2008 stonden in totaal 2505 studenten ingeschreven bij Autonome Beeldende Kunst bij de bacheloropleidingen en 124 bij de masteropleidingen. In het jaar 2008 stroomden 697 bachelor- en 61 masterstudenten in bij de opleidingen Autonome Beeldende Kunst. In het cursusjaar daarvoor behaalden 449 bachelor- en 52 masterstudenten daar hun diploma.

Het deelrapport Autonome Beeldende Kunst is gebaseerd op dertien visitatierapporten van acht bachelor- en vijf masteropleidingen. Bijna alle zijn ze in 2007 geaccrediteerd, één masteropleiding is in 2005 geaccrediteerd. Opleidingen die geaccrediteerd werden via de procedure Toets nieuwe opleidingen zijn niet meegenomen in de analyse.

Scores geanalyseerde facetten Autonome Beeldende Kunst

	1.1	1.3	2.1	2.2	2.5	2.7	3.1	5.3	6.1
Ba1	E	G	V	G	G	E	G	G	E
Ba2	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Ba3	G	G	G	G	G	G	G	V	G
Ba4	G	G	V	G	G	G	G	V	V
Ba5	V	G	V	G	G	V	G	V	G
Ba6	G	G	G	G	G	G	G	V	G
Ba7	G	G	V	V	G	G	G	G	V
Ba8	G	G	G	G	G	G	G	G	V
Ma1	G	G	G	G	G	E	G	G	G
Ma2	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Ma3	G	G	V	V	G	G	G	G	V
Ma4	V	G	V	V	G	G	G	V	V
Ma5	E	E	G	G	G	G	G	V	G

- 1.1 Domeinspecifieke eisen
- 1.3 Oriëntatie HBO
- 2.1 Eisen HBO 'Programma'
- 2.2 Relatie doelstellingen en inhoud programma
- 2.5 Instroom
- 2.7 Afstemming tussen vormgeving en inhoud

- 3.1 Eisen HBO 'Personeel'
- 5.3 Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld
- 6.1 Gerealiseerd niveau

Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies

Sterke punten bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst

- > de landelijk vastgestelde eindkwalificaties vormen de basis van de bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst
- > duidelijke differentiatie binnen de eindkwalificaties en een profilerende werking die uitgaat van de diverse kernwaarden/accenten die opleidingen naar voren schuiven
- > competentiegericht onderwijs met toenemende zelfsturing
- > sterke beroepsgerichtheid van de realistische taakomgevingen: praktijkopdrachten, stages en projecten spelen een nadrukkelijke rol in de beroepsvoorbereiding die bacheloropleidingen bieden
- > aandacht voor een onderzoekende houding
- > strenge, degelijke instroomselectie
- > veel mogelijkheden tot vooropleidingen
- > de (gast)docenten zijn actief in het werkveld en leggen een verbinding tussen de opleiding en de beroepspraktijk
- > de alumni geven aan over het algemeen snel werk te vinden binnen hun sector
- > de opleidingen spelen in of lopen voorop in de nieuwste trends

Aandachtspunten bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst

- > een (nog) meer specifieke voorbereiding op de aansluiting op de beroepspraktijk door middel van een effectief programma op het gebied van het ondernemerschap
- > de waarborging van actualiteit en kwaliteit in het theorie-onderwijs
- > het structureel betrekken van het beroepenveld en de alumni bij de kwaliteitszorg van de opleiding

Sterke punten masteropleidingen Autonome Beeldende Kunst

- > de eindkwalificaties zijn opgesteld in samenspraak met het beroepenveld
- > verdieping en verbreding van de initiële competenties uit het bachelortraject vinden plaats
- > qua profilering duidelijk meer of op een meer verdiepende wijze dan de bacheloropleidingen gericht op de artistieke

ontwikkeling/identiteit, op onderzoek, op het contact met het beroepenveld, op sturende capaciteiten en op een internationale positionering

- › competentiegericht onderwijs binnen een beroepsgerichte context met onder meer praktijkopdrachten, projecten en stages
- › vergaande vraagsturing van het leerproces
- › in de afstudeerfase (thesis) gebeurt vaak individuele afstemming op het vlak van theoretische kennisverwerving in functie van de leervraag van de student
- › strenge, degelijke instroomselectie
- › veel interesse van buitenlandse studenten en aandacht bij de selectie voor (culturele) diversiteit in de studentenpopulatie, waarvan een inspirerende werking uitgaat
- › de (gast)docenten zijn actief in het werkveld en leggen een verbinding tussen de opleiding en de beroepspraktijk
- › het (klein aantal) studenten wordt geïntroduceerd in een ruim netwerk waardoor de overgang naar de beroepspraktijk meestal soepel verloopt
- › de opleidingen spelen in of lopen voorop in de nieuwste trends

Aandachtspunten masteropleidingen Autonome Beeldende Kunst

- › aandacht voor zakelijke aspecten in het kader van het ondernemerschap
- › het structureel betrekken van het beroepenveld en de alumni bij de kwaliteitszorg van de opleiding

AUTONOME BEELDENE KUNST:

A / Conclusies bij de kernvragen

Bachelor

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

De bacheloropleidingen hanteren het landelijke opleidingsprofiel *Autonome Beeldende Kunst* dat in 2002 is ontwikkeld in samenspraak met het beroepenveld. De aansluiting bij het landelijke profiel beschouwen de panels als een kwalitatieve borging van de eindkwalificaties.

De didactische concepten vertonen veel overeenkomsten. In de opleidingen is sprake van competentiegericht onderwijs binnen een realistische taakomgeving. Naarmate de opleiding vordert, werken studenten steeds zelfstandiger. De panels hebben vertrouwen in de didactische concepten en werkvormen als uitwerking van de doelstellingen.

De opleidingen besteden over het algemeen veel aandacht aan de voorbereiding op de beroepspraktijk en de arbeidsmarkt. Die beroepsvoorbereiding vindt voornamelijk plaats in praktijkopdrachten, stages en projecten. Niet in alle programma's is ruimte voorzien voor stages. Praktijkopdrachten en projecten kunnen die vorm van beroepsvoorbereiding in dat geval vervangen. Een andere vorm van beroepsvoorbereiding bestaat erin deskundigen uit het werkveld uit te nodigen voor lezingen over talloze onderwerpen die van belang zijn voor de beginnende kunstenaar. In een meerderheid van de curricula komt tevens de zakelijke kant van het beroep als beeldend kunstenaar aan bod. Enkele opleidingen hebben daarvoor specifieke modules en programma's ontwikkeld. De panels hebben evenwel in een aantal gevallen kritiek op de invulling van die programmaonderdelen. Hoewel de opleidingen zich veel inspanningen getroosten, verdient het zelfstandig ondernemerschap nadere toelichting of verdere uitwerking in de programma's van meerdere bacheloropleidingen en is het om die reden als een aandachtspunt benoemd. Daarentegen uiten de panels zich positief over de voorbereiding op de ambachtelijke aspecten van het vakgebied. Het Netwerk Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving nuanceert in dit verband tijdens de disciplinebijeenkomst dat de focus in de opleidingen niet enkel meer op het ambacht ligt.

Het theorieonderwijs maakt een belangrijk onderdeel uit van het leertraject van alle opleidingen. Uit de beschrijvingen van de panels ontstaat het beeld dat de opleidingen een onderzoekende houding stimuleren, maar dat het theorieonderwijs in 2007 bij een aantal bacheloropleidingen nog in ontwikkeling was. Meerdere panels plaatsen kanttekeningen bij de actualiteit of de overzichtelijkheid van de vakliteratuur, bij het wisselende niveau van de theoretische kennisontwikkeling of bij de afhankelijkheid van het theorieniveau van individuele docenten. Om die reden is een aandachtspunt geformuleerd met betrekking tot het theorieonderwijs.

Het eindniveau van de meeste bacheloropleidingen is volgens de panels van een *goed* of *excellent* niveau. Ze duiden het eindniveau met de volgende bewoordingen aan: eigenzinnig, origineel, potentie, degelijk, ambachtelijk. Als panels kanttekeningen plaatsen, houdt de kritiek voornamelijk in dat kritische reflectie en theoretische onderbouwing ontbreken of dat de voorbereiding op met name de zakelijke aspecten van de beroepsuitoefening beter kan. Deze elementen behoren tot de geformuleerde aandachtspunten.

In 2007 gaven alumni aan over het algemeen snel werk te kunnen vinden binnen hun sector, al hebben ze behoefte aan voorbereiding op het ondernemerschap.

2 / Profilering

De gemeenschappelijkheid van de eindkwalificaties voor de bacheloropleidingen vormt geen belemmering voor profilering en differentiatie. Opleidingen onderscheiden zich duidelijk van elkaar door de wijze waarop zij de eindkwalificaties nader uitwerken, bijvoorbeeld de spreiding van de competenties over de verschillende leerjaren, een uitwerking naar kunstenaarstypologieën of een uitbouw van diverse afstudeerrichtingen. De opleidingen profileren zich eveneens op basis van de kernwaarden die ze vooropstellen. Het gaat hierbij om de mate van conceptuele gerichtheid, beroepsgerichtheid, toepassingsgerichtheid, interdisciplinariteit, maatschappelijke of culturele oriëntering, regionale of internationale inbedding of het belang van het onderzoek, het ambacht of het gebruik van nieuwe media, waardoor de opleidingen zich een 'uniek' profiel aanmeten.

3 / Instroom

Alle bacheloropleidingen hanteren de wettelijke vooropleidingseisen en aanvullende eisen die via een procedure door een selectiecommissie worden onderzocht. Ze selecteren streng, wat blijkt uit enkele vermelde toelatingspercentages variërend van vijftien tot vijftig procent. Welke maatregelen

opleidingen treffen als het aanbod aan kandidaat-studenten in kwantiteit en/of kwaliteit terugloopt, is niet duidelijk. Wel doen alle opleidingen aan (actieve) werving en organiseren ze vooropleidingen. Deze elementen kunnen de kwaliteit van de groep kandidaat-studenten bevorderen.

De panels beoordelen de wijze waarop de opleidingen de selectie organiseren en uitvoeren als *goed*. De met *goed* beoordeelde instroom leidt niet noodzakelijk tot een met *goed* beoordeeld gerealiseerd eindniveau van studenten. Op basis van de oordelen in de visitatierapporten of de onderbouwingen ervan kan dan ook geen eenduidig verband worden aangetoond tussen de selectie aan de poort en het eindniveau van de afgestudeerde studenten.

4 / Systematische actualisering

De opleidingen zetten doelbewust docenten in die naast hun baan op de academie actief zijn in een voor het onderwijs relevante beroepspraktijk. Daarnaast vinden de actuele ontwikkelingen uit het beroepenveld systematisch een weg naar het onderwijs door docenten deel te laten nemen aan kenniskringen en praktijkgericht onderzoek, door naast de docentenkern een grotere, flexibele groep docenten te rekruteren met een tijdelijk of klein contract en door gastdocenten in te zetten die verbindingen leggen met actuele ontwikkelingen.

Alle acht geanalyseerde bacheloropleidingen zijn op het facet 3.1 'Eisen HBO personeel' met *goed* beoordeeld. Dat toont aan dat de verschillende panels van mening waren dat het onderwijs voor een belangrijk deel verzorgd wordt door personeel dat een verbinding legt tussen de opleiding en de beroepspraktijk.

Het beroepenveld en de alumni daarentegen werden in 2007 nog niet door alle opleidingen structureel betrokken bij de kwaliteitszorg. De opleidingen onderhouden wel incidentele contacten met alumni, maar niet structureel opgezet met als doel om hen actief te betrekken bij de kwaliteitszorg. In 2007 was een aantal werkveldcommissies net in het leven geroepen en waren voor de panels de effecten van hun betrokkenheid nog niet zichtbaar. Om actuele trends en ontwikkelingen via deze gremia systematisch in de opleiding te brengen, waren op dat moment nog maatregelen nodig.

Het facet 5.3 'betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld' is het zwakst beoordeeld van alle geanalyseerde facetten voor de bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst.

5 / Trends en ontwikkelingen

Interessant om vast te stellen is dat enkele onderwijsinstellingen een aantal van de in 1999 door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs geschetste actuele ontwikkelingen in hun kernwaarden hebben geaccentueerd zoals innovatie, mediagerichtheid of interdisciplinariteit. Ook zijn nieuwe studierichtingen, leerwegen of masteropleidingen opgezet die aansluiten bij de geschetste trends. Uit de beschrijvingen van panels die in verband kunnen gebracht worden met deze trends, kan worden afgeleid dat de opleidingen Autonome Beeldende Kunst zich ontwikkelen tot hedendaagse instituten die voorop lopen in de nieuwste trends.

Master

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

De masteropleidingen Autonome Beeldende Kunst beschikken niet over een officieel, landelijk vastgesteld opleidingsprofiel met een beschrijving van beroepsgerichte competenties op masterniveau. Zij stellen elk in overleg met het beroepenveld competenties op die in alle gevallen voortbouwen op de verworven competenties op bachelorniveau.

Het didactisch concept dat de masteropleidingen hanteren, is net als bij de bacheloropleidingen competentiegericht en vraaggestuurd. De vraagsturing is soms nog meer doorgevoerd. De studenten worden in staat gesteld zelfstandig en gemotiveerd te leren binnen een beroepsspecifieke context. De masteropleidingen hebben als doel om de beginnende kunstenaar zich zodanig te laten ontwikkelen dat hij over voldoende competenties beschikt en weerbaar en professioneel genoeg is om een eigen positie in de kunstwereld in te nemen. De masteropleidingen bieden daarom autonome kunstenaars de mogelijkheid tot verdere specialisatie. Het gaat om verdieping en verbreding van de initiële competenties die in het bachelortraject zijn verworven. Verbreding houdt in dit geval in het aanleren van nieuwe vaardigheden. Verdieping verwijst meestal naar theoretische verdieping en onderzoek. Daarnaast versterken de masteropleidingen de (ontplooiing van de) artistieke identiteit. Onderzoek en theorievorming neemt in alle masteropleidingen een belangrijke plaats in. De masteropleidingen zijn duidelijk op een meer verdiepende wijze gericht op onderzoek, op het contact met het beroepenveld, op sturende capaciteiten en op een internationale positionering dan de bacheloropleidingen. Wanneer studenten aangeven meer behoefte aan theorie te hebben, spelen opleidingen daarop in. Het theorieaanbod is

vaktheoretisch of kunsttheoretisch. In de afstudeerfase (thesis) gebeurt vaak individuele afstemming op het vlak van theoretische kennisverwerving in functie van de leervraag van de student. De beoordelingen van de vakliteratuur zijn overwegend positief. Slechts in een paar gevallen hebben de panels kritiek op de gehanteerde literatuurlijsten.

Beroepsvorming van de masterstudenten is sterk afhankelijk van de individuele wensen van studenten en is vooral gericht op de artistieke ontwikkeling. Tevens bieden praktijkopdrachten, projecten of stages studenten de mogelijkheid om zich voor te bereiden op de beroepspraktijk. De masteropleidingen blijken in staat om hun studenten in een ruim netwerk te introduceren en hen een actieve rol te laten spelen in de praktijk tijdens de opleiding. Hierdoor verloopt de overgang naar de beroepspraktijk meestal soepeler. In de visitatierapporten van de masteropleidingen rapporteren de panels echter nagenoeg niet over aspecten van het ondernemerschap. Daarom is een aandachtspunt geformuleerd. Toch vormde het ondernemerschap één van de onderwerpen die de opleidingen in hun zelfevaluatie rapporten hebben uitgewerkt, licht het Netwerk Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving toe. Het ondernemerschap verdient dan ook nadere toelichting of verdere uitwerking in de programma's. Wel rapporteren de panels over de ambachtelijke en technische vaardigheden en uiten ze zich hierover positief.

De panels waarderen het eindniveau van de masterstudenten. Ook de alumni en het werkveld spreken zich daarover zeer positief uit.

2 / Profilering

De masteropleidingen geven hun opleidingsprofiel vorm in samenspraak met het beroepenveld. Ze positioneren zich regionaal door de sterke oriëntatie op het beroepenveld of internationaal door de aanwezigheid van internationale gastdocenten en door uitwisselingsprogramma's. Evenals de bacheloropleidingen onderscheiden de masteropleidingen zich van elkaar op basis van de kernwaarden die ze vooropstellen. Het gaat hierbij om de mate van conceptuele gerichtheid, beroepsgerichtheid, toepassingsgerichtheid, interdisciplinariteit, maatschappelijke of culturele oriëntering, regionale of internationale inbedding of het belang van het onderzoek, het ambacht of het gebruik van nieuwe media, waardoor de opleidingen zich een 'uniek' profiel aanmeten.

3 / Instroom

Om toegelaten te worden tot een masteropleiding is een diploma van een bacheloropleiding Beeldende Kunst een vereiste. De masteropleidingen hanteren eveneens aanvullende eisen die via een selectieprocedure door een commissie getoetst worden. Ze selecteren streng en streven bij de selectie naar gemêleerde groepssamenstellingen, aangezien diversiteit in de studentenpopulatie van grote waarde is voor het creatieve proces en de individuele ontwikkeling van de studenten. Opvallend is dat de masteropleidingen erg veel buitenlandse studenten aantrekken. Soms is de interesse vanuit het buitenland zo groot dat deze instroom moet worden begrensd.

De panels beoordelen de wijze waarop de opleidingen de selectie organiseren en uitvoeren als *goed*. De met *goed* beoordeelde instroom leidt niet noodzakelijk tot een met *goed* beoordeeld gerealiseerd eindniveau van studenten. Ook voor de masteropleidingen kan op basis van de oordelen in de visitierapporten of de onderbouwingen ervan geen eenduidig verband worden aangetoond tussen de selectie aan de poort en het eindniveau van de afgestudeerde studenten.

4 / Systematische actualisering

De meeste docenten zijn naast hun baan op de academie ook in het werkveld actief. Daarnaast trekken de masteropleidingen veel gastdocenten aan, omdat die een beeldbepalende rol spelen in een aspect van de kunst, maatschappij of wetenschap of naar aanleiding van een geformuleerde behoefte bij de studenten.

Alle vijf geanalyseerde masteropleidingen zijn op het facet 3.1 'Eisen HBO personeel' met *goed* beoordeeld. Dat toont dat de verschillende panels van mening waren dat het onderwijs voor een belangrijk deel verzorgd wordt door personeel dat een verbinding legt tussen de opleiding en de beroepspraktijk.

Het beroepenveld en de alumni werden in 2007 nog niet door alle opleidingen structureel betrokken bij de kwaliteitszorg. De opleidingen onderhouden wel incidentele contacten met alumni, maar niet structureel opgezet met als doel om hen actief te betrekken bij de kwaliteitszorg. In 2007 was een aantal werkveldcommissies net in het leven geroepen en waren voor de panels de effecten van hun betrokkenheid nog niet zichtbaar. Om actuele trends en ontwikkelingen via deze gremia systematisch in de opleiding te brengen, waren op dat moment nog maatregelen nodig.

5 / Trends en ontwikkelingen

Interessant om vast te stellen is dat enkele onderwijsinstellingen een aantal van de in 1999 door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs geschetste actuele ontwikkelingen in hun kernwaarden hebben geaccentueerd zoals innovatie, mediagerichtheid of interdisciplinariteit.

Ook zijn nieuwe studierichtingen, leerwegen of masteropleidingen opgezet die aansluiten bij de geschetste trends. Uit de beschrijvingen van panels die in verband kunnen gebracht worden met deze trends, kan worden afgeleid dat de opleidingen Autonome Beeldende Kunst zich ontwikkelen tot hedendaagse instituten die voorop lopen in de nieuwste trends.

AUTONOME BEELDENDE KUNST:

B / Bevindingen bij de kernvragen

Bachelor en master

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

1.1 / Doelstellingen

Bachelor

Alle bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst leiden studenten op tot autonome kunstenaars en hanteren hiertoe het *Opleidingsprofiel Beeldende Kunst* uit 2002. De opleidingen onderschrijven de beroepsvisie die is verwoord in het landelijk opleidingsprofiel. Volgens die visie geeft de autonome beeldende kunstenaar zin en betekenis aan het leven door kunstwerken te maken die een beroep doen op de gevoelens en reflectieve vermogens van de beschouwer en op diens kennis van de geschiedenis van de kunsten. In de werken komt de persoonlijke beeldtaal en de artistieke visie van de kunstenaar tot uiting, alsook nieuwe inventies aangaande het vakgebied van de beeldende kunst.

Het *Opleidingsprofiel Beeldende Kunst* is tot stand gekomen ten behoeve van de herstructurering van het kunstvakonderwijs in 2002. Als uitgangspunt en ijkpunt voor dit profiel dienden de beroepsprofielen en startkwalificaties Beeldende Kunst en Vormgeving die in 1999 door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs zijn opgesteld in samenspraak met het relevante beroepenveld (het rapport *'Beroep Kunstenaar'* Utrecht, mei 1999).

Het *Opleidingsprofiel Beeldende Kunst* en de daarin beschreven kwalificaties van afgestudeerden zijn ter validering voorgelegd aan een vertegenwoordiging uit de beroepspraktijk. De conclusie luidde dat het opleidingsprofiel een voldoende basis vormde voor de verdere ontwikkeling van de opleidingen en een voortzetting van de dialoog. Om de dialoog met de beroepspraktijk structureel te maken is een convenant afgesloten tussen de HBO-raad (als vertegenwoordiger van de betrokken hogescholen) en de Federatie van Kunstenaarsverenigingen (als coördinerend partner voor de vertegenwoordiging van de beroepspraktijk). Het profiel, het onderhoud en de verdere ontwikkeling ervan wordt voor de HBO-raad beheerd door de opsteller, het Overleg Beeldend Kunstonderwijs (OBK). In het genoemde convenant is vastgelegd dat de

beroeps- en opleidingsprofielen periodiek worden voorgelegd aan het beroepenveld.

In het Opleidingsprofiel Beeldende Kunst staan de volgende zeven competenties beschreven:

- > creërend vermogen
- > vermogen tot kritische reflectie
- > vermogen tot groei en vernieuwing
- > organiserend vermogen
- > communicatief vermogen
- > omgevingsgerichtheid
- > vermogen tot samenwerking

De panels beoordelen de facetten 1.1 'Domeinspecifieke eisen' en 1.3 'Oriëntatie HBO' aangaande de eindkwalificaties op één uitzondering na minstens met *goed*. Ze zijn van mening dat de opleidingen eindkwalificaties op HBO-bachelorniveau hanteren die aansluiten bij de eisen van het beroepenveld. Dat opleidingen aansluiten bij het landelijk vastgestelde opleidingsprofiel beschouwen de panels als een kwalitatieve borging van de eindkwalificaties. Slechts in een enkel geval kent een panel de score *voldoende* toe aan het facet 1.1 met als kanttekening 'dat de opleiding zich op een meer expliciete wijze kan positioneren in de samenleving, met name in de regio.' Voorts is dit panel van mening dat binnen de invulling van de competentieset meer aandacht aan het ondernemerschap van de beeldend kunstenaar besteed kan worden.

Master

De masteropleidingen bieden autonome kunstenaars de mogelijkheid tot verdere specialisatie. Het gaat om verdieping en verbreding van de initiële competenties uit het bachelortraject. Verbreding houdt hier in het aanleren van nieuwe vaardigheden. Verdieping verwijst meestal naar theoretische verdieping en onderzoek. Daarnaast versterken de masteropleidingen, zo nemen de panels waar, de (ontplooiing van de) artistieke identiteit.

De masteropleidingen Autonome Beeldende Kunst beschikken niet over een officieel, landelijk vastgesteld opleidingsprofiel met een beschrijving van beroepsgerichte competenties op masterniveau.

Eén opleiding noemt en hanteert evenwel een opleidingsprofiel Master Autonome Beeldende Kunst; een profiel dat in 2005 in staat van ontwikkeling was en gebaseerd is op niveauaanduidingen voor een hbo-master in de Dublin-descriptoren enerzijds en anderzijds op het, op basis van eigen informatie over ontwikkelingen in de beroepspraktijk, geactualiseerde beroepsprofiel van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs.

De competenties in het profiel Master Autonome Beeldende Kunst zijn ondergebracht in acht categorieën: creërend vermogen, onderzoekend vermogen, vermogen tot kritische reflectie, vermogen tot groei en vernieuwing, operationaliserend vermogen, communicatief vermogen, omgevingsgerichtheid en vermogen tot samenwerken. In de eindkwalificaties wordt ervan uitgegaan dat de competenties behorend tot de bacheloropleiding zijn verworven. De mastercompetenties hebben betrekking op kennis, inzichten, houdingen en vaardigheden waarover een kunstenaar moet beschikken om succesvol te kunnen functioneren. Deze zijn aanvullend en geven aan waar verdieping en/of verbreding van de bachelorcompetenties heeft plaatsgevonden.

Ook een volgende masteropleiding heeft haar eindkwalificaties beschreven in de vorm van competenties. Daarbij is de keuze gemaakt om aan te sluiten bij de landelijke kerncompetenties van de bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst. Volgens het panel komt duidelijk naar voren dat de mastercompetenties 'onderscheidend, verdiepend en op een hoger niveau professionaliserend' zijn dan de bachelorcompetenties.

De andere drie geanalyseerde masteropleidingen hebben ieder een opleidingsprofiel opgesteld en competenties beschreven in overleg met het beroepenveld. De opgestelde profielen bouwen eveneens voort op verworven competenties op bachelorniveau. Eén van de opleidingen oriënteert zich daarbij internationaal en hanteert dezelfde mastercompetenties als Universiteit van Plymouth.

De panels beoordelen de facetten 1.1 'Domeinspecifieke eisen' en 1.3 'Oriëntatie HBO' aangaande de eindkwalificaties voor de masteropleidingen op één uitzondering na minstens met *goed*. Ze zijn van mening dat de opleidingen eindkwalificaties op HBO-masterniveau hanteren die aansluiten bij de eisen van het beroepenveld. Slechts in een enkel geval kent een panel de score *voldoende* toe aan het facet 1.1 met als onderbouwing dat 'de externe profilering en uitwisseling van de opleiding krachtiger ingevuld kan worden. Dit geldt zowel voor de positionering ten opzichte van de Randstad als internationaal. Een referentiekader voor het beroepsprofiel ten opzichte van andere masteropleidingen is beperkt aanwezig. Het panel is echter van mening dat vanuit de eigenzinnigheid en eigensoortigheid van de opleiding het beroepsprofiel voldoende is ingevuld.'

1.2 / Didactisch concept

Bachelor

De beschrijvingen van de didactische concepten en de leerwegen in de bacheloropleidingen vertonen veel

overeenkomsten. Telkens is sprake van competentiegericht onderwijs in een realistische taakomgeving. Naarmate de opleiding vordert, neemt de aandacht voor zelfstandig werken toe en vervullen de docenten een meer coachende rol. Het accent verschuift duidelijk van docentgestuurd onderwijs naar zelfsturing.

Master

Ook de masteropleidingen vormen studenten op een competentiegerichte en vraaggestuurde wijze. De studenten worden in staat gesteld zelfstandig te leren binnen een beroepsspecifieke context. Ze worden opgeleid tot zelfstandige professionals met een eigen visie en artistieke identiteit en met een open oog voor de culturele, maatschappelijke en economische/commerciële context. Daarbij worden ze op een intensieve wijze geconfronteerd met de eisen van de beroepspraktijk. Panels constateren in de masteropleidingen dat 'er ruimte is voor reflectie, improvisatie en experimenten naast de zakelijke beroepsvoorbereiding', dat 'het integrale werkproces van de kunstenaar het uitgangspunt vormt in de programma's, dat de verschillende aspecten van de realiteit van de (internationale) context/forum als thema's aan bod komen en dat de theoretische component gericht is op het ontwikkelen van een zelfreflectieve, onderzoekende houding en op het verrichten van zelfstandig theoretisch onderzoek en het overdragen daarvan.'

1.3 / Specifieke voorbereiding op de arbeidsmarkt (ook entrepreneurschap en ambacht)

Bachelor

In zes van de acht visitatierapporten beschrijven de panels op welke wijze de bacheloropleidingen aandacht besteden aan de zakelijke kant van het kunstenaarschap in functie van de beroepsvoorbereiding op het ondernemerschap. In enkele gevallen gaat die beschrijving evenwel gepaard met een kanttekening.

- > 'Het onderwijs bestaat voor een groot deel uit het uitvoeren van praktijkprojecten in studio of werkplaats, waardoor beroepsvaardigheden worden opgedaan. Onder beroepsvaardigheden wordt verstaan het beheersen van technieken en het voorbereiden op de zakelijke beroepspraktijk.' Het panel merkt echter op dat: 'Afgestudeerden van de opleiding hebben onvoldoende kennis van hoe zij de zakelijke kant moeten regelen wanneer zij als zelfstandig kunstenaar aan de slag willen.'
- > 'De beroepspraktijk is al vanaf de propedeuse in het onderwijs geïntegreerd. Dit gebeurt op tweeërlei wijze:

enerzijds is er de voorbereiding op de professionele uitoefening van het beroep door het oefenen in documenteren, archiveren en presenteren van eigen werk, door het maken van een portfolio, het in contact komen met opdrachtgevers en subsidieverleners, het leren plannen en leren omgaan met deadlines en financiële restricties; anderzijds is er de voorbereiding op de zakelijke aspecten van het beroep door bijvoorbeeld het kennismaken met fondsen en stipendia, het voeren van een eenvoudige administratie, kennismaking met BTW, VAR en auteursrecht en het overleggen over tarieven.' Dezelfde opleiding is voornemens om in hogeschoolverband een 'Center for Entrepreneurship in the Arts' op te richten. In dit centrum zullen de activiteiten van het Projectbureau en andere activiteiten op het gebied van de beroepsvoorbereiding ten behoeve van de hele hogeschool worden ondergebracht.

- > 'Als voorbereiding op een professioneel kunstenaarschap worden in het derde en vierde jaar modules Gemengd Bedrijf aangeboden. De kern van het onderwijsprogramma is om de student bewust te maken en vaardigheid bij te brengen in het uitoefenen van mogelijke nevenfuncties van het beeldend kunstenaarschap, zoals het functioneren in commissies, het meedingen naar opdrachten, het kunnen maken van een schetsontwerp, begrotingen opstellen.' 'De modules Gemengd Bedrijf worden afgesloten met een module Zakelijke Kanten van de Beroepspraktijk.'
- > Een opleiding voorziet een cursus 'zakelijke kennis' aan het eind van de studie waarin alumni verslag doen van praktijkervaringen en studenten kunnen een 'Business Art' stage volgen van een maand.
- > Een opleiding verzorgt workshops, excursies en bijeenkomsten van *De Zakelijke Kant*, een programma over de zakelijke kanten van de beroepspraktijk, zoals ondernemen, belastingen, beeldrecht en het maken van een portfolio. Verder 'kunnen studenten in het kader van het eindexamen een subsidieaanvraag indienen bij een ondersteuningsfonds. Daarvoor dienen ze een projectbeschrijving en een begroting te maken. Dit draagt bij aan het simuleren van een reële praktijksituatie, waarmee de studenten na hun afstuderen te maken kunnen krijgen. Het blijkt dat een derde van de eindexamenstudenten een aanvraag indient bij het fonds.'
- > Bij een laatste opleiding constateert het panel dat het curriculum ingaat op het ondernemerschap, maar dat dit erg vroeg in de opleiding wordt aangeboden. Bovendien zouden netwerken volgens dat panel een belangrijk onderwerp moeten zijn.

In een zevende rapport merkt het panel op dat '(...) binnen de invulling van de competentieset meer aandacht aan het ondernemerschap van de beeldend kunstenaar besteed kan worden.'

In de lessen over de oriëntatie op het beroep worden gastdocenten ingezet, van galeriehouders tot kunstenaars. Verder geven bijvoorbeeld derdejaarsstudenten presentaties over hun werk of bouwen studenten een beroepsportfolio op dat ze mondeling toelichten aan het werkveld. Eén van de opleidingen kent een speciaal programma voor de beroepsvoorbereiding met lezingen en cursussen, voorlichting over exposeren en opdrachten. Een andere opleiding biedt ook niet-vakgerelateerde technieken aan zoals presentatie, mondelinge en schriftelijke communicatie. Een panel vindt dat de ontwikkeling van de beroepsvaardigheden nog verder ontplooid kan worden door een betere verkenning van de beroepspraktijk.

Een andere vorm van beroepsvoorbereiding houdt in dat studenten ambachtelijke aspecten van hun vak ontwikkelen. Al merkt het Netwerk in dit verband op dat de opleidingen terecht niet enkel meer de focus leggen op het ambacht. In meerdere visitatierapporten besteden panels aandacht aan het ambacht. Ze rapporteren bijvoorbeeld bij een bacheloropleiding dat 'een nadruk ligt op gedegen kennis en omgang met materiaal waarbij ambachtelijkheid niet wordt geschuwd' of bij een andere opleiding is sprake van 'een aanbod van trainingen en lessen gericht op kunstspecifieke/vakspecifieke/ambachtsspecifieke onderdelen en technieken.' Bij andere opleidingen constateren de panels respectievelijk dat 'de studenten enthousiast zijn over de nadruk op de ambachtelijkheid van de vakken' of dat 'ook de oude technieken binnen verschillende studierichtingen nog aanbod komen en dat dit past bij de gedegen inhoudelijke en technische vakopleiding die deze studierichtingen bieden.' De panels zijn positief over de voorbereiding op het ambacht.

Master

In de visitatierapporten van de masteropleidingen rapporteren de panels nagenoeg niet over aspecten van het ondernemerschap. Slechts een enkele maal refereert een panel aan de zakelijke beroepsuitoefening. Mogelijk ligt de verklaring van de beperkte aandacht voor zakelijke aspecten in de volgende uitspraak: 'De opleiding leidt op tot een vrij beroep waarin de kunstenaar zelf met zijn eigen pakket aan drijfveren en ideeën de belangrijkste opdrachtgever is.'

De panels leggen in hun rapportage veeleer de nadruk op de individuele artistieke ontwikkeling, op het ambacht en de technische vaardigheden, en op het onderzoek. Wat betreft

het ambacht en de technische vaardigheden noteren de panels dat 'technical skills are taken into account', dat 'studenten werken aan de vorming in technieken', of dat 'op aanwijzingen van de studenten meer technische lessen worden aangeboden'. Ten slotte laat een panel zich positief uit over onder meer 'het ambachtelijk-technisch niveau van de afstudeerproducten'.

1.4 / Stagemogelijkheden en projecten

Bachelor en master

De opleidingen zorgen ervoor dat studenten in aanraking komen met de beroepspraktijk bijvoorbeeld via stages, via opdrachten voor organisaties, instellingen of kunstenaars of via een gevarieerd pakket aan excursies.

Praktijkopdrachten en projecten spelen steeds een nadrukkelijke rol in de beroepsvoorbereiding van bijna alle bachelor- en masteropleidingen. Zoals een panel aangeeft, worden 'projecten georganiseerd in de beroepspraktijken van kunstenaars en het culturele veld.' Stage maakt bij twee van de masteropleidingen deel uit van het curriculum. Bij twee andere masteropleidingen is sprake van externe opdrachten en/of projecten. Bij de bacheloropleidingen is stage voor vier opleidingen een 'must'. In de andere bacheloropleidingen zijn er mogelijkheden binnen het curriculum om daarvoor uren vrij te maken.

1.5 / De (kunst)theoretische component

Bachelor

De opleidingen beschouwen theorieonderwijs als een belangrijk onderdeel van het leertraject. Theoretische kennis is nodig om te kunnen reflecteren op eigen ideeën en werk en op dat van medestudenten. Theorielessen over onder meer kunstgeschiedenis, cultuurgeschiedenis, kunsttheorie, (kunst)filosofie, beeldanalyse, ontwerptheorie en ontwerpgeschiedenis worden gegeven aan de hand van (beeld)materiaal en vakliteratuur. De inhoud van de theorievakken sluit zoveel mogelijk aan bij de praktijkopdrachten. De theoretische kennis wordt afzonderlijk getoetst. Twee bacheloropleidingen zijn voor wat betreft het theorieonderwijs een samenwerking aangegaan met een universiteit.

De theoretische ontwikkeling en de kennismaking met vakliteratuur wordt met name in facet 2.1 'eisen HBO programma' besproken. Dit facet scoort over de opleidingen heen relatief laag. Afgezien van het belang dat opleidingen aan de theoriecomponent hechten, plaatsen meerdere panels toch kanttekeningen bij de kwaliteit van het theorieonderwijs en geven hen voor facet 2.1 een *voldoende* om de volgende redenen:

- > 'Het panel is van mening dat de theoretische onderbouwing en de koppeling met de praktijk in de opleiding goed naar voren komt. (...) Toch is het panel van mening dat in de literatuur en theorie meer actualiteit gewaarborgd kan worden, voorbeelden in de theorie zijn voornamelijk gebaseerd op actualiteiten van de afgelopen tien jaar.'
- > 'Het niveau van kennisontwikkeling op het gebied van kunst en cultuur. Deze is bij de opleiding wat mager en het getoonde niveau is wisselend; de aangetroffen breedte van de literatuur en de intensiteit waarmee de thema's kunst en cultuur aan bod komen is volgens het panel goed, maar er zou meer aandacht geschonken kunnen worden aan de kwaliteit van onder meer het kunsthistorisch studiemateriaal.'
- > 'Het panel vond de literatuurlijst niet overzichtelijk. Hierdoor is niet duidelijk wat de opleiding als standaard referentiewerken voor de student beschouwt. Wel is het panel van mening dat de literatuur die gebruikt wordt om kunst te beschouwen, adequaat en actueel is. Het panel vindt daarnaast dat er te weinig onderscheid is tussen kunstgeschiedenis en kunsttheorie. Over de *capita selecta*, waarin meer kunstbeschouwing plaatsvindt, is het panel positief. Het panel benadrukt het belang van een goede literatuurlijst, omdat het theorieniveau dan minder afhankelijk is van de inbreng van de individuele docenten. Het panel is positief over het instellen van een werkgroep van theorie docenten die verbeteringen aanbrengt in het theorieaanbod en de bijbehorende literatuurlijsten. Het panel komt tot het oordeel voldoende op grond van geringe inzichtelijkheid in de gebruikte literatuur.'
- > 'Het theoretisch kader verdient uitwerking: het theorieprogramma is aanwezig, maar kan naar de buitenwereld toe explicieter worden gemaakt.'

Een voorbeeld van een duidelijk positiever oordeel van een panel luidt:

- > 'Kennisontwikkeling vindt onder meer plaats door kennisoverdracht via (vak)literatuur, mediamateriaal en tijdens colleges. Docenten maken daarvoor gebruik van voorgescreven en aanbevolen literatuur, variërend van readers en syllabi tot literatuurlijsten met recente publicaties en actuele thema-informatie die zij deels zelf samenstellen. Het panel vindt de literatuurlijsten relevant en actueel. Het panel is ook positief over de hoeveelheid theorie in het curriculum. De theorie vormt een behoorlijk onderdeel in het curriculum in vergelijking met andere opleidingen in Nederland.'

Master

De theorievorming neemt in alle masteropleidingen een belangrijke plaats in. Studenten worden tijdens de studie gewezen op de noodzaak en de mogelijkheid onderwerpen theoretisch te verdiepen. Wanneer studenten aangeven meer behoefte aan theorie te hebben, spelen opleidingen daarop in. Het theorieaanbod is vaktheoretisch of kunsttheoretisch. De inhoud van het theoretisch onderwijs sluit waar mogelijk aan bij de praktijk. In een aantal gevallen hebben studenten toegang tot een Studium Generale of kunnen ze via een samenwerkingsverband van hun instelling een theorieprogramma volgen aan een universiteit en staan zij zo in contact met de toekomstige kunsttheoretisch gevormde beschouwers van hun werk. In de afstudeerfase (thesis) gebeurt vaak individuele afstemming op het vlak van theoretische kennisverwerving in functie van de leervraag van de student.

De beoordelingen van de vakliteratuur zijn overwegend positief, zoals geïllustreerd wordt door de volgende paneluitspraken: 'de vakliteratuur is vernieuwend, ook op het vlak van theorievorming.', of 'de vakliteratuur geeft inzicht in actuele en fundamentele theoretische en praktische kwesties binnen de internationale beeldende kunstwereld.', of 'Elements of theory contain the appropriate professional level (research) that challenges students in their individual process.' Slechts in een paar gevallen vinden panels de kwaliteit van de vakliteratuur wisselend: 'Het panel is van mening dat de literatuur voor de eerste twee perioden vrij gedateerd is en van een (te) hoog abstractieniveau. De literatuur van de derde periode is actueler. Voor het tweede jaar is zonder meer sprake van interessante literatuurkeuzes.' Een ander voorbeeld: 'De verplichte literatuurlijst maakt weinig inzichtelijk dat de student inderdaad een brede visie op zijn vakgebied kan ontwikkelen. Echter door de samenwerking met de universiteit is de theoriecomponent volgens het panel in voldoende mate afgedekt en via de recent ingevoerde studieovereenkomsten wordt duidelijk dat studenten kennis maken met actuellere literatuur.'

1.6 / Onderzoeksactiviteiten en lectoraten

Bachelor

Meerdere panels benadrukken dat opleidingen een onderzoekende houding stimuleren bij hun studenten. Een panel drukt dat als volgt uit: 'De student moet een permanente onderzoekende attitude ontwikkelen. Deze wordt enerzijds verworven in het vak ideeontwikkeling (de ontwikkeling van het individuele creatieve proces), anderzijds door opdrachten in het kader van de theorievakken kunst en cultuurgeschiedenis. Daar leert de student tevens zijn werk te plaatsen in de traditie en in de huidige ontwikkelingen. In het

laatste semester schrijft de student een scriptie (theoretisch onderzoek) en voert hij één of meer praktijkopdrachten uit. Hierin kan de student aantonen dat hij beschikt over de kwalificaties voor een beginnend beroepsbeoefenaar.' Andere uitspraken waaruit duidelijk de aandacht voor onderzoek blijkt, zijn bijvoorbeeld: 'De vastgestelde criteria bij instroom hebben betrekking op beeldende en conceptuele vermogens en een onderzoekende houding', of 'Studenten kunnen onderzoek verrichten naar methoden, technieken en materialen ten behoeve van een adequate uitdrukking van hun werk.', of 'Binnen de studierichting ArtScience komen theorie en praktijk van een aantal basisthema's aan de orde in de tien introductiecurricula en in de zes researchgroepen waarin o.a. kennis en ervaring wordt opgedaan met betrekking tot het ontwikkelen van artistieke ideeën, concepten en modellen, de structurele en contextuele aspecten van kunst en de potentiële rol van de nieuwe media bij het creëren van nieuwe synesthetische ervaringen. Studenten zijn (...) niet verplicht een eindexamenscriptie te schrijven, maar moeten gedurende de vier jaar studie bij de opdrachten in de researchgroep wel teksten/toelichtingen schrijven.', of 'Zestien getalenteerde studenten uit het tweede vakjaar van de academie en het tweede studiejaar van de universiteit werken een jaar lang gezamenlijk aan artistiek en wetenschappelijk onderzoek, begeleid door docenten van beide instellingen. De studenten verwerven kennis en inzicht in de complexe relatie tussen de kunstpraktijk en de wetenschap. Het programma richt zich op studenten met meer dan gemiddeld talent en meer dan gemiddelde motivatie.'

Daarnaast refereren bijna alle panels aan de lectoraten die verbonden zijn aan de faculteiten. Publicaties en lezingen vormen eveneens een middel om studenten bij onderzoek te betrekken. Soms nemen docenten deel aan kenniskringen en voeren ze binnen het lectoraat toegepast onderzoek uit.

Master

Behoudens één opleiding waar het panel geen visie op kunst en onderzoek heeft aangetroffen waardoor niet duidelijk is welke positie die opleiding 'in de landelijke discussie' inneemt, besteden alle masteropleidingen aandacht aan onderzoek aansluitend bij de onderscheidende competentie 'onderzoekend vermogen'.

> Het onderzoek in de masteropleidingen is gericht op 'de bepaling van de eigen positie als kunstenaar in de kunstwereld en de maatschappij. Het betreft literatuuronderzoek en het onderzoek om te komen tot beeldend werk.' of 'Onderzoek is een voorwaarde voor conceptuele ontwikkeling. Studenten moeten in staat zijn om hun werk in een historische context te plaatsen. Onderzoek fungeert

als een spiegel op de hedendaagse maatschappij bekeken vanuit verschillende invalshoeken.'

- > Een ander panel stelt dat 'de didactiek van de theorie in het eerste jaar is gericht op het ontwikkelen van een zelf-reflectieve, onderzoekende houding binnen de context van de gezamenlijk te initiëren en uit te voeren projecten. De didactiek van de theorie in het tweede jaar is gericht op (de voorwaarden van) het verrichten van zelfstandig theoretisch onderzoek, en op het overdragen daarvan.'
- > Nog een ander panel definieert het onderzoek als 'een combinatie van een praktijkgerichte en onderzoeksgerichte benadering: vragen en opdrachten van de beroepspraktijk worden vertaald naar onderzoeksvragen.'
- > Bij één opleiding treft het panel 'experimenteel onderzoek naar mogelijke relaties tussen vorm en inhoud, theorie en praktijk dat vaak gestalte krijgt in visuele verschijningsvormen' aan. In dat visitatierapport wordt tevens ingegaan op artistiek onderzoek dat 'de studenten de mogelijkheid biedt om, anders dan bij wetenschappelijk onderzoek, ambiguiteiten en metaforen respectievelijk te laten bestaan en in te zetten. Studenten kunnen kennis verwerven en produceren door zowel feit als fictie als bronmateriaal te gebruiken. Het resultaat van hun artistiek onderzoek kan een accumulatie van kennis opleveren waarbij niet alleen het verstand maar ook de zintuigen en de intuïtie worden aangesproken.'

1.7 / Niveau van de afstudeerwerken en inzetbaarheid van de afgestudeerden

Bachelor

De panels beoordelen het facet 6.1 'gerealiseerd niveau' voor vier van de acht bacheloropleidingen als *goed*, voor een vijfde als *excellent*. Zij verwijzen in hun onderbouwingen enerzijds naar het niveau van de afstudeerwerken en anderzijds naar de mening van de alumni en het werkveld over de inzetbaarheid van afgestudeerden op de arbeidsmarkt.

Over het niveau van de afstudeerwerken valt in de visitatierapporten van deze opleidingen te lezen dat:

- > 'Op basis van eigen waarneming van het afstudeerwerk en de presentatie daarvan tijdens de examens en het afstudeerwerk van afgestudeerden van voorgaande jaren is het panel van mening dat het werk van de studenten van voldoende tot zeer goed niveau is. De scripties waren van goed HBO-niveau.'

- > 'Het panel vindt dat de scripties goed zijn opgebouwd en laten zien dat studenten in voldoende mate inzicht hebben in de theoretische context en achtergronden en in de actualiteit in het beroepenveld. Het panel heeft eigenzinnige en originele werken gezien en is hierover positief, hoewel de kwaliteit van de werken sterk uiteenloopt.'
- > 'Het panel is positief over de afstudeerproducten zowel in artistiek, professioneel als ambachtelijk-technisch opzicht. De werkstukken weerspiegelen de ernst en de creativiteit waarmee de studenten tewerk zijn gegaan om tot een persoonlijke uitdrukking te komen. De thematiek is actueel voor de kunstbeoefening en kunstbeschouwing, de benadering is persoonlijk en gedegen.'

De alumni en het werkveld zijn volgens de panels tevreden over het bereikte eindniveau. De volgende uitspraken illustreren dit:

- > 'Uit de overzichtslijst van prijzen en nominaties vanaf 2000 en de overzichtslijst van succesvolle studenten in de beroepspraktijk blijkt, dat de academie in de afgelopen jaren een aantal zeer goede tot excellente beeldend kunstenaars heeft opgeleid.'
- > 'Werkveldvertegenwoordigers uiten zich tevreden over het afstudeerniveau dat naar hun gevoel de laatste jaren is gestegen. Afgestudeerden zijn volgens het werkveld in het bijzonder goed in staat om concepten om te zetten in de praktijk. Ze hebben bovendien potentie om verder door te groeien.'
- > 'Alumni, werkveldcommissie en overige experts vinden dat het gerealiseerde niveau voldoet in relatie tot de eisen die de praktijk stelt aan de competenties van een beginnend beroepsbeoefenaar.'

Drie van de bacheloropleidingen krijgen een oordeel *voldoende* op het facet gerealiseerd niveau, omwille van geconstateerde zwakke punten in de eindwerken of omwille van een voor verbetering vatbare voorbereiding op met name zakelijke aspecten van de beroepsuitoefening. Dit blijkt uit de volgende motiveringen:

- > 'Doordat er te lang op het procesmatige denken door wordt gegaan, worden studenten verhinderd hun eindproduct te laten zien. Volgens het panel kan de opleiding het procesmatige denken beter in het vierde jaar ontwikkelen richting resultaat en de studenten vrij laten om tot hun eindproduct te komen. Momenteel komen studenten namelijk vaak tot fragiele werkstukken en niet tot grote gewaagde stukken

waar bijvoorbeeld een statement mee gezet wordt. (...) Afgestudeerden van de opleiding hebben onvoldoende kennis van hoe zij de zakelijke kant moeten regelen wanneer zij als zelfstandig kunstenaar aan de slag willen.'

- > Bij de andere twee bacheloropleidingen vinden de panels het werk sterk wisselend en missen ze kritische reflectie en theoretische onderbouwing in het afstudeerwerk van de studenten. De alumni van één van deze opleidingen vinden overigens dat zij niet goed genoeg worden voorbereid op het werken in het beroepenveld.

Master

Drie van de vijf masteropleidingen ontvangen een beoordeling *goed* voor het facet 6.1 'gerealiseerd niveau'. Over deze masters schrijven de panels lovend, ook alumni en werkveld zijn zeer positief. De volgende uitspraken illustreren dit:

- > 'Op basis van de reacties in de pers, nominaties, prijzen en exposities concludeert het panel dat afgestudeerden worden geaccepteerd door de kunstwereld en bovengemiddelde resultaten behalen.'
- > 'Afgestudeerden hebben een goed ontwikkeld probleemoplossend vermogen en kritische reflectie. (...) Vertegenwoordigers van het werkveld informeren het panel dat de afgestudeerden goed vertrouwd zijn met het hedendaags kunstdebat.'
- > Voor een derde masteropleiding geldt: 'Het panel is positief over de afstudeerproducten zowel in creatief, artistiek, professioneel/functioneel als ambachtelijk-technisch opzicht. De werkstukken weerspiegelen de ernst en de creativiteit waarmee de studenten tewerk zijn gegaan om tot een persoonlijke uitdrukking te komen. De thematiek is in creatief, conceptueel of zakelijk opzicht actueel; de benadering is persoonlijk en gedegen en getuigt van een persoonlijke visie en van een meer dan voldoende theoretische vorming. Alumni, beroepenveld en overige experts vinden het gerealiseerde niveau goed in relatie tot de eisen die de praktijk stelt aan de competenties van een zelfstandig beroepsbeoefenaar.'

Voor twee opleidingen beoordeelt het panel de afstudeerwerken van de studenten met een *voldoende*:

- > 'Het panel stelt vast dat het meeste afstudeerwerk zich kenmerkt door een conceptuele, formalistische benadering. Het panel begrijpt dat mede doordat deze benadering al veel verkend is, er snel historische voorbeelden doorklinken in het werk van de studenten. Het panel is over het merendeel

van het afstudeerwerk positief. Het panel constateert dat in het werk een tamelijk naar binnen gerichte houding merkbaar is. Wellicht kan het inzetten van gastdocenten studenten prikkelen om zich explicieter tot de buitenwereld te verhouden. Overigens oordeelt het werkveld positief over het werk van deze afgestudeerden die zich autonoom ontwikkelen, eigenzinnig zijn, een brede blik hebben en ruimtes naar hun hand kunnen zetten. De confrontatie met de theoretische achtergrond is goed en studenten hebben een verdiepend vermogen om over het werk te praten. Ze zijn ook in staat keuzes te verantwoorden.'

- > Nog een masteropleiding krijgt een score *voldoende* voor het gerealiseerd niveau ondanks de veeleer waarderende woorden van het panel: 'De papers, die de neerslag vormen van het onderzoek in het kader van het theorieprogramma, zijn van een goed niveau en adequaat beoordeeld. Afgestudeerden en vertegenwoordigers uit het werkveld melden het visitatiepanel dat zij tevreden zijn over de opleiding en over het niveau van de afgestudeerden.' Het panel komt tot het oordeel *voldoende* in plaats van *goed* omdat het eindniveau nog niet definitief is vast te stellen.

1.8 / Aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk

Bachelor

Uit enkele visitatierapporten van de bacheloropleidingen blijkt dat afgestudeerden snel werk vinden en overwegend actief zijn binnen het eigen vakgebied. Afgestudeerden geven aan bijvoorbeeld te werken in een galerie, kunstpraktijk of door te stromen naar een post-hbo opleiding voor verdere ontwikkeling. Afgestudeerden vinden dat ze zich in de opleiding een grote mate van zelfstandigheid hebben eigen gemaakt, maar plaatsen kritische kanttekeningen bij de aansluiting op de arbeidsmarkt, meer bepaald bij de manier waarop studieonderdelen bijdragen aan de beroepsvoorbereiding, bij de mogelijkheden voor oriëntatie op de internationale arbeidsmarkt of bij de voorbereiding op het zelfstandig uitbouwen van een atelier. Alumni geven aan te moeten wennen aan de overgang van de opleiding naar de dagelijkse werkpraktijk (veelal als zelfstandige). Deze periode van gewinning duiden de alumni overigens aan als verder leren in de praktijk en ervaren zij niet als een obstakel.

Master

De masteropleidingen blijken er overwegend in te slagen de overgang naar de beroepspraktijk soepel te laten verlopen. Ten aanzien van de aansluiting op de arbeidsmarkt voor afgestudeerde masterstudenten vormt zich een positiever beeld

dan voor de bacheloropleidingen. Ook hier blijken afgestudeerden over het algemeen in de praktijk aan het werk te zijn. Zij hebben zich niet alleen inhoudelijk ontwikkeld tijdens hun opleiding, maar hebben doorgaans al meerdere malen geëxposeerd, gepubliceerd en zelf projecten geïnitieerd. Daarnaast hebben zij in de loop van hun studie een netwerk opgebouwd dat ook na hun afstuderen van betekenis is. De studenten bouwen in de loop van de studie een eigen netwerk op door de contacten met onder meer gastdocenten en curatoren. Ook leren de studenten beter te communiceren over hun werk en leren ze zich als kunstenaar te presenteren. In het verlengde hiervan ontwikkelen studenten ideeën over hoe zij als kunstenaar in hun onderhoud kunnen voorzien. Veel afgestudeerden zijn in staat zich een positie te verwerven in de (inter)nationale kunstwereld: zij werken, exposeren en verdienen hun geld met verkoop, subsidies, lesgeven, commissiewerk en prijzen. De afgestudeerden functioneren op een professioneel niveau als zelfstandig opererend kunstenaar.

2 / Profilering

Bachelor

Alle bacheloropleidingen hanteren het landelijk *Opleidingsprofiel Beeldende Kunst* (2002). Ze stellen de autonomie van de kunstenaar centraal, zo blijkt uit de visitatierapporten. Zij erkennen dat de kunstenaar altijd te maken heeft met de buitenwereld, maar benadrukken dat bij het maken van autonome beeldende kunst de kunstenaar zich zo weinig mogelijk moet laten beïnvloeden door andere belangen. Iedere opleiding stelt het net even anders, maar bedoelt hetzelfde: van '(...) opleiden tot zelfstandige en zelfbewuste kunstenaars' en '(...) gedreven door een experimentele instelling, een eigenzinnige inbreng hebben in de discipline en de maatschappij' tot '(...) beeldend kunstenaar met een eigen handtekening' en 'wij willen eigenzinnig blijven'.

Voorts werken de opleidingen het landelijk profiel nader uit en scherpen ze het aan. Dat leidt tot eigen profilering en differentiatie. De opleidingen verschillen bijvoorbeeld wat betreft de spreiding van de competenties over de verschillende leerjaren. Een opleiding profileert zich met vier kunstenaarstypologieën. Een andere kiest voor meerdere afstudeerrichtingen of voor een interfacultaire studierichting (ArtScience) naast Autonome Beeldende Kunst. Profilering kan ook tot stand komen door samenwerking met andere opleidingsinstituten, nationaal of internationaal. In een aantal gevallen kiezen de opleidingen voor een oriëntatie op samenwerking met culturele instellingen in de eigen regio.

Ook vanuit de kernwaarden of kernbegrippen die opleidingen vooropstellen gaat een profilerende werking uit. Uit de

visitatierapporten blijkt dat opleidingen zich van elkaar onderscheiden door nadruk te leggen op (een combinatie van):

- > artistieke en creatieve hoogwaardigheid
- > conceptuele gerichtheid
- > experiment, research, pionierende houding / onderzoekende, kritische, innoverende houding, reflectie
- > toepassingsgerichtheid
- > interdisciplinariteit
- > mediagerichtheid
- > maatschappelijke betrokkenheid / sociale context / open houding ten aanzien van de omgeving versus autonoom handelen / eigenzinnigheid

De bovenstaande bevindingen zijn afgeleid uit de volgende beschrijvingen van de panels:

- > Een bacheloropleiding zegt zelf te kiezen voor een breed profiel. De opleiding biedt de studierichtingen beeldende kunst, grafiek en tekenen aan. Binnen de eindkwalificaties legt de opleiding eigen accenten die in het hedendaagse beroepenveld een belangrijke rol spelen, onder andere onder invloed van de digitale media. Het gaat dan met name om samenwerken en interdisciplinariteit. De opleiding kiest voor de conceptuele, ideematige kant van het onderwijs in een proces van experiment en research enerzijds en de internationale oriëntatie op de beroepspraktijk anderzijds. De visie van deze opleiding kent vijf kernbegrippen: artistiek hoogwaardig; toepassingsgericht; internationaal; maatschappelijk betrokken; interdisciplinair en mediagericht. Vanuit haar internationale gerichtheid heeft deze opleiding haar eindkwalificaties afgezet tegen die van instituten in de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en België. Uit deze vergelijking blijkt dat de competentie 'organiserend vermogen' door deze drie instituten niet wordt genoemd. De competentie 'vermogen tot samenwerking' maakt alleen bij de opleiding in Groot-Brittannië onderdeel uit van de eindkwalificaties. De overige competenties worden ook door de drie buitenlandse instituten gehanteerd.
- > Voor een volgende opleiding zijn belangrijker nog dan de eindkwalificaties, de doelstellingen, kernwaarden en de onderwijsvisie: de academie wil studenten opleiden tot zelfstandige beeldend kunstenaars die op eigen kracht in de beroepspraktijk functioneren. Daartoe heeft de opleiding kritische en onderzoekende individuen op het oog die eigenzinnig de maatschappij tegemoet treden en werk maken dat zich onderscheidt. De kernwaarden zijn: de capaciteiten en de creativiteit van het individu optimaal tot ontplooiing brengen; respect voor het individu en voor zijn vrijheid om een persoonlijke benadering te ontwikkelen en de eigen

toekomst te bepalen; keuze voor onderzoek, experiment en auteurschap; grote waarde hechten aan een open houding ten aanzien van de omgeving en pleiten voor betrokkenheid bij de ander en de maatschappij; eigenzinnig blijven.

- › Een andere opleiding benadrukt dat een kunstwerk op vele manieren tot stand kan komen. Kunstenaars kunnen afhankelijk van hun karakter en engagement aan verschillende deelaspecten van het scheppingsproces nadruk geven. Deze deelaspecten, ook (kunstenaars)profielen genoemd, vormen een richtsnoer bij de ontwikkeling tot kunstenaar. De opleiding ontwikkelde een profilering in Nederland en daarbuiten, mede gedragen door het breed gepubliceerde onderzoek van haar lector, inclusief de definiëring van vier kunstenaarstypologieën. De vier (kunstenaars)profielen zijn: kunstenaar als maker, de reflecterende kunstenaar, de autonome kunstenaar en de op context gerichte kunstenaar. Dit sluit aan bij de visie van de opleiding op het tot stand komen van een kunstwerk.
- › De door de volgende opleiding geformuleerde eindkwalificaties zijn een bewerking van de landelijke competenties en luiden als volgt: beeldend vermogen, conceptuele gerichtheid, materiële en technische vaardigheden (materiële kennis en kunde, toepassen), onderzoekende gerichtheid, beoordelingsvermogen, kunsthistorische en kunsttheoretische reflectie, probleemoplossend vermogen en probleemstellend vermogen, maatschappelijke gerichtheid. Ondanks de 'Maatschappelijke gerichtheid' richt een afgestudeerde van de opleiding zich primair op het maken van beelden van autonome kwaliteit. De opleiding koppelt dit aspect ook aan 'autonoom handelen'.
- › De zeven eindkwalificaties die een volgende opleiding hanteert, zijn dezelfde als de landelijke competenties, maar ze zijn preciezer geformuleerd en hier en daar beter afgestemd op het werkveld. Deze opleiding biedt twee studierichtingen aan, beeldende kunst en 'ArtScience'. Voor elke studierichting is een beknopt aanvullend beroepsprofiel geformuleerd, een bruikbaar referentiekader voor de opleiding. Doelstelling van de onderwijsinstelling is studenten op te leiden tot zelfstandige en zelfbewuste kunstenaars, die gedreven door een experimentele instelling een eigenzinnige inbreng hebben in hun discipline en de maatschappij. De studierichting ArtScience is betrekkelijk nieuw en komt voort uit de toenemende verwevenheid van hedendaagse kunst met nieuwe media, nieuwe wetenschapsgebieden en de sociale context in de breedste zin van het woord. De studierichting streeft er niet naar het nieuwe domein in kaart te brengen door deelgebieden toe te schrijven aan de traditionele disciplines, maar zoekt naar

een meer geëigende manier om het nieuwe domein te structureren. Het beroepsprofiel dat ArtScience voor ogen heeft, is dat van scheppend kunstenaar. Dit profiel is wel voortdurend in ontwikkeling, daar de studierichting zich niet beperkt tot visuele beelden, maar met de nieuwe multi- en metamediale concepten ook de andere zintuigen aanspreekt en voortdurend blijft inspelen op actuele vragen/ontwikkelingen vanuit het veld.

- › Voor nog een andere opleiding vormt het landelijk profiel ook de basis van het onderwijs. Zij stelt op drie verschillende locaties een bepaald thema centraal. Door de keuze voor een locatie kunnen studenten zich op verscheidene vlakken oriënteren. De drie thema's zijn achtereenvolgens 'ontwerp en praktijk' (beroepspraktijk en creative industry), 'kunst en experiment' (pionierend individu) en 'kunst en betekenis' (samenleving en reflectie).
- › De volgende opleiding bespreekt haar profilerende eindkwalificaties met deskundigen uit de kunstwereld. Tijdens de jaarlijkse externendag vergaderen de extern deskundigen, onder voorzitterschap van een lid van de Raad voor Advies van de onderwijsinstelling, over de kwaliteit van de presentaties en het hieraan ten grondslag liggende programma en de kwalificaties. Deze vergadering levert een rapportage op met aanbevelingen en adviezen voor bijstellingen van of aanvullingen op het programma en de kwalificaties. Deze opleiding heeft tevens contact met de (beeldende) culturele instellingen en participeert in internationale netwerken. Verder heeft de opleiding overeenkomsten gesloten met buitenlandse kunstvakopleidingen, die het de studenten mogelijk maken om elders onderwijs te volgen.
- › Tot slot zegt een opleiding zich te onderscheiden van andere autonome beeldende kunstvakopleidingen door studenten de mogelijkheid te bieden meerdere afstudeerrichtingen te kiezen. Het aanbod bestaat uit: schilderen, tekenen, grafiek, fotografie, nieuwe media en beeldhouwen. Voorts definieert deze opleiding haar opleidings specifieke kwalificaties als: 'de afgestudeerde kunstenaar heeft een overheersend praktische en tactiele benadering op basis van conceptueel denken, en ambieert een (inter)nationale toevoeging aan de beeldcultuur, vanuit een innoverende, initiërende en artistiek geëngageerde houding.'

Master

Een landelijk opleidingsprofiel voor Autonome Beeldende Kunst op masterniveau is niet formeel vastgesteld. De masteropleidingen hebben zelf, in samenspraak met het beroepenveld, opleidingsprofielen opgesteld en sluiten daarbij aan op de verworven bachelorcompetenties. Uit de visitatierapporten

blijkt dat vier van de vijf masteropleidingen naar het oordeel van het panel een duidelijk en onderscheidend profiel beschrijven en hanteren. Over een vijfde masteropleiding is het panel van mening dat de externe profilering krachtiger ingevuld kan worden, zowel landelijk als internationaal.

De masteropleidingen profileren zich door nadruk te leggen op (een combinatie van):

- > artistieke en creatieve hoogwaardigheid
- > conceptuele gerichtheid
- > autonomie / eigenzinnigheid
- > onderzoek / theorie / kennisinstituut
- > ambacht
- > toepassingsgerichtheid
- > contact met het beroepenveld
- > leiding geven
- > professionele weerbaarheid
- > sociaal-ethische implicaties / gerichtheid op het publieke domein / maatschappelijke betrokkenheid
- > gerichtheid op nieuwe media
- > internationalisering

Hieronder volgt een opsomming van de profilering van de masteropleidingen zoals de panels die omschrijven:

- > Voor één van de opleidingen constateert het panel dat de master een meer internationale setting heeft dan de bachelor. De internationale positie blijkt onder meer uit het aantal internationale studenten, de studentenuitwisselingen, de excursies en de buitenlandse gastdocenten.'
- > Een volgende opleiding sluit in praktijk en theorie aan op recente, belangrijke (internationale) ontwikkelingen in de beeldende kunst: de toename van het gebruik van nieuwe media, heroriëntatie op het begrip autonomie, toename van onderzoekgericht werken ten opzichte van (ambachtelijke) productie, de sociaal-ethische implicaties van relationele kunst, nadruk op multidisciplinaire ontwikkelingen, en (her)gebruik van performance. Deze ontwikkelingen zijn in het onderwijsprogramma verwerkt.' 'Het doel van de opleiding is de professionele beroepspraktijk van de beginnende kunstenaar binnen de werkelijke professionele omstandigheden te ontwikkelen tot masterniveau, opdat hij of zij over de competenties beschikt om een eigen koers te varen binnen de problematiek van het hedendaags kunstenaarschap en om professioneel en weerbaar een eigen positie in de kunstwereld in te nemen.'
- > Bij een andere opleiding hebben de mastercompetenties betrekking op kennis, inzichten, houdingen en vaardigheden

waarover een kunstenaar moet beschikken om succesvol te kunnen functioneren. Ze zijn aanvullend en geven aan waar verdieping en/of verbreding van de bachelorcompetenties heeft plaatsgevonden. Deze opleiding wil kunstenaars opleiden, en stimuleert daarbij studenten naar buiten te treden, in contact te komen met het beroepenveld en daar een eigen plek te veroveren. De opleiding onderneemt daartoe verschillende activiteiten om studenten de kans te bieden daadwerkelijk aan de kunstpraktijk deel te nemen. De opleiding benadrukt verder in het opleidingsprofiel de eigenzinnigheid van de autonome kunstenaar, het handhaven van een zakelijke en inhoudelijke succesvolle carrière en een houding die wordt gekenmerkt door 'fascinatie'. De opleiding beschouwt de volgende bij het masterniveau horende vermogens als kenmerkend voor de opleiding: onderzoekend (probleemstellend, -definiërend, en -oplossend) en leidinggevend (voortrekkersrol).

- > De volgende opleiding heeft als centrale ambitie om hét kennisinstituut van de beeldende kunst te worden in de regio. De visie van deze opleiding kent vijf kernbegrippen: artistiek hoogwaardig; toepassingsgericht; internationaal; maatschappelijk betrokken; interdisciplinair en media-gericht. Verder heeft de opleiding elf competenties geformuleerd die gelijk zijn aan die van de universiteit van Plymouth.
- > Omdat er geen formeel opleidingsprofiel voor een opleiding Autonome Beeldende Kunst op masterniveau is vastgesteld, heeft weer een andere opleiding samen met het beroepenveld het beroepsprofiel, de doelstelling en de opleidingscompetenties opgesteld, waarbij de bachelorcompetenties als uitgangspunt dienen. De opleiding wil haar ambities realiseren door het programma in te richten rond theorie en onderzoek; ontwerpen en maken van website; individuele publicatie en scriptie; transnationale projecten, thesis en eigen werk. De opleiding kent twee parallelle leerwegen: één die zich richt op autonoom werkende kunstenaars voor wie de studio de voornaamste plek is; een andere die bedoeld is voor geëngageerde kunstenaars voor wie het publieke domein de voornaamste context vormt.

3 / Instroom

3.1 / Toelatingseisen, selectiecriteria en toelatingsprocedure

Bachelor

De formele toelatingseisen zijn van toepassing. Voor de bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst moet evenals bij alle andere hbo-bacheloropleidingen worden voldaan aan de vooropleidingseisen (WHW artikel 7.24).

Dat komt er op neer dat kandidaat-studenten in het bezit moeten zijn van een diploma havo, vwo of mbo niveau 4. Buitenlandse studenten dienen een vergelijkbaar diploma te kunnen voorleggen en in een enkel geval eveneens een NT2 diploma (Nederlands Tweede Taal). Verder kunnen talentvolle studenten die niet voldoen aan de wettelijke diplomaverenissen worden toegelaten na een test die uitwijst of een hbo-studie binnen hun bereik ligt.

Bij ministeriële regeling worden voor de opleidingen op het gebied van de kunst (en voor de lerarenopleidingen op het gebied van de kunst) in verband met de organisatie en inrichting van het onderwijs dan wel de kennis of vaardigheden van de aanstaande studenten en extranei specifieke eisen gesteld in aanvulling op de eisen, bedoeld in artikel 7.24. De *aanvullende eisen* die worden gesteld op basis van art. 7.26a van de WHW, zijn opgenomen in de regeling aanvullende eisen hoger onderwijs en kunstonderwijs 2007. De aanvullende eisen die gelden voor de opleiding Autonome Beeldende Kunst zijn als volgt in de regeling geformuleerd:

artistieke aanleg die blijkt uit

- > beeldend vermogen, werken vanuit waarneming en vanuit fantasie
- > gevoel voor kleur, vorm en materiaal
- > oorspronkelijkheid en eigenzinnigheid

Alle bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst stellen een toelatingsonderzoek verplicht. Hieruit moet de mate van motivatie, artistieke aanleg en beeldend talent van een aspirant-student naar voren komen. In de visitatierapporten staat veelal vermeld dat de studenten een portfolio laten zien en schriftelijk en/of mondeling hun geschiktheid en motivatie toelichten. Aanvullende toetsingsmiddelen zijn: thuisopdrachten; praktijkopdrachten tijdens het toelatingsonderzoek; lijsten van bezochte tentoonstellingen, voorstellingen en gelezen boeken; een schrijfoopdracht (theoretische reflectie). Eén opleiding voorziet iedere deelnemer van een uitvoerige individuele rapportage, waarin een sterkte/zwakte-analyse is opgenomen die inzicht biedt in de verworven en nog te verwerven competenties. In één van de visitatierapporten staat dat de toetsing van het instroomniveau gebeurt aan de hand van zeven competenties die de academie heeft geformuleerd op basis van de zeven landelijke eindkwalificaties. Er is altijd sprake van toelatingscommissies of assessment teams. De visitatierapporten beschrijven niet altijd de samenstelling van die commissies, maar over het algemeen nemen naast docenten van de opleiding soms ook deskundigen uit het veld of studenten hieraan deel. Over de wijze waarop feedback wordt gegeven over de selectieprocedure, schrijft een panel:

‘(...) dat studenten goed worden geïnformeerd over wat ze hebben bereikt met de opdracht, waarom ze wel of niet worden toegelaten en wat hun competenties zijn.’

Alle acht bacheloropleidingen zijn door de verschillende panels op het facet 5.2 ‘Instroom’ met *goed* beoordeeld. De panels zijn overtuigd van de wijze waarop de opleidingen hun selectie organiseren en uitvoeren.

Master

Een instelling kan zelf bepalen welke toelatingseisen ze stelt voor een hbo-masteropleiding (WHW artikel 7.30b). Deze eisen hebben betrekking op kennis, inzicht en vaardigheden die kunnen zijn verworven bij beëindiging van een bacheloropleiding. De eisen die het instellingsbestuur vaststelt, worden opgenomen in de onderwijs- en examenregeling.

Voor toelating tot de vijf masteropleidingen is een bachelor-diploma van een beeldende kunstvakopleiding vereist. Verder worden per opleiding verschillende eisen gesteld aan de vooropleiding en worden aanvullende eisen gehanteerd. De aanvullende eisen zijn sterk afhankelijk van het type masteropleiding. Eén opleiding zegt dat aspirant-studenten open moeten staan voor onderwijs in de confrontatie met de praktijk, ondernemend moeten zijn en de blik naar buiten moeten willen richten. Een volgende opleiding kijkt tijdens het toelatingsonderzoek naar het theoretisch vermogen van de studenten en naar het vermogen van de studenten om kennis positief in te zetten om het artistiek systeem te verdiepen en te verrijken. Twee opleidingen hebben als aanvullende eis het beheersen van het Engels.

Ook voor masteropleidingen is een selectieprocedure van toepassing. De procedure verloopt min of meer op dezelfde wijze als bij de bacheloropleidingen. Er is een schriftelijke aanmelding en er vindt altijd een ‘onderzoek’ plaats in de vorm van een gesprek. In het toelatingsonderzoek wordt over het algemeen het werk van de studenten besproken, hun motivatie, de bachelorthesis en de centrale plaats die het theorieprogramma inneemt. Voorts noteren panels occasioneel dat in de toelatingscommissie ook mensen uit de beroepspraktijk plaatsnemen en dat actieve werving plaatsvindt door te scouten tijdens eindexamenpresentaties op de initiële opleidingen in Nederland.

De vijf masteropleidingen zijn door de panels met *goed* beoordeeld voor het facet 5.2 ‘Instroom’. De panels zijn overtuigd van de wijze waarop de opleidingen de selectie organiseren en uitvoeren.

3.2 / Aanmeldingen en aard van de instroom

Bachelor

In een paar visitatierapporten staan toelatingspercentages genoemd waaruit blijkt dat het aantal instromers ongeveer dertig procent van het aantal aanmeldingen betreft.

Van selectie is dus absoluut sprake. Eén van de opleidingen geeft aan dat het aantal kandidaat-studenten in het betreffende jaar afneemt, maar dat er geen concessie gedaan wordt aan de selectiecriteria. Een andere opleiding streeft naar een studentenpopulatie die de maatschappelijke omgeving weerspiegelt. Aspirant-studenten met een allochtone achtergrond krijgen daarom extra aandacht.

Om de kwaliteit van de instroom te vergroten, organiseren alle bacheloropleidingen voortrajecten die aspirant-studenten kunnen doorlopen. Eén opleiding organiseert bijvoorbeeld een zaterdagacademie waaruit activiteiten voortvloeien zoals voorlichting op scholen en open dagen, workshops kennis-making met kunst- en ontwerponderwijs in samenwerking met mbo-, havo-, en vwo-instellingen, oriëntatie- en vooropleidingen en professionele selectie-assessments. Een andere opleiding heeft in samenwerking met een centrum voor de kunsten een oriëntatiecursus ontwikkeld. Deze halfjarige cursus heeft een informerende, oriënterende en uiteindelijk ook een selecterende functie. Andere opleidingen voorzien in kunstklassen, meeloopdagen en vooropleidingen, al dan niet in samenwerking met het voortgezet onderwijs in de stad of regio. Leerlingen kunnen onder begeleiding van academi-docenten aan hun artistieke ontwikkeling werken. Bij twee opleidingen biedt een afgeronde vooropleiding toegang tot de bacheloropleiding Autonome Beeldende Kunst. De opleidingen willen ook de instroom vanuit het mbo bevorderen door middel van aanvullende programma's, samen met het mbo ontwikkeld.

Master

De masteropleidingen selecteren streng: het aantal aanmeldingen ligt beduidend hoger dan het aantal inschrijvingen. In drie visitatierapporten worden toelatingspercentages genoemd variërend van vijftien tot vijftig procent. In de masteropleidingen zijn meer instromers uit het buitenland afkomstig dan bij de bacheloropleidingen het geval is. Soms is de interesse vanuit het buitenland zo groot dat deze instroom moet worden begrensd, tot maximaal vijftig procent bijvoorbeeld. Drie van de vijf masteropleidingen streven bij de selectie expliciet naar gemêleerde groepen: qua leeftijd, geslacht, nationaliteit en artistiek profiel. Eén opleiding meldt dat de multiculturele samenstelling van de studentenpopulatie en de grote verschillen in kennis en ervaring resulteren in een open klimaat. Een andere opleiding wil graag een

cultureel diverse, internationale populatie omdat die van grote waarde is voor het creatieve proces en de individuele ontwikkeling van de studenten. Ten slotte meldt een opleiding dat studenten die niet openstaan voor het theoriegedeelte niet worden toegelaten.

4 / Systematische actualisering

4.1 / Verbinding van de docenten met de beroepspraktijk

Bachelor

De panels stellen vast dat de meeste docenten van de bacheloropleidingen ook in de (internationale) beroepspraktijk werkzaam zijn. De visitatierapporten vermelden dat:

- > 'het grootste gedeelte van de docenten werkt in de beroepspraktijk'
- > 'velen zijn nog werkzaam in het actuele werkveld'
- > 'Het grote merendeel van de docenten heeft een artistieke beroepspraktijk die relevant is in het kader van het 'onderwijzen' aan de opleiding. Zij hebben een conceptuele instelling en kunnen een bijdrage leveren aan de verdere verdieping van de opleiding. Dat geldt ook voor theorie-docenten. Ook zij zijn in principe buiten de opleiding actief op hun vakgebied.'
- > 'Docenten vervullen een sleutelrol in het leggen van een permanente verbinding met het werkveld en de ontwikkelingen die daarin gaande zijn. Daarom worden doelbewust docenten ingezet die zelf actief zijn als professional in de beroepspraktijk. Docenten brengen hun eigen beroepspraktijk mee naar hun lessen en leren studenten in actueel taalgebruik reflecteren over en in hun discipline.' en ook 'Vereiste voor aanneming is dat de potentiële docent minimaal vijf jaar werkzaam moet zijn in de praktijk.'

Verder worden doorheen de visitatierapporten manieren beschreven waarop de actuele ontwikkelingen uit het beroepenveld systematisch een weg kunnen vinden naar het onderwijs: door docenten deel te laten nemen aan kenniskringen en praktijkgericht onderzoek; door naast de docentenkern een grotere, flexibele groep docenten te rekruteren met een tijdelijk of klein contract en door gastdocenten in te zetten die verbindingen leggen met actuele ontwikkelingen.

Master

Een Academie heeft conform het hogeschoolbeleid criteria opgesteld voor het personeelsbeleid om de verbinding tussen

de opleiding en de beroepspraktijk te bewaken. Deze criteria zijn: docenten hebben relevante actuele werkervaring, docenten nemen deel aan kenniscirculatie, docenten nemen deel aan praktijkgericht onderzoek. Ook de andere opleidingen bewaken die verbinding. Ze zetten bijvoorbeeld vaak gast-docenten in. Deze gastdocenten zijn bijna zonder uitzondering afkomstig uit de kunstwereld. Zij combineren het docentschap met het kunstenaarschap of een andere baan.

De gastdocenten worden door de opleiding uitgenodigd naar aanleiding van een geformuleerde behoefte bij de studenten. Of ze worden uitgenodigd omdat ze een beeldbepalende rol spelen in een aspect van de kunst dat belangrijk wordt gevonden in relatie tot de ontwikkeling van (sommige van) de studenten of een ontwikkeling in de kunst, maatschappij of wetenschap. Ook worden gastdocenten uitgenodigd op voordracht van de studenten.

4.2 / Betrokkenheid van de alumni

Bachelor en master

De visitaties Autonome Beeldende Kunst vonden, op één uitzondering na (2005), plaats in 2007. Ten tijde van deze visitaties werden de alumni in beperkte mate en op een informele wijze betrokken bij de kwaliteitszorg. Doorgaans onderhouden docenten individuele contacten met alumni, worden alumni als (gast)docent ingeschakeld, kunnen alumni nog gebruikmaken van de faciliteiten en worden alumni ook ingezet als extern lid bij beoordelingen.

Een vijftal opleidingen is net begonnen of geeft aan nog te willen beginnen met de formulering van het alumnibeleid. In drie rapporten geven de panels expliciet aan dat de betrokkenheid van de alumni bij de kwaliteitszorg groter kan worden. Zo heeft een opleiding een alumnicommissie ingesteld, maar is de relatie met de kwaliteitszorg volgens het panel nog beperkt.

Deze bevindingen wijzen op een prille ontwikkeling ten aanzien van het structureel betrekken van de alumni bij de kwaliteitszorg.

De visitatierapporten laten verder drie opleidingen zien die naast de informele contacten ook op een formele, structurele wijze de betrokkenheid van de alumni borgen via mondelinge of schriftelijke evaluaties met alumni. Eén opleiding schenkt veel aandacht aan deze vorm van kwaliteitszorg. Zij vraagt studenten een half jaar na het afstuderen naar hun tevredenheid over de opleiding en naar de huidige ervaringen in de beroepspraktijk. Aanwijzingen voor tekortkomingen en adviezen voor verbetering worden meegenomen in het verbeterbeleid. Diepte interviews met alumni uit verschillende studiejaar vormen tevens een gegevensbasis voor het

verbeterbeleid. Verder ontwikkelde deze opleiding een alumni-volgsysteem. Twee andere opleidingen melden dat ze gebruikmaken van de HBO-kunstmonitor^{2>}, een landelijk jaarlijks onderzoek onder alumni van het kunstonderwijs één jaar na hun afstuderen.

4.3 / Betrokkenheid van het beroepenveld

Bachelor en master

Iedere opleiding werkt op verschillende manieren samen met het beroepenveld. In alle visitatierapporten wordt het bestaan van een werkveldcommissie of beroepenveldcommissie of -raad genoemd. Een vijftal commissies is evenwel pas opgericht in 2007 en functioneert nog niet of nauwelijks. Andere opleidingen hebben wel al een werkende commissie die twee of drie keer per jaar vergadert. De rapporten geven verder geen informatie over commissie- of raadsleden, maar maken duidelijk dat het om 'toonaangevende mensen uit het werkveld' gaat.

De panels wijzen er echter op dat het werkveld (en de alumni) beter benut kunnen worden en dat meer systematiek wenselijk is in het overleg met de werkveldcommissies.

Een enkele keer constateert een panel dat de werkvelddeskundigen worden uitgenodigd om het eindexamenwerk te beoordelen en zelfs om een oordeel te vellen over de groep als geheel en over de kwaliteit van het examen en de procedure. Een ander panel verneemt dat een opleiding jaarlijks een 'externendag' organiseert rondom het eindexamenwerk, bezocht door dertig vertegenwoordigers uit de actuele beroepspraktijk. Tijdens deze dag vergaderen de externe deskundigen, onder voorzitterschap van een lid van de Raad voor Advies van de faculteit, over de kwaliteit van de presentaties en het hieraan ten grondslag liggende programma en kwalificaties. Deze vergadering levert een rapportage op met aanbevelingen en adviezen voor bijstellingen en aanvullingen op het programma en de eindkwalificaties.

5 / Trends en ontwikkelingen

Hieronder volgen een toelichting of voorbeelden bij de trends uit het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs van 1999. Een nadere omschrijving van die trends staat uitgewerkt in bijlage 1.

2> De HBO-Kunstmonitor is voor het laatst in 2005 verschenen.

5.1 / De veranderende relatie tussen kunst en maatschappij

- > Twee onderwijsinstellingen noemen maatschappelijke betrokkenheid in hun kernwaarden. 'We hechten grote waarde aan een open houding tegenover de omgeving en pleiten voor betrokkenheid bij de ander en de maatschappij.'
- > Eén masteropleiding biedt een leerweg aan die zich specifiek richt op geëngageerde kunstenaars voor wie het publieke domein de voornaamste context vormt. 'Door middel van onderzoeksprojecten en praktijkopdrachten biedt deze leerweg kunstenaars de gelegenheid de verbinding tussen kunst en het publieke domein te onderzoeken.'
- > Een andere masteropleiding creëert dwarsverbanden door niet alleen aan autonome kunstenaars een podium te bieden, maar ook aan ontwerpers en radiomakers. Ook een nieuw initiatief is het ontwikkelen van een kunstnet voor de mobiele telefoon.
- > In nog een ander rapport noteert het panel dat de studenten in projecten werken rond de grootstedelijke buitenruimte.
- > Ten slotte constateert een panel dat: 'uit het studiemateriaal blijkt (...) dat het onderwijs directe verbanden heeft met actuele ontwikkelingen binnen zowel de maatschappij als binnen het relevante beeldende vakgebied (...)'

5.2 / Kunstenaars in de netwerksamenleving

Enkele bevindingen met betrekking tot zakelijke en communicatieve vaardigheden en de gemengde beroepspraktijk:

- > Een opleiding stelt het zo: 'Het tegenwoordige beroepenveld is niet meer duidelijk afgebakend; afgestudeerden begeven zich in verschillende contexten/omgevingen. Ze werken in dieptepraktijken binnen het culturele veld zoals musea, galeries en culturele instellingen. Daarnaast zoeken kunstenaars ook nieuwe omgevingen voor hun professionele bijdragen in economische en maatschappelijke sectoren, bijvoorbeeld door werk in opdracht te realiseren.'
- > Een ander panel formuleert het als volgt: 'Het instituut wil kunstenaars opleiden, en stimuleert daarbij studenten naar buiten te treden, in contact te komen met het beroepenveld en daar een eigen plek te veroveren. De opleiding onderneemt daartoe verschillende activiteiten om studenten de kans te bieden daadwerkelijk aan de kunstpraktijk deel te nemen. Voorts verwacht de overheid van kunstenaars in toenemende mate een ondernemende houding op de arbeidsmarkt met als gevolg meer aandacht voor het werken

in opdracht en het vervullen van functies in het ruime culturele werkveld.'

- > In de bacheloropleidingen is er aandacht voor het aanleren van zakelijke en communicatieve vaardigheden. Een onderwijsinstelling wil in 2007 voor de gehele instelling een 'Center for Entrepreneurship in the Arts' oprichten. Een andere opleiding biedt een 'Business Art'-stage aan in een maatschappelijke instelling. Communicatief vermogen en vermogen tot samenwerking, twee consequenties van deze trend, maken overigens deel uit van de zeven competenties van het landelijk profiel van de beeldend kunstenaar dat door alle bacheloropleidingen Autonome Beeldende Kunst wordt gehanteerd.
- > Een aantal opleidingen beschikt over een projectbureau dat opdrachten van externe opdrachtgevers aanneemt en doorspeelt naar studenten. Eén van de opleidingen heeft een module 'Gemengd bedrijf' ontwikkeld om studenten voor te bereiden op de ondernemende kant van het vak als beeldend kunstenaar.

Een voorbeeld van Interdisciplinaire verwevenheid en netwerken:

- > Een instelling biedt naast beeldende kunst de studierichting ArtScience aan. Deze studie komt voort uit de toenemende verwevenheid van hedendaagse kunst met nieuwe media, nieuwe wetenschapsgebieden en de sociale context in de breedste zin van het woord. De studierichting streeft er niet naar het nieuwe domein in kaart te brengen door deelgebieden toe te schrijven aan de traditionele disciplines, maar zoekt naar een meer geëigende manier om het nieuwe domein te structureren. Deze opleiding ArtScience kent geen jaarklasprogramma's. Het programma heeft een open karakter: studenten schrijven zich in voor introductiecurricula, onderzoeksgroepen en projecten, die in principe door alle studenten van de studierichting gevolgd kunnen worden. Het programma krijgt daarmee de kenmerken van een netwerk. Deze netwerkstructuur sluit aan bij het mediatechnologische werkveld waarop studenten worden voorbereid.

5.3 / Verbindingen tussen disciplines

Er zijn meerdere, voorbeelden van verbindingen tussen opleidingen en tussen kunstdisciplines. Daaruit blijkt duidelijk dat verbindingen tussen disciplines worden gelegd.

- > Eén van de bacheloropleidingen legt nadrukkelijk een sterk accent op cross-overs/interdisciplinariteit.

- > Eén van de academies beschikt over twee interdisciplinaire platforms (Crosslab en Stadslab), waarin de academie het traditioneel strikte onderscheid tussen autonoom en vormgeving opheft. In het StadsLab werken studenten in interdisciplinaire teams aan praktijkcases uit de stad in samenwerking met externe partijen. Het staat open voor studenten uit andere richtingen. Het CrossLab (recent gestart) ontwikkelt innovatief en technologisch hoogwaardig mediaonderwijs. Het fungeert als studierichting-overstijgend platform (Lab) en als vast onderdeel van het curriculum.
- > Een andere opleiding stelt: 'A multidisciplinary approach enables students to rethink and innovate their practice and to work in various environments.'
- > Ook neemt in de beeldende kunst de samenwerking tussen beroepsbeoefenaren uit verschillende disciplines toe. Nieuwe technologische ontwikkelingen, in het bijzonder mediatechnologieën, hebben het arsenaal aan artistieke middelen namelijk verruimd.

5.4 / Internationalisering en regionalisering

De panels stellen vast dat meerdere opleidingen zich profileren met een internationale gerichtheid. Net als in andere sectoren van de maatschappij neemt in de beeldende kunst de internationalisering toe. Om hun werk te verkopen kijken kunstenaars over de nationale grenzen heen. De internationalisering is goed merkbaar door het grote aantal buitenlandse studenten. Daarnaast zijn er uitwisselingsprogramma's voor studenten. Voorts worden, voornamelijk in de masteropleidingen, regelmatig buitenlandse gastdocenten uitgenodigd. Verder organiseren opleidingen veel buitenlandse excursies en stages en nemen ze deel aan internationale (interdisciplinaire) projecten. Eén van de onderwijsinstellingen werkt samen met een drietal buitenlandse opleidingen en zet haar eindkwalificaties af tegen wat buitenlandse collega-instellingen doen. Een aantal opleidingen, voornamelijk masteropleidingen, heeft als voertaal Engels.

Panels adviseren enkele opleidingen om zich regionaal meer expliciet te positioneren. Ook worden opleidingen geadviseerd om intensiever en vergelijkenderwijs het contact aan te gaan met buitenlandse opleidingen. Bijvoorbeeld door betere uitwisselingsprogramma's met buitenlandse instellingen te organiseren. Door de inzet van meer buitenlandse gastdocenten kan de internationale uitstraling van opleidingen groeien.

5.5 / Technologisering

Deze trend komt op verschillende wijzen tot uiting in de opleidingen. Bijvoorbeeld in het lectoraat Computervisualisatie of in de specialisaties Intermedia en Digitale media. Een instelling stelt het begrip 'mediagericht' voorop in haar kernwaarden. Een andere opleiding beschouwt ICT in relatie tot beeld en mediacultuur. Nog een onderwijsinstelling beschikt over 'The Media Design Research Centre of Excellence', een centrum dat een onderzoeksprogramma met betrekking tot traditionele beeldende kunst en vormgeving in relatie tot onder meer technologie ontwikkelt. In inhoudelijke zin is de studierichting ArtScience (waarin een verbinding wordt gelegd tussen beeldende kunst en nieuwe media, nieuwe wetenschapsgebieden en de sociale context) een duidelijk voorbeeld van de 'technologisering' van de kunst-disciplines.

5.6 / Inhoudelijke ontwikkelingen

De inhoudelijke ontwikkeling van de discipline Autonome Beeldende Kunst kent twee bewegingen. De ene beweging betreft de artistieke ontwikkeling. Van de talloze voorbeelden profileert één bacheloropleiding zich als volgt: 'De ontwikkeling van de student staat centraal. In het onderwijs wordt het accent gelegd op cross-overs en op de ontwikkeling van idee tot concept.' Verder begeven lectoraten zich op het gebied van de artistieke en conceptuele ontwikkeling, zoals in de lectoraten Artistiek onderzoek en Kunst en reflectie. De andere beweging betreft de vaktechnische bekwaamheid. Ook hiervan zijn, zij het in mindere mate, voorbeelden te vinden in de visitatierapporten. Eén voorbeeld is een bacheloropleiding die studenten de mogelijkheid biedt om zich in meerdere disciplines te bekwamen (schilderen, tekenen, grafiek, fotografie, nieuwe media, beeldhouwen). Verder kunnen studenten in diverse bacheloropleidingen ambachtelijke aspecten van het vak ontwikkelen bijvoorbeeld door kennis te maken met materialen en 'oude' technieken zoals emailleren.

Hoofdstuk

4

Deelrapport
Vormgeving

Nederland telt tien bachelor- en dertien masteropleidingen in het domein Vormgeving.

In 2008 stonden in totaal 6.591 studenten ingeschreven bij de bacheloropleidingen en 237 studenten bij de masteropleidingen Vormgeving. In het jaar 2008 stroomden 1981 bachelor- en 145 masterstudenten in en behaalden in het cursusjaar daarvoor 1.002 bachelor- en 106 masterstudenten hun diploma.

Het deelrapport Vormgeving is gebaseerd op zestien visitatierapporten (drie daterend uit 2006, de andere uit 2007) van negen bachelor- en zeven masteropleidingen. Opleidingen die geaccrediteerd zijn via de procedure Toets nieuwe opleidingen zijn niet meegenomen in de analyse.

Scores geanalyseerde facetten Vormgeving

	1.1	1.3	2.1	2.2	2.5	2.7	3.1	5.3	6.1
Ba1	G	G	G	G	G	G	G	V	G
Ba2	G	G	G	V	G	G	G	V	G
Ba3	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Ba4	E	G	V	G	G	E	G	G	E
Ba5	G	G	G	G	G	G	G	V	G
Ba6	G	G	G	V	G	V	G	V	G
Ba7	G	G	V	G	G	G	G	G	V
Ba8	V	G	G	V	G	V	G	G	V
Ba9	G	G	G	G	G	G	E	V	G
Ma1	V	G	V	V	G	G	G	G	V
Ma2	G	G	G	G	G	G	E	V	E
Ma3	G	G	G	G	G	E	G	G	G
Ma4	G	G	G	V	G	E	G	V	G
Ma5	G	G	G	V	V	G	E	V	G
Ma6	E	E	G	G	G	G	G	V	G
Ma7	G	V	V	V	G	G	G	V	V

1.1	Domeinspecifieke eisen
1.3	Oriëntatie HBO
2.1	Eisen HBO 'Programma'
2.2	Relatie doelstellingen en inhoud programma
2.5	Instroom
2.7	Afstemming tussen vormgeving en inhoud
3.1	Eisen HBO 'Personeel'

- 5.3 Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld
- 6.1 Gerealiseerd niveau

Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies

Sterke punten bacheloropleidingen Vormgeving

- > de landelijk vastgestelde eindkwalificaties vormen de basis van de bacheloropleidingen Vormgeving
- > een ruim aanbod aan afstudeerrichtingen leidt op tot verschillende beroepen met een duidelijke differentiatie binnen de eindkwalificaties
- > competentiegericht onderwijs met aan de praktijk ontleende casussen
- > ruime aandacht voor de beroepsoriëntatie, ook via de stages
- > ruime aandacht voor onderzoeksvaardigheden en het ontwikkelen van een permanent onderzoekende houding
- > veel stagemogelijkheden, ook internationaal
- > docenten zijn werkzaam in het werkveld en leggen een verbinding tussen de opleiding en de beroepspraktijk
- > veel mogelijkheden tot vooropleidingen
- > strenge, degelijke instroomselectie en veel interesse van buitenlandse studenten
- > de alumni geven aan over het algemeen snel werk te vinden binnen hun sector
- > de opleidingen spelen in op trends en zijn sterk internationaal georiënteerd

Aandachtspunten bacheloropleidingen Vormgeving

- > aandacht voor zakelijke aspecten in het kader van het ondernemerschap
- > het theoretisch onderwijs verder uitbouwen ten aanzien van het theoretisch kader, de aansluiting van theorie en praktijk, de koppeling van de theorie aan reflectie door de student
- > het formeel en structureel betrekken van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg

Sterke punten masteropleidingen Vormgeving

- > eindkwalificaties zijn opgesteld in samenspraak met het beroepenveld
- > gericht op specifieke beroepenvelden
- > artistiek-inhoudelijke en theoretische verdieping en verbreding van de initiële competenties uit het bachelortraject; de masterstudenten moeten dieper gaan dan de bachelorstudenten wat betreft de toepassing van de geïntegreerde conceptuele en contextuele benadering, ze worden dieper

intellectueel uitgedaagd en moeten research gedreven zijn en leiderschap vertonen

- > curricula zijn praktijk- en onderzoekgeoriënteerd
- > curricula zijn sterk vraaggestuurd waardoor individuele accenten gelegd kunnen worden
- > docenten zijn werkzaam in het werkveld en leggen een verbinding tussen de opleiding en de beroepspraktijk
- > strenge, degelijke instroomselectie en veel interesse van buitenlandse studenten
- > het vermogen om te durven ondernemen wordt vergroot via de mogelijkheid om zich extern te profileren en via essentiële contacten die in de vormgevingswereld worden gelegd, wat de slaagkansen van een toekomstige zelfstandige beroepspraktijk verhoogt
- > de opleidingen spelen in op trends, zijn sterk internationaal georiënteerd en gericht op technologische en/of digitale ontwikkelingen

Aandachtspunten masteropleidingen Vormgeving

- > aandacht voor zakelijke aspecten in het kader van het ondernemerschap
- > het formeel en structureel betrekken van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg

VORMGEVING:

A / Conclusies bij de kernvragen

Bachelor

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

De bacheloropleidingen zijn gebaseerd op het landelijk beroepsprofiel en leiden op tot diverse beroepen zoals Theatervormgever, Interieurarchitect, Stedelijk Interieurarchitect, Industrieel Ontwerper, 3D-ontwerper, Intelligent Product Ontwerper, Mode Ontwerper, Grafisch Ontwerper, Illustrator, Fotograaf, Animator, Audiovisuele Media Ontwerper, Beeld- en Media Technoloog, Ontwerper van sieraden of accessoires.

Uit de visitatierapporten blijkt dat de voorbereiding op de beroepspraktijk bij de verschillende opleidingen van meet af aan in de onderwijsprogramma's geïntegreerd is. De studenten werken namelijk op een competentiegerichte wijze aan concrete vraagstukken uit de beroepspraktijk en bijna alle studenten lopen stage, meestal in een bedrijf of op een ontwerp bureau. De meeste opleidingen stimuleren stage-mogelijkheden in het buitenland. Verschillende opleidingen noemen ook de deelname aan prijsvragen, wedstrijden, (buitenlandse) excursies en werkbezoeken als mogelijkheden om de studenten de beroepspraktijk te laten ervaren. Een aantal opleidingen besteedt via specifieke modules aandacht aan de voorbereiding op het ondernemerschap. In meerdere visitatierapporten gaan panels evenwel niet in op (aspecten van) het ondernemerschap. Daarom is dit als een aandachtspunt geformuleerd. Toch vormde het ondernemerschap één van de onderwerpen die de opleidingen in hun zelfevaluatie rapporten hebben uitgewerkt, licht het Netwerk Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving toe. Het ondernemerschap en met name de zakelijke aspecten daarvan, verdient dan ook nadere toelichting of verdere uitwerking in de programma's. Over de voorbereiding op de ambachtelijke aspecten van de verschillende vakgebieden zijn de panels positief.

Theoretische kennisontwikkeling krijgt een belangrijke, praktijkondersteunende rol toebedeeld in de onderwijsprogramma's. Theorie staat ten dienste van de artistiek-inhoudelijke verdieping. De studenten worden in staat gesteld hun werk te plaatsen in een kunsthistorische of theoretische context en verbanden te leggen met de wetenschap of de

maatschappij. Daarbij staat het ontwikkelen van een permanent onderzoekende houding centraal. De lectoraten stimuleren mede de aandacht voor kennisontwikkeling en onderzoek. Enkele panels maken evenwel wisselende opmerkingen ten aanzien van de uitwerking van het theoretisch kader of de theoretische component, de aansluiting van theorie en praktijk of de koppeling van de theorie aan reflectie door de student. De diverse kritische opmerkingen van panels leiden ertoe het theorieonderwijs als een aandachtspunt te formuleren. Ook omdat een paar panels in hun onderbouwing van het facet 6.1 'gerealiseerd niveau' herhalen dat het conceptueel denken of de reflectie in de scripties aandacht behoeven.

Het gerealiseerde eindniveau van een groot deel van de bacheloropleidingen is overigens als *goed* beoordeeld. De panels constateren dat de afgestudeerden zich artistiek hebben ontplooid, zelfstandig, pragmatisch en breed inzetbaar zijn met de potentie om verder door te groeien. De opleidingen die volgens de panels *voldoende* scores, krijgen de kritiek dat het niveau van het werk wisselend is en dat eigenzinnigheid en theoretische reflectie soms ontbreken.

Volgens de Kunstmonitor (2005) is een groot percentage van de afgestudeerde bachelorstudenten werkzaam binnen het eigen vakgebied. In enkele visitatierapporten geven afgestudeerden aan snel werk te vinden.

2 / Profilering

Alle bacheloropleidingen Vormgeving gaan uit van het landelijke beroepsprofiel waarin zij eigen accenten aanbrengen. Ze differentiëren zich bijvoorbeeld op het vlak van de afstudeerrichtingen. De opleidingen hebben omwille van het brede werkveld van de vormgever vele afstudeerrichtingen opgericht die opleiden tot verschillende beroepen.

Daarnaast onderscheiden opleidingen zich van elkaar door (een combinatie van) onder meer de volgende aspecten te beklemtonen: conceptuele gerichtheid; brede profilering; crossovers; samenwerking en interdisciplinariteit; digitale media; maatschappelijke betrokkenheid; gerichtheid op de eigen omgeving en het werkveld. De internationale gerichtheid is over het algemeen via netwerken en partnerschappen vormgegeven. Uit de (h)erkenning van de panels blijkt dat de opleidingen er over het algemeen in slagen door middel van de eigen profilering tevens de gewenste externe profilering tot stand te brengen.

3 / Instroom

Alle bacheloropleidingen hanteren de wettelijke vooropleidingseisen en aanvullende eisen. Daarnaast hanteren de diverse afstudeerrichtingen eigen criteria en selectiemethodes. De selectieprocedures zijn helder beschreven en veelzijdig. De selectie verloopt transparant en is streng. Het restrictieve aannamebeleid fungeert als een kwaliteitsinstrument. Daarnaast bevorderen vooropleidingen voorafgaand aan het bachelortraject, informatie en voorlichting, actieve werving en gerichte selectie in functie van nieuwe doelgroepen en de grote interesse vanwege internationale studenten mogelijk de kwaliteit van de instroom.

De opleidingen in het domein van de Vormgeving trekken veel buitenlanders aan vanwege de internationale reputatie van Nederland op dit gebied.

Het facet 2.5 'instroom' is voor alle geanalyseerde bacheloropleidingen Vormgeving met *goed* beoordeeld. Op basis van die positieve oordelen en de beschrijving van de manier waarop de opleidingen de selectie uitvoeren, ontstaat een beeld van een adequaat georganiseerd selectieproces.

Hoewel de meeste opleidingen met (minimaal) *goed* zijn beoordeeld voor zowel het facet 2.5 'instroom' als voor het facet 6.1 'gerealiseerd niveau' leggen panels geen causaal verband in hun onderbouwingen van die facetten tussen de kwaliteit van de instromende studenten en de kwaliteit van het eindniveau van de afgestudeerden. Eén opleiding heeft in de jaren voorafgaand aan de visitatie onderzocht of er een samenhang is tussen de oordelen over de kandidaten bij de toelating en hun resultaten bij de kerstbeoordeling in het eerste studiejaar. Samengevat bleek uit het onderzoek dat een kandidaat de meeste kans op succes in de propedeuse heeft als in de toelatingsprocedure unaniem positief over de student is geoordeeld.

4 / Systematische actualisering

De docenten die zelf actief zijn in het werkveld vormen een permanente verbinding met de beroepspraktijk en brengen hun beroepservaring mee naar het onderwijs. Gastdocenten worden over het algemeen uitgenodigd omdat ze een beeldbepalende rol spelen in een belangrijk aspect van de discipline. Door te kiezen voor docenten met verschillende opleidingen en praktijkervaringen, zorgen opleidingen ervoor dat een breed palet aan invalshoeken en nieuwe ontwikkelingen wordt afgedekt.

De panels beoordelen alle geanalyseerde bacheloropleidingen minstens met *goed* voor het facet 3.1 'eisen HBO personeel', wat staft dat het onderwijs voor een belangrijk deel verzorgd

wordt door personeel dat een verbinding legt tussen de beroepspraktijk en de opleiding.

Daarnaast verwerven de opleidingen continu inzicht in de actuele ontwikkelingen binnen hun domein door veel contacten te onderhouden met het beroepenveld en de alumni. Naast de docenten zorgen diverse relaties met deze gremia ervoor dat actuele ontwikkelingen continu binnenkomen in het onderwijs. De bevindingen tonen aan dat de opleidingen op diverse manieren contacten onderhouden met hun alumni en beroepenveld. Evenwel betrekken zij hun alumni en het beroepenveld over het algemeen niet op een structurele wijze bij de kwaliteitszorg, maar eerder op een incidentele, informele basis en over het algemeen niet met als doel hen actief te betrekken bij de kwaliteitszorg. In 2007 was een aantal werkveldcommissies net in het leven geroepen en waren voor de panels de effecten van hun betrokkenheid nog niet zichtbaar. De systematische inbreng van actuele trends en ontwikkelingen ten behoeve van de kwaliteitsverbetering van het onderwijs, was toen voor deze gremia niet geborgd. De formele en structurele betrokkenheid van de alumni en het beroepenveld is daarom als een aandachtspunt gemarkeerd. Het facet 5.3 'betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld' scoort van alle geanalyseerde facetten het zwakst.

5 / Trends en ontwikkelingen

De opleidingen Vormgeving leiden op tot beroepen die toegepast werk maken en zijn daardoor per definitie ook sterk verbonden met ontwikkelingen in de maatschappij. Ze leggen gemakkelijk interdisciplinaire samenwerkingsverbanden. Een bijzondere ontwikkeling is de trend rondom het maatschappelijk en ecologisch verantwoord vormgeven. Daarnaast valt op dat de meeste opleidingen Vormgeving sterk gericht zijn op de internationale context en dat zij de technologische en/of digitale ontwikkelingen op de voet volgen.

Master

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

Er is geen landelijk vastgesteld profiel voor de masteropleidingen in dit domein. De masteropleidingen bieden studenten de mogelijkheid tot verdere specialisatie. Het gaat om verdieping en verbreding van het bachelortraject. Talentvolle ontwerpers ontwikkelen zich tot toonaangevende professionals. De profielen zijn in samenwerking met het beroepenveld tot stand gekomen.

In het didactisch concept staan zelfstandigheid, eigen keuzes en flexibiliteit hoog genoteerd. De meeste curricula zijn vraaggestuurd zodat individuele accenten gelegd kunnen worden. De opleidingen zijn praktijk- en onderzoeksgeoriënteerd. Didactische principes zoals 'leren door doen' en 'leren in de groep' versterken deze praktijkoriëntatie.

De masteropleidingen dragen op verschillende wijzen zorg voor de beroepsvoorbereiding van studenten. Zij laten de studenten stage lopen, laten hen reële praktijkopdrachten uitvoeren of bieden hen de mogelijkheid om hun werk extern te presenteren. Deze ervaringen versterken de durf van studenten om te ondernemen, waarbij meer ondersteuning ten aanzien van het ondernemerschap wenselijk is (genoemd worden: het beprijzen van producten, opzetten van een eigen lijn of opzetten van een eigen ontwerppraktijk en 'meer informatie over ondernemerschap'). Scholing in het ondernemerschap vormt een aandachtspunt. Over de ambachtelijke vorming in de opleidingen zijn meerdere panels positief.

Theoretische kennisontwikkeling heeft een belangrijke praktijkondersteunende rol. Daarnaast maakt onderzoek nadrukkelijk deel uit van de programma's. De panels noemen voorbeelden van toegepast onderzoek, historisch en theoretisch onderzoek. Bij de ontwikkeling van de opleidingen en de wetenschappelijke oriëntatie vervullen de lectoraten een rol.

De panels zijn positief tot zeer positief over de eindresultaten van de studenten. Ze hanteren onder meer bewoordingen als top van het vakgebied, professioneel, vakmanschap, volwassen, eigenheid, eigenzinnigheid, kritische betrokkenheid. Ook over de beroeps perspectieven schetsen de panels een positief beeld. De alumni bevestigen dat de opleiding hen een artistieke-theoretische verdieping en verbreding, alsook essentiële contacten heeft aangereikt waardoor zij de arbeidsmarkt vanuit een sterkere positie betreden.

2 / Profilering

De zeven geanalyseerde masteropleidingen leggen zich met hun afstudeerrichting(en) toe op specifieke beroepenvelden. Daarnaast onderscheiden de masteropleidingen zich van elkaar door de kernwaarden waarvoor zij staan, door een innovatieve gerichtheid of een specifieke methodiek of door het accent te leggen op sociale rollen, nieuwe media, autonomie of conceptualiteit. De internationale gerichtheid is over het algemeen via netwerken en partnerschappen vormgegeven. Gezien de (h)erkenning van de panels lijken de opleidingen erin te slagen door middel van de eigen profilering tevens de gewenste externe profilering tot stand te brengen.

3 / Instroom

Elke masteropleiding stelt vooropleidingseisen vast. Tijdens het selectieproces staan de motivatie van studenten, hun eigen werk, de kwaliteit van hun ideeën en hun persoonlijke project/doelen centraal. Het restrictieve aannamebeleid kan als kwaliteitsinstrument fungeren zowel richting student (geen irreële beloften) als richting opleiding (hoog niveau en geen concessies om een bepaald volume te bereiken). Daarnaast bevorderen vooropleidingen voorafgaand aan het bachelortraject, informatie en voorlichting, actieve werving en gerichte selectie in functie van nieuwe doelgroepen en de grote interesse vanwege internationale studenten mogelijk de kwaliteit van de instroom.

De opleidingen in het domein van de Vormgeving trekken veel buitenlanders aan vanwege de internationale reputatie van Nederland op dit gebied. Het aandeel buitenlanders in de masteropleidingen varieert van éénderde tot zelfs vijfenegentig procent.

Het facet 2.5 'instroom' is voor alle geanalyseerde masteropleidingen Vormgeving, op één na, met *goed* beoordeeld. Op basis van die positieve oordelen en de beschrijving van de manier waarop de opleidingen de selectie uitvoeren, ontstaat een beeld van een adequaat georganiseerd selectieproces. Slechts bij één masteropleiding merkt het panel op dat de selectiecriteria en -methode te vaag en te intuïtief zijn.

4 / Systematische actualisering

De docenten die zelf actief zijn in het werkveld vormen een permanente verbinding met de beroepspraktijk en brengen hun beroepservaring mee naar het onderwijs. Gastdocenten worden over het algemeen uitgenodigd omdat ze een beeldbepalende rol spelen in een belangrijk aspect van de discipline. Door te kiezen voor docenten met verschillende opleidingen

en praktijkervaringen, zorgen opleidingen ervoor dat een breed palet aan invalshoeken en nieuwe ontwikkelingen wordt afgedekt.

De panels beoordelen alle geanalyseerde masteropleidingen minstens met *goed* voor het facet 3.1 'eisen HBO personeel' wat staft dat het onderwijs voor een belangrijk deel verzorgd wordt door personeel dat een verbinding legt tussen de beroepspraktijk en de opleiding.

Daarnaast verwerven de opleidingen continu inzicht in de actuele ontwikkelingen binnen hun domein door veel contacten te onderhouden met het beroepenveld en de alumni. Naast de docenten zorgen diverse relaties met deze gremia ervoor dat actuele ontwikkelingen continu binnenkomen in het onderwijs. De panels stellen vast dat de masteropleidingen weliswaar op diverse manieren contacten onderhouden met afgestudeerden en beroepenveld, maar dat deze activiteiten meestal niet geformaliseerd zijn of kaderen binnen een systematiek. Bijgevolg is er geen structurele input gegarandeerd in functie van de kwaliteitsverbetering van de opleidingen.

Voorts constateren ze dat in 2007 enkele werkveldcommissies net in het leven waren geroepen en dat de effecten van hun betrokkenheid nog niet zichtbaar waren. De systematische inbreng van actuele trends en ontwikkelingen ten behoeve van de kwaliteitsverbetering van het onderwijs, was toen voor deze gremia niet geborgd. De formele en structurele betrokkenheid van de alumni en het beroepenveld is daarom als een aandachtspunt gemarkeerd. Het facet 5.3 'betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld' scoort van alle geanalyseerde facetten het zwakst.

5 / Trends en ontwikkelingen

De opleidingen Vormgeving leiden op tot beroepen die toegepast werk maken en zijn daardoor per definitie ook sterk verbonden met ontwikkelingen in de maatschappij. Zij leggen gemakkelijk interdisciplinaire samenwerkingsverbanden. Een bijzondere ontwikkeling is de trend rondom het maatschappelijk en ecologisch verantwoord vormgeven. Daarnaast valt op dat de meeste opleidingen Vormgeving sterk gericht zijn op de internationale context en dat zij de technologische en/of digitale ontwikkelingen op de voet volgen.

VORMGEVING:

B / Bevindingen bij de kernvragen

Bachelor en master

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

1.1 / Doelstellingen

Bachelor

Voor het domein Vormgeving bestaat een landelijk vastgesteld opleidingsprofiel met drie uitstroomprofielen: Visuele communicatie, Productontwerp en Ruimtelijk ontwerp. Alle negen geanalyseerde bacheloropleidingen hanteren het *Opleidingsprofiel Vormgeving* uit 2002 waarvan de tekst is opgesteld door een werkgroep van het Overleg Beeldende Kunst (OBK), het netwerk waarin de Nederlandse kunstacademies zijn vertegenwoordigd. Het is geijkt op de startkwalificaties voor beroepen Beeldende Kunst en Vormgeving, die in 1999 door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs zijn opgesteld (Beroep Kunstenaar, 1999). In het profiel wordt een visie op de beroepen, het werkveld en de ontwikkelingen in relatie tot de opleiding beschreven.

Het onderhoud en de verdere ontwikkeling van de opleidingsprofielen is in handen van het OBK. Om de dialoog met de beroepspraktijk structureel te maken, is een convenant afgesloten tussen de HBO-raad (als vertegenwoordiger van de betrokken hogescholen) en de Federatie van Kunstenaarsverenigingen (als coördinerende partner voor de vertegenwoordiging van de beroepspraktijk). In het genoemde convenant is vastgelegd dat de beroeps- en opleidingsprofielen periodiek worden voorgelegd aan het beroepenveld.

De volgende competenties staan beschreven in het landelijke opleidingsprofiel:

- > creërend vermogen
- > vermogen tot kritische reflectie
- > vermogen tot groei en vernieuwing
- > organiserend vermogen
- > communicatief vermogen
- > omgevingsgerichtheid
- > vermogen tot samenwerking

De panels beoordelen de facetten 1.1 'domeinspecifieke eisen' en 1.3 'oriëntatie HBO' aangaande de eindkwalificaties van de bacheloropleidingen veelal met de score *goed*.

Uit alle visitatierapporten blijkt dat de opleidingen het landelijk overeengekomen profiel in het programma hebben verankerd en daarbij het beroepenveld hebben betrokken. De panels bevestigen dat 'Het profiel, dat in nauw overleg met het werkveld tot stand is gekomen, bevat kwalificaties die behoren bij het bachelorniveau en die zijn afgestemd op het niveau van de beginnend kunstenaar of ontwerper;', dat 'de inhoud en het niveau van de eindtermen goed is en corresponderend met dat van een startend kunstenaar of ontwerper' en dat 'Periodiek worden de eindkwalificaties voorgelegd aan (de toonaangevende leden van) het beroepenveld, waardoor de profielen kunnen worden aangepast aan nieuwe ontwikkelingen'.

Master

Op masterniveau bestaat geen landelijk opleidingsprofiel met een beschrijving van beroepsgerichte competenties voor de eindkwalificaties. De zeven geanalyseerde masteropleidingen hebben afzonderlijk een profiel opgesteld - daarbij weliswaar voortbouwend op de landelijk vastgestelde domeincompetenties voor bacheloropleidingen - en hebben competenties uitgewerkt in overleg met het betreffende (inter)nationale beroepenveld, afhankelijk van het gebied waar de masteropleidingen zich op richten. Ze houden bij de ontwikkeling van de profielen tevens rekening met competenties die vergelijkbare of verwante masteropleidingen hanteren en ze baseren zich op het in de Dublin descriptoren geformuleerde masterniveau.

Eén opleiding is als volgt tewerk gegaan: 'De competenties in het profiel zijn ondergebracht in zes categorieën: creërend vermogen, onderzoekend vermogen, vermogen tot kritische reflectie, vermogen tot groei en vernieuwing, operationaliserend vermogen en communicatief vermogen. Elke competentie bestaat weer uit een aantal deelcompetenties/gedragsindicatoren. Op basis van het competentieprofiel en de niveau-aanduidingen voor de hbo-master in de Dublin descriptoren zijn elf eindkwalificaties geformuleerd. (...) Ze zijn aanvullend ten opzichte van de bachelorcompetenties en geven aan waar verdieping en/of verbreding van de bachelorcompetenties heeft plaatsgevonden. Daarnaast zijn vermogens toegevoegd zoals bijvoorbeeld onderzoekende en leidinggevende vermogens.' Deze opleiding heeft, niet als enige overigens, haar profiel gedeeltelijk gebaseerd op het rapport van de Tijdelijke Adviescommissie Vormgeving van de Raad voor Cultuur (2001). Een ander voorbeeld van een competentieset is: 'research and analysis, conceptual thinking in context, design, visual and oral presentation, managerial qualities, growth and renewal.'

Voor één van de opleidingen omschrijft het panel de eindkwalificaties als volgt: 'the ability to learn independently, the role of research, the complexity and scope of issues addressed, the ability to deal with these issues in original ways and the ability to communicate ideas and decisions underpinning the work undertaken.'

Uit de weergave of beschrijving van de opgestelde profielen blijkt dat de zeven masteropleidingen zich een verdere specialisering tot doel stellen. Het gaat telkens om een verdieping en verbreding ten opzichte van de competenties uit het bachelortraject. Dat vatten de volgende paneluitspraken krachtig samen: 'De bacheloropleiding leidt talentvolle studenten op tot modeontwerpers, terwijl de masteropleiding talentvolle modeontwerpers opleidt tot (internationaal) toonaangevende professionals (...)', of 'De masterstudenten moeten dieper gaan dan de bachelorstudenten wat betreft de toepassing van de geïntegreerde conceptuele en contextuele benadering. Zij worden dieper intellectueel uitgedaagd en moeten research gedreven zijn en leiderschap vertonen', en ook '(...) naar de mening van het panel komt duidelijk naar voren dat de mastercompetenties 'onderscheidend, verdiepend en op een hoger niveau professionaliserend' zijn dan de bachelorcompetenties.'

De panels beoordelen de masteropleidingen op de facetten 1.1 'domeinspecifieke eisen' en 1.3 'oriëntatie HBO' aangaande de eindkwalificaties overwegend met *goed*. De panels onderbouwen hun oordelen voor het facet 'Domeinspecifieke eisen' bijvoorbeeld als volgt: 'de eindkwalificaties van de opleiding sluiten rechtstreeks aan bij de hoge eisen die op internationaal niveau door vakgenoten binnen het domein worden gesteld aan een masteropleiding' of 'de opleiding heeft in samenspraak met het beroepenveld een ambitieus, diepgaand, goed uitgewerkt en samenhangend referentiekader voor haar programma ontworpen. Een referentiekader dat niet alleen richtinggevend is voor het opleidingsprogramma, maar ook -en dat is bijzonder- voor het werkveld zelf. Daarmee overstijgen de opleidings-/eindkwalificaties het 'normale' master-niveau.' Eén opleiding krijgt voor het facet 1.1 een score *voldoende*, wegens een waargenomen discrepantie tussen een schriftelijke doelstelling en de verankering ervan in het programma.

1.2 / Didactisch concept

Bachelor

Een deel van de bacheloropleidingen duidt de onderwijskundige leerweg aan als 'competentiegericht onderwijs met een sterke oriëntatie op de beroepspraktijk'. Of zoals één van de panels het beschrijft: 'competentiegericht onderwijs dat

vakinhoudelijk is geborgd, wat wil zeggen dat het onderwijs gericht is op inzichten in beroepscontexten en competenties in de beroepsbeoefening, waarbij niet alleen gedragscompetenties, maar ook specifieke vakkundigheden centraal staan.' Een ander panel legt het zo vast: 'competentiegericht onderwijs betekent leren in een realistische taakomgeving (ateliersituatie; aan de beroepsbeoefening ontleende casussen)'. Daarnaast valt de term 'leren door doen' in enkele visitatierapporten, waarmee alweer de interactie met de (beroeps)praktijk wordt benadrukt. Zoals verschillende panels opmerken staat 'het individueel of samen maken van werk centraal' en zijn 'studenten net als in de beroepspraktijk altijd bezig met het maken van concreet werk en het opdoen van kennis, inzichten en vaardigheden in dit concrete werkproces'. Naarmate de opleiding vordert is er meer vrije keuzeruimte in de programma's en aandacht voor zelfstandig werken en 'zelfsturing van het leerproces van de student' en worden 'in toenemende mate de persoonlijke ontwikkelingsdoelen vooraf geëxpliciteerd', wat bijdraagt aan de ontwikkeling van de persoonlijke artistieke oriëntatie.

Master

Bij de masteropleidingen staan zelfstandigheid, eigen keuze en flexibiliteit hoog genoteerd. De opleidingen zijn daarnaast praktijk- en onderzoeksgeoriënteerd. De meeste curricula zijn sterk vraaggestuurd, zodat studenten individuele accenten kunnen leggen.

Een panel merkt als sterk punt aan dat 'de student eigen leerdoelen kan formuleren en vervolgens met de docent een route uitstippelt.' Een ander panel constateert dat 'de opleiding conform haar uitgangspunten een sterk beroep doet op de eigen verantwoordelijkheid van de studenten en diverse en veelal activerende werkvormen aanbiedt. De werkvormen stellen de studenten in staat hun persoonlijke doelen te realiseren en zijn een afspiegeling van de beroepspraktijk.' En nog een panel schrijft: 'De opleiding werkt niet met een vast curriculum, maar biedt kaders aan waarbinnen de student keuzes maakt. Het programma is in hoge mate maatwerk. Elke student maakt zijn eigen programma met individuele doelstellingen en individuele werkbesprekingen. Dit is vastgelegd in het studieplan dat vooraf goedkeuring door de opleiding behoeft. De eindkwalificaties geven daarbij een bepaalde bandbreedte aan.' Een dergelijke opzet van het didactisch concept is, zo concludeert een panel 'passend voor een masteropleiding waar studenten gericht en geconcentreerd zoeken naar hun eigen profiel als professional'. Eén van de opleidingen ziet 'leren in een groep' als een belangrijke pijler. 'De studenten leren van en met elkaar en hebben elkaar nodig voor de communicatie over hun waarnemingen en interpretaties.' Deze opleiding heeft een specifieke methode

ontwikkeld voor design-educatie die gewaardeerd wordt door het visiterende panel. Een andere opleiding beschouwt dan weer 'leren door doen' als een belangrijke pijler van het onderwijsconcept. In alle programmamodulen werken de studenten aan opdrachten en projecten, waarbij zij al doende de benodigde praktische kennis en vaardigheden kunnen verwerven.

1.3 / Specifieke voorbereiding op de beroepspraktijk (entrepreneurship en ambacht)

Bachelor

Uit de visitatierapporten blijkt dat de voorbereiding op de beroepspraktijk bij de verschillende opleidingen vanaf het begin in het onderwijsprogramma geïntegreerd is. 'De lesinhouden sluiten goed aan bij de ontwikkelingen in de ontwerp-praktijk en het proces en de attitudevorming komen goed aan bod', rapporteert een panel. Bij verschillende opleidingen wordt benadrukt dat studenten werken aan concrete vraagstukken uit de beroepspraktijk.

Over de voorbereiding op het ondernemerschap en de zakelijke aspecten van de beroepsuitoefening rapporteren de panels het volgende:

- > Drie panels maken melding van opleidingen met een speciaal programma voor beroepsoriëntatie met onderdelen zoals lezingen, cursussen en workshops of bedrijfsbezoeken/ werkveldoriëntaties over ondernemen, belastingen, beeldrecht, het maken van een portfolio, projectmatig werken (omgaan met planning en deadlines); voorlichting over exposeren; voorlichting over opdracht- en subsidiewerving; het voeren van een eenvoudige administratie en aanwijzingen over werken in het buitenland.
- > Eén van deze instellingen is daarnaast van plan om een "Center for Entrepreneurship in the Arts" op te richten. Dit centrum moet een verzamelplek worden van activiteiten voor de zakelijke en professionele beroepspraktijk.
- > Een volgende opleiding heeft een theoretisch onderzoek uitgevoerd in de vorm van practice based research met als onderwerp Artistiek Ondernemerschap.
- > Bij een andere opleiding zijn er lessen over beschouwing van design in economisch perspectief, inclusief voorbereiding op een eigen beroepspraktijk c.q. positie op de markt.

In vier visitatierapporten gaan panels evenwel niet in op (aspecten van) het ondernemerschap. Wel geven studenten in

een afstudeerenquête aan dat zij zelf veel moeten ontdekken over het eigen ondernemerschap.

Daarentegen uiten de panels zich positief over de voorbereiding op de ambachtelijke aspecten van de verschillende vakgebieden. Ze prijzen opleidingen bijvoorbeeld voor 'de aandacht die besteed wordt aan oude technieken en vinden dit passend bij een gedegen inhoudelijke en technische vakopleiding', of voor 'de nadruk op gedegen kennis en omgang met materiaal waarbij ambachtelijkheid niet wordt geschuwd'. Een panel komt tot de conclusie dat de studenten 'een groot ambachtelijk bewustzijn hebben' en wijst erop dat de medewerkers van de werkplaatsen en de technisch onderwijs-assistenten vakexpert en specialist zijn in één of meer specifieke vaardigheden en technieken op het gebied van grafiek, fotografie, metaal, hout, nieuwe media, digitaal ontwerp, decorbouw etc. Voorts waarderen een paar panels het ambachtelijk-technisch niveau in de bespreking van de afstudeerwerken.

Master

Ook de masteropleidingen gaan aan de slag met ontwerp-opdrachten van bedrijven om studenten de beroepsvaardigheden te laten ontwikkelen die zij nodig hebben voor een beroepsuitoefening op masterniveau.

Uit verschillende visitatierapporten komt evenwel naar voren dat de masterstudenten in het programma een adequate voorbereiding op aspecten van het zelfstandig ondernemerschap missen, zoals bijvoorbeeld het beprijzen van producten, opzetten van een eigen lijn of opzetten van een eigen ontwerp-praktijk. Een panel geeft aan dat één van de programma's zich richt op alle stadia van het grafisch ontwerpen en dus ook op de (dienst)relatie van de ontwerper met de klant. Toch wensen de studenten over het algemeen meer training in en informatie over het ondernemerschap. Hiertoe is een opleiding bezig met een inventarisatie van de wensen om eventueel door te kunnen verwijzen naar een instelling waar die informatie te verkrijgen is.

Verder gaan de panels in de meeste visitatierapporten van de masteropleidingen niet in op de voorbereiding op het ondernemerschap.

Wat het ambacht betreft, noemen de panels meermaals de technische-ambachtelijke basis die opleidingen van (kandidaat-)studenten eisen. Een opleiding start bijvoorbeeld haar programma met een ambachtelijke basis, omdat de studenten van verschillende vooropleidingen komen uit binnen- en buitenland. Voorts huren de opleidingen, indien daaraan behoefte is, meesters in voor een bepaald technisch-ambachtelijk aspect van een ontwerpvak. Tevens prijst een

panel een opleiding voor 'de bijzondere en vakmatige aanpak (...) die tot voorbeeld kan dienen voor vele andere HBO-masteropleidingen.'

1.4 / Stagemogelijkheden en projecten

Bachelor

Beroepsvaardigheden en praktische beroepservaring worden voornamelijk via stage en projecten voor al dan niet betalende opdrachtgevers aangeleerd en opgedaan. Bachelorstudenten krijgen hierdoor de mogelijkheid om zich te oriënteren, te bekwamen en voor te bereiden op de (zelfstandige) beroepsuitoefening. De praktijkopdrachten in de vorm van projecten maken een groot deel uit van de curricula. Een panel geeft aan dat 'de opdrachten het gehele creërende proces omvatten met inbegrip van de conceptuele en theoretische ideeënwereld van kunsten en vormgeving'.

Stage is voor alle voltijdse bachelorstudenten een onderdeel van het curriculum. Voor de deeltijdstudie is een stage niet altijd verplicht, omdat studenten meestal in de beroepspraktijk werkzaam zijn. Stages vinden bij de opleidingen Vormgeving vooral plaats in bedrijven. De meeste opleidingen stimuleren stagemogelijkheden en uitwisselingsprojecten in het buitenland.

Daarnaast noemen verschillende opleidingen de deelname aan prijsvragen, wedstrijden, (buitenlandse) excursies en werkbezoeken als mogelijkheden om de studenten de beroepspraktijk te laten ervaren. Uit de visitatierapporten valt op te maken dat stages veelal in het vierde studiejaar doorgaan gedurende drie tot maximaal zes maanden. Al de genoemde praktijkcomponenten bieden studenten extra openingen naar de beroepspraktijk.

Master

Bij de masteropleidingen noemen panels eveneens de stages alsook het uitvoeren van reële praktijkopdrachten en externe presentaties van eigen werk als voornaamste voorbereiding op de beroepspraktijk. De masterstudenten beogen hierbij om zich te profileren in interactie met de beroepspraktijk en om zich te positioneren binnen de context van het (toekomstige) werkveld. Het komt overigens niet zelden voor dat masterstudenten reeds actief zijn in de beroepspraktijk, waardoor studie en praktijk samenvallen. Soms hebben studenten voor hun afstuderen al werk tentoongesteld of verkocht in een internationale context.

1.5 / De (kunst)theoretische component

Bachelor

De theoriecomponent bevat algemene theorie en vaktheorie, kunstgeschiedenis, kunsttheorie, filosofie over de kunst en

de maatschappij, ontwerptheorie en ontwerpgeschiedenis. Het theorie-onderwijs wordt overwegend geïntegreerd aangeboden, als gereedschap voor de praktijkoefeningen. In alle opleidingen wordt relevante, actuele vakliteratuur ter beschikking gesteld. Panels noteren dat 'theorie het fundament is om te kunnen reflecteren op de ideeën en het werk van zichzelf en van medestudenten', of 'De praktijk vormt het hart van het onderwijs en is ingebed in historische, vaktheoretische en andere relevante kennis en wordt gebaseerd op contextrelevant onderzoek. De opleiding stelt dat de algemene theorie aansluit bij thema's die spelen in de beroepspraktijk en samenleving. Het panel heeft het studiemateriaal gezien en concludeert dat de theorie en literatuur actueel genoeg is.'

De panels wijzen echter in meerdere visitatierapporten op tekortkomingen in het kader van het theorieonderwijs.

- › Bijvoorbeeld ten aanzien van 'het expliciteren van het theoretisch kader: het theorieprogramma is aanwezig maar kan naar de buitenwereld toe explicieter worden gemaakt.'
- › Bij een andere opleiding is het panel van mening dat 'het niveau van het verplichte studiemateriaal mager is en mist enige vakliteratuur. (...) Het panel constateert in het gesprek met studenten een gebrek aan mogelijkheden tot theoretische reflectie bij de studenten en mist het maatschappelijk engagement.' Deze opleiding is voornemens om de aansluiting van theorie en praktijk te verbeteren.
- › Een ander panel constateert 'een gebrek aan verbinding tussen theorie en reflectie op de maatschappelijke context' en vindt voor een faculteit dat 'minder inzichtelijk is hoe de theoretische component gestalte krijgt'. In haar oordeel over de afstudeerwerken herhaalt het panel dat de reflectieve kant verder ontwikkeld kan worden.
- › Nog een ander panel is van mening dat 'de opleiding die een conceptuele en reflectieve ontwerpaanpak propageert hieraan meer aandacht kan besteden'. De studenten van deze opleiding wensen, zo verneemt dit panel, meer theorie over filosofie, kunstgeschiedenis, materiaalkennis en schrijfvaardigheden'.

Master

De aansluiting tussen theorie en praktijk is in de masteropleidingen duidelijker vormgegeven.

De uitwisseling tussen theorie en praktijk vindt, zo noteert een panel, plaats in elke fase van de opleiding. Panels beoordelen het theoretisch niveau onder andere aan de hand van beschikbare literatuurlijsten en studie- of onderzoeksmaterialen of op basis van de hantering van relevante literatuur.

Twee panels rapporteren dat de vakliteratuur niet alleen actueel, veelzijdig en van redelijk goed tot hoog niveau is, maar ook - daar waar het gaat om theorievorming - wezenlijk vernieuwend. De studiematerialen zijn aantoonbaar aan de praktijk ontleend. Twee andere panels benadrukken dat studenten vakliteratuur aanwenden om de eigen beroepsopvatting, visie en plannen te relateren aan een theoretisch kader ter onderbouwing van hun eindwerk. Vanwege de sterk individueel gerichte programma's worden studenten geattendeerd op voor hen relevante literatuur en wordt literatuur in functie van hun leerroute beschikbaar gesteld.

Voorts vindt in de masteropleidingen theoretische vorming plaats door middel van masterclasses, lezingen en theorielessen en vaktheoretische introducties en oefeningen.

De vaktheoretische introducties komen tegemoet aan de behoefte van een ontwerper om zich permanent te voeden met betrekking tot de maatschappelijke, economische en culturele oriëntatie en om zich permanent te scholen in technologische aspecten van de uitvoeringspraktijk.

1.6 / Onderzoeksactiviteiten en lectoraten

Bachelor

De meeste bacheloropleidingen besteden aandacht aan onderzoeksactiviteiten. Slechts in twee van de negen visitatierapporten zijn daarvoor geen aantoonbare verwijzingen te vinden.

Enkele panels benadrukken dat de opleidingen bij de studenten een permanent onderzoekende houding willen ontwikkelen. De panels rapporteren voor de bacheloropleidingen dat:

- > 'Het onderwijs is erop gericht dat de studenten een eigen werkproces beginnen te ontwikkelen waarbij zij veel experimenteren.'
- > 'Ontwerponderzoek vormt een intrinsiek onderdeel van het ontwerpproces. Het is een praktische en persoonlijke vorm van onderzoek, bedoeld om de ontwerper inzicht te geven in zaken als materiaal, context, gebruikers en publiek.'
- > 'Studenten verrichten onderzoek naar methoden, technieken of materialen ten behoeve van hun werk.' en ook 'De studenten schrijven een scriptie waarin zij hun werk plaatsen in een wetenschappelijke of kunsthistorische context.'
- > 'De scriptie is een theoretisch vooronderzoek voor het afstudeerwerk. De studenten leren hun werk te plaatsen in de traditie en in de huidige ontwikkelingen.'

- > 'Naast ontwerponderzoek richt de opleiding zich op theoretisch onderzoek in de vorm van practice based research, met als voorbeeld artistiek ondernemerschap.'
- > Verder geeft één van de instellingen aan gekend te willen worden als expertisecentrum op het gebied van beeldende kunst en vormgeving en creëert zij een platform voor professioneel discours en innovatie.
- > Ten slotte werkt een opleiding samen met een universiteit ter stimulering van theorievorming en onderzoek: 'Samen met de universiteit wordt in het studiejaar 2006/2007 voor het eerst een honours-programma aangeboden. (...) Zestien getalenteerde studenten uit het tweede vakjaar van de opleiding en het tweede studiejaar van de universiteit werken een jaar lang gezamenlijk aan artistiek en wetenschappelijk onderzoek, begeleid door docenten van beide instellingen. De studenten verwerven kennis en inzicht in de complexe relatie tussen de kunstpraktijk en de wetenschap.'

Master

Alle geanalyseerde masteropleidingen besteden aandacht aan onderzoeksactiviteiten.

Een panel vat de essentie van onderzoek in de master samen als volgt:

- > 'Research is a prerequisite for concept development. Students should be able to place their work in a historical and contemporary context. Research acts as a mirror on contemporary society, regarding it from different points of view.'

De panels rapporteren verder onder meer dat:

- > 'Studenten passen vormen van toegepast onderzoek toe waarbij ze starten vanuit de eigen intuïtie bij het interpreteren van socio-economische, ecologische en sociologische gegevens.'
- > 'Studenten doen onderzoek naar eigenschappen van nieuwe materialen, naar de toepassing van nieuwe technieken en technologieën, naar presentatiewijzen, naar distributiekanaalen of doen marktonderzoek, gebruiksggericht onderzoek, historisch onderzoek of theoretisch onderzoek.'
- > 'Op het gebied van theorievorming en onderzoek wordt samengewerkt met een lectoraat van een universiteit.' en ook 'Studenten verrichten onderzoek aan de hand van verschillende opdrachten gerelateerd aan bepaalde thema's. Dit onderzoek en de resultaten daarvan vormen

een virtueel essay. Het virtueel essay heeft een sterk onderzoeksgericht karakter.’

Bachelor en master

Uit de visitatierapporten komt naar voren dat de lectoraten – bijvoorbeeld de lectoraten Modevormgeving, Visuele Retorica, Duurzaam ontwerp en Ecodesign – een relevante en belangrijke rol spelen in de kennisontwikkeling en het stimuleren van onderzoek. Zij leggen verbanden tussen de beroepspraktijk, theorievorming en onderzoek. In dit verband worden ook de kenniskringen genoemd rond de lectoraten, die veelal werken aan vraagstukken die ontleend zijn aan de beroepspraktijk. Een panel merkt hierover op dat: ‘Kenniskringen hebben rechtstreeks een verbinding met het onderwijs. Studenten leveren een bijdrage aan het ontwikkelen van kennis door te participeren in onderwijsprojecten die gericht zijn op het aanpakken van reële vragen uit de praktijk.’

De visitatierapporten tonen duidelijk aan dat de lectoraten specifiek gericht zijn op Vormgeving en dat zij de wetenschappelijke oriëntatie van de opleidingen versterken, bijvoorbeeld door middel van vaktheoretische bijeenkomsten. Bij de bepaling van het thema voor een lectoraat wordt veelal gekozen voor een relatief onontgonnen terrein. In die context gaat van het lectoraat een innovatieve werking uit.

1.7 / Niveau van de afstudeerwerken en inzetbaarheid van de afgestudeerden

De realisatie en de borging van de eindkwalificaties gebeurt via het programma en de beoordelingen, in het bijzonder de toetsing op het gerealiseerde eindniveau. De panels verdiepen zich in de examenprocedure van de opleidingen, bestuderen feedback van docenten aan studenten, lezen scripties, beoordelen de kwaliteit van de stages en bekijken zelf afstudeerproducten alvorens tot een oordeel te komen voor het facet 6.1 ‘gerealiseerd niveau’. Eveneens noteren ze in de visitatierapporten de mening van werkveldvertegenwoordigers met betrekking tot het afstudeerniveau en de inzetbaarheid van afgestudeerden. Daarnaast blijkt uit de visitatierapporten dat de opleidingen de vinger aan de pols houden wat betreft het niveau van de afgestudeerden. Ze volgen op welke prijzen alumni winnen, welke publiciteit ze krijgen in kranten en tijdschriften; ook houden opleidingen bij welke aanvragen tot beurzen en stipendia worden gehonoreerd en volgen ze het aantal afgestudeerden dat wordt aangenomen bij werkplaatsen of vervolgoopleidingen.

Bachelor

Voor de bacheloropleidingen constateren de panels dat: ‘Werkveldvertegenwoordigers uiten zich tevreden over het afstudeerniveau dat naar hun gevoel de laatste jaren is

gestegen. Afgestudeerden zijn volgens het werkveld in het bijzonder goed in staat om concepten om te zetten in de praktijk. Ze hebben bovendien potentie om verder door te groeien.’ of: ‘In het gesprek dat het panel voerde met de werkveldcommissie noemde deze de output van de opleidingen consistent hoog, mede door de strenge selectie en de continue aandacht voor en prioriteit die aan de ontwikkeling van talent wordt gegeven.’ of: ‘de scripties zijn goed opgebouwd en laten zien dat studenten in voldoende mate inzicht hebben in de theoretische context en achtergronden en in de actualiteit in het beroepenveld. Het panel heeft eigenzinnige en originele werken gezien en is hierover positief’ en ook: ‘Men was van mening dat de afgestudeerden goed inzetbaar zijn in de arbeidsmarkt.’ De kwaliteiten die het werkveld toeschrijft aan de afgestudeerden zijn veelal: ‘breed georiënteerd, praktisch, pragmatisch, conceptueel, origineel en zelfstandig.’

Het gerealiseerde eindniveau van zes van de negen bacheloropleidingen wordt door de panels met *goed* beoordeeld. Een zevende krijgt de score *excellent* met de korte toelichting: ‘Het eindniveau is uitstekend’. De twee overige bacheloropleidingen worden met *voldoende* beoordeeld. Dit wordt in het ene geval onderbouwd met: ‘Het niveau van het werk van de studenten is wisselend, zowel wat conceptueel denken betreft als wat betreft vormgeving, realisatie en afwerking.’ en in het andere geval met ‘Het werkveld is genuanceerd positief over de afgestudeerden: ze zijn snel inzetbaar en praktisch ingesteld, maar het werkveld mist enige eigenzinnigheid. Het panel heeft een aantal beeldende scripties aangetroffen en ingezien dat die op zichzelf aardig waren, maar vindt dat de reflectieve kant verder ontwikkeld moet worden. De scripties voldoen wel aan de criteria zoals ze opgesteld zijn door de opleiding. Toch kan het werk winnen aan reflectie en oorspronkelijkheid.’

Master

Vijf van de zeven masteropleidingen krijgen de beoordeling *goed* of *excellent* voor het gerealiseerd niveau. In een paar gevallen uiten de panels zich zeer lovend over het gerealiseerd niveau: ‘Afgestudeerden behoren tot de top van het vakgebied, behalen bovengemiddelde resultaten en vinden aansluiting bij het werkveld’ en: ‘(...) de bijzondere wijze waarop de opleiding de studenten opleidt tot een ‘master designer’ met veel aandacht voor het vakmanschap kan dienen als voorbeeld voor tal van andere HBO-master (kunstvak)opleidingen. De studenten die dit programma hebben gevolgd onderscheiden zich door het hoge niveau dat zij weten te bereiken op hun vakgebied. Dat afgestudeerden van de opleiding ook internationaal worden beschouwd als excellente ontwerpers blijkt uit het feit dat een aantal afstudeerders inmiddels internationale prijzen hebben gewonnen.’

In andere onderbouwingen van het gerealiseerd niveau

hanteren de panels onder meer de bewoordingen professioneel, volwassen, eigenheid, eigenzinnigheid, kritische betrokkenheid of statement.

De panels zijn positief tot zeer positief over de eindresultaten van de studenten. Slechts éénmaal plaatst een panel een kanttekening, omdat de doelstelling om ethische en sociale implicaties te betrekken bij de ontwikkeling van innovatieve designoplossingen niet helemaal tot uiting komt in de eindwerken.

1.8 / Aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk

De opleidingen Vormgeving leiden op tot een aantal specifieke beroepen. De afgestudeerden komen, voor zover ze niet een zelfstandige beroepspraktijk beginnen, terecht bij bureaus, studio's, werkplaatsen en dergelijke. Een aantal afgestudeerden geeft les aan kunstacademies.

Bachelor

De opleidingen doen zelf niet altijd onderzoek naar de aansluiting op de arbeidsmarkt, bijvoorbeeld met behulp van alumni-enquêtes. Nochtans hebben opleidingen behoefte aan de input daaromtrent. Wel nemen ze deel aan de Kunstmonitor. Volgens de Kunstmonitor (2005) is een groot percentage van de afgestudeerde bachelorstudenten werkzaam binnen het eigen vakgebied. In twee visitatierapporten staat dat afgestudeerden snel werk vinden. De andere panels geven hierover geen aanwijzingen. Wel merken ze op dat afgestudeerden 'voldoende mogelijkheden hebben gehad voor artistieke ontplooiing', maar 'veel zelf moeten ontdekken over het ondernemerschap.' Afgestudeerden moeten 'wennen aan de overgang van de opleiding naar de dagelijkse werkpraktijk (veelal als zelfstandige), wat zij weliswaar eerder aanduiden als verder leren in de praktijk dan als een obstakel.'

Master

De visitatierapporten bevatten geen specifieke informatie over de zoekperiode naar werk, maar schetsen wel een positief beeld van het beroepsperspectief van de alumni. In één visitatierapport staat dat er drie typen afgestudeerden zijn: zij die vooral vrij werk maken (55%), zij die vooral in opdracht werken (31%) en zij die in dienstverband werken (14%). In een ander visitatierapport staat dat tachtig procent van de afgestudeerden werk vindt op hbo-masterniveau en bijvoorbeeld een sleutelpositie als designer bekleedt in het bedrijfsleven, in het onderwijs of bij de overheid werkt en/of actief is als zelfstandig designer.

Afgestudeerden blijken daadwerkelijk een bijdrage te kunnen leveren aan de ontwikkelingen binnen het domein van de

Vormgeving. Alumni bevestigen dat zij dankzij de stevige basis die ze in hun masteropleiding hebben gekregen makkelijker een eigen positie in het werkveld kunnen innemen en dat ze een visie, een eigen identiteit hebben verworven die hen in staat stelt om zelfstandig eigen (soms autonome) producten te kunnen maken. Alumni stellen dat de opleiding erin slaagt een artistiek-inhoudelijke en theoretische verdieping en verbreding van het vak te realiseren. De oriëntatie op de beroepspraktijk wordt eveneens verdiept en verbreed. Bovendien versterkt de masteropleiding het vermogen om kansen te grijpen, zelf zaken te initiëren, te durven ondernemen en het eigen werk te presenteren. De opleiding heeft volgens de alumni tevens de basis gelegd voor essentiële contacten in de vormgevingswereld, van belang bij het uitbouwen van een beroepsactiviteit. Ook in die zin bereidt de opleiding de studenten voor om als zelfstandige in de beroepspraktijk aan de slag te gaan. Samengevat leveren de masteropleidingen een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling tot professioneel vormgever en geven zij impulsen aan de start van een beroepsloopbaan.

2 / Profilering

Bachelor

Binnen de drie uitstroomprofielen Visuele communicatie, Productontwerp en Ruimtelijk ontwerp van het landelijk vastgesteld opleidingsprofiel richten opleidingen een grote verscheidenheid aan afstudeerrichtingen in, zoals: Grafisch ontwerpen, Illustratie, Audiovisuele vormgeving, Animatie, Interactief ontwerpen, Interactieve multimedia, Fotografie, Advertising, 3D-ontwerp, Beeld en mediatechnologie, Interieurarchitectuur, Ruimtelijk product, Ruimtelijke communicatie, Industrieel ontwerp, Modeontwerp, Mode, Lifestyle & Design en Theatervormgeving. De inhoud van deze afstudeerrichtingen verschilt per opleiding. Elke afstudeerrichting leidt op tot specifieke beroepen.

Daarnaast kiezen de opleidingen voor een eigen inkleuring van het landelijke opleidingsprofiel, veelal vanwege een gewenste externe profilering. De panels rapporteren uitvoerig over de profileringen die ze aantreffen. Hierna volgen enkele voorbeelden.

- > Een panel stelt vast dat: 'de opleiding zich profileert door het concept veel aandacht te geven en een reflectieve benadering te kiezen.' Eén opleiding gaat daarin zover dat 'ze aan de landelijke competenties een nieuwe competentie 'conceptueel vermogen' heeft toegevoegd, omdat zij vindt dat afgestudeerden vooral conceptueel begaafd moeten zijn.'

- > Enkele andere opleidingen kiezen voor een breed profiel. Eén panel schrijft daarover: 'Studenten worden niet opgeleid in een bepaalde school, maar worden gestimuleerd zichzelf en hun eigen handtekening te ontwikkelen. De ontwikkeling van de student staat centraal. In het onderwijs wordt het accent gelegd op cross-overs en op de ontwikkeling van idee tot concept. De opleiding legt hiertoe binnen de eindkwalificaties het eigen accent op samenwerking en interdisciplinariteit, die in het huidige beroepenveld een belangrijke rol spelen, onder andere onder invloed van digitale media. De opleiding sluit aan bij de veranderingen in de beroepspraktijk van de vormgeving. De scheidslijnen zijn volgens de academie vervaagd tussen de kunsten en de vormgevingdisciplines onderling, tussen high art en low culture, tussen kunst en technologie, informatie en entertainment. Het beroepenveld is nu interdisciplinair en maakt deel uit van een mondiale beeldcultuur.'
- > In enkele andere opleidingen krijgt de maatschappelijke plaats van het ontwerpen en vormgeven dan weer prominent aandacht. Eén panel omschrijft dit als volgt: 'De opleiding leidt vormgevers op die zich bewust zijn van de maatschappelijke complicaties van hun ontwerpen en oog hebben voor de mens met al zijn persoonlijke en maatschappelijke behoeften. Deze ontwerper is in staat op hoog niveau vorm te geven aan de toekomst van een steeds veranderende maatschappij.' Daarnaast komt gerichtheid op de eigen omgeving en het werkveld ook voor als profilering: 'De opleiding draagt in de regionale culturele sector bij aan regionale exposities en culturele manifestaties. De opleiding onderscheidt zich door haar omgevingsgerichtheid, waarbij de relatie met het werkveld prominent is.'
- > Ten slotte toont een panel zich in zijn rapportage enthousiast over de manier waarop enkele afstudeerrichtingen erin slagen zich goed in (inter)nationaal verband te positioneren.

Master

Voor masteropleidingen bestaat geen landelijk profiel. De zeven geanalyseerde masteropleidingen hebben zelf - in overleg met het beroepenveld en afgestemd op internationale ontwikkelingen - opleidingsprofielen opgesteld. Uit de hierna volgende voorbeelden blijkt dat ook de masteropleidingen in hun doelstellingen duidelijk aangeven waarvoor zij staan en waarmee zij zich profileren.

- > Een opleiding staat voor een nieuwe houding binnen design: de academie stimuleert tot 'hergebruik' en 'herontdekken' in het zoeken naar iets nieuws, betreft de sociale context en het milieu bij het vormgeven, legt de nadruk op inventiviteit en conceptuele aanpak en ziet vorm of afbeelding niet altijd

als leidend. Een dynamische uitwisseling tussen studenten en docenten over de (nieuwe) sociale rollen van de ontwerper en andere, nieuwe gebieden van design staan tijdens de opleiding centraal. Zij werken onder meer samen met organisaties als Unicef, Fair Trade en Oxfam-Novib.

- > Vijf kernwaarden van waaruit een andere opleiding verder is vormgegeven zijn: 'artistic eminence, applicability, international, socially engaged, interdisciplinary and media directed'. De opleiding wil ontwerpers opleiden die een herkenbare stijl ontwikkelen, met oog voor ruimtelijk ontwerpen en diverse doelgroepen in relatie tot de communicatiestrategie van een bedrijf.
- > Een opleiding profileert zich met een analytisch model voor letterontwerpen dat ook internationaal navolging kent.
- > Een andere opleiding profileert zich met de door haar ontwikkelde flexibele, ontwerpmethodiek: een scanning- en interventietechniek, vormgegeven via het 'visueel essay',
- > Nog een andere opleiding is geheel gericht op nieuwe media. De opleiding wil ontwerpers opleiden tot zelfstandige initiators die een eigen markt creëren.

3 / Instroom

3.1 / Toelatingseisen, selectiecriteria en toelatingsprocedure

Bachelor

De formele toelatingseisen zijn van toepassing. Voor de bacheloropleidingen Vormgeving moet evenals bij alle andere hbo-bacheloropleidingen worden voldaan aan de *vooropleidingseisen* (WHW artikel 7.24). Dat komt er op neer dat kandidaat-studenten in het bezit moeten zijn van een diploma havo, vwo of mbo niveau 4. Buitenlandse studenten dienen een vergelijkbaar diploma te kunnen voorleggen en in een enkel geval eveneens een NT2 diploma (Nederlands Tweede Taal). Verder kunnen talentvolle studenten die niet voldoen aan de wettelijke diplomavereisten worden toegelaten na een test die uitwijst of een hbo-studie binnen hun bereik ligt.

Bij ministeriële regeling worden voor de opleidingen op het gebied van de kunst (en voor de lerarenopleidingen op het gebied van de kunst) in verband met de organisatie en inrichting van het onderwijs dan wel de kennis of vaardigheden van de aanstaande studenten en extranei specifieke eisen gesteld in aanvulling op de eisen, bedoeld in artikel 7.24. De *aanvullende eisen* die worden gesteld op basis van art. 7.26a van de WHW, zijn opgenomen in de regeling aanvullende

eisen hoger onderwijs en kunstonderwijs 2007. De aanvullende eisen die gelden voor de opleidingen Vormgeving zijn als volgt in de regeling geformuleerd:

artistieke aanleg die blijkt uit:

- > beeldend vermogen, werken vanuit waarneming en vanuit fantasie
- > gevoel voor kleur, vorm en materiaal
- > oorspronkelijkheid en eigenzinnigheid

Daarnaast hanteren de bacheloropleidingen in het domein Vormgeving extra selectiecriteria, afhankelijk van het uitstroomprofiel, de aangeboden studierichting of een eigen profilering. Een voorbeeld van een set selectiecriteria is: 'kennis van beeldende kunst en vormgeving, beeldende vaardigheden, productiviteit en creativiteit.' Zo formuleert elke opleiding vergelijkbare criteria waarmee wordt vastgesteld of de kandidaat-studenten over voldoende algemeen beeldend vermogen beschikken. Daarnaast wordt motivatie als een belangrijk criterium beschouwd. Toelating geschiedt door middel van een toelatingsprocedure aan de hand waarvan deze criteria worden getoetst. Eén van de opleidingen toetst het vereiste beginniveau met behulp van de zeven landelijk geformuleerde eindkwalificaties. Binnen deze opleiding hanteert elke studierichting verder eigen criteria en methodes om de kandidaten te toetsen. De toelatingsproef bij alle opleidingen bestaat erin opdrachten te maken of een portfolio te tonen en een individuele toelichting te geven tijdens een gesprek. Een toelatingscommissie selecteert en motiveert de beslissingen.

Diverse vooropleidingstrajecten pogen de aansluiting op het hoger kunstvakonderwijs te verbeteren. Bijna alle bacheloropleidingen kennen voortrajecten in de vorm van oriëntatiecursussen, samenwerking met scholen in het voortgezet onderwijs (bijvoorbeeld kunstklassen) en het mbo in de omgeving van de opleiding. Doorstroming vanuit mbo-4 naar het hoger kunstvakonderwijs blijft achter, zo blijkt uit de landelijke cijfers. Ter bevordering van de instroom vanuit het mbo is het initiatief van een hogeschool vermeldenswaard: het project MUZE, gericht op het ontwikkelen van een regionaal scholingsmodel met kunstvakopleidingen van verschillende niveaus. Enkele projectonderdelen zijn: talentscouting, informatievoorziening naar ouders en scholen, organiseren van een docentpool, ontwikkeling van een aansluitingsprogramma. Het project bevindt zich nog in de pilotfase en wel in het domein 'dans'. Het betreffende panel verwacht veel van dit initiatief ook voor de andere kunstdisciplines.

Voor alle bacheloropleidingen beoordelen de verschillende panels het facet 2.5 'instroom' met *goed*. De panels oordelen positief over de wijze waarop de instellingen de toelatingsprocedure organiseren, over de helderheid van de procedure- en selectiecriteria en over de garanties ten aanzien van de objectiviteit van de besluitvorming.

Master

Een voltooide bacheloropleiding is minimaal vereist om in te stromen in een masteropleiding. Elke masteropleiding preciseert welke vooropleidingen in aanmerking komen. Buitenlandse studenten kunnen instromen met een vergelijkbare graad. Ook aspirant-studenten met een vergelijkbare ervaring in de beroepspraktijk mogen zich aanmelden.

De selectieprocedure bestaat bij de meeste opleidingen uit twee fasen. De eerste fase voorziet in het overleggen van motivatiebrieven, portfolio's en getuigschriften. Vervolgens vindt een toelatingsexamen plaats waarvoor eigen werk of een projectvoorstel moet worden gepresenteerd. Alle opleidingen werken minstens met één toelatingscommissie waarin naast docenten al dan niet externen of alumni zetelen. Selectiecriteria betreffen onder meer de kwaliteit van de presentatie, ambitie, persoonlijke doelen, verbeeldingskracht, mogelijkheden tot groei en ontwikkeling, potentiële kwaliteit van ideeën, concepten en gedachten die in het masterprogramma kunnen worden verdiept en verrijkt, beheersing van het Engels, en referenties. Daarnaast moet uit een motivatietekst of gesprek blijken in welke mate de kandidaat-student reële verwachtingen heeft van wat de opleiding te bieden heeft. Bij één van de masteropleidingen vindt het panel de gehanteerde selectiemethode en -criteria echter niet helder. 'Begrippen als motivatie en talent zijn in de optiek van het panel te vaag en de aanpak is te intuïtief. Het gevaar van zelfbevestiging is daarom niet ondenkbaar, vindt het panel en beoordeelt dit facet bij deze opleiding daarom met een *voldoende*.' Verder worden alle opleidingen met *goed* beoordeeld op het facet 2.5 'instroom'.

3.2 / Aanmeldingen en aard van de instroom

Bachelor

Bacheloropleidingen in het domein Vormgeving krijgen meer aanmeldingen dan ze kunnen honoreren. Twee visitatierapporten bevatten cijfergegevens: bij één opleiding wordt een derde van het aantal aangemelde studenten toegelaten en bij een andere opleiding vijftienvintig tot dertig procent. Voorts melden de panels dat de opleidingen Vormgeving veel buitenlanders aantrekken vanwege de internationale reputatie van de Nederlandse design. Dat bepaalt mede dat de opleidingen de beste studenten kunnen selecteren. Een panel

waardeert: 'de maatregelen die de opleiding neemt om een kwalitatief goede instroom te borgen. De internationale profilering werkt in de praktijk voorts kwaliteitsverhogend.' Een ander panel noteert dat de aspirant-studenten met een allochtone achtergrond speciale aandacht krijgen: 'De instelling streeft ernaar dat haar studentenpopulatie een afspiegeling is van de omgeving en wil de werving voor de poort expliciet richten op het werven van nieuwe doelgroepen en spoort hiertoe 'verborgen talenten' op.' Actieve werving van studenten (scouting) en het gericht informeren van geïnteresseerde studenten (bijvoorbeeld via de website) hebben mogelijk ook een kwaliteitsbevorderend effect.

Master

Bij de zeven masteropleidingen worden in totaal vijf tot dertig studenten per opleiding per jaar toegelaten. Eén van de opleidingen meldt te streven naar steeds meer naamsbekendheid, zodat zich jaarlijks meer studenten aanmelden. In het rapport staat: 'Dan kan de opleiding strenger gaan selecteren en kwalitatief steeds betere studenten aannemen.' In een ander visitatierapport staat dat: 'er naast gewone aanmeldingen actief wordt geworven door te scouten tijdens eind-examenpresentaties op initiële opleidingen in Nederland.' Bij drie masteropleidingen wordt in het dossier het toelatingspercentage genoemd: respectievelijk (vanaf) tien, vijftientig en vijftig procent.

Uit de visitatierapporten blijkt dat de instroom vanuit de eigen bacheloropleiding miniem is, omdat de eigen afgestudeerden naar het buitenland trekken voor een vervolgopleiding.

De buitenlanders stromen wel massaal toe, omdat zij willen kennismaken met de conceptuele wijze van vormgeven die in hun eigen, veelal een traditionele vooropleiding, niet aan bod is gekomen. In één van de rapporten wordt genoemd dat vijftien procent van de studenten afkomstig is uit het buitenland. Aan een andere masteropleiding bezit bijna een derde van de studenten de Nederlandse nationaliteit, een evenredig deel is afkomstig uit de EU en ruim een derde (38%) van de studenten is van elders afkomstig.

Bij meerdere opleidingen wordt bij het samenstellen van nieuwe groepen gelet op de beschikbare werkplekken, de diversiteit en de verhoudingen binnen de groep.

De opleidingen streven naar synergie tussen studenten die in verschillende disciplines werken, verschillende media hanteren en uit verschillende culturen afkomstig zijn.

Een groep met een diverse samenstelling is van grote waarde voor het creatieve proces en de individuele ontwikkeling.

4 / Systematische actualisering

4.1 / Verbinding van de docenten met de beroepspraktijk

Bachelor

Een groot deel van de docenten van de bacheloropleidingen is naast hun aanstelling actief in de beroepspraktijk. Ze zijn bijvoorbeeld werkzaam als zelfstandig ontwerper of werken bij een ontwerp bureau of een ontwerpafdeling van een bedrijf. De docenten onderhouden zeer frequent en intensief contacten met het werkveld en leggen door middel van deze contacten een concrete verbinding tussen werkveld en programma. Dat geldt a fortiori voor die docenten die zelf in de beroepspraktijk werkzaam zijn. De verbinding tussen werkveld en programma wordt nog versterkt doordat de opleiding veelvuldig gebruik maakt van gastdocenten. Een panel merkt op dat ook de theoriëdocenten buiten de academie op hun vakgebied actief zijn: als criticus, als curator of als organisator. Een score *excellent* voor een opleiding wordt onder meer beargumenteerd op basis van het feit dat 'de gastdocenten de opleiding niet alleen beschouwen als een plek waar ze les komen geven, maar ook als een 'community of practice' waar ze met vakbroeders en zusters en met studenten over hun vak kunnen praten en van elkaar kunnen leren en waar ze signalen kunnen opvangen van wat er gebeurt in de wereld van hun vakdomein.'

Master

De masteropleidingen werken met kleine vaste teams en daarnaast met docenten die tijdelijk als freelancer worden ingezet. Bij verschillende opleidingen functioneren kernteams van enkele docenten, die een grotere aanstelling hebben binnen de academie, met daaromheen professionals met een beperkte, vaak tijdelijke aanstelling. Deze professionals zijn voor een groot deel van hun tijd werkzaam in de actuele beroepspraktijk en zorgen voor actuele inhoudelijke input. Doelbewuste werving van docenten met een tijdelijke aanstelling maakt inhoudelijke sturing mogelijk. Overigens zijn alle (gast)docenten actief in het (veelal internationale) werkveld van de autonome en toegepaste kunst, geschiedenis, cultuur, architectuur, mode, theater, muziek of (industriële) design. Eén masteropleiding selecteert voor het theoretische onderwijs docenten uit het universitaire onderwijs. Die theoriëdocenten verzorgen lessen en begeleiden studenten bij hun onderzoeksprojecten.

De twee toegekende scores *excellent* worden als volgt onderbouwd: 'Het panel stelt op basis van de gesprekken en de documentatie vast dat het docentenbestand van de opleiding voorziet in vele gerenommeerde namen met een erkende

status op het gebied van vormgeving, beeldende kunst en relevante culturele sectoren. (...) Het panel is van oordeel dat de opleiding door gebruik te maken van gastdocenten een zeer duidelijke relatie legt tussen de opleiding en de praktijk. Gastdocenten maken het bij uitstek mogelijk de praktijk binnen de opleiding te halen en geven studenten de mogelijkheid tijdens hun studie aan hun netwerk te werken. Ook is de opleiding vanwege de flexibele contracten in staat in te spelen op nieuwe ontwikkelingen en de wensen van studenten.' en 'Alle docenten behoren tot de internationale top (...) en worden door de internationale gemeenschap gezien als trendsetters en toonaangevend en zijn overduidelijk zelf een 'master' op hun vakgebied.'

4.2 / Betrokkenheid van de alumni

Bachelor

De Kunstmonitor van de HBO-raad voorzagt in een structurele en vergelijkende input van evaluatiepunten voor de opleidingen. De betrouwbaarheid van die informatie was evenwel beperkt, vanwege de lage respons op de alumni-enquêtes. Daarnaast constateren de panels dat enkele opleidingen panelgesprekken, schriftelijke enquêtes of telefonische interviews voeren, al dan niet voor het eerst. Eén opleiding heeft dan weer een alumnicommissie ingesteld die twee keer per jaar bij elkaar komt. Toch is 'de relatie met het interne kwaliteitszorgsysteem nog beperkt en te vrijblijvend', volgens het panel.

Anderzijds benoemen de panels een heel aantal initiatieven of contacten als informeel. Bijvoorbeeld de contacten die een opleiding met de alumni onderhoudt via een bureau dat workshops en opdrachten voor alumni organiseert. In ruil hiervoor ontvangt de opleiding informatie van alumni over de aansluiting van de opleiding op de beroepspraktijk. Andere voorbeelden om de communicatie te bevorderen zijn: alumni-websites of alumniverenigingen en -netwerken, gastdocentschappen door alumni, expositiemogelijkheden voor alumni, refreshment courses en workshops. Opleidingen hopen via die kanalen en activiteiten inzicht te krijgen in de behoefte aan (bij)scholing onder alumni en de nodige (eind)competenties. Daarnaast pogen enkele opleidingen om hun alumnibeleid uitdrukkelijker gestalte te geven.

Vier van de negen opleidingen scoren een *goed* en vijf opleidingen een *voldoende* voor het facet 5.3 'betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld'.

Master

De zeven masteropleidingen onderhouden eveneens veelal informele relaties met hun alumni. Alumni worden uitgenodigd op open dagen, eindexamenexposities, presentaties,

conferenties, voor lezingen of soms als gastdocent.

Opleidingen houden bij welke alumni prijzen en subsidies krijgen, wie waar exposeert en hoe critici over hen schrijven. Eén opleiding heeft in april 2006 een tevredenheids- en loopbaanonderzoek laten uitvoeren onder afgestudeerden met het oog op de visitatie.

Panels kennen aan vijf van de zeven opleidingen de score *voldoende* toe voor het facet 5.3 'betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld'.

Twee opleidingen scoren *goed* op het formeel betrekken van alumni bij de kwaliteitszorg. In het ene geval omdat de opleiding de stakeholders (inclusief de alumni) adequaat betreft bij de kwaliteitszorg aan de hand van de plan-do-check-act cyclus. In het andere geval omdat de alumni en het beroepenveld via panelgesprekken en interviews actief worden betrokken bij de kwaliteit van de eindcompetenties van de opleiding.

Vier van de zeven masteropleidingen hebben zich in het jaar van de visitatie voorgenomen om de contacten met de alumni te verbeteren en te formaliseren.

4.3 / Betrokkenheid van het beroepenveld

Bachelor

De opleidingen houden continu zicht op de actuele ontwikkelingen via veldraadplegingen, contacten met beroepsverenigingen of met externen in de eindexamencommissies, zij het op een informele of incidentele wijze.

Naast die informele activiteiten of contacten heeft een aantal opleidingen een beroepenveldcommissie of werkveldadviesraad, die op een regelmatige basis vergadert en waarin toonaangevende personen zetelen die de breedte van het beroepenveld vertegenwoordigen. Deze commissies kunnen betrokken zijn bij zowel het proces als bij het resultaat van de opleidingen. Ze fungeren bijvoorbeeld als stagebieder en als deskundige bij het eindexamen. Verder bespreken ze de uitkomsten van tevredenheidsonderzoeken, signaleren ze ontwikkelingen binnen het vakgebied, doen ze aanbevelingen om de eindkwalificaties of de programma's bij te stellen en bewaken ze de aansluiting van het onderwijs op de beroepspraktijk. Vermeldenswaard is de vertegenwoordiging van een universiteit in een werkveldcommissie, waarmee de opleiding een goede aansluiting met het wetenschappelijk onderwijs beoogt te waarborgen.

Voor de meerderheid van de bacheloropleidingen geldt echter dat de werkveldcommissie pas recent is opgericht, dat de aanwezige werkveldcommissie niet of op een onregelmatige basis samenkomt, of dat de opleiding voornemens is een werkveldcommissie op te richten. Eén van de instellingen acht

een officiële beroepenveldcommissie niet nodig, aangezien hoofden en docenten van de academie voor het overgrote deel van hun werktijd direct betrokken zijn bij actuele ontwikkelingen in de beroepspraktijk en zodoende voor de opleiding als beroepenveldcommissie fungeren. In het overleg dat de leiding van deze opleiding heeft met de coördinatoren en de docenten, worden nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen gesignaleerd en besproken en worden de geldigheid van de eindtermen en de actualiteit van het curriculum ter discussie gesteld.

Master

De bevindingen bij de bacheloropleidingen zijn ook van toepassing op de masteropleidingen. Enkele opleidingen betrekken het beroepenveld bij de kwaliteitszorg op een structurele en formele wijze. Deze opleidingen voeren bijvoorbeeld panelgesprekken of houden interviews, waarvan de resultaten aantoonbaar meegenomen worden in de besluitvorming.

Voor de meeste masteropleidingen zijn de panels evenwel van oordeel dat de betrokkenheid van het werkveld een formelere opzet behoeft en dat evaluaties met externen systematischer moeten worden uitgevoerd.

5 / Trends en ontwikkelingen

Hieronder volgen een toelichting of voorbeelden bij de trends uit het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs van 1999. Een nadere omschrijving van die trends staat uitgewerkt in bijlage 1.

5.1 / De veranderende relatie tussen kunst en maatschappij

Vormgevers houden zich per definitie bezig met maatschappelijke wensen en behoeften en ontwikkelen in functie daarvan producten. De opleidingen willen ontwerpers opleiden die in staat zijn vorm te geven aan de toekomst van een steeds veranderende maatschappij. Zo stimuleert een academie tot 'hergebruik' en 'herontdekken' in het zoeken naar iets nieuws en betreft ze de sociale context en het milieu bij het vormgeven. Een andere opleiding wil studenten bewustmaken van de sociale en ethische implicaties van het vak.

5.2 / Kunstenaars in de netwerksamenleving

Enkele bevindingen met betrekking tot de zakelijke en communicatieve vaardigheden en de gemengde beroepspraktijk:

- > Een onderwijsinstelling richt in 2007 een 'Center for Entrepreneurship in the Arts' op.
- > Een opleiding gaat nadrukkelijk in op de (dienst)relatie van de ontwerper met de klant.
- > Een andere opleiding biedt een 'Business Art'-stage aan.
- > Aanvullend op de landelijke domeincompetenties legt weer een andere opleiding een bijkomend accent op de competenties communicatief vermogen en vermogen tot samenwerken binnen het artistiek domein.
- > Een aantal opleidingen beschikt over een projectbureau dat opdrachten van externe opdrachtgevers aanneemt en doorspeelt naar studenten.
- > Eén van de opleidingen heeft een module 'Gemengd bedrijf' ontwikkeld om studenten voor te bereiden op de ondernemende kant van het vak.
- > Afgestudeerden begeven zich in verschillende contexten/omgevingen. Vormgevers werken op toegepaste terreinen zoals grafisch ontwerpen, ruimtelijk ontwerpen etc. Ze werken binnen het culturele veld (musea, kunstenaarsboeken, culturele instellingen etc.), maar zoeken ook andere omgevingen voor hun professionele bijdrage in economische en maatschappelijke sectoren.

Enkele bevindingen met betrekking tot de interdisciplinaire verbanden:

- > Een masteropleiding Grafische Vormgeving rekent onder meer de disciplines multimedia design, graphic design en webdesign tot het werkkerrein. Ook worden op het vlak van technologieën, materialen of toepassingen cross-overs gemaakt naar de autonome beeldende kunst.
- > In de filosofie van één van de opleidingen zijn de scheidslijnen vervaagd tussen de kunsten en de vormgevingsdisciplines onderling, tussen high en low culture, tussen kunst en technologie, informatie en entertainment. Het beroepenveld is nu immers interdisciplinair en maakt deel uit van een mondiale beeldcultuur.
- > Eén van de academies beschikt over twee interdisciplinaire platforms (Crosslab en Stadslab), waarin de academie het traditioneel strikte onderscheid tussen autonoom en vormgeving opheft. In het StadsLab werken studenten in interdisciplinaire teams aan praktijkcases uit de stad in samenwerking met externe partijen. Het staat open voor

studenten uit andere richtingen. Het CrossLab (recent gestart) ontwikkelt innovatief en technologisch hoogwaardig mediaonderwijs. Het fungeert als studierichting-overstijgend platform (Lab) en als vast onderdeel van het curriculum.

- › Opleidingen dragen ook bij aan de ontwikkeling van het vakgebied. Een masteropleiding signaleert dat de ontwerper in plaats van vormgever van het uiterlijk van communicatie steeds meer de redacteur en co-auteur van structuur en inhoud van die communicatie wordt. Daarbij is van belang dat innovatie steeds meer plaatsvindt binnen samenwerkingsverbanden en netwerken dan dat innovatie tot stand komt door individuele talenten.

5.3 / Verbindingen tussen disciplines

- › Eén van de opleidingen brengt verschillende disciplines onder één noemer die traditioneel als aparte vakgebieden worden beschouwd, zoals textiel, keramiek, glas en edelsmeden. Ook meubelvormgeving, productvormgeving en accessoires vallen onder het domein van de opleiding.
- › Een andere opleiding stimuleert het werken in een interdisciplinaire context. Studenten werken met en naast studenten uit andere disciplines aan opdrachten. Bijvoorbeeld: samenwerking met de Filmacademie in Moskou.
- › Twee onderwijsinstellingen werken samen met de universiteiten in hun regio voor wat betreft het theoretisch onderwijs. Studenten volgen (kunst)theorie aan de universiteit.

5.4 / Internationalisering

- › De opleidingen onderhouden veel contacten met buitenlandse academies of instellingen. Een aantal is lid van een internationaal netwerk.
- › Om hun werk aan de man te brengen kijken vrije vormgevers steeds meer over nationale grenzen heen. Eén van de bacheloropleidingen meldt dat de alumni overwegend in het buitenland werk vinden. Ook het aantal docenten en gastdocenten van buiten Nederland neemt toe.
- › De opleidingen en met name de masters toetsen hun eindkwalificaties regelmatig aan de internationale netwerken. Bij één van de opleidingen schrijft het panel: 'De in samenspraak met het internationale werkveld opgestelde beroepscompetenties zijn, naar het oordeel van het panel, veel meer dan alleen een goede afspiegeling van de ontwikkelingen binnen de internationale modevormgeving, zij zijn zelfs

zodanig, dat zij mede richting (zullen) geven aan de ontwikkelingen in het internationale domein.'

- › Docenten beschikken over een uitgebreid internationaal netwerk en zijn op de hoogte van actuele ontwikkelingen.
- › Opleidingen Vormgeving profileren zich internationaal op diverse wijzen. Zo heeft een academie een boek uitgegeven met een vernieuwende ontwerpmethodologie, welke inmiddels in verschillende (inter)nationale onderwijsinstellingen wordt nagevolgd.
- › Studenten van alle opleidingen worden in de gelegenheid gesteld om buiten Nederland programmaonderdelen, cursussen, workshops of stages te volgen. Studenten Vormgeving trekken met excursies naar tentoonstellingen en werkreizen regelmatig de grens over.

5.5 / Technologisering

De opleidingen vormgeving houden zich bij uitstek bezig met nieuwe technologie bijvoorbeeld in het kader van enkele lectoraten zoals 'Ecodesign' en 'duurzaam ontwerpen' en 'Tomorrow matters'. Het laatst genoemde lectoraat gaat over onderzoek naar de rol van materialen in een innovatief productontwerp. Daarnaast vervullen de opleidingen Vormgeving een actieve rol in de ontwikkelingen op het gebied van de digitale media.

5.6 / Inhoudelijke ontwikkelingen

De opleidingen Vormgeving besteden alle in meer of mindere mate aandacht aan het ambacht (zie hiervoor de bevindingen bij punt 1.3). Daarnaast beklemtonen meerdere opleidingen in hun profilering de artistieke en/of het conceptuele denken. Net als autonome beeldende kunstenaars maken veel ontwerpers 'vrij werk' door op eigen initiatief producten te ontwikkelen. Ze zijn daarmee zelfstandige initiators en creëren een eigen markt. De grens met autonome beeldende kunst is daarbij open. In een visitatierapport wordt opgemerkt dat innovatie steeds meer plaatsvindt binnen samenwerkingsverbanden en netwerken dan dat innovatie tot stand komt door individuele talenten.

Hoofdstuk

5

Deelrapport

Dans

Nederland telt zes bachelor- en vier masteropleidingen Dans.

In 2008 stonden in totaal 760 studenten ingeschreven bij de bacheloropleidingen en 41 studenten bij de masteropleidingen Dans. In het jaar 2008 stroomden 261 bachelor- en 26 masterstudenten in en behaalden in het cursusjaar daarvoor 177 bachelor- en 20 masterstudenten hun diploma.

Het deelrapport Dans is gebaseerd op negen visitatierapporten (één daterend uit 2007, de andere uit 2006) van zes bachelor- en drie masteropleidingen. Opleidingen die geaccrediteerd zijn via de procedure Toets nieuwe opleidingen zijn niet meegenomen in de analyse.

Scores geanalyseerde facetten Dansopleidingen

	1.1	1.3	2.1	2.2	2.5	2.7	3.1	5.3	6.1
Ba 1	G	G	V	V	V	G	G	V	V
Ba 2	G	G	V	G	G	G	G	V	V
Ba 3	G	G	G	G	G	G	G	V	E
Ba 4	G	G	G	G	G	G	G	V	V
Ba 5	G	G	G	G	G	G	G	V	G
Ba 6	G	V	G	V	V	G	G	G	V
Ma 1	G	G	G	G	G	G	G	V	V
Ma 2	G	G	G	G	G	G	E	V	G
Ma 3	G	G	G	G	V	G	G	G	V

1.1	Domeinspecifieke eisen
1.3	Oriëntatie HBO
2.1	Eisen HBO 'Programma'
2.2	Relatie doelstellingen en inhoud programma
2.5	Instroom
2.7	Afstemming tussen vormgeving en inhoud
3.1	Eisen HBO 'Personeel'
5.3	Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld
6.1	Gerealiseerd niveau

Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies

Sterke punten bacheloropleidingen Dans

- > landelijk vastgestelde uitstrooprofielen voor Danser en Choreograaf vormen de basis voor de bacheloropleidingen Dans, waardoor de kwaliteit en de actualiteit van de doelstellingen is geborgd
- > diversiteit in het aanbod door het uitgebreide palet aan accenten die opleidingen leggen
- > sterke individuele gerichtheid binnen het competentiegericht leren
- > de ambachtelijke, danstechnische scholing vormt de kern van de opleidingen
- > aandacht voor de voorbereiding op de beroepspraktijk, voornamelijk door middel van stages
- > stringent instroombeleid
- > aanbod van geïntegreerde en/of niet-geïntegreerde vooropleidingen
- > toenemende interdisciplinariteit, diversiteit en gerichtheid op internationale samenwerkingsverbanden en nieuwe mediatechnieken
- > docenten voldoen aan kwaliteitseisen op het gebied van werkervaring en leggen een verbinding met de beroepspraktijk
- > voorbereiding van studenten op diverse maatschappelijke rollen en een gemengde beroepspraktijk
- > een groot deel van de afgestudeerden vindt werk binnen niet al te lange tijd

Aandachtspunten bacheloropleidingen Dans

- > nader toelichten en verder structureel uitwerken van de competentie ondernemerschap in de programma's
- > verdere integratie en aansluiting tussen praktijk en theoretische vorming
- > expliciteren van de aandacht voor onderzoeksvaardigheden of onderzoeksgelateerde activiteiten in de programma's
- > het formeel en structureel betrekken van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg van de opleiding

Sterke punten masteropleidingen Choreografie

- > de eindkwalificaties sluiten aan bij het niveau van een zelfstandig choreograaf die kan functioneren in een multidisciplinaire omgeving
- > de opleidingen profileren zich op het vlak van onderzoek/compositie, nieuwe technieken/technologieën en samenwerking/interdisciplinariteit

- > verdieping via theoretische vorming en onderzoek en versterking van de maturiteit en de artistieke identiteit
- > competentiegericht onderwijs waarin de artistieke onderzoeksvraag centraal staat
- > integratie van theorie en praktijk door de centrale plaats van de onderzoeksvraag en de werkervaring van studenten
- > aandacht voor het ontwikkelen van zakelijke vaardigheden
- > de onderzoeks- en opleidingsvraag van studenten vormt een essentieel onderdeel van de instroomselectie
- > internationale samenstelling van de docententeams
- > toenemende interdisciplinariteit, diversiteit en gerichtheid op internationale samenwerkingsverbanden en nieuwe mediatechnieken
- > voorbereiding van studenten op diverse maatschappelijke rollen en een gemengde beroepspraktijk
- > via stages en via de uitgebreide netwerking presenteren studenten zich aan potentiële werkgevers
- > de opleidingen houden in hun instroombeleid rekening met het beperkte aantal beschikbare arbeidsplaatsen

Aandachtspunt masteropleidingen Choreografie

- > het formeel en structureel betrekken van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg van de opleiding

DANS:

A / Conclusies bij de kernvragen

Bachelor

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

De bacheloropleidingen Dans zijn gebaseerd op een landelijk profiel met twee uitstroomprofielen: het profiel Danser en het profiel Choreograaf. Ze leiden op tot beginnend danser of beginnend choreograaf. Zij hebben kwalificaties op hbo-niveau geformuleerd die goed aansluiten bij de eisen van het beroepenveld. Het hanteren van het landelijk profiel en het overleg met het werkveld zien de panels als een kwalitatieve borging van de doelstellingen. Ook waarderen de panels de inspanningen van opleidingen om de eindkwalificaties actueel te houden.

De didactische concepten die de verschillende opleidingen toepassen zijn competentiegericht. Wel geeft elke opleiding aan competentiegericht onderwijs een eigen betekenis. De panels hebben over het algemeen vertrouwen in de didactische concepten en de werkvormen als uitwerking van de doelstellingen. De noodzaak tot fysieke ontwikkeling vergt in alle gevallen een sterke individuele benadering van de studenten.

Verder vormt de ambachtelijke, danstechnische scholing de kern van de bacheloropleidingen. Hiervoor is veel tijd ingeruimd in de curricula.

Uit de visitatierapporten komt naar voren dat de bacheloropleidingen Dans veel aandacht besteden aan de voorbereiding en oriëntatie op de arbeidsmarkt door middel van stages en werkveldoriëntaties. Alle studenten lopen één of meerdere malen stage als danser bij dansgezelschappen.

Waar op basis van de visitatierapporten minder expliciet aandacht binnen de onderwijsprogramma's voor is - terwijl het wel als competentie in het landelijk beroepsprofiel wordt genoemd - is scholing in het ondernemerschap, en met name de zakelijke kant daarvan. Enerzijds gaan niet alle panels hier nader op in; anderzijds formuleren de panels en het werkveld kanttekeningen bij de voorbereiding op het ondernemerschap. Ze vinden bijvoorbeeld dat ondernemerschap structureel of geïntegreerd dient te worden aangeboden in de programma's.

Een aandachtspunt is dan ook geformuleerd aangaande de competentie ondernemerschap. Het lijkt erop dat de bacheloropleidingen in de eerste plaats rekenen op de werkveldoriëntaties en de stages om studenten de nodige beroepsvoorbereiding mee te geven. Daar leren ze immers op eigen benen staan, contractgesprekken en functioneringsgesprekken voeren en zakelijke en financiële afspraken maken.

De theoretische scholing van de studenten vinden de panels over het algemeen relevant en toereikend. Toch merken ze meermaals op dat de integratie tussen praktijk en theorie beter kan. Dat vormt een aandachtspunt voor de bacheloropleidingen Dans, zeker omdat deze opmerking een keer terugkomt als kanttekening bij het niveau van de eindwerken.

Op basis van het beperkt aantal bevindingen uit de visitatierapporten is niet duidelijk welk belang de bacheloropleidingen hechten aan onderzoeksvaardigheden of onderzoeksgereleerde activiteiten. Daarom is een aandachtspunt geformuleerd. Tijdens het gesprek met het disciplinenetwerk Dans is bevestigd dat onderzoek in de betekenis van reflectie inherent aanwezig is in de dansopleidingen. Tevens is aangegeven dat de opleidingen momenteel bezig zijn met het helder definiëren van de aandacht voor onderzoek en dit vervolgens zichtbaar zullen maken in de programma's. Dit proces is nog in ontwikkeling.

De lectoraten (vernoemd in deel B/ bevindingen) stimuleren de uitwerking van een onderzoeksaanpak of de ontwikkeling van het vakgebied.

De panels zijn voorts van mening dat de studenten de eindkwalificaties bereiken en verwijzen in hun onderbouwingen van het gerealiseerd niveau naar de professionele attitude, het creatieve en vrije denken, naar het vakmanschap/artistische niveau of naar het technische niveau en de individuele stijl.

Uit onderzoeken en gesprekken bij enkele opleidingen blijkt dat een groot deel van de afgestudeerden werk vindt binnen niet al te lange tijd na het afstuderen. De alumni spreken zich dan ook over het algemeen positief uit over de aansluiting op de arbeidsmarkt. Wel komt naar voren dat afgestudeerden nog meer voorlichting over de beroepspraktijk verwachten van de opleiding. Ze wensen meer aandacht voor het functioneren in verschillende beroepscontexten en voor het effectief en efficiënt overbrengen van het eigen handelen, alsook voor het mondeling en schriftelijk afstemmen en verantwoorden ervan.

2 / Profilering

Alle bacheloropleidingen hanteren het landelijk profiel voor de twee uitstroombrofielen 'Danser' en 'Choreograaf' en werken op basis daarvan een aanbod aan afstudeerrichtingen/specialisaties uit. Studenten kiezen voor de specialisatie Dans vanaf het eerste studiejaar; voor de specialisatie Choreografie vanaf het derde studiejaar (na een tweejarige algemene dansopleiding). Eén opleiding start vanaf het eerste jaar met Choreografie.

De profileringen van de opleidingen zijn uiteenlopend van aard en krijgen vorm door: de diversiteit in mogelijke instroomroutes en afstudeerrichtingen; de opvatting over dans; de mate van inter/multidisciplinariteit; de keuze voor bepaalde speerpunten waaronder techniek, danser competenties, topniveau, het ambacht of de creativiteit; de mate waarin diverse beroepsrollen of uitstroombrofielen geïntegreerd worden aangeboden; de gerichtheid op specifieke doelgroepen in de beroepspraktijk.

3 / Instroom

Alle bacheloropleidingen hanteren de wettelijke vooropleidingseisen en aanvullende eisen. Zij zetten hiertoe professionele toelatingscommissies in en hebben over het algemeen beoordelingscriteria vastgelegd waarop de selectiecommissies hun oordeel baseren. Een panel meldt in dit verband dat geen gedifferentieerde toelatingseisen voor het uitstroombrofiel Choreograaf gelden. De communicatie over of de onderbouwing van de gehanteerde criteria komen een enkele keer als kanttekening voor.

De opleidingen selecteren een beperkt aantal studenten uit een groot aantal aanmeldingen, waardoor de studentenpopulatie van hoog niveau is. Tevens waarderen panels de inspanningen die opleidingen leveren om de kwaliteit van de toestroom en de Nederlandse selectiebasis of de belangstelling vanuit het vwo actief te verhogen, bijvoorbeeld door al dan niet geïntegreerde voortrajecten te organiseren en/of hun relatienetwerk met toeleverende scholen uit te breiden of te verstevigen. Voorts meldt een panel dat structurele contacten met toeleverende instellingen worden onderhouden om na te gaan of de programma's van de opleidingen aansluiten bij de voor instromende studenten vereiste kwalificaties.

Behoudens één vermelding over de prognostische dimensie van het intake-assessment, gaan de panels niet in op de relatie tussen de selectie aan de poort en het gerealiseerd niveau.

4 / Systematische actualisering

De panels zijn (uiterst) tevreden over de aansluiting van de dansopleidingen op de actuele ontwikkelingen in het beroepenveld via de vaste docenten en de gastdocenten. De opleidingen stellen kwaliteitseisen aan hun personeel op het gebied van werkervaring.

Alhoewel niet alle vaste docenten naast hun baan bij de academies nog in de beroepspraktijk werkzaam zijn, vinden de panels dat zij wel voldoende mogelijkheden krijgen om op de hoogte te blijven van de laatste trends en ontwikkelingen in het vakgebied.

De gastdocenten die opleidingen aantrekken, brengen zeer specifieke en actuele expertise binnen. Zij kunnen zich beroepen op (inter)nationale naam en faam.

Een evenwichtige mix in het docententeam tussen ervaren docenten/coaches en jonge, actieve dansers geeft studenten de kans zich breed te oriënteren.

Het facet 3.1 'eisen hbo personeel' komt uit de analyse als één van de sterkste facetten naar voren.

De formele en structurele samenwerking met de alumni en het werkveld op het gebied van de kwaliteitszorg staat op het moment van de visitaties in een aantal gevallen nog grotendeels in de startblokken. Alumni-enquêtes en werkveldonderzoeken staan in de steigers, werkveldcommissies worden opgericht of uitgebreid.

Het facet 5.3 dat onder meer gaat over het structureel betrekken van de alumni en het beroepenveld komt uit de analyse als het zwakste facet naar voren. De panels noemen als verbeterpunt het (verder) formaliseren van de relaties met deze gremia op een structurele wijze. Daarbij is van belang dat opleidingen de rol en de meerwaarde erkennen van deze stakeholders. Hiervan worden opleidingen zich overigens steeds meer bewust.

5 / Trends en ontwikkelingen

Het vakmanschap en de artistieke ontwikkelingen vormen de pijlers waarop de dansopleidingen zijn gestoeld. De scheiding tussen de diverse dansvormen wordt steeds diffuser, alsook het onderscheid tussen dans, theater en visuele kunst. In dat verband valt op te merken dat de opleidingen mee veranderd zijn met de ontwikkelingen binnen de 'entertainment' sector. Niet alleen is in de dansopleidingen sprake van een toenemende interdisciplinariteit en diversiteit, maar ook van een algemene gerichtheid op internationale samenwerkingsverbanden en het internationale werkveld. Studenten Dans en Choreografie worden voorbereid om een maatschappelijke positie in te nemen door invulling te geven aan de verschillende rollen die de kunst in de samenleving

speelt. Daarnaast worden studenten opgeleid voor een gemengde beroepspraktijk als danser, choreograaf, docent of ondernemer. In toenemende mate bedden opleidingen nieuwe mediatechnieken in het programma in.

Master

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

Er is geen landelijk vastgesteld opleidingsprofiel met een beschrijving van beroepsgerichte competenties voor een opleiding Choreografie op masterniveau. De drie masteropleidingen Choreografie zijn ontwikkeld en afgestemd tussen drie onderwijsinstellingen onder de naam 'Dance unlimited'. De competenties die de masteropleidingen in overleg met het beroepenveld hebben opgesteld, bouwen voort op verworven competenties op bachelorniveau en zijn op internationaal niveau vergeleken. De eindkwalificaties sluiten volgens de panels goed aan bij het niveau van een zelfstandig choreograaf, die kan functioneren in een multidisciplinaire omgeving.

De masteropleidingen bieden choreografen of dansers de mogelijkheid tot verdere specialisatie. Het gaat om verdieping van de initiële competenties in het bachelortraject van choreograaf. Verdieping verwijst naar theoretische verdieping en onderzoek. Daarnaast versterken de masteropleidingen de maturiteit en de artistieke identiteit en verbreden ze de reikwijdte van het toepassingsgebied. Tevens hechten deze opleidingen belang aan het ambacht en de danstechniek.

De kern van deze opleidingen is 'Choreographic research' en daarom staat de artistieke onderzoeksvraag van de student gedurende de opleiding centraal in het competentiegericht programma. De integratie van theorie en praktijk lijkt hierdoor vanzelfsprekender dan in de bacheloropleidingen tot stand te komen. Ook omdat deze studenten vaak reeds (werk)ervaring hebben als choreograaf.

Daarnaast komt in het kader van de voorbereiding op het ondernemerschap bijvoorbeeld het schrijven van projectvoorstellen voor subsidieaanvragen aan bod in de programma's of wordt gewerkt aan organisatorische en leidinggevende competenties. Niettemin merkt het werkveld in een enkel geval op dat vaardigheden op het gebied van communicatie meer aandacht behoeven. Voorts leren studenten hoe ze hun professionele carrière in stand kunnen houden met behulp van een netwerk.

De panels zijn overtuigd van het masterniveau van de afgestudeerden en verwijzen in hun onderbouwingen van

het gerealiseerd niveau naar (de aanpak/focus van) het onderzoek of het functioneren in een multidisciplinaire omgeving.

2 / Profilering

De masteropleidingen Dans situeren zich op het vlak van de Choreografie. De opleidingen zijn sterk gericht op samenwerking en interdisciplinariteit en weerspiegelen de veelzijdigheid van de danspraktijk met hun profilering op het vlak van compositie/onderzoeksthema's of op het vlak van nieuwe technologieën/technieken.

3 / Instroom

Alle opleidingen zetten professionele toelatingscommissies in en hebben beoordelingscriteria vastgelegd waarop de selectiecommissies hun oordeel baseren. De opleidingen selecteren een beperkt aantal studenten, aangezien de plaatsen op de arbeidsmarkt beperkt zijn. Een essentieel onderdeel van de selectie is de onderzoeks- en opleidingsvraag van de studenten. Tevens houden opleidingen bewust rekening met diverse artistieke visies en achtergronden van studenten.

Eén panel merkt op dat door een steviger marketingbeleid de toeloop van sterke kandidaat-studenten zou kunnen stijgen.

4 / Systematische actualisering

De panels zijn (uiterst) tevreden over de rol van de docenten voor de aansluiting van de dansopleidingen op de actuele ontwikkelingen in het beroepenveld. Alle (gast)docenten zijn zoveel mogelijk werkzaam als professional in de beroepspraktijk.

De panels waarderen vooral de internationale samenstelling van de docententeams alsook het reflectieniveau waarvan de docenten getuigen in het kader van (inter)nationale onderzoeksactiviteiten op het gebied van de artistieke ontwikkeling. Het facet 3.1 'eisen hbo personeel' komt uit de analyse als één van de sterkste facetten naar voren.

De formele en structurele samenwerking met de alumni en het werkveld op het gebied van de kwaliteitszorg staat op het moment van de visitaties in een aantal gevallen nog grotendeels in de startblokken. Alumni-enquêtes en werkveldonderzoeken staan in de steigers, werkveldcommissies worden opgericht of uitgebreid.

Het facet 5.3 dat onder meer gaat over het structureel betrekken van de alumni en het beroepenveld komt uit de analyse als het zwakste facet naar voren. De panels noemen als verbeterpunt het (verder) formaliseren van de relaties met deze gremia op een structurele wijze. Daarbij is van belang dat

opleidingen de rol en de meerwaarde erkennen van deze stakeholders. Hiervan worden opleidingen zich overigens steeds meer bewust.

5 / Trends en ontwikkelingen

Het vakmanschap en de artistieke ontwikkelingen vormen de pijlers waarop de dansopleidingen zijn gestoeld. De scheiding tussen de diverse dansvormen wordt steeds diffuser, alsook het onderscheid tussen dans, theater en visuele kunst. In dat verband valt op te merken dat de opleidingen mee veranderd zijn met de ontwikkelingen binnen de 'entertainment' sector. Niet alleen is in de dansopleidingen sprake van een toenemende interdisciplinariteit en diversiteit, maar ook van een algemene gerichtheid op internationale samenwerkingsverbanden en het internationale werkveld. Studenten Dans en Choreografie worden voorbereid om een maatschappelijke positie in te nemen door invulling te geven aan de verschillende rollen die de kunst in de samenleving speelt. Daarnaast worden studenten opgeleid voor een gemengde beroepspraktijk als danser, choreograaf, docent of ondernemer. In toenemende mate bedden opleidingen nieuwe mediatechnieken in het programma in.

DANS:

B / Bevindingen bij de kernvragen

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

1.1 / Doelstellingen

Bachelor

De zes geanalyseerde bacheloropleidingen Dans hanteren de landelijke opleidingskwalificaties, zoals ze zijn vastgesteld door het Landelijk Netwerk Dans in 2002. Het opleidingsprofiel is gebaseerd op het beroepsprofiel en de startkwalificaties die in 1999 door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs voor alle kunstdisciplines zijn opgesteld en die door een vertegenwoordiging uit de dansberoepspraktijk en de onderwijsinstellingen zijn gevalideerd.

Het opleidingsprofiel Dans kent twee specialisaties/uitstroomprofielen: Danser en Choreograaf. Voor beide profielen zijn drie competentiedomeinen geformuleerd: een artistiek competentiedomein, een vaktechnisch competentiedomein en een professioneel-maatschappelijk competentiedomein waarbinnen elf competenties onderscheiden worden voor het uitstroomprofiel Danser en twaalf voor het uitstroomprofiel Choreograaf.

Het gaat om de volgende competenties:

- > visie
- > creërend vermogen
- > vermogen tot samenwerken
- > communicatief vermogen
- > analyserend vermogen
- > ambachtelijk vermogen
- > ondernemerschap
- > omgevingsgerichtheid
- > lerend vermogen
- > reflectief vermogen
- > innovatief vermogen
- > voor het profiel Choreograaf geldt ook een twaalfde competentie: organiserend vermogen

Deze competenties zijn verder uitgewerkt in drieëntwintig opleidingskwalificaties voor het opleidingsprofiel Danser en in dertig opleidingskwalificaties voor het opleidingsprofiel Choreograaf. De opleidingskwalificaties zijn geformuleerd in

gedragsindicatoren. Deze beschrijven de competenties in de vorm van waarneembaar gedrag en in die beschrijving zitten de benodigde kennis, vaardigheden en attitudes vervat. Ze vormen een vertaling van de startkwalificaties van de beginnende danser of choreograaf.

De zes bacheloropleidingen bieden alle het uitstroomprofiel Danser aan. Vier van deze bacheloropleidingen richten daarnaast ook de studierichting Choreografie in. Binnen het uitstroomprofiel Danser organiseren drie onderwijsinstellingen ook andere afstudeervarianten zoals musicaltheater, musicaldanser, jazz- en musicaldans. In één van de visitatierapporten refereert een dansacademie aan een landelijke afspraak waarin staat dat de competenties van de afstudeervarianten binnen het profiel Dans moeten passen. Het volgende hoofdstuk gaat nader in op de profilering van elke opleiding.

Bijna alle bacheloropleidingen Dans worden met de score *goed* beoordeeld op de facetten 1.1 'domeinspecifieke eisen' en 1.3 'oriëntatie HBO' voor het formuleren van hun doelstellingen en eindkwalificaties. De panels verwijzen in hun beoordeling steeds naar het landelijke profiel en de afstemming ervan met het werkveld zoals blijkt uit de volgende overwegingen: 'De op landelijk niveau overeengekomen en door het werkveld gevalideerde beroepscompetenties zijn, naar het oordeel van het panel, een goede afspiegeling van de ontwikkelingen binnen het domein.' en 'De competenties van de opleiding zijn geformuleerd in termen van beroepscompetenties die aantoonbaar in samenspraak met het beroepenveld zijn opgesteld en door dat beroepenveld zijn gevalideerd, zowel landelijk als (via de Werkveldcommissie) regionaal. Daarmee is op het niveau van de opleidingsdoelstellingen de oriëntatie op het werkveld geborgd.' Ook waarderen de panels de inspanningen van opleidingen om de eindkwalificaties actueel te houden: 'De opleiding heeft de actualisering van haar eindkwalificaties en doelstellingen goed geborgd door partner te zijn in het project Onderhoud en Kwaliteitsstructuur KUO (Kunstonderwijs), door het houden van een vierjaarlijks werkveldonderzoek met de belangrijkste actoren uit het beroepenveld en door bevraging van gastdocenten en - choreografen en alumni.'

Master

De drie masteropleidingen Dans zijn gericht op Choreografie. De instellingen die de opleiding aanbieden, zijn sinds de start met elkaar in overleg. Voor alle drie de opleidingen geldt 'Choreographic Research' als het gemeenschappelijk fundament. De danssector onderscheidt vier dimensies in het beroep van de choreograaf: de artistieke, waarin de ontwikkeling van creativiteit en de eigen kunstzinnige identiteit centraal staat; de technische, met de nadruk op de beheersing van de

'tools' die nodig zijn om een dansproductie te realiseren; de theoretische, die gaat over het analytische vermogen; en de maatschappelijke waarin omgevingssensitiviteit, communicatieve en ondernemende vaardigheden de belangrijkste onderdelen vormen.

Deze vier dimensies hebben de drie opleidingen elk in een aantal eindkwalificaties uitgewerkt, afgeleid van de behaalde bachelorkwalificaties. Eén van de opleidingen hanteert bijvoorbeeld de volgende eindkwalificaties: 'visie, creativiteit, ambacht, entrepreneurship, samenwerking en reflectie.'

Door alle drie de opleidingen zijn in 2005 en 2006 met nationale en internationale vertegenwoordigers uit het werkveld gesprekken gevoerd over de actualiteit van de eindkwalificaties en de inhoud van het programma. De belangrijkste conclusie daaruit is dat de eindkwalificaties nog steeds actueel zijn. Ze sluiten goed aan bij het niveau van een zelfstandig choreograaf, die kan functioneren in een multidisciplinaire omgeving.

Alumni bevestigen dat de kwalificaties relevant zijn voor hun beroepspraktijk. Het werkveld merkt in een enkel geval op dat vaardigheden op het gebied van communicatie meer aandacht behoeven. Hierbij gaat het in het bijzonder over de wijze waarop afgestudeerden in staat zijn goede projectvoorstellen te schrijven voor bijvoorbeeld subsidieaanvragen.

Eén van de instellingen heeft de eindkwalificaties vergeleken met masteropleidingen op het gebied van de choreografie in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Uit deze vergelijking blijkt dat deze Nederlandse opleiding qua masterniveau vergelijkbaar is met die buitenlandse masteropleidingen.

De eindkwalificaties en de wijze waarop ze tot stand zijn gekomen, worden voor de drie masteropleidingen met de score *goed* beoordeeld. Een panel beargumenteert het oordeel als volgt: 'Het panel is van oordeel dat de huidige eindkwalificaties in ruim voldoende mate de visie van het werkveld op de competenties van ervaren choreografen reflecteren. Voorts heeft de opleiding haar eindkwalificaties expliciet door het werkveld laten valideren.'

1.2 / Didactisch concept

Bachelor

Alle bestudeerde bacheloropleidingen werken op basis van competentiegericht onderwijs. De competentiegerichte aanpak gaat uit van een integrale benadering van kennis, vaardigheden en attitude. Om in de beroepspraktijk bekwaam te kunnen handelen, moet de dansstudent leren deze drie handelingsaspecten samenhangend toe te passen. De leeromgeving moet de aankomende danskunstenaar stimuleren om door middel van reflectie inzicht te verkrijgen

in de wijze waarop hij zijn praktische ervaringen verbindt met theoretische kennis en hieruit vervolgens conclusies trekt voor zijn verdere ontwikkeling. Elke opleiding geeft weliswaar een eigen betekenis en invulling aan haar competentiegericht onderwijs. Wel vormt de (individuele) student telkens het vertrekpunt in dit competentiegericht opleiden en leren. Diens zelfsturing, zelfverantwoordelijkheid en lerend vermogen staan centraal in de curricula. Een student-danser wordt als competent beschouwd wanneer hij probleemoplossend kan denken en handelen.

Ook noemen de opleidingen zich allemaal beroepsgericht en ze verwijzen daarvoor naar de gehanteerde werkvormen zoals producties, workshops, projecten, trainingen, repertoirelessen en stages. Centraal daarin staat de voorbereiding op het vak van creatief en uitvoerend danser. Dit betekent dat er in de opleidingen veel geoefend wordt in danstechnieken.

Eén dansopleiding die het onderwijs in groepslessen verzorgt, wijst erop dat ze rekening houdt met het feit dat iedere student een eigen didactische benadering vergt. De fysieke ontwikkeling van de student vraagt om een op de persoon toegesneden didactiek. Dit betekent dat binnen het klassikale groepsonderwijs sprake is van differentiatie en individualisering. De docenten van de opleiding zijn bij hun dagelijks werk gericht op individualisering binnen het groepsproces. Een andere opleiding zegt te werken met 'ervarend leren'. Vanuit het doen en handelen wordt kennis en kunde opgedaan, gekoppeld aan reflectie, zowel individueel als in samenwerking met anderen. Het onderwijs wordt vormgegeven met een mix van onderwijswerkvormen, zoals praktijkonderwijs (praktijklessen, praktijkopdrachten), hoorcolleges, projectonderwijs en beroepssituaties (stage en voorstellingen). Nog een opleiding spreekt van kennisontwikkeling door toepassingsleren. Leren vindt plaats in authentieke beroepssituaties en daarbinnen vindt kennisontwikkeling plaats door toepassing, ervaring, reflectie en bijstelling.

Master

De didactische concepten van de masteropleidingen zijn eveneens gebaseerd op competentiegericht onderwijs. Deze opleidingen leggen voornamelijk de nadruk op artistiek onderzoek en ontwikkeling. De onderzoeksvraag van de student is leidend in het verloop van het leerproces. Een panel illustreert dit als volgt: 'De student is ondernemend omdat hij regisseur is van zijn leerproces, waarbij de opleiding in de eerste plaats onderzoeksbegeleiding en (facilitaire) ondersteuning aanbiedt. De didactiek benadrukt reflectie als instrument voor verdere groei in de ontwikkeling van de eigen signatuur als kunstenaar.'

1.3 / Specifieke voorbereiding op de beroepspraktijk (entrepreneurship en ambacht)

Bachelor

De landelijke uitstroomprofielen voor Danser en Choreograaf bevatten competenties die betrekking hebben op het 'entrepreneurship' en het 'ambacht'. Deze zijn als volgt uitgewerkt:

ambachtelijk vermogen voor een danser/choreograaf

De choreograaf bezit het vermogen om een breed scala aan instrumentele vaardigheden en ambachtelijke kennis vakbekwaam toe te passen in danskunstwerken.

ondernemerschap voor een danser/choreograaf

De choreograaf bezit het vermogen om zelfstandig vorm te geven aan een professioneel bestaan binnen de danswereld.

Een aspect van beroepsvoorbereiding ligt in de ambachtelijke vorming. Bij de scholing van een professioneel danser of choreograaf komt immers veel techniek kijken. Ambachtelijkheid vormt de basis voor de verdere beroepsontwikkeling van de studenten. Ambachtelijk vermogen kan dan ook worden beschouwd als één van de belangrijkste competenties. Alumni bevestigen dit en beoordelen artistieke en ambachtelijkheid als de belangrijke waarden binnen het dansvak. Het ambacht en de danstechniek staan centraal in het dansvak. Dat komt in alle bacheloropleidingen sterk naar voren:

- > 'Studenten krijgen een solide danstechnische basis en volgen verder een breed programma dat hen voorbereidt op de overige eisen van de beroepspraktijk.'
- > 'Dansonderwijs leidt op voor een ambachtelijk beroep en het onderwijs is dan ook gericht op het aanleren van het ambacht van de danser.'
- > 'Centraal bij de eindkwalificaties staat het ambachtelijk en scheppend vermogen van de 'danser'. De eindkwalificaties zorgen ervoor dat de danser een technisch uitstekend danser is, in het bezit van de klassieke techniek en daarbij de hedendaagse dansvormen beheerst en zich flexibel beweegt binnen de vele technische benaderingen en stijlen.'
- > 'De eerste twee studie jaren ligt het accent op danstechnische en creatieve aspecten.'
- > 'Het onderwijsprogramma is erop gericht het aanwezige talent van de student optimaal te stimuleren en te ontwikkelen en de student vakbekwaam te maken. Binnen het vaktechnisch onderwijs vinden voornamelijk technische

trainingen plaats waaraan ongeveer vijftien tot achttien studenten deelnemen. Tijdens de trainingen worden het voor de opleiding specifieke dansvocabulaire of de vaktechnische vaardigheden steeds weer geoefend, herhaald, toegepast etc.'

- > 'Alle studenten starten met een tweejarige basistraining waarin het ambachtelijk danstechnische fundament wordt gelegd. Vanuit de fundamentele danstalen (academische dans en eigentijds – Graham, Limon, Cunningham en Laban) ontwikkelt de danser zijn danstechniek en zijn visie op de eigen danstechnische sterktes en zwaktes. Dankzij dit brede danstechnische fundament is de danskunstenaar in staat snel en flexibel in te spelen op de actuele eisen van de danspraktijk.'
- > 'Centraal staat het voorbereiden op het vak van creatief en uitvoerend danser. Dit betekent dat tijdens de opleiding veel geoefend wordt in danstechnieken.'

In het kader van de beroepsvoorbereiding staat in drie van de zes visitatierapporten beschreven dat de bacheloropleidingen aandacht besteden aan de zakelijke kant van het kunstenaarschap. De volgende passages uit de rapporten gaan hierop in, evenwel niet zonder een kritische noot:

- > 'In verband met de voorbereiding op het beroep van vrij ondernemer wordt in het programma enige aandacht aan ondernemerschap besteed (bijvoorbeeld door Kunstenaars & Co en de Nederlandse Beroepsvereniging van Danskunstenaars). Via een minor kan een student zich daar verder in verdiepen. Volgens de opleiding vraagt het werkveld om meer eigen ondernemerschap bij afgestudeerden. Het werkveld is van mening dat ondernemerschap geïntegreerd in de opleidingen moet worden aangeboden. Het panel onderschrijft deze mening. De opleiding volgt de discussie hierover en de uitwerking ervan voor de Europese markt. Tegelijkertijd onderzoekt zij de mogelijkheden om het impresariaat van de onderwijsinstelling richting dans uit te breiden.'
- > 'Naar aanleiding van een werkveldonderzoek zijn de modules 'entrepreneurial skills' en 'onderzoeksvaardigheden' ingevoerd.'
- > 'Alumni en ook studenten die afstuderen zijn kritisch over de voorbereiding op de zakelijke kanten van de beroepspraktijk. De opleiding heeft geëxperimenteerd met hoor- en werkcolleges over de zakelijke beroepspraktijk, echter studenten blijken tijdens de studie niet of nauwelijks gemotiveerd te zijn voor dit onderwerp. De hogeschool heeft hierop in samenwerking met Kunstenaars & Co een website geïntro-

duceerd waar studenten informatie kunnen vinden over de zakelijke kanten van de beroepspraktijk. Het is het panel niet duidelijk geworden hoe de opleiding ondernemerschap aan stages en afstudeerprojecten koppelt. Het panel is van mening dat het aspect ondernemerschap van groot belang is in verband met de voorbereiding op een vrij beroep. Ook aandacht voor netwerken acht het van belang. Het panel is van mening dat ondernemerschap een structurele plaats in het curriculum moet hebben en op een minder vrijblijvende manier in het tweede deel van de studie onder de aandacht moet worden gebracht.'

Master

De masteropleidingen Choreografie zijn gericht op het vergroten van het vakmanschap van de choreograaf. Een opleiding beschrijft vakmanschap op masterniveau als: 'The choreographer not only applies tools intelligently in his research but he is able to create other tools and new systems whenever needed, in an innovative and productive manner.' Een ander instituut noemt ambachtelijkheid als één van de basisbegrippen van de masteropleiding.

Daarnaast besteden zij duidelijk aandacht aan vaardigheden in het kader van het ondernemerschap, zoals blijkt uit de volgende verwijzingen van panels: 'Students learn how and where to apply for subsidies/grants', of 'vakliteratuur over entrepreneurship', of 'een module Dance and Production Management waarin studenten organisatorische en leidinggevende competenties ontwikkelen', of 'students successfully use existing networks and other development platforms to sustain and implement their professional artistic career'. Een opleiding beschrijft 'entrepreneurship' op masterniveau als: 'The choreographer is aware of his living and working context and is able to successfully use existing networks and other development platforms to sustain and implement his professional artistic career.' Opvallend is dat de masteropleidingen nadrukkelijk belang hechten aan het gebruikmaken van netwerken en het schrijven van projectvoorstellen bijvoorbeeld in het kader van subsidieaanvragen.

1.4 / Stagemogelijkheden en projecten

Via de invulling van de stages kunnen studenten een eigenheid of een inkleuring geven aan het onderwijsprogramma binnen de bachelor- en masteropleidingen. Dat kan daarnaast ook door programmaonderdelen bij andere opleidingen te volgen of via een uitwisselingsprogramma met vergelijkbare opleidingen in het buitenland.

Bachelor

Stages nemen een aanzienlijke plek in de curricula van de bacheloropleidingen Dans in. De studie wordt vaak afgerond met een verplichte stage. Tevens zijn gedurende de studie vaak korte stages, zogenaamde ministages of werkveldoriëntaties, voorzien. Deze vaststellingen zijn afgeleid uit de volgende bevindingen:

- > 'De opleiding Dans kent werkveldoriëntaties (tweede en derde jaar) met hospiteeropdrachten (het bezoeken, beschrijven en analyseren van voorstellingen) en stages (vierde jaar). De werkveldoriëntatie geeft de student de mogelijkheid nader kennis te maken met het vakdomein van de professionele dans en musical. De oriëntatie mondt uit in het door de student te formuleren stappenplan voor de stage. Het buitenschoolse programma dat voornamelijk bestaat uit de beroepsvoorbereidende stages, heeft doelstellingen die te maken hebben met het zelfstandig ontwikkelen tot beginnend beroepsbeoefenaar van de student.'
- > 'Studenten lopen tijdens de gehele studie korte en lange periodes stage in het werkveld. Het aantal uren dat studenten per jaar aan stage besteden loopt op naarmate de studie vordert.'
- > 'In de opleiding Dans vinden de stages plaats in het domein Theaterpraktijk. Studenten kunnen zowel in Nederland als daarbuiten stage lopen en de inhoud van de stage wordt mede bepaald door het aanbod aan externe en interne producties en evenementen. De stages bestaan bijvoorbeeld uit schoolpresentaties, tv-opdrachten, educatieve opdrachten, evenementenopdrachten en theateropdrachten. De studenten hebben elk jaar een stageplaats in een verschillende discipline.'
- > 'In het didactisch concept van de opleiding is veel plaats ingeruimd voor stages. Zo kunnen studenten in het laatste jaar in aanmerking komen voor een stageplaats gedurende een vooraf vastgestelde periode bij een professioneel gezelschap. De stage heeft als doel om alles wat de student tot dan toe heeft geleerd te toetsen en te ervaren in de confrontatie met de professionele beroepsuitoefening zoals het op eigen benen leren staan, gesprekken voeren over contract en functioneren, financiën en het maken van zakelijke afspraken. Veel van het plannen en organiseren ligt dan in handen van de student. Vanaf het derde jaar gaan studenten het werkveld in en gaan ze zich oriënteren bij gezelschappen en projecten in binnen- en buitenland. In het derde jaar oriënteren de studenten zich binnen het werkveld voor eventuele stages in het vierde jaar. In het vierde jaar lopen studenten stage, als danser of als dansmaker.'

Zij presenteren en positioneren zich als zelfstandige danskunstenaars.’

- > ‘In het derde jaar krijgen studenten een week ‘werkveld-oriëntatie van de danser’. Hiervoor moeten studenten een plan indienen waarin ze aangeven welke dansgezelschappen of groepen ze willen bezoeken en of ze willen deelnemen aan lessen/trainingen van deze gezelschappen. Studenten moeten alles zelf regelen, zoals: contacten leggen, verblijf en training regelen.’

De realistische werkomgeving van een danser of choreograaf is de voorstelling. Stages vinden dan ook plaats bij nationale en internationale dansgezelschappen. Eén opleiding noemt het Nationale Ballet, Introdans, het Scapino Ballet Rotterdam en het Internationaal Danstheater als partners voor stages. In de studierichting musicaltheater lopen studenten specifiek stage bij musicalgezelschappen in binnen- en buitenland. De opleiding tot musicaldanser voorziet dan weer stages in zowel theaterproducties als televisie- en muziekvideoproducties voor schoolpresentaties, tv-opdrachten, educatieve opdrachten en evenementenopdrachten.

Master

Ook aan de masterstudenten bieden de opleidingen de mogelijkheid om stage te lopen, hun eigen voorstellingen te maken of mee te werken aan innovatieve projecten waarin hun choreografie een betekenisvolle rol speelt. De stage vormt een uitgelezen manier voor studenten om zich te presenteren aan potentiële werkgevers. Opleidingen stimuleren studenten tevens om regelmatig voorstellingen te bezoeken en op die manier vertrouwd te raken met de kern van de beroepspraktijk.

1.5 / De (kunst)theoretische component

Bachelor

Alle bacheloropleidingen Dans schenken aandacht aan de theoretische component van het dansvak. Studenten moeten beschikken over fundamentele, actuele en historische kennis van het dansvak en over kennis van het functioneren van het lichaam. Voorbeelden van theoretische/ondersteunende vakken zijn: muziek, dansgeschiedenis, anatomie (in het kader van blessurepreventie), partneringstechniek, Pilates, theoretische aspecten van de dans, kennis en inzicht in de andere kunst disciplines en van kunst en cultuur in het algemeen. In de theoretische, ondersteunende vakken krijgen studenten de mogelijkheid om hun intellectuele en analytische competenties te ontwikkelen. De panels stellen vast dat vrijwel alle opleidingen gebruikmaken van aan de actuele beroepspraktijk ontleend studiemateriaal (bewegingsrepertoire en choreogra-

fische werkwijzen) zoals opdrachten, voorstellingbezoek, recente artikelen, actuele vakliteratuur en video's. Verder organiseren opleidingen lezingen, masterclasses en forum-discussies op het gebied van de Dans en de Choreografie.

In een aantal visitatierapporten plaatsen panels echter kanttekeningen bij de relatie tussen de theorie en de praktijk: ‘Het panel heeft literatuurlijsten ingezien en is positief over de inhoud. Het panel heeft echter niet kunnen vaststellen hoe de literatuur gebruikt wordt in het onderwijs.’ en ‘Het panel heeft niet kunnen vaststellen hoe de theoretische vakken doorwerken in de kennisontwikkeling en de praktische vorming van studenten.’ Dit panel vindt ook dat de opleiding de theoretische component in de diverse toetsvormen sterker mag terug laten komen. Op grond daarvan kent het een score *voldoende* toe aan het facet 6.1 ‘gerealiseerd niveau’. Uit een evaluatie onder studenten bij een andere bacheloropleiding blijkt dat de studenten de aansluiting van de theorie op de praktijk en de verhouding tussen theorie en praktijk vrij zwak beoordelen.

Ook bij nog een andere opleiding heeft het panel van de studenten begrepen dat de integratie van theorie en praktijk nog niet altijd goed genoeg uit de verf komt. Sommige docenten zijn beter in staat de theorie aan de praktijk te relateren dan andere docenten, aldus de studenten.

Master

De gehanteerde vakliteratuur in de masteropleidingen is veelzijdig en volgens een panel van een bijna wetenschappelijk niveau. Wetenschap, cultuur, filosofie, kunst, choreografie, sociologie, entrepreneurship, theoretisch-historische en neuro-linguïstische informatie en nieuwe media staan als voorbeelden van vakliteratuur vernoemd in de verschillende visitatierapporten.

De integratie van theorie en praktijk lijkt vanzelfsprekender tot stand te komen in de masteropleidingen Dans. Wellicht omdat deze studenten vaak reeds (werk)ervaring hebben als choreograaf en omdat de invulling van de (kunst)theoretische component voor meer dan de helft afhankelijk is van de onderzoeksvraag van de individuele student. Er zijn daarnaast verplichte theoretische onderwerpen, afhankelijk van de profilering van de opleiding.

De panels constateren dat kennisontwikkeling aantoonbaar plaatsvindt op basis van vakliteratuur en het gebruik van actuele, relevante bronnen. De link naar de actualiteit en het werkveld wordt bijvoorbeeld gelegd in een module ‘Looking at Dance’ waarbij de studenten actief deelnemen aan het actuele debat over dans en de plaats daarvan in de maatschappij. Ze leren ook reflecteren op het eigen standpunt en het standpunt van anderen.

1.6 / Onderzoeksactiviteiten en lectoraten

Bachelor

Panels maken slechts enkele malen kort melding van onderzoeksvaardigheden of onderzoeksgelateerde activiteiten van studenten:

- > 'In de loop van de vier jaar verschuift het accent van primair kennisoverdracht (jaar 1), richting zelf onderzoeken (jaar 2), naar mening- en opinievorming in de specialisatiefase (jaar 3 en 4: kunstbeschouwing).'
- > 'Een aantal docenten en studenten is betrokken bij de onderzoeksprojecten die door de lectoraten worden georganiseerd en begeleid.'
- > 'Toegepast, actueel onderzoek vindt plaats in het lectoraat.'

Uit de visitatierapporten blijkt dat de lectoraten de uitwerking van een onderzoeksaanpak of een ontwikkeling van het vakgebied stimuleren:

- > 'Excellence and well-being in the performing arts'. Het lectoraat is in 2004 van start gegaan en het houdt zich expliciet bezig met het optimaliseren van het dansvakonderwijs en geeft een belangrijke stimulans in artistiek en vakambachtelijk opzicht. Enerzijds is het onderzoek gericht op de artistieke aspecten, anderzijds op de gezondheids- en welzijnsaspecten. In de kenniskring verbonden aan het lectoraat nemen ieder jaar wisselende docenten deel.'
- > 'Een dansacademie heeft een eigen onderzoeksbeleid uitgewerkt aansluitend bij het onderzoeksbeleid van de hogeschool dat door middel van drie lectoraten wordt vormgegeven. De lectoraten zijn 'kunsttheorie en onderzoek', 'kunstpraktijk en artistieke ontwikkeling', en 'cultuur en kunsteducatie'. Thema's binnen het onderzoeksbeleid vanuit de dansacademie zijn 'Dans & Gezondheid', 'Artist in Residence' en 'Danstheorie'

Master

Onderzoek komt uitgebreid aan de orde in de masteropleidingen Dans, zo blijkt uit de analyse van de visitatierapporten. 'Choreographic Research' geldt als het gemeenschappelijk fundament van de bestudeerde opleidingen. Al bij de selectie van de studenten staat de onderzoeksvraag centraal. Studenten moeten onderzoeksvragen kunnen stellen en uitwerken. Het gaat daarbij niet om wetenschappelijk onderzoek, wel om artistiek onderzoek. Studenten moeten in staat zijn om snel veranderende structuren en methodologische debatten in hun domein te begrijpen en toe te passen op hun

kunstwerk. Ze moeten verschillende benaderingen van compositie en improvisatie kunnen integreren en eigen werkstrategieën binnen het dansvak kunnen ontwikkelen.

1.7 / Niveau van de afstudeerwerken en inzetbaarheid van de afgestudeerden

Bachelor

De onderbouwingen van de scores *voldoende* voor het facet 6.1 'gerealiseerd niveau' zijn onder meer gebaseerd op de volgende bevindingen:

- > 'Tijdens het gesprek met afgestudeerden en het werkveld is gebleken dat de competenties voldoende zijn om als beginnend beroepsbeoefenaar aan de slag te gaan.'
- > 'Het werkveld geeft aan dat de vorming als kunstenaar goed is, met name het creatieve en vrije denken is goed ontwikkeld. Een deel van het werkveld vindt dat de technische ontwikkeling van twee afstudeervarianten meer aandacht zou mogen krijgen.'
- > 'Het beroepenveld (alumni, stagebiedende gezelschappen/ensembles, overige experts) beschouwt het gerealiseerde niveau als ruim voldoende in relatie tot de eisen die de danspraktijk stelt aan de competenties van een beginnend beroepsbeoefenaar. Het panel heeft enkele live-uitvoeringen gezien en vindt dat over de gehele breedte het gerealiseerd niveau (artisticiteit, lichaamsgebruik, theatergevoeligheid en ensemblespel) ruim voldoende is.'
- > 'Het panel heeft dvd's bekeken en vindt dat de academie door middel van het eindexamen toetst waar zij voor opleidt. Het panel stelt vast dat de afgestudeerden voldoende basiskwaliteit hebben. Wel is het panel van mening dat de theoretische component in de diverse toetsvormen sterker mag terugkomen. Op grond hiervan komt het panel tot het oordeel voldoende'. Dit laatste panel heeft ook gesproken met vertegenwoordigers van het werkveld Dans. Zij toonden zich zeer positief over de kwaliteit die de dansers van de betreffende opleiding laten zien. Specifiek menen zij dat studenten gedisciplineerd zijn, respect hebben en passie tonen voor het vak.'

De score *goed* heeft een panel toegekend op basis van het feit dat: 'Veel dansers lieten tijdens de eindvoorstellingen zien dat zij inmiddels een hoog technisch niveau hadden bereikt met een eigen individuele stijl. Verschillende gevorderde studenten hebben laten zien dat zij zich hebben ontwikkeld tot excellente dansers/choreografen, die als (dans)kunstenaar een

belangrijke bijdrage kunnen gaan leveren aan de huidige (internationale) danswereld.'

Over de opleiding met een *excellent* eindniveau oordeelt het panel als volgt: 'Het vakmanschap en het artistieke niveau van de (bijna) afgestudeerden is uitzonderlijk. En dat geldt voor hun kwaliteit als danser en als theaterpersoonlijkheid. Samenvattend is het panel van mening, dat het niveau van de afgestudeerden maar ook van de studenten die nog in de afstudeerfase zijn, uitzonderlijk hoog is. De twee externe deskundigen in het panel verklaarden onomwonden, dat de afgestudeerden zonder meer in aanmerking komen voor een baan bij gerenommeerde gezelschappen als het Nederlands Danstheater en het Nationale Ballet (...). De afgestudeerden hebben hun danstalent tot grote hoogte kunnen ontwikkelen dankzij hun gedrevenheid en hun bijzondere toewijding, doelgerichtheid, discipline en doorzettingsvermogen: eigenschappen die de basis vormen voor een vruchtbare danscarrière maar ook -later- voor een maatschappelijke carrière.'

Master

De drie masteropleidingen Dans scoren respectievelijk éénmaal *goed* op het facet 6.1 'gerealiseerd niveau' en tweemaal *voldoende*. Een panel onderbouwt de score *goed* als volgt: 'De opleiding heeft duidelijk vastgelegd hoe zij het gerealiseerde eindniveau van de studenten borgt. Uit de CV's blijkt dat de drie afgestudeerden allen werkzaam zijn in het internationale werkveld als choreograaf. (...) De oud-studenten geven aan dat zij hun studie en de onderzoekscomponent daarin als zeer waardevol ervaren voor de verdieping van hun eigen werk. (...) Op basis van eigen waarneming van de afstudeerchoreografie van één van de huidige studenten, concludeert het panel dat deze student zich heeft ontwikkeld tot een goede choreograaf die kan werken op het gevraagde masterniveau.'

Uit de visitatierapporten blijkt overigens dat alle panels overtuigd zijn van het masterniveau en dat zij een duidelijke verdieping vaststellen ten aanzien van het bachelorniveau. Naast verdieping van het denkniveau worden ook de maturiteit en identiteit als kunstenaar en de reikwijdte van het toepassingsgebied genoemd als aanduiding van het masterniveau. De panels baseren hun overtuiging van het masterniveau op onder meer de volgende bevindingen: 'Het werkveld is van mening dat de eindkwalificaties goed aansluiten bij het niveau van een zelfstandig choreograaf die kan functioneren in een multidisciplinaire omgeving', of 'De kwaliteit van de eindwerken is (methodologisch en inhoudelijk) ontegenzeggelijk op masterniveau. De afstudeerwerken geven blijk van een

gedegen interdisciplinaire onderzoeksaanpak waarbij mede op basis van helder uitgewerkte (filosofische, artistieke, socio-economische en culturele) uitgangspunten de concepten choreografie en choreograaf in een persoonlijke en in een maatschappelijke context worden beschreven.' Voor één opleiding stelt het panel vast dat 'Het werkveld de studenten erg gefocust vindt in hun onderzoek, maar kritisch is over de mate van reflectie op sociaal-politiek vlak.'

1.8 / Aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk

Bachelor

In het gesprek met een panel gaven alumni van een opleiding aan voldoende toegerust te zijn voor de beroepspraktijk. Ze blijken goed in staat hun weg in de praktijk te vinden. Ook buitenlandse studenten zijn van mening dat de gevolgde dansopleiding ruim voldoende aansluit bij de beroepspraktijk in eigen land. Uit alumnionderzoek van één dansopleiding in 2003 komt naar voren dat zij bovengemiddeld tevreden zijn over de aansluiting tussen de opleiding en hun ervaringen op de arbeidsmarkt, maar wel meer voorlichting op de beroepspraktijk verwachten van de opleiding. Uit een ander alumnionderzoek dat een opleiding in 2005 heeft uitgezet onder afgestudeerden blijkt dat alumni meer aandacht wensen voor het functioneren in verschillende beroepscontexten. Ook het effectief en efficiënt overbrengen van het eigen handelen en het mondeling en schriftelijk afstemmen en verantwoorden ervan verdienen meer aandacht. Tevens geven de alumni aan dat het vermogen om relevante omgevingsfactoren in de samenleving te signaleren meer mag worden ontwikkeld.

Drie van de zes visitatierapporten bevatten specifiek informatie over de zoekperiode naar werk of de graad van tewerkstelling van afgestudeerden. Eén bacheloropleiding heeft in 2005 een tevredenheidsonderzoek gedaan. Hieruit blijkt dat tenminste driekwart van de afgestudeerden binnen anderhalf jaar een baan vindt. Een andere academie die opleidt voor de pop-, show- en musicalwereld heeft in het zelfevaluatierapport aangegeven hoeveel procent van de afgestudeerden direct na de opleiding een betaalde baan heeft. In 2003 en 2004 bedroeg dit percentage honderd procent, in 2005 tweeënnegentig procent en in 2006 tachtig procent. De opleiding heeft als doel dat zeventig procent van de afgestudeerden van de bacheloropleiding Dans binnen het eerste jaar na het afstuderen werkzaam moet zijn als danser/zanger in het pop/show/musicalwerkveld. Voor nog een bacheloropleiding geldt dat de elf afgestudeerden in 2006 reeds ten tijde van het locatiebezoek al een contract hadden afgesloten met een gezelschap.

De panels constateren dat stages een uitgelezen kans bieden voor studenten om in contact te komen met potentiële werkgevers. Voorts is een goed functionerend relatienetwerk onontbeerlijk voor de werkgelegenheid van afgestudeerden. Daarom is één van de bestudeerde opleidingen enkele jaren geleden gestart met een project 'relatiemanagement'. Een andere manier om de arbeidskansen van studenten te vergroten, zit volgens een opleiding in het aanbieden van geïntegreerd vakonderwijs. Voor grote dansgezelschappen is het immers belangrijk dat dansers reeds op jonge leeftijd het arbeidsproces ingaan. Bekend is dat jaarlijks een beperkt aantal studenten gaat studeren aan een masteropleiding. Het gaat dan om de studies Dance Unlimited, Theaterwetenschappen, Kunstgeschiedenis of Onderwijskunde. Sommige studenten kiezen voor de opleiding Fysiotherapie.

Master

Eén masteropleiding Choreografie meldt dat de drie afgestudeerden van het laatste cohort (internationaal) werkzaam zijn als choreograaf: twee van hen zijn doorgegaan met hun eigen gezelschap in Zwitserland en met het maken van choreografieën voor andere (internationale) gezelschappen. De derde afgestudeerde is na haar studie uit Nederland vertrokken en teruggegaan naar haar geboorteland India, waar zij een choreografisch centrum voor moderne dans heeft opgezet. Drie van de vier afgestudeerden van een andere masteropleiding zijn werkzaam in het werkveld als choreograaf. De vierde afgestudeerde is niet meer werkzaam als choreograaf.

2 / Profilering

Bachelor

Het landelijke opleidingsprofiel Dans kent twee uitstroomprofielen: het profiel Danser en het profiel Choreograaf. Voor beide zijn op landelijk niveau eindkwalificaties vastgesteld. Deze staan beschreven bij punt 1.1 doelstellingen. De zes geanalyseerde bacheloropleidingen Dans onderscheiden zich van elkaar door één of beide profielen aan te bieden. Daarbinnen profileren ze zich met hun afstudeervarianten of door welbepaalde accenten te leggen.

Danser

Alle zes geanalyseerde bacheloropleidingen Dans hanteren het landelijk uitstroomprofiel van 'Danser', maar onderscheiden zich van elkaar door de diversiteit in mogelijke instroomroutes, door de breedte en diepgang van het (dans) aanbod, door voor bepaalde speerpunten te kiezen waaronder techniek, topniveau, het ambacht of de creativiteit, en/of door de mate waarin ze diverse beroepsrollen of uitstroomprofielen geïntegreerd aanbieden.

> Eén opleiding tot Danser biedt drie afstudeerdifferentiaties aan: 'de Nationale Ballet Academie', de 'Moderne Theaterdans', en 'Jazz- en Musical Dans'. De Nationale Ballet-academie is één van de twee Nederlandse instituten die jong talent opleiden tot professionele klassieke dansers. Moderne theaterdans leidt eigentijdse moderne dansers op met een sterk technisch niveau en danstheatrale capaciteiten. In Jazz- en Musicaldans worden dansen, zingen en spelen gecombineerd. Voor de verschillende afstudeerdifferentiaties is een specifiek beroepsprofiel uitgewerkt. Hieruit blijkt dat ze zich onder meer van elkaar onderscheiden qua niveau van creativiteit en persoonlijkheid van de danser.

> Een andere academie biedt de afstudeerdifferentiaties 'Theaterdans Uitvoerend' en 'Musicaltheater' aan. De afstudeerrichting 'Theaterdans Uitvoerend' richt zich op het beroepenveld waar de scheiding tussen klassiek ballet, moderne dans, danstheater en jazzdans steeds diffuser wordt. Ook het onderscheid tussen dans, theater en visuele kunst is steeds kleiner. Met dit profiel worden danskunstenars opgeleid die aansluiting weten te vinden bij een segment van het hedendaagse danscircuit. De afstudeerrichting 'Musicaltheater' richt zich op de musical als kunstvorm waarbij afgestudeerden musical performers worden die goed dansen, zingen en acteren. Ook deze academie heeft specifieke beroepsprofielen uitgewerkt, die weliswaar passen binnen het landelijke profiel van Danser.

> Nog een andere academie leidt dansers op die gespecialiseerd zijn in 'showmusicaldans' en 'musical theatre'. Naast de technieken van de showmusicaldans en musical theatre, die in het vakkenpakket worden ondersteund door de klassieke techniek, krijgen de studenten les in onder andere acteren, acrobatiek, zang en zanginterpretatie. Bijzonder is dat de academie de mogelijkheid biedt om de opleiding voor Danser en Docent Danser gelijktijdig af te ronden. In verband met de relatief korte periode waarin dansers actief hun beroep kunnen uitoefenen, is dubbel-diplomerend volgens de academie een aantrekkelijke optie voor studenten. Vermeldenswaard is dat deze opleiding samenwerkt met een dansschool die een mbo-dansopleiding aanbiedt. Doorstroom van getalenteerde leerlingen (uit de voor- of recreatieve opleiding) is hierdoor mogelijk. Het veranderde theaterklimaat in Nederland, dat producenten ertoe brengt grote musicalproducties op de planken te zetten, de uitbreiding van de televisiezendtijd en de opkomst van de commerciële zenders hebben ertoe geleid dat de vraag naar professionele showmusical- dansers enorm is toegenomen.

- > Aan een volgende dansopleiding beginnen kinderen vanaf de leeftijd van tien jaar. De hele opleiding, inclusief twee jaar HBO-onderwijs, duurt acht jaar en de scholing ligt vooral op het gebied van klassiek ballet. Afgestudeerden van de dansopleiding zijn gemiddeld 18 tot 19 jaar oud, wat bijzonder is binnen het Nederlands HBO-stelsel.
- > Nog een opleiding stelt het ambachtelijk en scheppend vermogen van de 'danser' centraal binnen de eindkwalificaties. De eindkwalificaties leiden ertoe dat de danser een technisch uitstekend niveau beheerst, de klassieke techniek kent en tevens de hedendaagse dansvormen beheerst. De opleiding besteedt aandacht aan: klassieke dans als basis; moderne, postmoderne en hedendaagse dans; enkele niet-westerse dansvormen. De danser beweegt zich flexibel binnen de vele technische benaderingen en stijlen. Daarnaast kan hij zijn eigen danscomposities creëren en/of bijdragen aan die van anderen. Tegelijkertijd kan hij daarvan ook de professioneel-maatschappelijke relevantie verwoorden. In het programma komen zowel de globalisering en internationalisering van het werkveld, alsook de toenemende interdisciplinariteit en diversiteit tot uiting. Het doel is dat de toekomstige danskunstenaar zich kan onderscheiden door juist die combinatie van breedheid én diepgang, die in het competentieprofiel als noodzakelijk wordt gezien.
- > De laatste academie heeft als missie: het opleiden van de toekomstige wereldtop aan zelfbewuste danskunstenaars door het geven van een solide fundament aan eigentijdse dansvaardigheden en het ontwikkelen van een heldere visie op het eigen talent. Zij wil een hoogwaardige en duurzame bijdrage leveren aan de behoefte vanuit de samenleving en het werkveld aan professioneel opgeleide en fysiek gezonde dansers. Zij wil daarenboven invulling geven aan de verschillende rollen die de kunst in onze samenleving speelt. Omdat de academie vindt dat van een rigide scheiding in rollen in de beroepspraktijk geen sprake meer is, biedt de academie niet langer parallelle opleidingen Danser/Choreograaf of Docent Dans aan, maar een geïntegreerde opleiding. Het artistiek beleid van de academie geeft weer welke trends en ontwikkelingen er zijn binnen het gebied van de eigentijdse dans, die bepalend zijn voor de opleiding en de beroepsvoorbereiding van de studenten op de internationale arbeidsmarkt. Het onderwijs van deze academie is gericht op het vergroten van de arbeidsmarktkansen voor de afgestudeerden.

Choreograaf

Vier van de zes geanalyseerde bacheloropleidingen Dans hanteren naast het uitstroomprofiel Danser ook het landelijk uitstroomprofiel Choreograaf. Deze opleidingen voor Choreo-

graaf onderscheiden zich van elkaar, zo stellen de panels vast, door de opvatting over dans, door de mate waarin ze nadruk leggen op de dansercompetenties, door specifiek aandacht te schenken aan de verschillende beroepsrollen in het vakgebied of doelgroepen in de beroepspraktijk, of door uiteenlopende disciplines aan bod te laten komen. Studenten kiezen voor de specialisatie Choreografie vanaf het derde jaar. Eén opleiding start vanaf het eerste jaar met Choreografie.

- > Een opleiding stelt: 'Met het uitstroomprofiel Choreograaf kiezen studenten voor creërend danskunstenaar met het accent op compositie en choreografie. Centraal staat het leren vormgeven in dans met een brede opvatting over dans.'
- > Een opleiding spreekt van 'dansmaker' en niet van choreograaf. 'De opleiding legt aanzienlijk meer nadruk op de danser competenties van de dansmaker dan het landelijk uitstroomprofiel voor Choreograaf doet. De opleiding kiest bewust voor een uitbreiding hiervan: de afgestudeerde dansmaker is ook in de rol van danser technisch, artistiek, fysiek en muzikaal ontwikkeld en kan als danser in een dansgezelschap onder leiding van een choreograaf dansen in een presentatie. De opleiding beschouwt daarbij een gedegen danstechnische ondergrond als essentieel voor dansmakers en choreografen. Hiermee loopt de opleiding vooruit op het voornemen van het Netwerk Dans van de HBO-Raad om de competenties voor een uitstroomprofiel Dansmaker op te stellen.'
- > Een volgende academie die choreografen opleidt, vindt dat niet alleen dansers, maar ook choreografen en docenten uitstekende dansers moeten zijn. 'De praktijk van de dans is immers dat iedere kunstenaar te maken krijgt met de verschillende rollen in het vak: als danser, als docent of als choreograaf. Van een rigide scheiding in rollen is in de beroepspraktijk geen sprake: een professionele danser geeft les aan amateurs of belangstellenden, een choreograaf maakt deel uit van het 'tableaux de la troupe' van een gezelschap en de docent is actief als maker of performer in dansproducties.'
- > Een laatste academie noemt haar opleiding voor choreografie de 'School voor Nieuwe Dans Ontwikkeling'. Als 'choreographic artist' ben je zowel danskunstenaar als choreograaf. Omdat deze opleiding veelzijdig inzetbare 'choreographic artists' aflevert, werken zij in zeer uiteenlopende disciplines en met diverse media, waaronder film en video. Ook zijn ze actief op het gebied van improvisatie met dansers en musici, met niet-westerse dansvormen, dans met gehandicapten of dansvoorstellingen voor jongeren en kinderen.

Master

Nederland heeft drie masteropleidingen op het gebied van de Choreografie. De instellingen die de opleiding aanbieden, zijn sinds de start met elkaar in overleg. Zij bieden de opleiding Dance Unlimited aan, een masteropleiding van twee jaar die een selecte groep choreografische talenten de mogelijkheid biedt zich verder te ontwikkelen tot choreograaf.

In de programma's van de opleidingen komen compositie/technische ontwikkelingen, samenwerking/interdisciplinariteit en onderzoek/theoretische reflectie sterk tot uiting, zoals blijkt uit de onderstaande beschrijvingen. De studenten kiezen één van de drie dansacademies als thuisbasis voor het volgen van een individueel studieplan. De keuze voor de academie wordt gemaakt voor aanvang van de studie en is onder meer afhankelijk van de onderzoeksvraag, voorkeur en geschiktheid van de student.

- > Het onderwijs bij één opleiding is gebaseerd op de modules Open Form Composition en Mind Map/Body Models en heeft een sterke connectie met de afdeling Vormgeving & Strategie van de academie. Open Form Composition richt zich op samenwerking met andere kunst disciplines zoals Autonome Beeldende kunst, Muziek en Theater. Studenten ontwikkelen eigen werkstrategieën binnen het dansvak en leren onderzoeksvragen te stellen en uit te werken. Binnen de studie worden verschillende benaderingen van compositie en improvisatie geïntegreerd.
- > Het onderwijs bij de volgende opleiding is gericht op de relatie tussen choreografie, performance en nieuwe media technologieën. Het programma neemt de ontwikkeling van choreografie als startpunt en betreft daarbij nieuwe technische ontwikkelingen. Theoretisch en kritische reflectie ondersteunt de praktijk. Verder legt de opleiding de nadruk op samenwerking.
- > In het onderwijs bij de derde opleiding staan de modules Laban Movement Analysis, Composition Group Work en Inter-disciplinary Works centraal. Het leerproces krijgt vorm door workshops, praktijklessen en de focus op theoretische onderwerpen.

3 / Instroom

3.1 / Toelatingseisen, selectiecriteria en toelatingsprocedure

Bachelor

Voor de bacheloropleidingen Dans moet evenals bij alle andere hbo-bacheloropleidingen worden voldaan aan de

vooropleidingseisen (WHW artikel 7.24). Dat komt erop neer dat kandidaat-studenten in het bezit moeten zijn van een diploma havo, vwo of mbo niveau 4. Buitenlandse studenten dienen een vergelijkbaar diploma te kunnen voorleggen en in een enkel geval eveneens een NT2 diploma (Nederlands Tweede Taal). Verder kunnen talentvolle studenten die niet voldoen aan de wettelijke diplomaverenissen worden toegelaten na een test die uitwijst of een hbo-studie binnen hun bereik ligt.

Bij ministeriële regeling worden voor de opleidingen op het gebied van de kunst (en voor de lerarenopleidingen op het gebied van de kunst) in verband met de organisatie en inrichting van het onderwijs dan wel de kennis of vaardigheden van de aanstaande studenten en extranei specifieke eisen gesteld in aanvulling op de eisen, bedoeld in artikel 7.24. De aanvullende eisen die worden gesteld op basis van art. 7.26a van de WHW, zijn opgenomen in de regeling aanvullende eisen hoger onderwijs en kunstonderwijs 2007. De aanvullende eisen die gelden voor de opleiding Dans zijn als volgt in de regeling geformuleerd:

technische en fysieke vaardigheid blijkend uit

- > basis danstechnische vaardigheden en ontwikkelingsmogelijkheden
- > fysieke mogelijkheden en aanleg
- > natuurlijke bewegingscoördinatie

artistieke aanleg die blijkt uit

- > zeggingskracht als danser
- > creativiteit bij improvisatie
- > originaliteit bij het creëren van bewegingsmateriaal
- > stijlgevoel en presentatie

Deze technische en fysieke vaardigheden en de artistieke aanleg alsook de motivatie worden getest door middel van een auditie. Tijdens een auditie vindt een intakegesprek plaats, kandidaat-studenten nemen deel aan danslessen en presenteren in een aantal gevallen een zelfgemaakte solo. Een instelling die musicaltheater aanbiedt, test tevens de dramatische kwaliteiten en zangkwaliteiten. Ook deelcompetenties zoals analytisch vermogen, vormbaarheid, beleving, muzikaliteit, danscreatieve vaardigheden, compositie en improvisatie kunnen aan bod komen tijdens een auditie. Audities kunnen overigens in meerdere etappes plaatsvinden, gespreid over meerdere dagen. De gevoerde gesprekken, de danstrainingen en/of de reflectieverslagen leiden tot een selectie van studenten die het best aansluiten bij het profiel, de missie en het curriculum van de opleiding. Het beheersen

van het Engels wordt door een enkele bacheloropleiding als aanvullende toelatingseis gesteld.

Alle geanalyseerde bacheloropleidingen hebben de selectiecriteria en de bijgaande toetsingsprocedure vastgelegd in een protocol. Hieruit blijkt inderdaad dat de selectieprocedure steeds bestaat uit een auditie, geleid door docenten van de opleidingen. Vaak betrekken opleidingen ook deskundigen uit het werkveld bij de audities.

De volgende bevindingen maken deel uit van de onderbouwingen van de scores *goed*, toegekend aan vier van de zes bacheloropleidingen voor het facet 2.5 'instroom': 'De opleiding besteedt zeer veel aandacht aan het beoordelen van het kwalificatieniveau van studenten die in aanmerking willen komen voor de opleiding. Zij doet dat op professionele wijze. Enerzijds door meerdere beoordelaars in te schakelen, anderzijds door het intake-assessment ook een expliciete prognostische dimensie te geven. Een en ander is vastgelegd in eenduidige criteria. Het auditteam is daar zeer over te spreken., of 'Het panel heeft kennisgenomen van de toelatingseisen en is van mening, dat de academie hiermee zorg draagt dat alleen studenten die in beginsel over voldoende capaciteiten beschikken worden toegelaten tot de opleiding.'

In twee gevallen kennen de panels een *voldoende* toe aan het facet 2.5 'instroom'. Hun opmerkingen slaan respectievelijk op het feit dat niet alle beslissingen duidelijk met argumenten worden onderbouwd en op het feit dat de vrijstellingscriteria voor aanvang van de studie niet duidelijk aan studenten worden gecommuniceerd, zoals blijkt uit de volgende bevindingen: 'In alle gevallen is er sprake van een professionele en brede selectiecommissie, bestaande uit vaste docenten en vertegenwoordigers uit de beroepspraktijk. Het panel heeft een aantal selectierondes bijgewoond en is in het algemeen tevreden over de gehanteerde procedures. De discussies in de selectiecommissies leiden tot een gezamenlijk oordeel over de geschiktheid van een student. Het panel heeft geconstateerd dat niet alle beslissingen duidelijk met argumenten worden onderbouwd.' en 'Uit de Jaarevaluatie 2005 blijkt dat de criteria voor vrijstelling vóór aanvang niet erg duidelijk zijn. De opleiding heeft een aantal verbeteracties geformuleerd: (...) de toelatingcriteria worden duidelijker verwoord en met kandidaten gecommuniceerd.'

De visitatierapporten maken geen melding van gedifferentieerde toelatingseisen voor de bacheloropleidingen die het uitstroomprofiel Choreograaf aanbieden. In tegendeel, in één rapport staat dat de aspirant-choreografen het auditieprogramma van de dansers volgen.

Wat betreft de aansluiting op de vooropleiding meldt een panel dat 'structurele contacten met toeleverende instellingen worden onderhouden om na te gaan of de programma's van de opleidingen aansluiten bij de voor instromende studenten vereiste kwalificaties.'

Master

Een instelling kan zelf bepalen welke toelatingseisen ze stelt voor een hbo-masteropleiding (WHW artikel 7.30b). Deze eisen hebben betrekking op kennis, inzicht en vaardigheden die kunnen zijn verworven bij beëindiging van een bacheloropleiding. De eisen die het instellingsbestuur vaststelt, worden opgenomen in de onderwijs- en examenregeling.

Voor toelating tot de masteropleidingen Choreografie dienen studenten te beschikken over een diploma Dans, Docent Dans of een vergelijkbaar buitenlands diploma en/of moeten zij aantoonbaar beschikken over ten minste drie jaar professionele werkervaring als choreograaf. De selectie en begeleiding van studenten vindt plaats in samenwerking met de beroepspraktijk. Essentieel onderdeel van de selectie is de onderzoeks- en opleidingsvraag van de studenten.

Voor de drie masteropleidingen gelden min of meer dezelfde selectieprocedures, aangezien ze gezamenlijk zijn ontwikkeld. Voorafgaand aan de auditie vindt een voorselectie plaats, waarbij een toelatingscommissie de formele toelatingsvoorwaarden bekijkt en de artistieke inhoud van het choreografisch materiaal van studenten, alsook hun schriftelijke motivatie en hun onderzoeksvoorstel beoordeelt. Na deze voorselectie vindt een ééndaagse auditie plaats. Die bestaat uit een danstechnisch onderzoek (een moderne les en een les improvisatie), een choreografieopdracht met dansers en een presentatie daarvan aan de commissie en een individueel gesprek.

In de toelatingscommissies zetelen zowel opleidingsvertegenwoordigers als externe werkveldvertegenwoordigers.

Twee van de drie opleidingen scoren *goed* op het facet 2.5 'instroom'. De score *voldoende* voor de derde opleiding is toegekend vanwege de zwakke marketing. Het panel is van mening dat de opleiding betere kandidaat-studenten zou kunnen aantrekken indien zij als een 'flagschip' van de instelling naar buiten zou treden.

3.2 / Aanmeldingen en aard van de instroom

Bachelor

De bacheloropleidingen hanteren een stringent instroombeleid: niet noodzakelijk alle aangemelde kandidaten worden uitgenodigd voor de audities. Uit de bestudeerde visita-

tierapporten komt tevens naar voren dat de selecterende functie van de audities bijzonder groot is. De uiteindelijke toelatingspercentages die in enkele rapporten staan vermeld, bedragen bijvoorbeeld zes of vijftig procent. In de studierichting Musicaldanser zijn in 2007 slechts zestien van de tweehonderddrieënvijftig kandidaat-studenten aangenomen. In totaal stromen jaarlijks variërend per opleiding tussen de zestien en zestig nieuwe studenten in.

Eén van de onderwijsinstellingen stelde op een gegeven moment een afnemende belangstelling vast vanuit het voortgezet onderwijs (havo, vwo en gymnasium). Een verbeterde samenwerking bij de invulling van het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming en de Cultuurprofiel scholen heeft er volgens de opleiding toe geleid dat die neerwaartse ontwikkeling in positieve zin is omgebogen. Een andere academie realiseert een verhoging van de instroomkwaliteit door verbreding van de instroom via buitenlandse audities. Met die instroom van buitenlandse studenten wenst de instelling een mondiaal milieu te creëren. Eén dansopleiding investeert specifiek in het aantrekken en begeleiden van jongens tussen de twaalf tot zestien jaar en levert jaarlijks een tiental professionele mannelijke dansers af.

Het aantal instromende Nederlandse studenten is overigens over het algemeen onderhevig aan een dalende trend. Door voldoende kwalitatieve toestroom vanuit de scholen uit het relatienetwerk kunnen academies hun Nederlandse selectiebasis verbreden. Alle opleidingen organiseren zelf een voortraject of bieden een voortraject aan in samenwerking met partners. Alle opleidingen kennen niet-geïntegreerde voortrajecten. Vier dansacademies organiseren geïntegreerde voortrajecten. Bijvoorbeeld een geïntegreerd traject in de vorm van de havo voor Muziek en Dans; integratie wil in dit verband zeggen dat een curriculum wordt aangeboden in samenhang met een middelbare school en plaatsvindt in het gebouw van de dansacademie. Leerlingen die willen doorstromen naar de dansacademie moeten nog wel slagen in een auditie. Daarnaast werken bijna alle bacheloropleidingen samen met dansopleidingen op mbo-niveau. Deze studenten blijken in een aantal gevallen met succes door te kunnen stromen. Vermeldenswaard is het project 'de Muze' dat getalenteerde jongeren in het vmbo, die formeel niet toelaatbaar zijn tot het hbo, toch de kans wil geven om zich als danser verder te ontwikkelen. Dit project is als pilot gestart voor de danskunst en zal worden verbreed naar de andere kunsttakken.

Master

De masteropleidingen Choreografie laten een zeer beperkt aantal nieuwe studenten toe, voornamelijk vanwege de beperkte arbeidsplaatsen. De opleidingen selecteren tweejaarlijks drie tot vier kandidaten. Bij de groepssamenstelling houden opleidingen bewust rekening met diverse artistieke visies en achtergronden van studenten. Op die manier komt een interessante groepssamenstelling tot stand van waaruit boeiende dialogen kunnen ontstaan.

4 / Systematische actualisering

4.1 / Verbinding van de docenten met de beroepspraktijk

Voor alle geanalyseerde bachelor- en masteropleidingen Dans is het facet 3.1 'eisen HBO personeel' dat gaat over de verbinding van de docenten met de beroepspraktijk minstens met *goed* beoordeeld.

Bachelor

Alle bacheloropleidingen hechten in hun aannamebeleid belang aan werkervaring. Zij zetten (gast)docenten in die als danser of choreograaf werkzaam zijn of (recent) zijn geweest in het professionele danswerkveld. Dat blijkt uit de volgende bevindingen van panels:

- > 'In haar aannamebeleid stelt de opleiding kwaliteitseisen aan haar personeel en dan niet alleen in termen van opleiding en scholing (vakken, onderwijskundige en/of organisatorische expertise) maar vooral in termen van competenties en werkervaring. Daarbij is het panel gebleken, dat de opleiding in haar aannamebeleid een sterk accent legt op het werven van praktijkgeoriënteerde docenten, die naast hun docentschap in de danspraktijk werkzaam zijn.'
- > 'De sector Dans vindt dat docenten moeten beschikken over relevante en actuele kennis van het vakgebied waarvoor wordt opgeleid. De voorkeur gaat uit naar docenten met een relevante opleiding en ervaring in de beroepspraktijk. De vakinhoudelijke prioriteit heeft voorrang.'
- > 'De opleiding stelt als voorwaarde voor aanstelling dat docenten werkzaam zijn (geweest) op het gebied dat zij verzorgen. Dit is een belangrijke voorwaarde voor het verbinden van de beroepspraktijk aan het onderwijs.'
- > 'De verbinding tussen opleidingsprogramma en werkveld wordt nog eens versterkt doordat de opleiding veelvuldig gebruikmaakt van gastdocenten en repertoiredocenten.'

> 'Het beleid is erop gericht dat de opleiding een sterke verbinding met de beroepspraktijk legt. De academie realiseert dit onder andere door de inzet van gastdocenten, ook wel wisseldocenten genoemd.'

> 'De docenten moeten volgens het Personeelsbeleidsplan in staat zijn een breed aanbod van activiteiten te verzorgen op het gebied van dans en musical, gericht op het nationale en internationale werkveld. Zij moeten ook door interactie met het werkveld een bijdrage leveren aan specialisaties in het beroep en de wijze waarop voor het beroep wordt opgeleid.'

In de visitatierapporten staan percentages van vijfenveertig, vierenvijftig of zesenzeventig procent genoteerd met betrekking tot het deel van het docentencorps dat nog actief is in het werkveld. Dit wordt voornamelijk bewerkstelligd door de groep gastdocenten. Deze gastdocenten zijn over het algemeen markante vertegenwoordigers van een bepaalde stijl, genre, stroming of van een bepaalde methodiek of trend.

Het beroepsactieve percentage louter voor de groep vaste docenten ligt wellicht lager. Eén panel geeft een percentage van vijfentwintig procent op. De groep vaste docenten kan zich uiteraard beroepen op ervaring uit het verleden als danser, repetitor of choreograaf bij één of meerdere dansgezelschappen.

Een panel constateert bij één van de opleidingen dat actief wordt gescout naar nieuwe medewerkers, door in het werkveld te kijken naar geschikte mensen die op het punt staan hun actieve podiumcarrière te beëindigen. Het is overigens niet vanzelfsprekend voor opleidingen om actieve, professionele dansers als docent aan te trekken. Professionele dansers zijn namelijk op voorstellingsdagen doorlopend aan het werk in hun gezelschap. Hierdoor kunnen vaste docenten-begeleiders die aan groepen studenten worden toegekend, praktisch onmogelijk actief zijn in het werkveld.

Dat de opleidingen desondanks kwaliteitseisen stellen aan hun personeel op het gebied van werkervaring, achten panels een sterk punt. Zoals een panel stelt 'brengen juist die docenten die naast hun docentschap werkzaam zijn in de praktijk op een natuurlijke en vanzelfsprekende wijze actuele expertise en ontwikkelingen binnen het opleidingsprogramma'. Ook duidt dit panel als een sterk punt aan dat 'om studenten daadwerkelijk de kans te geven zich breed te oriënteren, de opleiding naar een gevarieerde samenstelling van het docententeam streeft. Naast dansers met een jarenlange ervaring als docent en als coach, trekt de studieleiding ook jonge dansers aan die kersvers uit het werkveld komen.' Een ander panel merkt op dat 'in de functioneringsgesprekken

inhoudelijke ontwikkeling en actualiteit van de kennis en ervaring van docenten één van de gespreksonderwerpen is'. Nog een ander panel constateert dat 'de academie probeert om met docenten die niet langer actief in het werkveld staan afspraken te maken over de wijze waarop zij voeling kunnen blijven houden met actuele ontwikkelingen in het werkveld.' Concreet houdt dit in het bezoeken van lessen van gastdocenten, deelname aan workshops of deelname aan een kenniskring. Ook doen veel docenten actuele ervaringen op doordat zij worden gevraagd als gastdocent bij internationale 'summerschools' of doordat zij worden betrokken bij diverse projecten. Daarnaast komen zij veelvuldig in contact met het werkveld door studenten tijdens hun stage bij de diverse dansgezelschappen in Nederland en het buitenland te begeleiden. Voorts gaat een actualiserende impuls uit van de contacten die de docenten onderhouden met de artistieke leiders van (inter)nationale dansgezelschappen.

Master

Ook voor de masteropleidingen geldt dat alle (gast)docenten zoveel mogelijk werkzaam zijn als professional in de beroepspraktijk. Vaak zijn zij erkende autoriteiten in hun vakgebied. Het docentencorps is tevens internationaal samengesteld. Eén opleiding geeft aan een strikt aannamebeleid te hanteren voor het contracteren van gastdocenten. Zo moet de gastdocent onder andere op hoog niveau kunnen reflecteren op de relevantie van het werk en het onderzoek in relatie tot nationale en internationale ontwikkelingen. Bij een andere opleiding bestaat de kernstaf uit enkele vaste medewerkers die zich, samen met de lectoren, bezighouden met internationale onderzoeksactiviteiten op het gebied van de artistieke ontwikkeling.

4.2 / Betrokkenheid van de alumni

Bachelor en master

Zeven van de negen betrokken bachelor- en masteropleidingen scoren een *voldoende* op het facet 5.3 'betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld'. Voor deze bachelor- en masteropleidingen geldt dat op het moment van visitatie het alumnibeleid slechts in beperkte mate doorgevoerd is. Het beleid is vaak wel op het niveau van de instelling opgesteld, maar moet nog verder worden uitgewerkt en geïmplementeerd. Panels vinden dat verdere formalisering op zijn plaats is. Desondanks onderhouden de opleidingen wel op allerlei (in)formele manieren contact met hun alumni. Toch kennen panels vanwege het niet structureel betrekken van alumni (en ook het werkveld) voor de kwaliteitszorg een score *voldoende* toe. Daarbij moedigen ze de lopende projecten aan.

Zo voert bijvoorbeeld één van de opleidingen in het jaar van de visitatie een alumni-enquête met als doel de resultaten te analyseren en eventuele verbetertrajecten in gang te zetten. De afgestudeerden van de laatste vijf jaar (vijftientig afgestudeerden) zullen hiertoe worden bevestigd. Op die manier krijgt de dansopleiding in één keer een goed beeld van hoe afgestudeerden terugkijken op de opleiding die zij korter of langer geleden hebben verlaten.

Nog een dansopleiding is ten tijde van de visitatie bezig met de opzet van een alumni-onderzoek. Deze opleiding wil een beter beeld krijgen van de aansluiting van de opleiding op de beroepspraktijk, om de huidige studenten te kunnen informeren over mogelijke stageplaatsen en nascholingsactiviteiten.

Uit het gesprek met afgestudeerden van nog een andere opleiding blijkt dat studenten zelf veel informeel contact onderhouden met de opleiding. De opleiding weet ook waar afgestudeerden terecht komen. Het panel is van oordeel dat formalisering op zijn plaats is. Inmiddels heeft de opleiding een alumni-beleid opgesteld. Het panel komt voor deze opleiding tot het oordeel *voldoende* op het facet 5.3 aangezien de alumni en (het werkveld) op een meer structurele manier betrokken kunnen worden bij de kwaliteitszorg.

Eén instelling krijgt voor haar bachelor- en masteropleiding een score *goed* op het facet 5.3. Zij organiseert, wisselend eens in de twee jaar, rondetafelbijeenkomsten met de alumni (en met het werkveld). In deze bijeenkomsten staat de aansluiting van de competenties en de eindkwalificaties op de eisen van het werkveld als een vast onderwerp op de agenda. De opleiding neemt opmerkingen uit de rondetafelbijeenkomsten mee om, veelal op langere termijn, te bepalen of aanpassingen van de eindkwalificaties in de vorm van gedragsindicatoren nodig zijn.

4.3 / Betrokkenheid van het beroepenveld

Bachelor en master

Ook aangaande de betrokkenheid van het werkveld bij de kwaliteitszorg van de bachelor- en masteropleidingen kan volgens de panels op een meer structurele wijze tewerk worden gegaan. Mede op basis van die vaststelling kennen panels de score *voldoende* toe aan het facet 5.3 'betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld'.

Eén van de opleidingen haalt aan dat alle docenten professionals in het werkveld zijn. Vanuit die hoedanigheid en ook vanuit hun eigen achtergrond kunnen ze meepraten over de kwaliteit van de opleiding. De opleidingen zijn zich er evenwel van bewust dat formeel en frequent overleg met het werkveld

een meerwaarde biedt. Hiertoe is één en ander in beweging gezet ten tijde van de visitaties in 2006.

Zo heeft één van de dansacademies in het jaar van de visitatie een werkveldcommissie opgericht per studierichting.

Een andere opleiding zoekt op het moment van de visitatie naar werkveldvertegenwoordigers om te komen tot een breed georiënteerde werkveldcommissie. Het beroepenveld wordt reeds actief en frequent betrokken bij de evaluatie van de opleidingen. In de nabije toekomst zal dat ook worden geformaliseerd via externe onderzoeken en enquêtes.

Nog een andere opleiding heeft een werkveldcommissie die presentaties en voorstellingen van de opleiding bezoekt en deelneemt aan de audities. Op basis daarvan adviseert zij de opleiding bij het aannamebeleid en het leggen van de juiste accenten in het curriculum. De opleiding geeft aan dat de werkveldcommissie zo spoedig mogelijk uitgebreid dient te worden met jong talent uit het internationale circuit van opkomende choreografen.

Voor nog een andere opleiding stelt het panel vast dat het werkveld op informele wijze geconsulteerd wordt over de opleiding. Het werkveld wordt dus wel betrokken, maar dat zou meer geformaliseerd en vastgelegd kunnen worden. De opleiding geeft aan dat er viermaal per jaar overleg plaatsvindt tussen de adviesraad en de opleiding om de strategische doelen van de opleiding te beoordelen in het licht van recente ontwikkelingen. Naast de schriftelijke werkveldenquêtes worden vanaf 2007 jaarlijkse panelgesprekken met het werkveld gevoerd als kwalitatieve aanvulling op de enquête. Het panel komt voor deze opleiding tot het oordeel *voldoende* op het facet 5.3 aangezien (de alumni en) het werkveld op een meer structurele manier betrokken kunnen worden bij de kwaliteitszorg.

Voor de bachelor- en masteropleiding van een instelling die op het facet 5.3 met *goed* gewaardeerd worden, is de onderbouwing reeds besproken bij het punt 4.2 'betrokkenheid van de alumni'.

5 / Trends en ontwikkelingen

Hieronder volgen een toelichting of voorbeelden bij de trends uit het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs van 1999. Een nadere omschrijving van die trends staat uitgewerkt in bijlage 1.

5.1 / De veranderende relatie tussen kunst en maatschappij

Eén van de competenties in het landelijk profiel dans is 'omgevingsgerichtheid' waarbij de danser in zijn dansen en manier van werken een eigen maatschappelijk engagement

laat zien. Diverse panels melden dat academies een hoogwaardige en duurzame bijdrage willen leveren aan de behoefte vanuit de samenleving en het werkveld door bijvoorbeeld invulling te geven aan de verschillende rollen die de kunst in de samenleving speelt of door deel uit te maken van netwerken met dansopleidingsinstituten, met amateur balletscholen, mbo-opleidingen en gemeentelijke voorzieningen op het gebied van de kunstzinnige vorming. Een actief beleid van 'relatiemanagement' selecteert interessante samenwerkingspartners.

De gerichtheid op de maatschappelijke context komt eveneens tot uiting in de afstudeerwerken van een masteropleiding, zo merkt een panel op.

Deze bevindingen wijzen op een maatschappelijke verankering van de opleidingen. De maatschappelijke context vormt een aanwezige factor in de opleidingen. Studenten leren als professional een positie in de maatschappij in te nemen. Aan de andere kant dragen werkveldoriëntaties en stages ertoe bij dat studenten een brede kijk ontwikkelen op de diversiteit van het werkveld. Zo kunnen ze zich op een bepaald terrein profileren. Echter, de panels geven niet specifiek aan of opleidingen de kennismaking met de gedifferentieerde werkt terreinen programmeren.

5.2 / Kunstenaars in de netwerksamenleving

Enkele bevindingen met betrekking tot inter- en multidisciplinaire samenwerkingsverbanden, de gemengde beroepspraktijk en zakelijke en communicatieve vaardigheden:

Het aangaan van inter- en multidisciplinaire samenwerkingsverbanden wordt voorbereid enerzijds door studenten te bekwamen in de technieken van diverse disciplines (bijvoorbeeld zingen of acteren naast dansen), anderzijds door in de stages en projecten domeinoverschrijdende verbanden op te zoeken.

Voorts erkennen opleidingen de behoefte van dansers en choreografen aan een gemengde beroepspraktijk om zich stand te kunnen houden in hun professionele loopbaan en komen ze hieraan op verschillende manieren tegemoet. Zo benadrukken dansacademies dat ook choreografen en docenten uitstekende dansers moeten zijn, aangezien de praktijk van de dans met zich meebrengt dat iedere kunstenaar te maken krijgt met verschillende rollen in het vak: als danser, als docent of als choreograaf. Van een rigide scheiding in rollen is in de beroepspraktijk geen sprake: een professionele danser geeft les aan amateurs of belangstellenden, een choreograaf maakt deel uit van het tableaux de la troupe van een gezelschap en de docent is actief als maker of performer in dansproducties. In een aantal gevallen bieden

academies niet langer parallelle opleidingen aan, maar een geïntegreerde opleiding waarbij de keuze voor een specialisatie pas in de tweede helft van de studie wordt gemaakt. Daarnaast biedt dubbeldiplomerings volgens een academie een antwoord op de nood aan een gemengde beroepspraktijk. Deze academie biedt studenten de mogelijkheid om twee diploma's in vier jaar te behalen: zowel voor Danser als Docent Dans.

De academies zijn zich ervan bewust dat het werkveld vraagt om meer eigen ondernemerschap bij afgestudeerden. De competentie ondernemerschap maakt overigens deel uit van het landelijke bachelorprofiel voor Choreograaf en Danser.

5.3 / Verbindingen tussen disciplines

De visitatierapporten geven duidelijk aan dat de scheiding tussen de diverse dansvormen steeds diffuser wordt, alsook dat het onderscheid tussen dans, theater en visuele kunst steeds kleiner wordt. De dansopleidingen erkennen deze ontwikkeling. Zo nemen zij in hun auditcommissies vertegenwoordigers van verschillende disciplines/vakgebieden op.

Kruisbestuiving tussen disciplines en opleidingen vindt bijvoorbeeld plaats bij het realiseren van theaterproducties. Eén van de opleidingen laat 'demonstratiereproducties' uitvoeren die expliciet zijn gekozen vanuit de interdisciplinaire invalshoek (muziek, beeldende kunst, theater, mode).

Een vergaande vorm van samenwerking gebeurt tussen de masteropleidingen Choreografie die onder andere de studenten/choreografen de mogelijkheid bieden om de school als laboratorium te gebruiken voor hun choreografische onderzoek.

5.4 / Internationalisering en regionalisering

Alle opleidingen bieden via hun internationale netwerken aan studenten de mogelijkheid om stage te lopen, mee te doen aan internationale projecten, een uitwisselingsprogramma te volgen, op te treden op podia in het buitenland. Studenten van alle opleidingen maken gedurende hun opleiding verschillende nationale en internationale excursies naar concerten, musicals, opera's, musea, toneelvoorstellingen en shows. Eén van de opleidingen noemt dat in het laatste jaar studenten een excursie maken naar New York, waar zij theatervoorstellingen bezoeken, lessen volgen en zich oriënteren op internationale mogelijkheden.

Het is immers zo dat veel afgestudeerde bachelors na hun studie terechtkomen in nationale- en internationale dans-

gezelschappen. De afgestudeerden van de masteropleidingen zijn zelfs allemaal internationaal werkzaam.

Ook de docenten richten zich op de internationale context: zij begeleiden hun studenten tijdens buitenlandse stages en treden soms op als docent in internationale summerschools.

De internationalisering van de dansopleidingen blijkt verder uit de instroom. Buitenlandse studenten stromen in grote getallen in. De selectieprocedures zijn hier mede op gericht door 'audities' met behulp van een videoband te accepteren. Eén van de dansacademies noemt dat zeventig procent van hun studentenpopulatie van buitenlandse afkomst is. Enkele dansopleidingen stellen als voorwaarde dat studenten Engels kunnen spreken.

Voor de panels is duidelijk aangetoond in de visitatierapporten dat in de programma's van de opleidingen zowel de globalisering en internationalisering van het werkveld, alsook de toenemende interdisciplinariteit en diversiteit tot uiting komen. Daarentegen hechten de opleidingen Dans mogelijk veel minder nadrukkelijk aan een regionale inbedding, wat valt af te leiden uit de afwezigheid van bevindingen in de visitatierapporten hieromtrent.

5.5 / Technologisering

De visitatierapporten bevatten met name aanknopingspunten op het vlak van technologische en (multi)mediatoepassingen. Eén van de bacheloropleidingen besteedt in het derde en vierde jaar aandacht aan de verfijning van nieuwe technieken en nieuwe media zoals video en driedimensionale live-objecten. In een andere opleiding leren choreografen te anticiperen op het gebruik van nieuwe media. In het profiel van één van de masteropleidingen staat dat de opleiding een verbinding maakt tussen choreografie, performance en nieuwe media technologieën. Voorts komt in één van de opleidingen technologiegebruik tot uiting in de modules 'Dance and camera' en 'Dance and computer'.

5.6 / Inhoudelijke ontwikkelingen

Alle opleidingen Dans dragen de ambachtelijke ontwikkeling van het vak hoog in het vaandel. In de artistieke visie van de dansopleidingen vormt het leren van de techniek de basis voor de creativiteit. Eén van de opleidingen formuleert dit als volgt: 'Vanuit de fundamentele danstalen (academische dans en eigentijds – Graham, Limon, Cunningham en Laban) ontwikkelt de danser zijn danstechniek en zijn visie op de eigen danstechnische sterktes en zwaktes. Dankzij dit brede dans-technische fundament is de danskunstenaar in staat snel en flexibel in te spelen op de actuele eisen van de danspraktijk. Een andere opleiding stelt dat: 'Centraal bij de einkwalifica-

ties staat het ambachtelijk en scheppend vermogen van de danser. De einkwalificaties zorgen ervoor dat de danser een technisch uitstekend danser is, die enerzijds de klassieke techniek beheerst en daarnaast de hedendaagse dansvormen en die zich flexibel beweegt binnen de vele technische benaderingen en stijlen. Daarnaast kan hij zijn eigen danscomposities creëren en/of bijdragen aan die van anderen.' Een bacheloropleiding choreografie benadrukt dat ook de choreograaf een brede waaier aan technische vaardigheden en vakmanschap op een professionele manier moet kunnen aanwenden in zijn choreografieën.

Naast de ambachtelijke ontwikkeling en de beheersing van de technieken speelt ook de artistieke ontwikkeling een grote rol van betekenis in de opleidingen. Eén van de academies stelt nadrukkelijk de artistieke ontwikkeling van de dans centraal. Twee van de bij de analyse betrokken onderwijsinstellingen hadden ten tijde van de visitatie een lectoraat op het gebied van artistieke ontwikkeling. Het ene lectoraat heet 'kunstpraktijk en artistieke ontwikkeling'. Het lectoraat van de andere instelling heet 'Excellence and well-being in the performing arts' en houdt zich expliciet bezig met het optimaliseren van het dansvakonderwijs en geeft hierdoor een belangrijke stimulans in artistiek en vakambachtelijk opzicht.

Hoofdstuk 6

Deelrapport Theater

Nederland telt vier bacheloropleidingen en één masteropleiding in het domein Theater.

In 2008 stonden in totaal 589 studenten ingeschreven bij de bacheloropleidingen en 20 studenten bij de masteropleiding Theater. In het jaar 2008 stroomden 160 bachelor- en 9 masterstudenten in. 121 bachelor- en 11 masterstudenten behaalden hun diploma in het cursusjaar 2007/2008.

Het deelrapport Theater is gebaseerd op vier visitatierapporten (alle vier daterend uit 2008) van vier bacheloropleidingen. De masteropleiding Theater valt onder de procedure Toets nieuwe opleidingen en is om die reden niet opgenomen in deze analyse.

Scores geanalyseerde facetten Theateropleidingen

	1.1	1.3	2.1	2.2	2.5	2.7	3.1	5.3	6.1
Ba1	G	G	G	G	G	G	G	V	G
Ba2	G	G	G	V	G	G	G	V	G
Ba3	G	G	G	G	V	G	G	G	V
Ba4	G	G	E	G	G	G	E	G	G

1.1	Domeinspecifieke eisen
1.3	Oriëntatie HBO
2.1	Eisen HBO 'Programma'
2.2	Relatie doelstellingen en inhoud programma
2.5	Instroom
2.7	Afstemming tussen vormgeving en inhoud
3.1	Eisen HBO 'Personeel'
5.3	Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld
6.1	Gerealiseerd niveau

Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies

Sterke punten bacheloropleidingen Theater

- > de landelijk vastgestelde beroepsprofielen voor Acteur en Theatermaker vormen de basis voor de bacheloropleidingen Theater
- > differentiatie/profilering in het aanbod via afstudeer-richtingen en accenten binnen het landelijke vastgestelde profiel
- > competentiegericht onderwijs met toenemende zelfsturing
- > sterke beroepsgerichtheid en realistische leeromgevingen: presentaties, projecten, stages en voorstellingen vormen de rode draad door de programma's
- > theorie staat ten dienste van de artistiek-inhoudelijke verdieping en verloopt in samenhang met de praktijk
- > aandacht voor een onderzoekende houding
- > onderzoeksactiviteiten zijn voor de theateropleidingen van belang voor de innovatie en zijn altijd gericht op de artistieke ontwikkeling
- > sterk ambachtelijk-technisch niveau van de afgestudeerden: alle opleidingen leggen expliciet de nadruk op het vakmanschap, het vaktechnisch vermogen ter ondersteuning van de artistieke ontwikkeling
- > degelijke selectie en actieve werving van studenten werkt kwaliteitsverhogend
- > inbreng van actuele ontwikkelingen door docenten die actief zijn in de beroepspraktijk en door specifieke expertise van gastdocenten
- > een sterke formele en informele relatie met het werkveld
- > een grote meerderheid van de studenten is aan het werk in het gesubsidieerde, maar ook in het commerciële theaterwerkveld
- > aandacht voor de ontwikkelingen op het vlak van internationalisering/regionalisering interdisciplinariteit en intermedialiteit/technologisering

Aandachtspunten bacheloropleidingen Theater

- > expliciete aandacht voor de competentie ondernemerschap in de programma's
- > verder uitbouwen van het alumnibeleid en met name het formaliseren ervan

THEATER:

A / Conclusies bij de kernvragen

Bachelor

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

Als gezamenlijke uitgangspunt hanteren de bacheloropleidingen de vastgestelde, landelijke profielen uit 2002 voor Acteur en Theatermaker. De onderwijsinstellingen hebben een palet aan afstudeerrichtingen ontwikkeld dat aansluit bij deze beroepsprofielen.

Alle opleidingen werken met competentiegericht onderwijs dat plaatsvindt in een realistische leeromgeving. Daarbij is telkens sprake van een leerproces van verkenning naar verdieping, naar een toenemende zelfstandigheid en het ontwikkelen van een individuele profilering en visie op het beroep.

Presentaties, (interdisciplinaire) projecten, (internationale) stages en voorstellingen vormen de rode draad in de theateropleidingen door de studiejaren heen. Op die manier ontwikkelen studenten hun beroepsvaardigheden en ervaren ze wat het betekent om een voorstelling zowel inhoudelijk als productioneel op de planken te krijgen. Eén panel verneemt in dit verband echter wel dat stageplaatsen soms moeilijk te vinden zijn en dat gezelschappen (nog) niet altijd bekwaam zijn in het geven van geschikte feedback in het kader van een leertraject.

De opleidingen hechten nadrukkelijk belang aan de ambachtelijke scholing die de artistieke ontwikkeling van de acteur en theatermaker ondersteunt. Tevens onderrichten de opleidingen hun studenten op het gebied van het cultureel ondernemerschap. Deze competentie komt evenwel minder uitdrukkelijk aan bod in de programma's, zo valt af te leiden uit de visitatierapporten. Studenten geven aan meer aandacht te wensen voor ondernemerschap en voor 'freelancing'. Ze beoordelen in alumnionderzoek hun scholing op dit gebied gemiddeld als laag. Expliciete scholing op het gebied van het ondernemerschap vormt daarom een aandachtspunt. Studenten melden tegelijkertijd een enkele keer bij een visitatie dat zij slechts weinig belangstelling hebben voor ondernemerschap tijdens hun studie.

Over het algemeen krijgt de theoretische kennisontwikkeling een praktijkondersteunende rol toebedeeld. Theorie staat ten dienste van de artistiek-inhoudelijke verdieping en verloopt in samenhang met de praktijk. Daarbij leggen de verschillende afstudeerrichtingen telkens een eigen focus binnen het theorieaanbod. Meerdere opleidingen stimuleren een onderzoekende houding. Onderzoeksactiviteiten zijn voor de theateropleidingen van belang voor de innovatie en zijn altijd mede gericht op de artistieke ontwikkeling van de discipline. Lectoraten bij verschillende onderwijsinstellingen hebben als thema de ontwikkeling van het theatervak en leveren een bijdrage aan dit onderzoeksgebied.

Panels oordelen overwegend (zeer) positief over de kwaliteit van de afstudeerwerken en het artistieke en ambachtelijk-technisch niveau van de afgestudeerden. Het werkveld deelt dit oordeel. Uit onderzoek door enkele opleidingen blijkt dat een grote meerderheid van de studenten aan het werk is in het gesubsidieerde, maar ook in het commerciële werkveld, zowel voor als achter de schermen. De arbeidsmarkt is in de afgelopen decennia vergroot met name door film en televisie.

2 / Profilering

Alle bacheloropleidingen leggen in hun profilering expliciet de nadruk op het vakmanschap en het vaktechnisch vermogen. De opleidingen differentiëren zich met hun aanbod aan afstudeerrichtingen. Dat aanbod verschilt sterk tussen de kleine ensemble opleidingen en de zeer brede opleidingen. In totaal worden veertien verschillende afstudeerrichtingen door vier onderwijsinstellingen aangeboden. Per afstudeerrichting zijn in samenspraak met het beroepenveld de landelijke competenties verder uitgewerkt. Er zijn opleidingen die zich beperken tot de uitvoerende disciplines en de verschillende genres daarbinnen. Andere opleidingen bieden een veel breder scala theaterdisciplines aan die zich richten op de vormgevende of technische aspecten en de organisatie en productie van voorstellingen. Binnen die diversiteit profileren de opleidingen zich met eigen accenten. Bijvoorbeeld door nadruk te leggen op: de tekstbehandeling, het ensemblespel, nieuwe media en het vermogen om intermediaal te werken, het vermogen om interdisciplinair te werken, de interculturele gerichtheid, gerichtheid op de (inter)nationale top, de professionele beroepsattitude, de praktijkgerichtheid en het ondernemerschap. Twee instellingen richten zich op de Nederlandse theaterwereld, de twee overige oriënteren zich tevens internationaal en werken samen met buitenlandse organisaties.

3 / Instroom

Alle opleidingen hanteren de wettelijke vooropleidingseisen en aanvullende eisen. De panels uiten zich over het geheel genomen positief. De theateropleidingen selecteren degelijk. Het gaat telkens om kleine groepen studenten die instromen. De opleidingen hechten daarbij meer belang aan de kwaliteit dan aan de kwantiteit. Eén opleiding heeft zelfs het aantal studenten dat instroomt verlaagd met het oog op het handhaven van de kwaliteit.

Bij één afstudeerrichting blijkt dat bij twijfelgevallen de criteria niet toereikend zijn om te beslissen of iemand kan worden toegelaten. Voor deze afstudeerrichting valt het eindniveau van het spel tegen tijdens de visitatie. Een verband met de opmerking van het panel bij de instroomselectie, wordt echter niet gelegd. Dat geldt voor alle opleidingen: panels spreken zich immers in geen enkel visitatierapport expliciet uit over mogelijke verbanden tussen de kwaliteit van de instroom en het niveau van de afgestudeerden. Wel merkt één panel op dat de bestaande vooropleidingen theater ertoe bijdragen dat kandidaten meer kans op succes hebben in de toelatingsproef en dat zij betere resultaten halen in het eerste jaar van hun studie. Dit valt in de eerste plaats te verklaren door hun vertrouwdheid met de theatervormen. Voorts blijkt duidelijk uit de bevindingen dat de opleidingen veel energie steken in actieve werving van studenten. Zowel de vooropleidingen als de wervingsactiviteiten werken kwaliteitsverhogend en komen de (culturele) diversiteit van de instroom ten goede.

4 / Systematische actualisering

De theateropleidingen trekken docenten aan die nog actief verbonden zijn met de beroepspraktijk door hun eigen uitvoerende werkzaamheden of door bepaalde bestuursfuncties uit te oefenen, bijvoorbeeld als commissielid of bestuurslid. Bovendien schakelen alle opleidingen structureel gastdocenten in om specifieke expertise binnen te halen. Op deze manier borgen de opleidingen een permanente verbinding met de beroepspraktijk en de actuele ontwikkelingen in het domein. De opleidingen bewerkstelligen dat docenten actief blijven in het werkveld, onder meer door parttime aanstellingen aan te bieden. Kleine kernteams en/of artistieke leiders zorgen voor de inhoudelijke continuïteit van de opleidingen.

Daarnaast garandeert de betrokkenheid van het beroepenveld bij de kwaliteitszorg dat actuele ontwikkelingen en trends gesignaleerd worden en op een systematische wijze binnengebracht worden in de opleidingen. Met het werkveld wordt een sterke relatie onderhouden. De opleidingen houden zowel

formele als informele contacten in stand door middel van regelmatige bijeenkomsten met vastgestelde werkveld/adviescommissies, door de stakeholders systematisch te bevragen en/of door middel van dialogen met diverse contacten en geledingen in hun sector.

Daarentegen wordt in een aantal visitatierapporten opgemerkt dat het alumni beleid (nog) beter kan uitgewerkt worden. Alumni worden weliswaar reeds op verschillende manieren bij de opleidingen betrokken, maar veeleer louter in informeel verband. Het uitbouwen van een alumni beleid dat borgt dat alumni formeel betrokken worden bij de kwaliteitszorg, is daarom als een aandachtspunt geformuleerd.

5 / Trends en ontwikkelingen

De trends vastgesteld door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs in 1999 komen in min of meerdere mate naar voren in de visitatierapporten van de theateropleidingen. Het gaat dan om internationalisering/regionalisering, interdisciplinariteit en intermedialiteit/technologisering. Tijdens de bijeenkomst met het disciplinenetwerk zijn daar nog de volgende brede actuele trends aan toegevoegd: een open houding naar de omgeving, interactiviteit met het publiek en het Community Theatre.

THEATER:

B / Bevindingen bij de kernvragen

Bachelor

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

1.1 / Doelstellingen

De eindkwalificaties binnen het domein Theater zijn gebaseerd op landelijk vastgestelde artistieke, vaktechnische en professioneel-maatschappelijke domeincompetenties. In 2002 heeft het Netwerk Theater, waarin de vier bestudeerde bacheloropleidingen zijn vertegenwoordigd, het Opleidingsprofiel Theater met als uitstroomprofielen Acteur en Theatermaker opgesteld. Deze opleidingsprofielen bevatten collectieve standpunten over de kwalificaties waaraan elke afgestudeerde theaterkunstenaar moet voldoen. De opleidingsprofielen en de daarin opgenomen opleidingskwalificaties zijn sturend en richtinggevend voor de theateropleidingen bij de vorming van hun curricula.

De landelijke domeincompetenties behelzen tien vermogens die studenten moeten hebben verworven bij het afsluiten van de studie, te weten:

- > creërend vermogen
- > visie
- > vermogen tot samenwerking
- > communicatief vermogen
- > ambachtelijk vermogen
- > ondernemerschap
- > omgevingsgerichtheid
- > lerend vermogen
- > reflectief vermogen
- > innovatief vermogen

Voor elk van deze tien vermogens zijn in het landelijk profiel indicatoren geformuleerd waaraan de ontwikkeling van de studenten getoetst kan worden.

De inhoud en de wijze waarop de opleidingen de eindkwalificaties van beginnend acteur en theatermaker tot stand hebben laten komen, wordt voor alle opleidingen met goed beoordeeld. Het volgende citaat is illustratief voor het soort overwegingen dat panels naar voren brengen ter onderbouwing van de score goed: 'Naar het oordeel van

het panel heeft de opleiding - in samenspraak met het beroepenveld - een helder, ambitieus, samenhangend en werkvelddekkend referentiekader voor haar programma ontworpen.'

Dit landelijk profiel is voor alle opleidingen de basisset die zij uitwerken tot operationele en passende competenties en gedragsindicatoren. Doordat opleidingen verschillende missies formuleren ontstaat een divers palet aan theateropleidingen. Punt 2 Profilering gaat nader in op die diversiteit in het domein Theater.

De actualisering van de domeincompetenties is formeel georganiseerd via de landelijke opleidingsoverleggen (LOO's) van de HBO-raad. In 2001 is een convenant gesloten tussen de HBO-raad en de Federatie van Kunstenaarsverenigingen waarin afspraken gemaakt zijn voor dit gestructureerd overleg tussen de opleidingen en de beroepspraktijk.

1.2 / Didactisch concept

Alle theateropleidingen hanteren een didactisch concept dat gebaseerd is op competentiegericht onderwijs en dat uitgaat van een integrale benadering van kennis, vaardigheden en attitude in een realistische leeromgeving. Tevens is het onderwijs sterk beroepsgericht: het potentiële talent van de individuele studenten wordt ontwikkeld in het licht van de toekomstige beroepsuitoefening. Een panel beschrijft dit als volgt: 'De competentie- en beroepsgerichtheid van het onderwijs wordt vormgegeven in een realistische of gesimuleerde leeromgeving en is ontwikkelingsgericht. Gedurende vier jaar voltrekt het onderwijs zich in een omgeving waarin het functioneren in de beroepspraktijk wordt nagebootst aan de hand van het verrichten van taken, opdrachten, projecten, voorstellingen en stages, waarbij studenten geleidelijk aan moeten voldoen aan de eisen die gelden in de beroepspraktijk.' Deze opleiding werkt competentiegericht op basis van opdrachtgestuurd onderwijs en stimuleert bij studenten een onderzoekgericht (artistiek onderzoek) leren door middel van activerende werkvormen. Ter ondersteuning verzorgt de opleiding studieonderdelen waarin de theoretische kennis wordt overgedragen.

Alle opleidingen kennen een opbouw van verkenning naar verdieping. Van studenten wordt een toenemende zelfstandigheid gevraagd en wordt verwacht dat zij een eigen profilering en visie op het beroep ontwikkelen. Bijvoorbeeld: 'Het didactisch concept maakt het mogelijk enerzijds de student te sturen en anderzijds de ruimte te geven tot eigen ontwikkeling.' Een andere opleiding gaat verder in het toekennen van verantwoordelijkheid aan de student: 'De student is voor een groot deel zelf verantwoordelijk voor het traject dat hij in zijn

studie doorloopt. De opleiding stelt de kaders waarbinnen de student kan bewegen. Zo kunnen studenten bijvoorbeeld gastdocenten aandragen. De persoonlijke ontwikkelingsplannen en portfolio's ondersteunen de studenten in de vormgeving van hun eigen traject.' Nog een andere opleiding hanteert 'vraaggestuurd competentiegericht maatwerkonderwijs'. Concreet houdt dit in dat de opleiding haar curriculum inricht op basis van de balans tussen de leervragen en leerbehoefte van de instromende studenten en de eisen die de beroepspraktijk stelt.

1.3 / Specifieke voorbereiding op de beroepspraktijk (entrepreneurship en ambacht)

De landelijke uitstroomprofielen voor Acteur en Theatermaker bevatten competenties die betrekking hebben op het 'ambacht' en op het 'entrepreneurship'. Deze zijn als volgt gedefinieerd:

ambachtelijk vermogen

De acteur/theatermaker bezit het vermogen om een breed scala aan instrumentele en ambachtelijke kennis en vaardigheden efficiënt en effectief toe te passen in theatrale producties.

ondernemerschap

De acteur/theatermaker bezit het vermogen om zelfstandig vorm te geven aan een professioneel bestaan binnen de theaterwereld.

Alle opleidingen hechten belang aan de competentie 'ambachtelijk vermogen'. Uit de visitatierapporten blijkt dat de ambachtelijke ontwikkeling ter ondersteuning van de artistieke ontwikkeling ruim de aandacht krijgt binnen het theatervakonderwijs. Dat staat in de volgende bevindingen: 'Vanaf het begin van de opleiding ligt een grote nadruk op de integratie van individuele vaardigheden in het acteurschap als geheel. Van de student-acteur wordt verwacht de vaardigheden voortdurend in de context van het toekomstige beroep te plaatsen.', of 'Het panel stelt vast dat studenten in staat worden gesteld beroepsvaardigheden op te doen tijdens de opleiding. Vooral studenten Acting volgen veel praktische lessen.', of 'Het aanbrengen van een degelijke vakmatige basis speelt een belangrijke rol. Conform de vakvisie van de opleiding vraagt de individuele artistieke competentie om een stevig vakmatig instrumentarium waarop de artistieke competentie tot bloei kan komen.' Een voorbeeld van invulling van die vakvisie is stem- en spraaktraining of een training 'Viewpoint Methode' die ontleend is aan de klassieke dansopleiding. Tot slot rapporteert een panel als volgt over de visie van een opleiding op ambachtelijke vorming: 'De studenten dienen

zich kennis eigen te maken op het gebied van het theaterrepertoire, het theaterlandschap, theatergeschiedenis en cultuur en zij moeten deze kunnen toepassen in theatrale producten. De opleiding balanceert tussen traditie en vernieuwing, tussen vakmanschap en kunstenaarschap, tussen het publiek van vandaag en het publiek van morgen. De opleiding moet de tegenstellingen hanteren en koesteren en zich laten leiden door het besef van historie en context, ambachtelijkheid, artisticeit en maatschappelijke betrokkenheid.'

Wat betreft de competentie 'ondernemerschap' spreekt een aantal panels zich niet expliciet uit over de verankering daarvan in de programma's.

Eén panel stelt vast dat studenten in de projecten in toenemende mate worden aangesproken op diverse vaardigheden op het gebied van cultureel ondernemerschap zoals bijvoorbeeld het eigen initiatief, het werken met budgetten en deadlines en het communiceren met opdrachtgevers.

De studenten tonen zich naarmate de studie vordert steeds meer aan de buitenwereld. Studenten vragen om meer aandacht voor het zelfstandig ondernemerschap.

Naar het oordeel van een ander panel is de competentie verbandhoudend met 'cultureel ondernemerschap' nog onvoldoende in het programma terug te vinden. In de buitenschoolse component (bijvoorbeeld de stage) zou daar expliciet aandacht aan moeten worden besteed.'

Een volgend panel verneemt tijdens het gesprek met vierdejaarsstudenten en recent afgestudeerden dat: 'Studenten tijdens hun studie weinig belangstelling tonen voor het ondernemerschap. De onderwijsinstelling bevestigt dat en kiest er daarom niet voor om aan deze competentie apart in een vak of blok aandacht te besteden, maar ze geïntegreerd in tal van vakken, projecten en voorstellingen aan bod te laten komen. Daarnaast heeft deze onderwijsinstelling samen met Kunstenaars & Co de website Beroepkunstenaar ontwikkeld. Op deze site kunnen studenten en oud-studenten terecht voor informatie over zakelijke, organisatorische aspecten, maar ook voor inhoudelijke adviezen ten aanzien van hun ondernemerschap. Daarnaast zijn er diverse lessen, individuele gesprekken en contactmiddagen met gasten die het onderwerp van verschillende kanten belichten. Studenten bevestigen dat zij voldoende worden gewezen op de informatie over ondernemerschap. In het derde jaar kunnen zij bovendien deelnemen aan 'Cultureel Ondernemingsplan', een samenwerkingsproject met studenten van de opleiding Productie podiumkunsten. Het panel is van mening dat de instelling hiermee studenten voldoende mogelijkheden biedt.'

Uit landelijk onderzoek onder alumni (zowel acteurs als theatermakers) blijkt evenwel dat de scholing op het gebied van ondernemerschap gemiddeld als laag beoordeeld wordt.

1.4 / Stagemogelijkheden en projecten

Presentaties, projecten, stages en voorstellingen vormen de rode draad in de theateropleidingen door de studie jaren heen. Op die manier ontwikkelen studenten hun beroepsvaardigheden en ervaren ze wat het betekent om een voorstelling zowel inhoudelijk als productioneel op de planken te krijgen. Een stageperiode bedraagt vaak enkele maanden en studenten lopen meestal één stage bij een gezelschap of theater. De opleidingen met een internationale profilering bieden studenten ook de mogelijkheid om in het buitenland stage te lopen. Bij een bepaalde afstudeerrichting (Theatre and Education) is dat zelfs verplicht.

Eén van de onderwijsinstellingen geeft aan dat de contacten met de beroepspraktijk over stages intensiever zijn geworden. Toch vergt het vinden van een geschikte stageplaats nog de nodige moeite. Veel stages worden ingevuld met meespelen of meewerken aan een voorstelling. De gezelschappen zijn volgens de instelling nog niet goed ingesteld op het geven van feedback aan de student.

Voor een aantal afstudeerrichtingen zijn de beschikbare stageplaatsen groter dan het aantal studenten. Hier hebben studenten keuzemogelijkheden. Een afstudeerrichting Acting heeft het verwerven van een stageplaats als een opdracht in het programma opgenomen. De stageplaatsen liggen hier niet voor het rapen en het verwerven ervan vergt een ondernemende houding van de studenten, net zoals het veroveren van een plek in de beroepspraktijk. Een andere opleiding streeft ernaar de studenten naast de stageperiode op andere manieren aan een gezelschap te verbinden. Ze lopen niet alleen stage, maar zijn ook bij tekstlezingen aanwezig en wonen voorstellingen van het gezelschap bij. Alle elementen van de beroepspraktijk kunnen ook aan de orde komen in gesimuleerde productiesituaties.

Daarnaast is een belangrijk deel van de opleidingen gewijd aan projectwerk. Eén van de opleidingen richt zich sterk op interdisciplinaire projecten, waarbij studenten en docenten van verschillende afstudeerrichtingen en theaterdisciplines samenwerken. Deze manier van werken bereidt de studenten voor op actuele maakprocessen in de beroepspraktijk.

Met het oog op het ontwikkelen van een eigen signatuur krijgen studenten een substantiële ruimte voor eigen invulling binnen de opdrachten en stages.

1.5 / De (kunst)theoretische component

Theoretische kennisontwikkeling krijgt een praktijkondersteunende rol toebedeeld. Theorie staat ten dienste van de artistiek-inhoudelijke verdieping. De studenten worden in staat gesteld hun werk te plaatsen in een kunsthistorische of

theoretische context en verbanden te leggen met de wetenschap of de maatschappij. In één van de opleidingen stellen de studenten hun persoonlijke canon samen, op basis van de behandelde lesstof en verkenningen van het werkveld. Daarbij leggen de studenten relaties tussen ijkpunten uit de theatergeschiedenis en de actuele theaterpraktijk. Door het samenstellen van hun persoonlijke canon leren studenten zich te verhouden tot de actuele theaterpraktijk en ontwikkelen ze een eigen visie op theater.

De theoretische basiskennis betreft over het algemeen dramaturgie, theatergeschiedenis en een capita selecta van internationale theatervernieuwers. Daarbij wordt het verband gelegd met actuele theateervoorstellingen en films. De focus binnen de diverse afstudeerrichtingen wordt uiteraard weerspiegeld in het theorie-aanbod. Zo ligt bij Theatre and Education de nadruk op de theorie van acteren, regie, dramaturgie, methodiek, didactiek, cultuurgeschiedenis en productie/pr. De afstudeerrichting Writing besteedt dan weer voornamelijk aandacht aan tekstanalyse, repertoirekennis en theorie van de schrijfprocessen.

Doorgaans zijn de panels zeer te spreken over de literatuurlijsten en andere studiematerialen en beoordelen zij de literatuur als actueel en veelzijdig. Slechts in één geval vindt het panel de literatuur minder uitdagend en weinig specifiek, al beantwoordt deze wel aan de basiskwaliteit.

Samengevat blijkt uit de visitatierapporten dat de opleidingen de theoretische component in voldoende mate hebben uitgewerkt of versterkt, met accentverschillen tussen de afstudeerrichtingen. De studenten geven aan dat zij samenhang tussen de theoretische vakken en de praktijkcomponent ervaren.

1.6 / Onderzoeksactiviteiten en lectoraten

Eén van de onderwijsinstellingen stelt dat haar onderwijs gericht is op activerend en onderzoekgericht leren. De onderzoeksactiviteiten zijn altijd gericht op de artistieke ontwikkeling van de discipline en stimuleren tot innovatie. Ook een andere opleiding koppelt een onderzoekende houding aan de competentie innovatief vermogen: 'De acteur bezit het vermogen om door exploraties en experimenten een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van zijn vakgebied. Hij laat in het werk een oriënterende en onderzoekende houding zien en hij doet research op uiteenlopende kennisgebieden die dienstbaar zijn aan theater, wat aantoont dat hij de ontwikkelingen in het hedendaagse theater volgt.' Nog een andere opleiding formuleert zijn onderzoeksvisie als volgt: 'De oriëntatie van het onderzoek is niet wetenschappelijk, maar beroepsmatig. In de eindkwalificaties ligt het accent

op de ontwikkeling van een onderzoekende houding en het vermogen tot kritische reflectie in relatie tot het creërend vermogen. Onderzoek vindt vooral plaats in de vorm van practice-led research. Dat houdt in dat het onderzoek vooral is gericht op het oplossen van praktijkproblemen en het voeden van de beroepspraktijk met de uitkomsten.

Ten tijde van de visitaties liepen bij twee opleidingen twee afzonderlijke lectoraten die zich ook op het domein theater richten: het lectoraat Theatrale Maakprocessen en het lectoraat Kunstpraktijk en artistieke ontwikkeling. Een onderzoek van het laatst genoemde lectoraat heeft als titel 'To Pieces: a structural and practical analysis of contemporary performance practices'. Dit is een onderzoek naar hybride theaterpraktijken waarin de grenzen tussen disciplines vervagen of vervaagd zijn. Studenten van één van de instellingen hebben hieraan enkele dagen meegewerkt. Het andere lectoraat, Theatrale Maakprocessen, doet onderzoek naar de actuele praktijk van de (interdisciplinaire en intermediale) theatermaker, en voedt met zijn resultaten op verschillende wijzen de inhoud van het programma. Publicaties van het lectoraat (boeken, cahiers, artikelen en dvd's) worden in het onderwijs geïntegreerd. Tijdens avondsessies wordt door theaterprofessionals, docenten en studenten gereflecteerd op theatrale maakprocessen die door actuele theatermakers ter plekke volgens het 'instant composition'-principe worden uitgevoerd. Tijdens de studiedagen en de lezingen van het lectoraat ontmoeten studenten, docenten en beroepspraktijk elkaar naar aanleiding van actuele thema's. Ze vormen een (verplicht) deel van het onderwijsprogramma. Het lectoraat begeleidt tevens een aantal vierdejaarsstudenten bij hun afstudeeronderzoek naar actuele theatrale maakprocessen.

1.7 / Niveau van de afstudeerwerken en inzetbaarheid van de afgestudeerden

De realisatie en de borging van de eindkwalificaties gebeurt via het programma en de beoordelingen, in het bijzonder de toetsing op het gerealiseerde eindniveau. De panels verdiepen zich in de examenprocedure van de opleidingen, bestuderen feedback van docenten aan studenten, lezen scripties, beoordelen de kwaliteit van de stages en bekijken afstudeerproducten alvorens tot een oordeel te komen voor het facet 6.1 'gerealiseerd niveau'. Eveneens noteren ze in de visitatierapporten de mening van werkveldvertegenwoordigers met betrekking tot het afstudeerniveau en de inzetbaarheid van de afgestudeerden.

Het gerealiseerde eindniveau van drie van de vier bacheloropleidingen wordt door de panels als *goed* beoordeeld op basis van onder meer de volgende argumenten:

- > 'Het panel heeft tijdens het visitatiebezoek diverse voorstellingen bijgewoond en was onder de indruk van de variatie in aanbod en de geleverde kwaliteit. Het panel heeft over de bijgewoonde voorstellingen van gedachten gewisseld met zowel opleidingsmanagement, docenten als met studenten. Het panel is ervan overtuigd dat de beoordelingen op een zorgvuldige en correcte wijze tot stand komen.' Verder verneemt het panel dat het werkveld het uitstekende vaktechnische vermogen waarover de afgestudeerden beschikken en hun professionele houding zeer waardeert.
- > 'De vertegenwoordigers van het werkveld zijn tevreden over de afgestudeerden. Ze worden gekenmerkt als zelfstandig en zelfbewust.' Het panel hoopt dat het werkveld ook in de toekomst deze hooggekwalificeerde studenten een relevante, leidinggevende functie kan bieden. Over de werkstukken merkt het panel op dat ze over het algemeen van veel kennis en kunde getuigen, maar in de verschillende afstudeerrichtingen wisselend van aard zijn. In een aantal gevallen is het theoretisch gehalte van de werkstukken minder sterk.
- > 'De informatie laat zien dat het beroepenveld (alumni, andere professionals uit het netwerk van de opleiding) het gerealiseerde niveau als meer dan voldoende beschouwt in relatie tot de eisen die de praktijk stelt aan de competenties van een beginnend acteur. Het panel heeft een gesprek gevoerd met vierdejaarsstudenten over hun afstudeerprojecten. Het panel is daar positief over zowel in artistiek, professioneel of ambachtelijk-technisch opzicht. De afstudeerprojecten weerspiegelen de creativiteit en de ernst waarmee de studenten te werk gaan om tot een persoonlijke uitdrukking te komen. Ook heeft het panel (at random) een aantal scripties ingezien. Het oordeel daarover is zonder meer positief. De thematiek is actueel voor de theaterbeschouwing en -praktijk, de benadering persoonlijk en gedegen.'

Het gerealiseerde eindniveau wordt voor één van de opleidingen als *voldoende* beoordeeld. Hoewel het panel positief is over de presentaties van alle afstudeerrichtingen, vond het panel echter tijdens een voorstelling het spel wat tegenvallen. De opleiding had bij deze voorstelling bewust de keuze gemaakt om meer aandacht te geven aan stem en minder aan spel. Het panel daarentegen was van oordeel dat vierdejaarsstudenten als vanzelf een bepaald spelniveau moeten laten zien. De eindkwalificaties worden door studenten overigens in voldoende mate behaald volgens het panel. Ook de afstudeerwerken voldoen aan de basiskwaliteit en getuigen van een onderzoekend karakter.

1.8 / Aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk

Uit een uitgebreid onderzoek (2007) naar de positie van alumni in de beroepspraktijk concludeert een instelling dat een grote meerderheid van haar afgestudeerden aan het werk is in het gesubsidieerde, maar ook in het commerciële werkveld, zowel voor als achter de schermen. De arbeidsmarkt is vergroot door film en televisie. Uit dit alumni-onderzoek blijkt verder dat alle geformuleerde competenties door alumni worden herkend en belangrijk tot zeer belangrijk worden gevonden.

Een andere instelling stelt op basis van een alumni-onderzoek vast dat verreweg de meeste afgestudeerden werk vinden in de sector waarvoor zij zijn opgeleid. Het alumni-onderzoek (2007) laat zien dat afgestudeerden positief zijn over de wijze waarop ze zijn opgeleid in hun vak. Op het moment van de enquête werkte achtentachtig procent van hen in het theatervak. Driekwart van de alumni werkt op het niveau van de opleiding, twintig procent daarboven en tien procent daaronder. Het alumni-onderzoek toont weliswaar aan dat de zakelijke voorbereiding op de beroepspraktijk nog voor verbetering vatbaar is, zeker wat betreft het werken als freelancer.

Voorts wijst één van de opleidingen erop dat de uitstroom van studenten niet alleen in Nederland plaatsvindt, maar dat studenten ook internationaal werkzaam zijn.

Het landelijk beeld dat de opleidingen schetsen, wordt bevestigd door de Kunstenmonitor 2006 waaruit blijkt dat slechts acht procent van de alumni ongeveer een jaar na het afstuderen werkloos is. De afgestudeerden zijn over het algemeen tevreden over de aansluiting van hun opleiding op de beroepspraktijk. Ze voelen zich sterk geschoold in de competentie ambachtelijk vermogen. De competentie ondernemerschap scoort daarentegen gemiddeld laag.

2 / Profilering

Landelijk zijn er voor de opleidingen Theater twee uitstroomprofielen ontwikkeld: dat van Acteur en dat van Theatermaker. Alle bacheloropleidingen gaan uit van die landelijke uitstroomprofielen. Eén opleiding biedt enkel de afstudeer richting Acteur aan. De andere theateropleidingen bieden binnen de twee vastgestelde uitstroomprofielen verschillende afstudeerrichtingen aan. Ze richten respectievelijk acht, vier en vijf afstudeerrichtingen in. Theater vormt daarbij steeds de bindende factor. Verder lopen deze afstudeerrichtingen zeer uiteen, van acteur, theater performer, cabaretier, mimespeler en scenograaf (theatervormgever), theaterkostuumontwerper, theatertechnicus tot dramaschrijver,

theatermaker, regisseur, producent podiumkunsten en docent theatermaker.

De panels hebben de facetten 1.1 'domeinspecifieke eisen' en 1.3 'oriëntatie HBO' voor alle opleidingen met goed beoordeeld. Ter onderbouwing van hun oordeel melden de panels dat het landelijke opleidingsprofiel en de landelijke eindcompetenties gevalideerd zijn en (h)erkend worden door de landelijke en regionale beroepspraktijk. Daarnaast spreken ze hun waardering uit voor de gekozen profilering van de opleidingen.

De panels constateren dat de brede waaier aan afstudeer-richtingen een grote diversiteit in het aanbod creëert. Opleidingen kiezen ervoor één of juist het volledige palet aan theaterdisciplines aan te bieden. Hiervan gaat reeds een profilerende werking uit. Verder brengen opleidingen binnen hun aanbod accenten aan. Uit de visitatierapporten blijkt dat opleidingen zich van elkaar onderscheiden door nadruk te leggen op (een combinatie van):

- > de artistieke
- > de tekstbehandeling
- > het ensemblespel
- > de nieuwe media en het vermogen om intermediaal te werken
- > het vermogen om interdisciplinair te werken
- > de internationale gerichtheid
- > de inbedding in het Nederlandstalig gebied
- > de interculturele gerichtheid
- > de gerichtheid op de (inter)nationale top
- > de professionele beroepsattitude
- > de praktijkgerichtheid
- > het ondernemerschap

Het vakmanschap en het vaktechnisch vermogen komen aan bod in de profilering van alle opleidingen.

De bovenstaande bevindingen zijn afgeleid uit de volgende beschrijvingen van de panels:

- > 'De opleiding wil getalenteerde studenten opleiden tot acteurs (enige afstudeerrichting), die ondersteund door vakmanschap, vorm kunnen geven aan de eigen en aan andermans visie en verbeelding binnen de beroepspraktijk van Nederlandstalig theater, film en televisie. Acteurs met scheppende kracht, persoonlijkheid en visie en met een gedegen kennis en vakmanschap. Kenmerkend voor deze opleiding is, zegt ze zelf, dat zij een groot accent legt op ensemblespel. Hoewel toneelschoolstudenten een enkele keer gebruik maken van EU Erasmusregelingen om in Europa te studeren, richt de opleiding zich vooral op het Nederlandstalig gebied en kent dus geen specifiek inter-

nationaal beleid. De theatrale beroepspraktijk is nog steeds sterk nationaal georiënteerd, meent de opleiding.’

- › Een volgende onderwijsinstelling profileert zich door afstudeerrichtingen in alle theaterdisciplines aan te bieden. Deze instelling zegt ‘het talent en de aanleg van de student te ontwikkelen, artistiek en vakmatig, tot een professioneel niveau dat aansluit bij de bestaande beroepspraktijk en vindt dat de norm daarvoor de top van de beroepspraktijk is, zowel nationaal als internationaal. De afstudeerrichtingen zijn ingebed in de traditie van de Nederlandse theatercultuur. De theatrale beroepspraktijk is sterk nationaal georiënteerd, zegt de instelling. De instelling richt zich daarom vooral op het Nederlandstalig gebied en kent geen specifiek internationaal beleid.
- › Nog een onderwijsinstelling zegt zich op de volgende uitgangspunten te richten: vakmatigheid, interdisciplinariteit, praktijkgerichtheid, interculturele en internationale gerichtheid en ondernemerschap. De opleiding Theater kent drie richtingen: Acting leidt studenten op tot acteur en acteur-theatermaker. Writing leidt studenten op tot dramaschrijver voor theater, film, televisie en nieuwe media. De afstudeerrichting Theatre and Education leidt op tot docerend theatermaker in de buitenschoolse kunsteducatie.^{3>} De opleidingen leggen de nadruk op de ontwikkeling van een eigen signatuur van de student, een interdisciplinaire dimensie van het onderwijs, een interculturele en internationale oriëntatie van de opleidingen, en de wisselwerking tussen de opleidingen en de beroepspraktijk. Voorts voert de onderwijsinstelling waarbinnen de opleiding wordt aangeboden een intercultureel beleid. Voorbeelden hiervan zijn de aandacht voor een fysiek/beeldende theatertaal, aandacht voor community arts en actieve participatie in community arts projecten, en samenwerking met interculturele theatergroepen en initiatieven.
- › Een vierde onderwijsinstelling leidt op tot Regisseur en sinds 2008 ook tot Theatervormgever en Theaterkostuumontwerper. Verder biedt deze instelling de afstudeerrichtingen acteur en theatraal performer aan. Deze laatste richting zoekt de grenzen op tussen theater en andere kunstvormen en is sterk internationaal georiënteerd. De instelling zegt zich met haar profiel te onderscheiden op de volgende punten: vaktechnisch vermogen, tekstbehandeling, professionele beroepsattitude die wordt gekenmerkt door passie en discipline, vermogen om intermediaal en

3> Theatre and Education valt onder de opleiding ‘Theater’, uitstroombrochure Theatermaker. Deze onderwijsinstelling heeft, net als alle andere Theateropleidingen, ook een opleiding Docent Drama die specifiek opleidt voor de ‘binnenschoolse’ kunsteducatie.

interdisciplinair te werken. Onder intermedialiteit wordt verstaan het vermogen om een vertelling, een theatraal product of project via verschillende media – toneel, film/ televisie, literatuur, internet – uit te werken en aan te bieden. Vandaar dat er veel aandacht wordt besteed aan deze media en aan ‘nieuwe’ media. Onder interdisciplinariteit wordt verstaan het vermogen om in de ruimte tussen de verschillende kunstdisciplines en in samenwerking met andere kunstdisciplines nieuwe vormen en andere werkwijzen te realiseren die kunnen leiden tot nieuwe projecten en kunstzinnige producten.

3 / Instroom

3.1 / Toelatingseisen, selectiecriteria en toelatingsprocedure

Voor de bacheloropleidingen Theater moet evenals bij andere hbo-bacheloropleidingen worden voldaan aan de *vooropleidingseisen* (WHW artikel 7.24). Dat komt er op neer dat kandidaat-studenten in het bezit moeten zijn van een diploma havo, vwo of mbo niveau 4. Buitenlandse studenten dienen een vergelijkbaar diploma te kunnen voorleggen en in een enkel geval eveneens een NT2 diploma (Nederlands Tweede Taal). Verder kunnen talentvolle studenten die niet voldoen aan de wettelijke diplomaveisten worden toegelaten na een test die uitwijst of een hbo-studie binnen hun bereik ligt.

Bij ministeriële regeling worden voor de opleidingen op het gebied van de kunst (en voor de lerarenopleidingen op het gebied van de kunst) in verband met de organisatie en inrichting van het onderwijs dan wel de kennis of vaardigheden van de aanstaande studenten en extranei specifieke eisen gesteld in aanvulling op de eisen, bedoeld in artikel 7.24. De *aanvullende eisen* die worden gesteld op basis van art. 7.26a van de WHW, zijn opgenomen in de regeling aanvullende eisen hoger onderwijs en kunstonderwijs 2007. De aanvullende eisen die gelden voor de opleiding Theater zijn als volgt in de regeling geformuleerd:

technische en fysieke vaardigheid blijkend uit

- › dramatische technieken, onderverdeeld in ritme, klank, detail, articulatie, coördinatie, beweging, vermogen tot transformeren en schakelen
- › vermogen tot concentratie, inleving, gevoelsuiting en observatie

artistieke aanleg die blijkt uit

- › creativiteit, inlevingsvermogen, transformeren en samenspel
- › zelfacceptatie en authenticiteit, verbeelding en fantasie,

- verbeelde werkelijkheid en geloofwaardig personage
- > klank- en tekstgevoeligheid, muzikaliteit
- > originaliteit bij improvisatie en presentatie

De panels bevestigen dat de bacheloropleidingen Theater de wettelijke toelatingseisen hanteren. Toelating tot de opleidingen volgt alleen na een positieve uitkomst van een toelatingsproef.

Twee opleidingen hanteren voor de toelatingsproef de competenties uit het opleidingsprofiel, of daarvan afgeleide criteria, om tot een oordeel te komen. Voor de kandidaten die worden toegelaten, is de selectieprocedure een soort nulmeting ten aanzien van de te ontwikkelen professionele competenties. Een andere opleiding hanteert als enige opleiding in Nederland tijdens de instroomselectie een stemtest. Daarnaast wordt in de selectieprocedure een fysieke bewegingsles gegeven. Beide selectie-instrumenten richten zich op het onderzoeken van voldoende stemtechnisch en fysiek ingangsniveau bij de instromende studenten.

De verschillende afstudeerrichtingen leggen overigens verschillende accenten binnen de toelatingseisen.

De audities vinden plaats over meerdere dagen. In een aantal gevallen volgen de kandidaat-studenten enkele lessen, voeren ze opdrachten uit, voeren ze gesprekken of leveren ze schriftelijk werk in. De selectiecommissies beslissen op basis van de vastgestelde selectiecriteria of kandidaten worden toegelaten. De commissie bestaat bij de ene opleiding uit minstens vijf docenten, bij een andere uit docenten, vertegenwoordigers uit het werkveld en de artistiek leider van de theaterafdeling, en bij nog een andere opleiding zijn daarnaast ook alumni en studenten vertegenwoordigd.

De visitatiepanels beoordelen, op één uitzondering na, het facet 2.5 'instroom' met de score *goed*.

In één geval uit een panel de kritiek dat voor één afstudeerrichting bij twijfelgevallen de criteria niet toereikend blijken te zijn om te beslissen of iemand al dan niet kan worden toegelaten. Deze vaststelling leidt mede tot het oordeel *voldoende*.

3.2 / Aanmeldingen en aard van de instroom

Voor alle theateropleidingen gaat het om relatief kleine groepen studenten die worden toegelaten tot de studie. De aantallen die worden genoemd in de visitatierapporten zijn tien tot vijftien studenten per afstudeerrichting. In één rapport is sprake van vijfhonderd aanmeldingen. Deze opleiding geeft aan dat het aannamebeleid is gericht op kwaliteit en niet op volume. Een andere opleiding heeft in de voorbije jaren de instroom verlaagd van twaalf naar tien studenten en zegt hierover 'de opleiding levert hiermee een bijdrage aan de noodzaak om niet in kwantiteit maar in kwaliteit te blijven

investeren, zodat het maatschappelijk talent en de studietijd van jonge mensen goed besteed worden'.

Om de kwaliteit van de instroom te bevorderen, besteden enkele opleidingen aandacht aan gerichte werving. Een gericht wervingsbeleid zorgt ervoor dat de meest geschikte kandidaten zich aanmelden door een goed beeld te schetsen van de verschillende opleidingen en de achterliggende beroepspraktijk en draagt bij tot het aantrekken van een cultureel en maatschappelijk diverse instroom. Enkele panels uiten zich positief over de aandacht voor culturele diversiteit van de instroom. Eén opleiding schenkt bij de selectie extra aandacht aan studenten met een taalachterstand of een gebrek aan reflectieve vaardigheden (met name bij mbo-instroom).

Alle onderwijsinstellingen hebben een website met informatie over de opleidingen en organiseren open dagen en oriëntatiedagen. Gerichte werving gebeurt door gebruik te maken van contacten met theatervooropleidingen en interculturele jongerentheatergroepen, of met de Landelijke Oriëntatiecursussen Theaterscholen (LOT). De Landelijke Oriëntatiecursus Theaterscholen Nederland is speciaal bedoeld voor jongeren die een theateropleiding willen gaan volgen en willen weten welke opleiding het best aansluit bij de eigen ideeën en mogelijkheden. De cursus wordt gegeven op jeugdtheaterscholen en centra voor de kunsten. Een LOT cursus is bedoeld als oriëntatie en geeft dus geen garantie voor de aanname. De theateropleidingen erkennen het belang van deze cursus wel. Van de ene kant dragen de bestaande vooropleidingen theater ertoe bij dat kandidaten meer kans op succes hebben in de toelatingsproef en dat zij betere resultaten halen in het eerste jaar van hun studie. Dit valt te verklaren door hun vertrouwde met de theatervormen. Van de andere kant biedt de opkomst van mbo-opleidingen op het gebied van Theater vooralsnog geen grote meerwaarde voor de instroom volgens een panel. Slechts een klein aantal studenten meldt zich aan en komt door de auditie.

4 / Systematische actualisering

4.1 / Verbinding van de docenten met de beroepspraktijk

De theateropleidingen werken overwegend met docenten die naast hun onderwijsgevende taken actief zijn in de beroepspraktijk. Deze docenten brengen hun beroepservaring op een vanzelfsprekende wijze binnen in het onderwijs en vervullen zodoende een sleutelrol in het leggen van een permanente verbinding met het werkveld en de ontwikkelingen die daarin gaande zijn. De docenten zijn in de theaterberoepspraktijk werkzaam als acteur of theatermaker en een aantal van hen

heeft zitting in adviescommissies, jury's, raden en besturen van gezelschappen of theaters. De meeste docenten hebben internationale ervaring, zo stelt een panel vast. Daarnaast bezoeken docenten een breed scala aan voorstellingen en verdiepen ze zich in theaterontwikkelingen waardoor hun kennisniveau actueel blijft. Eén panel meldt dat tussen de twintig en vijftwintig procent van de docenten een academische opleiding heeft en ruim de helft een relevante hbo-achtergrond.

Voorts huren de opleidingen structureel gastdocenten in voor bijkomende expertise. Gastdocenten worden uitgenodigd omdat ze een beeldbepalende rol spelen in een belangrijk aspect of omdat ze markante vertegenwoordigers zijn van een bepaalde stijl, genre, stroming, methodiek, opvatting of trend. Gastdocenten worden op voorspraak van docenten of soms ook van studenten uitgenodigd. Eén panel geeft aan dat het aanstellen van (gast)docenten uitdrukkelijk tot de verantwoordelijkheid van de artistiek leider behoort. Deze persoon bewaakt of de juiste vakinhoudelijke kwaliteiten aanwezig zijn in het kernteam. Hiermee drukt de artistiek leider een eigen stempel op de opleiding.

Door te kiezen voor (gast)docenten met verschillende opleidingen en praktijkervaringen, zorgen opleidingen ervoor dat een breed palet aan invalshoeken en nieuwe ontwikkelingen wordt afgedekt.

Omdat het wenselijk is dat docenten in de beroepspraktijk werkzaam blijven, krijgen zij over het algemeen nooit een volledige aanstelling. De continuïteit wordt gewaarborgd door een kernteam van vast aangestelde docenten. Rond die vaste kern functioneert een aantal medewerkers met een tijdelijk contract, waaronder ook de gastdocenten. Op die manier kunnen opleidingen op een flexibele wijze reageren op ontwikkelingen, die zich zowel binnen als buiten de opleiding voordoen.

Het facet 3.1 'eisen HBO personeel' is voor alle opleidingen minstens met de score *goed* beoordeeld. Dat toont aan dat de verschillende panels van mening zijn dat het onderwijs voor een belangrijk deel verzorgd wordt door personeel dat een verbinding legt tussen de opleiding en de beroepspraktijk.

4.2 / Betrokkenheid van de alumni

De theateropleidingen onderhouden op verschillende wijzen contacten met hun alumni. Bij de meeste opleidingen worden alumni ingezet als gastdocent en vanuit die rol gevraagd naar feedback op de opleiding. Ook worden ze uitgenodigd om voorstellingen en presentaties van de opleidingen te bezoeken en daarover in debat te gaan met studenten, docenten, staf en directie. Panels signaleren wel dat de borging van de betrok-

kenheid van de alumni bij de kwaliteitszorg in de meeste opleidingen bijkomende aandacht behoeft. Dat blijkt uit de volgende bevindingen.

- > Eén van de opleidingen kent geen geformaliseerd alumni-beleid, maar voert regelmatig rondetafelgesprekken met alumni op basis van voorafgaande schriftelijke enquêtes.
- > Een andere opleiding stelt zich tot doel om in de toekomst iedere drie jaar een alumni-enquête af te nemen. Via informele contacten met docenten, studenten en de studieleiding dragen de alumni wel bij aan de kwaliteitszorg. De informele contacten met alumni helpen de huidige studenten met het vinden van stageplaatsen in de afstudeerfase. Alumni leggen tevens contacten met potentiële gastdocenten of begeleiders en verzorgen mogelijkheden om intern gemaakt werk extern te presenteren. Zij worden door de opleiding ook gevraagd om deel te nemen aan de selectie van nieuwe studenten.
- > Twee opleidingen bevragen de alumni reeds periodiek met respectievelijk schriftelijke en digitale vragenlijsten waarin hun mening over de aansluiting tussen de opleiding en de arbeidsmarkt wordt gevraagd. Eén van die twee opleidingen wil het alumni-beleid nog uitbreiden, met name door meer aandacht te besteden aan het doelgericht onderhouden van contacten via de alumni-enquête en via de projectenbureaus. Er worden plannen ontwikkeld voor het starten van een eigen Career Centre. Een panel concludeert voor één van deze twee opleidingen evenwel dat de opleiding verschillende stakeholders betreft bij het verbeteren van de kwaliteit, maar dat de contacten met alumni een meer structurele basis mogen krijgen waardoor zij een continue factor in het proces van kwaliteitsverbetering zijn.

4.3 / Betrokkenheid van het beroepenveld

Drie opleidingen hebben een adviescommissie waarin het werkveld vertegenwoordigd is. Eén opleiding kiest daarbij bewust voor een faculteitsbrede commissie om synergie tot stand te brengen tussen de afstudeerrichtingen. De commissies komen één tot drie keer per jaar bijeen, ze adviseren de opleidingen gevraagd en ongevraagd en leveren een formele en structurele bijdrage aan de kwaliteitszorg van de opleiding. Eén van de commissies is net opgericht ten tijde van de visitatie.

Een vierde opleiding beschikt over een uitgebreid netwerk van contacten met relevante vertegenwoordigers uit de regionale, landelijke en internationale beroepspraktijk met wie regelmatig overleg gevoerd wordt over de opleidingsprofielen en de eindcompetenties.

Los van de vaste werkveld/adviescommissies onderhouden alle opleidingen intensieve, informele contacten met het werkveld, zo constateren de panels. Het gaat dan om contacten met gastdocenten, coproducten, opdrachtgevers en praktijkbegeleiders van stageverlenende instellingen en gezelschappen. Opleidingen spreken met hen over de kwaliteit(en) van studenten en over de aansluiting op de beroepspraktijk. Ook vinden contacten met het werkveld plaats via studentenparticipatie in de culturele sector, via grote werkveldbijeenkomsten/werkveldenquêtes of via overleg in stedelijk-politiek verband.

De visitatierapporten scheppen een beeld van een sterke relatie tussen de theateropleidingen en het werkveld die (bijna) in alle gevallen naast een informeel ook een formeel karakter heeft.

5 / Trends en ontwikkelingen

Hieronder volgen een toelichting of voorbeelden bij de trends uit het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs van 1999. Een nadere omschrijving van die trends staat uitgewerkt in bijlage 1.

5.1 / De veranderende relatie tussen kunst en maatschappij

In de visitatierapporten komen veel voorbeelden voor van brede maatschappelijke samenwerking. Omdat theater onmiskenbaar gerelateerd is aan het echte leven, spelen maatschappelijke ontwikkelingen vanzelfsprekend een rol in deze kunstvorm. De competentie 'Omgevingsgerichtheid' krijgt duidelijk gestalte in de opleidingen. Hieronder worden enkele voorbeelden uitgewerkt.

- > Een voorbeeld is de participatie van een opleiding in het project BoerenErfgoed. Het BoerenErfgoedproject, een initiatief van het Limburgs Museum, Het Huis voor de Kunsten Limburg en de Toneelacademie Maastricht hebben als doel het immaterieel erfgoed rondom het veranderende Limburgse platteland vast te leggen en zichtbaar te maken. Het probeert de persoonlijke verhalen van de vele betrokkenen 'los te weken' en toegankelijk te maken.
- > Opleidingen maken verbindingen met maatschappelijke ontwikkelingen door actief te werven in bepaalde doelgroepen. Eén van de instellingen voert een intercultureel beleid met aandacht voor een fysiek/beeldende theatertaal, aandacht voor community arts en actieve participatie in het project Leven met Verschillen, samenwerking met interculturele theatergroepen en initiatieven Hollandse Nieuwe, Likeminds, Dox en 020. 'De instelling besteedt veel

tijd en aandacht aan een meer gerichte werving, om zo een kwalitatief interessante en cultureel en maatschappelijk diverse instroom aan te trekken. De nadruk tijdens deze werving ligt op scholieren met een cultureel diverse achtergrond, en op mbo-studenten. Gerichte werving vindt plaats door middel van contacten met theatervooropleidingen en interculturele jongerentheatergroepen, de organisatie van de zogenaamde LOT-dag (Landelijke Oriëntatiecursus Theaterscholen), het talentontwikkelingstraject PITCH en Decanendagen'.

- > Overigens werken alle onderwijsinstellingen samen met culturele instellingen en festivals in hun omgeving. In bijvoorbeeld 'Het Utrechts Model' hebben Utrechtse theaters, podia, gezelschappen en theaterproductiehuizen zich met elkaar verenigd. Samenwerking en diversiteit zijn de sleutelwoorden van dit verbond. De verschillende groepen zijn geen concurrenten van elkaar, maar medestanders. Samen wordt gewerkt aan een beter Utrechts theaterklimaat.

5.2 / Kunstenaars in de netwerksamenleving

Enkele vaststellingen ten aanzien van interdisciplinariteit en intermedialiteit en netwerking in de opleidingen:

In twee visitatierapporten vormen interdisciplinariteit en intermedialiteit expliciet een speerpunt. Verder heeft een lector aan één van de opleidingen onderzoek gedaan (met een theoretisch en een praktisch, toegepast deel) naar hybride theaterpraktijken waarin de grenzen tussen disciplines vervagen of vervaagd zijn. Aan het praktische gedeelte deden studenten van de theateropleidingen mee.

De docenten aan de theateropleidingen zijn vaak nog actief in de beroepspraktijk en beschikken over een relevant netwerk in de volle breedte van theater en film in Nederland en Vlaanderen. Docenten zetten hun netwerk actief in om studenten te laten kennismaken met de gevarieerde beroepspraktijk. Dat gebeurt informeel door studenten en alumni in contact te brengen met regisseurs of theatermakers die stage of werkeringsplaatsen kunnen verzorgen en ook door het bezoeken van voorstellingen geregisseerd of gespeeld door docenten.

5.3 / Verbindingen tussen disciplines

- > Eén van de onderwijsinstellingen werkt op structurele basis samen met andere kunstvakopleidingen in dezelfde stad. Het gaat daarbij om een meerjarig interfacultair project waar interdisciplinaire projecten ontwikkeld en uitgevoerd worden door teams van studenten beeldende kunst, theater en muziek die in hun afstudeerfase zitten.

- > Eén van de opleidingen organiseert jaarlijks een week waarin studenten van de afstudeerrichtingen Mime, Regie en Theaterdocent samenwerken aan een project over een actueel thema.
- > In de beroepspraktijk blijken theatervormgevers en theaterkostuumontwerpers steeds intensiever te participeren als artistieke partners in de theatermaakprocessen. Een instelling heeft dan ook deze twee afstudeerrichtingen onder hetzelfde uitstroombroefiel 'Theatermaker' ondergebracht. Zij waren daarvoor onderdeel van de Academie voor Beeldende Kunst en Vormgeving.

5.4 / Internationalisering en regionalisering

Twee van de vier onderwijsinstellingen die theateropleidingen aanbieden, oriënteren zich uitgebreid op internationaal niveau. De andere twee instellingen zijn voornamelijk nationaal georiënteerd.

- > Een panel over één van de onderwijsinstellingen: 'Hoewel theater studenten een enkele keer gebruik maken van EU Erasmusregelingen om in Europa te studeren, richt de instelling zich vooral op het Nederlandstalig gebied en kent dus geen specifiek internationaal beleid. De theaterale beroepspraktijk is, inderdaad, nog steeds sterk nationaal georiënteerd. Een positiebepaling ten opzichte van internationalisering van de instelling is echter wel op zijn plaats. Invloeden vanuit het westerse en niet-westerse Europa nemen toe, Europese grenzen vervagen en de diversiteit van de studenten en het beroepsveld wordt steeds groter. Het panel acht het van belang en ook urgent –de culturele diversiteit binnen Nederland is een belangrijk en rijk gegeven– dat de onderwijsinstelling haar oriëntatie ook en uitdrukkelijk richt op die culturele diversiteit.'
- > Eén van de opleidingen heeft contacten met meerdere internationale samenwerkingspartners. De opleidingen hebben overeenkomsten gesloten met buitenlandse kunsthogescholen over internationale studentenuitwisseling.
- > Een andere opleiding heeft internationaal eveneens veel contacten. Deze instelling wil een vakopleiding zijn die taalgrensoverschrijdend is. Afgelopen jaren zijn veel projecten in het Duits gedaan, de komende jaren wordt gewerkt met Engelstalige projecten. Zij wil opleiden voor Europees niveau en heeft daarvoor samenwerkingsprojecten opgezet met internationale scholen om studenten zo hoog mogelijk in te kunnen zetten. De uitstroom van studenten vindt niet alleen in Nederland plaats, maar ook internationaal. Studenten kiezen graag voor internationale stageplaatsen.

5.5 / Technologisering

Het lectoraat 'Nieuwe Theatraliteit', actief tot 2006 en aangesloten bij één van de onderwijsinstellingen, hield zich bezig met toegepast onderzoek naar het gebruik en de interactieve mogelijkheden van AV/ICT in een theaterale setting. De studenten onderzochten hoe deze middelen de fysieke ruimte van acteur/performer en de dramaturgie beïnvloeden. Momenteel loopt nog steeds de module Technolab waarin onderzocht wordt wat ICT-technologie kan betekenen voor de ontwikkeling van theater. Experimenten worden uitgevoerd in een creatieve omgeving.

5.6 / Inhoudelijke ontwikkelingen

In de beroepsprofielen van Acteur en Theatermaker is de competentie ambachtelijk vermogen opgenomen: 'De acteur/theatermaker bezit het vermogen om een breed scala aan instrumentele en ambachtelijke kennis en vaardigheden efficiënt en effectief toe te passen in theaterale producties.' Panels geven in de visitatierapporten specifieke voorbeelden van traditionele/authentieke uitvoeringstechnieken zoals een trainingsprogramma voor stem- en spraakonderwijs of een klassieke dansmethode die ruimtegebruik verbetert via intuïtie en handelen in eerste impuls.

Daarnaast gaat in de opleidingen aandacht uit naar het onderzoekend en innovatief vermogen dat bijdraagt aan de ontwikkeling van artistieke concepten. De lectoraten zoeken aansluiting op dat gebied. Een voorbeeld daarvan zijn de LELA-avonden (LEctoraal LABoratorium) waarbij theaterprofessionals, docenten en studenten reflecteren op theaterale maakprocessen.

Hoofdstuk

7

Deelrapport

Muziek

Nederland telt negen bachelor- en tien masteropleidingen in het domein Muziek.

In 2008 stonden in totaal 4112 studenten ingeschreven bij de bacheloropleidingen en 929 studenten bij de masteropleidingen Muziek. In het jaar 2008 stroomden 1229 bachelor- en 409 masterstudenten in. In het cursusjaar 2007/2008 behaalden 772 bachelor- en 343 masterstudenten hun diploma.

Het deelrapport Muziek is gebaseerd op tien visitatierapporten (twee uit 2006, één uit 2007, één uit 2008, de andere uit 2009) van zes bachelor- en vier masteropleidingen. Opleidingen die geaccrediteerd werden via de procedure Toets nieuwe opleidingen zijn niet meegenomen in de analyse.

Scores geanalyseerde facetten Muziekopleidingen

	1.1	1.3	2.1	2.2	2.5	2.7	3.1	5.3	6.1
Ba1	V	V	G	V	G	V	G	V	E
Ba2	V	V	G	V	G	G	G	V	G
Ba3	V	G	V	G	G	G	G	V	G
Ba4	G	G	G	V	G	G	G	G	G
Ba5	G	G	V	G	G	V	G	G	G
Ba6	G	G	G	V	G	G	G	G	G
Ma1	G	G	G	V	G	V	G	V	E
Ma2	V	G	V	G	V	G	E	O	E
Ma3	G	G	V	V	V	G	G	G	V
Ma4	G	G	G	G	V	G	G	V	V

1.1	Domeinspecifieke eisen
1.3	Oriëntatie HBO
2.1	Eisen HBO 'Programma'
2.2	Relatie doelstellingen en inhoud programma
2.5	Instream
2.7	Afstemming tussen vormgeving en inhoud
3.1	Eisen HBO 'Personeel'
5.3	Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld
6.1	Gerealiseerd niveau

Overzicht van sterke punten en aandachtspunten uit de conclusies

Sterke punten bacheloropleidingen Muziek

- > de bacheloropleidingen baseren hun eindkwalificaties op een landelijk vastgelegd opleidingsprofiel met drie uitstroomprofielen
- > ruim palet aan onderscheidende elementen in de profilering van de opleidingen
- > beroepsgerichte en realistische leeromgeving
- > sterke nadruk op de ambachtelijke vorming
- > veel aandacht voor onderzoek(vaardigheden)
- > de competentie ondernemerschap komt in bijna alle opleidingen in een toereikende mate aan bod
- > degelijk instroombeleid en uitvoering daarvan
- > uitgebreid aanbod aan vooropleidingstrajecten
- > toenemende zelfsturing van de studenten en een mix van didactische methodes
- > de reputatie en het netwerk van de (inter)nationale docenten en gastdocenten vormen troeven voor de opleidingen
- > sterke internationale gerichtheid
- > aandacht voor de gemengde beroepspraktijk onder meer via stages en projecten
- > de afgestudeerden komen terecht in verschillende posities binnen hun sector

Aandachtspunten bacheloropleidingen Muziek

- > de geformuleerde eindkwalificaties helder en aantoonbaar laten doorwerken in de programma's
- > verdere actualisering, verdieping en integratie van de theoriecomponent
- > het formeel en structureel betrekken van de alumni en het werkveld bij de kwaliteitszorg van de opleiding

Sterke punten masteropleidingen Muziek

- > de doelstellingen van de masteropleidingen Muziek zijn gebaseerd op de Kernkwalificaties Master of Music van het Netwerk Muziek (2003)
- > verdieping van de artistieke identiteit staat centraal
- > complementariteit tussen de individuele wensen van studenten en het structureel programma-aanbod
- > gedeeltelijke afstemming van de theoretische component op de individuele behoefte van de studenten
- > projecten, opdrachten, stages en andere beroepsvoorbereidende activiteiten vormen een belangrijke structurele component in de curricula en bieden de studenten de mogelijkheid zich extern te profileren

- > sterk individueel gerichte aanpak van het leerproces en een mix van didactische methodes
- > instroombeleid is afgestemd op de individuele positionering van de studenten
- > de reputatie en het netwerk van de (inter)nationale docenten en gastdocenten vormen troeven voor de opleidingen
- > sterke internationale gerichtheid
- > grote aantrekkingskracht op buitenlandse studenten
- > aandacht voor de gemengde beroepspraktijk onder meer via stages en projecten
- > de meeste afgestudeerden ontwikkelen een carrière op het niveau van hun mastergraad

Aandachtspunten masteropleidingen Muziek

- > aandacht voor de plaats en omvang van ondernemerschap in de opleidingen
- > verder uitwerken van de onderzoekscomponent
- > het formeel en structureel betrekken van de alumni en het werkveld bij de kwaliteitszorg van de opleiding

MUZIEK:

A / Conclusies bij de kernvragen

Bachelor

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

De bacheloropleidingen Muziek baseren hun eindkwalificaties op een landelijk vastgelegd opleidingsprofiel met drie uitstroomprofielen: het profiel Musicus, het profiel Muziektechnologie en het profiel Compositie. Ze leiden op tot beginnend musicus, beginnend muziektechnoloog of beginnend componist. De competenties behelzen drie domeinen: het artistiek, het vaktechnisch en het professioneel-maatschappelijk domein. De instellingen kunnen de competentie didactiek facultatief aanbieden. Alle conservatoria toetsen de landelijk overeengekomen set van competenties aan de ontwikkelingen in de beroepspraktijk.

Voor de helft van de bacheloropleidingen plaatsen de panels evenwel kanttekeningen bij de vertaling van de doelstellingen (eindkwalificaties) naar het programma, omdat de doorwerking van de doelstellingen niet zichtbaar is in de opleiding of omwille van een onvolledige of weinig expliciete aansluiting tussen de eindkwalificaties en het programma dat daaruit volgt. Daarom is een aandachtspunt geformuleerd over de relatie tussen de doelstellingen en de inhoud van het programma.

Het competentiegericht, beroepsgericht en/of opdrachtgestuurd, taakgestuurd onderwijs in de bacheloropleidingen Muziek vindt steeds plaats in een realistische leeromgeving. Naast het leermeester-gezel model introduceren opleidingen andere didactische concepten zoals team teaching of samenwerkend leren. Het didactische principe verschuift in alle opleidingen van een docentgestuurd naar een studentgestuurd leerproces. Tijdens de studie krijgen de studenten in toenemende mate zelf de verantwoordelijkheid over hun leerproces.

De bacheloropleidingen stellen zich beroepsgericht op. Ambachtelijkheid vormt daarbij de basis voor de verdere beroepsontwikkeling van de muziekstudenten. Ambachtelijk vermogen kan dan ook worden beschouwd als een belangrijke competentie ten behoeve van de ontwikkeling van de artistieke, ongeacht de muziekstijl. Reële beroepsactiviteiten zijn:

spelen in een band, orkest of ensemble en geven van concerten. Deze activiteiten lopen als een rode draad door de opleidingen. Daarnaast komen stages en projecten veelvuldig aan bod tijdens de opleiding. De meeste opleidingen hebben oog voor de gemengde beroepspraktijk. Sommige opleidingen laten de studenten zelfs op uiteenlopende plekken stage lopen, vanwege de gemengde beroepspraktijk waar studenten na hun studie mee te maken krijgen.

De visitatierapporten tonen verder uitgebreid aan dat de competentie ondernemerschap bijna bij alle opleidingen op een toereikende wijze aan bod komt. De opleidingen bereiden hun studenten voor op het ondernemerschap aan de hand van specifieke onderwijsactiviteiten, programmaonderdelen of verplichte cursussen. Het ondernemerschap komt daarnaast op een geïntegreerde wijze aan bod in de stages, in de projecten of in diverse lessen.

Naast waarderende uitspraken over het theorieonderwijs, plaatsen de panels wisselende opmerkingen bij de theoretische component van meerdere programma's: de literatuur op het gebied van muziektheorie actualiseren; de reflectieve, beschouwende vakliteratuur op een meer kritische wijze bij studenten onder de aandacht brengen; de muziektheorie in de praktische component van de opleiding integreren. Die kanttekeningen komen uit meerdere visitatierapporten. Daarom is een aandachtspunt geformuleerd voor het theorieonderwijs.

Over het algemeen vinden de panels dat de bacheloropleidingen Muziek veel aandacht aan onderzoek(svaardigheden) besteden. Zij noemen de rol van de lectoraten. Die stimuleren de onderzoeksvaardigheden doordat studenten er actief aan deelnemen. Tevens leiden de uitkomsten van de lectoraten tot aanpassing van de lesinhouden of verbetering van de curricula. Daarnaast constateren de panels dat onderzoeksactiviteiten een ruime plaats innemen in de curricula door een systematische inbedding van onderzoeksvaardigheden, door de uitbouw van een onderzoekslerlijn of door de studenten onderzoeksmethodieken aan te leren en hen desk research, veldonderzoek of literatuuronderzoek te laten uitvoeren. Slechts in een enkel geval is een panel van mening dat de onderzoeksvaardigheden en daaraan gekoppeld het gebruik van literatuur nog meer uitgewerkt en geïmplementeerd moeten worden.

Het eindniveau van de bacheloropleidingen is volgens de panels van een *goed* tot *excellent* niveau. Bewoordingen waarmee panels het eindniveau omschrijven, zijn: volwassenheid en professionaliteit, brede inzetbaarheid, artistieke en vaktechnische bekwaamheid, hoog niveau. Voorts blijkt uit een aantal gegevens in de visitatierapporten dat de

afgestudeerden terechtkomen in verschillende posities binnen hun sector.

2 / Profilering

Binnen de landelijk vastgestelde uitstroomprofielen bieden de bacheloropleidingen meerdere afstudeerrichtingen/specialisaties aan. Het landelijke opleidingsprofiel voor de bacheloropleidingen Muziek (2002) is op een hoog aggregatieniveau geformuleerd. Elk conservatorium werkt het profiel verder uit en legt daarbij eigen accenten. Uit de visitatierapporten komt naar voren dat opleidingen zich van elkaar onderscheiden met een palet aan profilerende elementen op diverse terreinen. De profilering van elke opleiding staat beschreven in deel B/ bevindingen.

3 / Instroom

De zes bacheloropleidingen scoren *goed* op het facet 2.5 'Instroom'. Ze hanteren de wettelijke vooropleidingseisen en aanvullende eisen en organiseren de selectie van nieuwe studenten degelijk. Ze werken hiertoe per instrument specifieke toelatingseisen uit met bijbehorende selectiecriteria. De toelatingsprocedure verloopt in meerdere stappen. De kern is een toelatingsexamen waarin aspirant-studenten getoetst worden op hun muzikale talent en theoretische competenties.

De programma's sluiten vlot aan bij het startniveau van de instromende studenten. Wellicht is dat mede te danken aan de brede waaier aan bestaande vooropleidingen voor jonge musici. Conservatoria investeren zwaar in vooropleidingen. Enerzijds organiseren ze in eigen beheer opleidingen, anderzijds in samenwerking met partners zoals centra voor de kunsten en privéscholen. De panels zijn positief over het uitgebreide aanbod waarmee opleidingen de doorstroming bevorderen, jong talent begeleiden en zorgen voor een optimale aansluiting van instromende studenten op de inhoud van de programma's. Ook experimenteren ze met het scouten naar nieuwe kandidaten.

Alhoewel de visitatierapporten geen informatie geven over toelatingspercentages staat in de rapporten wel dat, ondanks de stijgende toeloop, de opleidingsplaatsen beperkt blijven. Bij het selecteren van kandidaten houden sommige opleidingen rekening met de beschikbare plaatsen per instrument. Dit in verband met ensemblespel.

4 / Systematische actualisering

De verschillende panels beoordelen het facet 3.1 'eisen HBO personeel', waarin de verbinding van de docenten met de (inter)nationale beroepspraktijk centraal staat, als *goed*. Alle docenten zijn (bijna full-time) in het beroepenveld werkzaam, hebben een uitgebreid netwerk en leggen door middel van deze contacten een concrete verbinding tussen het werkveld en het programma. Zij vervullen een voorbeeldfunctie als musicus en trekken met hun reputatie studenten aan.

Opleidingen faciliteren een gemengde beroepspraktijk voor docenten door aanstellingen met een beperkte omvang aan te bieden. Dit maakt tegelijkertijd een flexibel personeelsbeleid mogelijk en creëert de nodige ruimte om een breed palet aan artistieke, vaktechnische en vakdidactische competenties binnen te halen. De verbinding met de beroepspraktijk wordt nog versterkt doordat de opleidingen veelvuldig hooggekwalificeerde gastdocenten inzetten. Gastdocenten brengen de praktijk en nieuwe ontwikkelingen binnen in de opleiding en onderhouden op hun beurt een groot netwerk in het werkveld.

Meerdere opleidingen zijn door de panels evenwel met een *voldoende* beoordeeld voor het facet 5.3 dat onder meer ingaat op het systematisch betrekken van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg. De opleidingen ontwikkelen weliswaar diverse activiteiten voor en met hun alumni zoals een jaarlijkse alumnidag, een alumniwebsite, een alumninetwerk, een driejaarlijks alumnionderzoek, telefonische enquêtes en gesprekken met docenten en opleidingshoofden of binding van de alumni door hen kandidaat-studenten te laten voordragen. Een aantal initiatieven is echter net gestart of bevindt zich nog in een planningsfase. De panels komen tot de conclusie dat de alumni vaak (nog) niet formeel en traceerbaar betrokken worden bij de kwaliteitszorg van de opleidingen of dat het alumnibeleid nog in ontwikkeling is.

Hetzelfde geldt voor de betrokkenheid van het beroepenveld bij de kwaliteitszorg. Het werkveld wordt voornamelijk betrokken via evaluaties van stages en projecten en via de deelname van werkveldvertegenwoordigers als beoordelaar bij eindexamens. De panels plaatsen echter kanttekeningen bij de invulling van de rol van de werkveldadviescommissies of de mate waarin en de regelmaat waarmee de werkveldcommissies actief zijn. Daarom is een aandachtspunt geformuleerd voor het formeel en structureel betrekken van de alumni en het werkveld bij de kwaliteitszorg.

5 / Trends en ontwikkelingen

De toekomstontwikkelingen die in het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs als belangrijk worden

aangemerkt, komen terug in de visitatierapporten. De opleidingen Muziek onderhouden een brede maatschappelijke samenwerking, schenken aandacht aan de gemengde beroepspraktijk van de musicus en hechten in toenemende mate belang aan interdisciplinaire en technologische ontwikkelingen. Bovenal tonen de visitatierapporten aan dat de Nederlandse conservatoria spelers zijn op internationaal vlak.

Master

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

De doelstellingen van de masteropleidingen Muziek zijn gebaseerd op de Kernkwalificaties Master of Music van het Netwerk Muziek (2003). De masteropleidingen zijn gericht op verdere verdieping en specialisatie van afgestudeerde bachelorstudenten uit alle afstudeerrichtingen binnen de drie uitstroomprofielen van Musicus (uitvoerend musicus), Componist (scheppend musicus) en Muziektechnoloog.

De programma's van de masteropleidingen zijn vaak competentiegericht en gaan uit van realistische beroeps-situaties. De opleidingen streven naar complementariteit tussen de sterk individuele wensen van de studenten en het structureel programma-aanbod. De didactische uitgangspunten van de masteropleidingen zijn grotendeels toegespitst op de individuele verantwoordelijkheid van de studenten tot het realiseren van hun opgestelde studieplannen. Daarin geven zij hun individuele doelstellingen aan voor het hoofdvak en het onderzoek. De opleidingen bieden een omkadering aan van ondersteunende vakken om de studenten in staat te stellen hun individuele doelstellingen te verwezenlijken.

Muzikaal vakmanschap is gebaseerd op de beheersing van het instrument, de stem of het vak als componist. Studenten ontwikkelen hun vakmanschap door te interageren met hun docenten, de praktijk en het publiek. Alle masteropleidingen besteden uitgebreid aandacht aan de ontwikkeling van het ambacht van het muziekvak, wat blijkt uit het aanzienlijke aandeel van de studietijd dat gewijd is aan de verdieping van het hoofdvak.

Vakmanschap volstaat echter niet om een succesvolle carrière als musicus uit te bouwen. Ook cultureel ondernemerschap is noodzakelijk. Bijna in alle visitatierapporten benadrukken de opleidingen, de ondervraagde studenten of het panel het belang van cultureel ondernemerschap. Slechts voor één opleiding staat in het visitatierapport vermeld dat zij organisatorische en zakelijke aspecten van de muziekpraktijk in het programma heeft opgenomen. Van de

andere masteropleidingen is niet bekend of en welke invulling zij geven aan ondernemerschap. De voorbereiding op het ondernemerschap behoeft wellicht een (nadere) uitwerking in de programma's. De plaats en de omvang van het ondernemerschap is dan ook als een aandachtspunt benoemd. Dat bevestigt een panel tevens in een onderbouwing van het oordeel over het gerealiseerd niveau.

Andere beroepsvoorbereidende activiteiten daarentegen, zoals bijvoorbeeld projecten, opdrachten of stages vertegenwoordigen een belangrijke structurele component in de curricula van de masteropleidingen. Deze bieden de studenten veel mogelijkheden om zich buiten het conservatorium te profileren.

Verder neemt de theoriecomponent in alle masteropleidingen Muziek een belangrijke plaats in. Naast een gemeenschappelijke component is het theorieonderwijs sterk gelieerd aan het individuele studieplan van de studenten.

Alle masteropleidingen benadrukken het belang van de onderzoekscomponent en hebben hiertoe een programma ontwikkeld. Alhoewel onderzoek bij alle masteropleidingen een rode draad is in de opleidingen, is de kwaliteit van het onderwijs op dit gebied toch nog niet bij alle masteropleidingen op niveau. Ondanks alle inspanningen maakt een aantal panels meerdere opmerkingen over de ontwikkeling van vaardigheden op het gebied van onderzoek. Het verder uitwerken van de onderzoekscomponent vormt dan ook een aandachtspunt. Dat bevestigt een panel tevens in een onderbouwing van het gerealiseerd niveau.

Niet alleen de onderzoeksvaardigheden van studenten, maar ook die van docenten kunnen worden aangescherpt. Tevens kan het toepassingsgebied van het onderzoek worden verbreed (bijvoorbeeld naast artistiek onderzoek ook *coursework research* of *practice-based research*).

Het eindniveau van de masteropleidingen vertoont een sterk wisselend beeld: *voldoende* of *excellent* niveau. In het laatste geval waardeert een panel bijvoorbeeld dat studenten een eigen stijl en 'sound' hebben ontwikkeld. In het geval dat panels kanttekeningen plaatsen, richt hun kritiek zich voornamelijk op de formulering van de onderzoeksvragen of op de communicatievaardigheden en het entrepreneurship. Deze elementen komen terug in de geformuleerde aandachtspunten. Voorts blijkt uit enkele visitatierapporten dat de afgestudeerden veelal een carrière ontwikkelen op het niveau van hun mastergraad.

2 / Profilering

Alle masteropleidingen stellen de verdieping van de artistieke identiteit centraal. Voorts zijn alle opleidingen zich bewust van het belang van de voorbereiding op een gemengde beroepspraktijk. Ook de onderzoeksgerichtheid maakt deel uit van het profiel van alle opleidingen.

Het aantal studiemogelijkheden is groot. Daarbinnen kan elke student zich individueel profileren. Het individuele karakter van de opleidingen manifesteert zich in de profilering van elke student bijvoorbeeld via zijn repertoire en studieplan en in de sterk individueel gerichte aanpak van het onderwijs.

Daarnaast profileren de opleidingen zich door specialisaties binnen de uitstroomprofielen, maar ook aan de hand van (een combinatie van) kernwaarden die ze vooropstellen of accenten die ze leggen in hun onderwijs of onderzoek en de mate waarin ze dat doen. De profilering van de opleidingen staat beschreven in deel B/ bevindingen.

3 / Instroom

Over het algemeen vinden de panels dat de instroomprocedures beantwoorden aan de vereisten voor basis-kwaliteit. Opvallend gegeven is dat alle masteropleidingen een studieplan vragen en hanteren vanaf het moment van aanmelding. Dat maakt het leerproces van de student in de masteropleiding persoonlijk. Voorts staan in de toelatingsprocedures processen beschreven voor de aanmeldingen, de intakegesprekken en de audities.

In een enkel geval geeft een panel aan dat de instroomcriteria niet helder zijn, maar wel impliciet worden toegepast of dat de indruk bestaat dat er op gevoel beoordeeld wordt. In dat laatste geval adviseert het panel het conservatorium om de verwachtingen en het selectieproces transparanter te maken voor de aspirant-studenten en om buitenlandse studenten te begeleiden bij het opstellen van een studieplan.

4 / Systematische actualisering

De verschillende panels beoordelen de verbinding van de docenten met de (inter)nationale beroepspraktijk als *goed* of als *excellent*. Alle docenten zijn voor een belangrijk deel in het beroepenveld werkzaam, hebben een uitgebreid netwerk en leggen door middel van deze contacten een concrete verbinding tussen het werkveld en het programma. Deze verbinding wordt nog eens versterkt doordat de opleidingen veelvuldig gebruikmaken van hooggekwalificeerde gastdocenten. Docenten vormen het belangrijkste kapitaal van de opleidingen, niet in het minst omdat

studenten kiezen voor een specifiek conservatorium in functie van een docent.

De meeste opleidingen zijn evenwel door de panels met een (on)voldoende beoordeeld voor het facet 5.3 dat onder meer ingaat op het systematisch betrekken van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg van de opleiding. De panels constateren namelijk dat de alumni vaak (nog) niet formeel en concreet betrokken worden bij de kwaliteitszorg van de opleidingen of dat het alumnibeleid nog in ontwikkeling is. In bijna alle gevallen is het noodzakelijk alumnibeleid te formuleren en daarin de rol vast te leggen die de afgestudeerden kunnen vervullen in de verbetering van de opleidingen.

Hetzelfde geldt voor de betrokkenheid van het beroepenveld bij de kwaliteitszorg. Alle opleidingen onderhouden weliswaar via hun (gast)docenten contacten met het beroepenveld. Wat volgens de panels ontbreekt, is een formele borging waardoor de feedback van het beroepenveld aantoonbaar een rol vervult in de kwaliteitsverbetering van de opleidingen. Daarom is een aandachtspunt geformuleerd voor het formeel en structureel betrekken van de alumni en het werkveld bij de kwaliteitszorg.

5 / Trends en ontwikkelingen

De toekomstontwikkelingen die in het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs als belangrijk worden aangemerkt, komen terug in de visitatierapporten. De opleidingen Muziek onderhouden een brede maatschappelijke samenwerking, schenken aandacht aan de gemengde beroepspraktijk van de musicus en hechten in toenemende mate belang aan interdisciplinaire en technologische ontwikkelingen. Bovenal tonen de visitatierapporten aan dat de Nederlandse conservatoria spelers zijn op internationaal vlak.

MUZIEK:

B/ BEVINDINGEN BIJ DE KERNVRAGEN

Bachelor en master

1 / Voorbereiding op de beroepspraktijk

1.1 / Doelstellingen

Bachelor

De bacheloropleidingen Muziek leiden op tot beginnend musicus, beginnend muziektechnoloog of beginnend componist. Ze baseren de eindkwalificaties op een in 2002 landelijk vastgelegd opleidingsprofiel met drie uitstroomprofielen: het profiel Musicus, het profiel Muziektechnologie en het profiel Compositie. Uitgangspunt voor het landelijk opleidingsprofiel zijn de beroepsprofielen en de startkwalificaties Muziek die in 1999 door de projectorganisatie Kunstvakonderwijs werden opgesteld en vastgelegd in het rapport 'Beroep Kunstenaar'. Het opleidingsprofiel is gevalideerd door een representatieve vertegenwoordiging uit de beroepspraktijk.

Het landelijke opleidingsprofiel dat het Netwerk Muziek heeft opgesteld, bevat de volgende competenties:

- > visie/creativiteit
- > communicatie
- > samenwerking
- > ambacht
- > analytisch vermogen
- > omgevingsgerichtheid
- > ondernemerschap
- > innovatie
- > methodisch handelen
- > (didactiek)

Voor elk uitstroomprofiel zijn de competenties ingedeeld in drie domeinen: het artistiek, het vaktechnisch en het professioneel-maatschappelijk domein. De competentie didactiek is als facultatieve competentie opgenomen. Sommige instellingen bieden een programma voor ontwikkeling van deze competentie aan, omdat het muziekonderwijs een belangrijk deel van de beroepspraktijk van veel musici vormt.

De landelijke eisen zijn bewust op een hoog abstractieniveau geformuleerd^{4>}, zodat elk conservatorium zijn eigen invulling en aanpak kan kiezen.

Alle bacheloropleidingen hanteren het landelijk profiel voor de drie uitstroomprofielen. Ze brengen daarin wel eigen accenten aan. Hierop gaat punt 2 Profilerings in.

De conservatoria toetsen de landelijk overeengekomen kwalificaties aan de ontwikkelingen van de beroepspraktijk. In 2007 is in het Netwerk Muziek besloten de huidige profielen te evalueren en deze in 2010 op basis van de evaluaties aan te passen. Op deze wijze borgen de conservatoria in Nederland de actualiteit van de competenties.

De eindkwalificaties en de afstemming daarvan door de opleiding met het (inter)nationale beroepenveld staat in de visitatierapporten beschreven in de facetten 1.1. 'Domeinspecifieke eisen' en 1.3 'Oriëntatie HBO'. Deze facetten zijn voor meer dan de helft van de bacheloropleidingen met *goed* beoordeeld. Een score *goed* is bijvoorbeeld als volgt onderbouwd: 'De internationale contacten vormen een belangrijke toets voor de eindkwalificaties en het niveau daarvan.' Daar waar een score *voldoende* is gegeven, meent een panel in het ene geval dat een internationale vergelijking ontbreekt. Een ander panel is van oordeel dat de keuze ten aanzien van didactiek niet tot uitdrukking komt. De studenten blijven gericht op hun eigen (solistische) ambitie. Daarnaast vindt dit panel dat het conservatorium het profiel niet regelmatig toetst bij haar werkveldcommissie. Voor een andere opleiding wordt een kanttekening geplaatst bij de uitwerking van het landelijke profiel. Dit behoeft blijvend aandacht, mede omdat veel in het conservatorium impliciet gebeurt.

Bij de helft van de bacheloropleidingen worden kanttekeningen geplaatst bij de beoordeling van het facet 2.2 'Relatie doelstellingen en inhoud programma'. De panels zijn van mening dat de relatie tussen de eindkwalificaties en de gehanteerde leerdoelen over het algemeen of voor enkele vakken in het bijzonder niet helder is, explicieter of scherper gesteld kan worden. Of ze vinden dat de doorwerking (van een deel) van de doelstellingen binnen de opleiding nog onvoldoende zichtbaar is. Er moet dus nog werk worden verzet opdat de studenten volgens de geformuleerde missie worden opgeleid.

^{4>} Het hoge abstractieniveau van het landelijk opleidingsprofiel is geconcretiseerd in de Polyfonia descriptor die zijn ontwikkeld door AEC (Association Européenne des Conservatoires). Een aantal opleidingen hanteert deze descriptor.

Master

De masteropleidingen Muziek worden doorgaans Masters of Music genoemd. Dit illustreert hun internationale karakter. Ze zijn gericht op de verdere verdieping en specialisatie van afgestudeerde bachelorstudenten uit alle afstudeerrichtingen binnen de drie uitstroomprofielen van Musicus (uitvoerend musicus), Componist (scheppend musicus) en Muziektechnoloog.

De doelstellingen van de masteropleidingen Muziek zijn gebaseerd op de Kernkwalificaties Master of Music van het Netwerk Muziek (2003) waaraan de competenties ten grondslag liggen zoals in 1999 geformuleerd door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs. Deze kernkwalificaties zijn, evenals voor de bacheloropleidingen Muziek, onderverdeeld in drie domeinen: het artistiek competentiedomein, het vaktechnisch competentiedomein en het professioneel-maatschappelijke competentiedomein.

Voor drie van de vier masteropleidingen staat in de visitatierapporten duidelijk vermeld dat zij deze kernkwalificaties als uitgangspunt hanteren voor de uitwerking van hun eindkwalificaties. Het gaat om de volgende set kernkwalificaties:

- > achievement musically artistic skills in the quest to deepen individual artistry
- > knowledge of and skills in artistic working processes
- > judgement about and contribution to professional developments
- > judgement about and direction of personal development
- > public responsibility
- > communication skills

De panels beoordelen de facetten 1.1 'Domeinspecifieke eisen' en 1.3 'Oriëntatie HBO' bijna integraal met *goed* en beamen hiermee dat zij deze generalistische competenties relevant vinden. De scores *goed* zijn bijvoorbeeld als volgt onderbouwd: 'De competenties zijn geformuleerd in termen van beroepscompetenties die aantoonbaar in samenspraak met het beroepenveld zijn opgesteld, nationaal maar ook internationaal. Daarmee is op het niveau van de opleidingsdoelstellingen de oriëntatie op het werkveld geborgd.

De opleiding heeft volgens het panel goed zicht op de ontwikkelingen in de praktijk en ook op de eisen die gesteld worden aan een innovatief uitvoerend dan wel scheppend musicus met een eigen signatuur.', of 'De eindkwalificaties van de opleiding sluiten rechtstreeks aan bij de hoge eisen die op internationaal niveau door vakgenoten binnen het domein worden gesteld aan een masteropleiding muziek' en 'de (...) beroepscompetenties zijn, naar het oordeel van het panel, een goede afspiegeling van de ontwikkelingen binnen het (internationale)

muziekdomein.' Eénmaal wordt een score *voldoende* toegerekend omdat: 'although the final qualifications are highly relevant and correspond to the requirements set by the profession in the Netherlands and abroad, they are however formulated in a general way. A more detailed description is essential.'

1.2 / Didactisch concept

Bachelor

Zo goed als alle bacheloropleidingen hanteren een competentiegericht didactisch concept. Tevens is het onderwijs beroepsgericht en vindt het plaats in een realistische leeromgeving. Enkele opleidingen bieden 'opdrachtgestuurd onderwijs' aan. Een andere opleiding omschrijft haar didactisch concept als volgt: 'In de eerste twee studiejaar wordt voornamelijk 'taakgestuurd geleerd'. Door het uitvoeren van handelingen en het maken van opdrachten demonstreert de student dat hij de beoogde eindkwalificaties bereikt heeft. Vanaf het derde en vierde studiejaar wordt hoofdzakelijk 'praktijkgericht geleerd'. De beroepspraktijk vormt het vertrekpunt van het leerproces en is zichtbaar in het hoofdvak, in de samenhang tussen het hoofdvak en de muziektheoretische vorming en in het cultureel ondernemerschap.'

In de opbouw van de verschillende curricula en in het onderwijsleerproces speelt de toenemende zelfstandigheid een nadrukkelijke rol. Ook leren de studenten te reflecteren op het eigen handelen en op dat van medestudenten. De conservatoria geven aan dat in de loop van de opleiding het didactische principe verschuift van een 'docentgestuurd' naar een 'studentgestuurd' leerproces.

Eén van de popopleidingen gaat zover in de zelfsturing dat ze binnen het competentiegericht onderwijs de studenten hun eigen leertraject laat uitzetten. In de leerarrangementen wordt gewerkt met beroepskenmerkende situaties. Dat kunnen op de beroepspraktijk gebaseerde opdrachten zijn, opdrachten van organisaties uit het werkkterrein en opdrachten bij een organisatie in de vorm van stages en afstudeeropdrachten. Per leerarrangement zijn er verschillende beroepsechte rollen waarop studenten kunnen solliciteren. Deze opleiding werkt ook met opdrachten en noemt dat de opdrachten zich gaandeweg ontwikkelen van 'opleidingsgestuurd' naar 'praktijkgestuurd'. Het onderwijs in één van die leerarrangementen heeft als didactisch uitgangspunt dat de docent met de studenten een community vormt waarin samen geleerd wordt. Het panel uit zich positief over deze manier van werken die aansluit bij de latere beroepspraktijk.

Voorts verwijzen twee opleidingen naar het leermeester-gezel principe. De ene om er afstand van te nemen: 'In de opleiding

Muziek heeft een verschuiving plaatsgevonden van een historisch lineair model van lesgeven, waarbij de leermeester-gezel verhouding centraal stond, naar een onderwijsmodel waarbij de student wordt opgeleid voor een zeer dynamisch en veelzijdig beroepenveld en vanaf het begin van de studie al met de samenleving in contact wordt gebracht.' Een andere opleiding benoemt het meester-gezel model als leer methode en onderdeel van haar didactisch concept: 'De meester/docent formuleert opdrachten om de gezel/student te confronteren met muzikale problemen. In het meester-gezel model heeft de docent een voorbeeldfunctie ten aanzien van de specifieke vakvaardigheden op zowel artistiek als vaktechnisch gebied. De student neemt tijdens de studie steeds meer initiatief om een eigen stempel te drukken op zijn onderwijsleerproces. De docent coacht het muzikale leerproces van de student door intensieve feedback te geven en het musiceren en ontwikkelingsproces kritisch te volgen.' Deze opleiding spreekt daarbij ook over 'samenwerkend leren': leren van elkaar (studenten) zoals in de muziekwereld tussen musici altijd samengewerkt wordt.

Verder hanteert één van de conservatoria het principe van 'team teaching', dat zich overigens nog aan het ontwikkelen is. Team teaching houdt in dat docenten, die hetzelfde 'vak' geven, samenwerken in de vorm van lesgeven aan elkaars studenten en dat ze afspraken maken over de inrichting van het onderwijs dat ze geven.

De panels gaan bij facet 2.7 'Afstemming tussen vormgeving en inhoud' in op het didactisch concept van de opleidingen. Een groot deel van de opleidingen scoren een goed voor dit facet. Waar dat niet het geval is, is het competentiegericht curriculum nog niet volledig doorgevoerd of moeten de docenten nog beter op de nieuwe werkwijze worden voorbereid.

Master

De didactische uitgangspunten van de masteropleidingen zijn grotendeels toegespitst op de individuele verantwoordelijkheid van de studenten tot het realiseren van hun opgestelde studieplannen waarin zij hun individuele doelstellingen aangeven voor het hoofdvak en het onderzoek. Studenten in de masteropleidingen zijn in grote mate verantwoordelijk voor hun persoonlijke en artistieke ontwikkeling. De panels brengen dit gehanteerde didactische uitgangspunt van de masteropleidingen als volgt onder woorden: 'The basis of every student's individual master's programme is the study plan that sets out the aims and objectives the student wants to realize. Individual initiative and responsibility are the key concepts of the master's programme., of 'In the individual student plan, the student elaborates on the personal aims

and objectives regarding the chosen specific domain, related research, projects, reflection and presentation. The panel has seen several of these plans and is positive about them.'

en ook: 'Het didactisch concept is gebaseerd op expertleren: verdiepen, verbreden van competenties vanuit de eigen fascinatie, vanuit opdrachten uit de beroepspraktijk of vanuit (artistiek) onderzoek.'

De programma's zijn vaak competentiegericht, gaan uit van realistische beroepssituaties en worden al dan niet collectief aangeboden. Om de studenten in staat te stellen hun individuele doelstellingen te verwezenlijken, bieden de opleidingen een omkadering aan van ondersteunende vakken. De opleidingen streven daarbij complementariteit na tussen de individuele wensen van de studenten en het structureel programma-aanbod. De volgende tekstpassages tonen dit aan:

- > 'The Conservatoire also takes its responsibility in offering a programme with a wide range of possibilities and facilities. Focus in the programme is to move up the artistic development of the student, which is expressed in the time reserved for the main subject (50% of the study load). For other programme parts a study load is set as well, such as for Research & Theory, Production and Projects, Masterclasses, Cross-over, Master Circle and Recitals. The decision about the contents of these subjects is made in consultation with the student and main subject teacher.'
- > 'De opleiding kent een gestructureerd programma-aanbod, deels verplicht met beroepsgerichte colleges en practica, individuele hoofdvaklessen, groepslessen, werkgroepen of studieringen; deels is het programma ingericht conform het studieplan van de masterstudent met de door de student zelf geplande studie-, vaardigheids- en onderzoeksthema's. Studenten leren in realistische oefensituaties professionele expertrollen te vervullen, een zelfstandige beroepspraktijk te voeren, en/of te functioneren in een complexe of multidisciplinaire omgeving.'

Andere didactische principes die de opleidingen hanteren opdat de studenten zowel de individuele als de collectieve onderdelen van het programma kunnen waarmaken, bestaan uit (een mix van) de meester-gezel relatie, de coachende rol van de docenten, de reflectieve kracht van studieringen of de vernieuwende onderwijsmethodes zoals bijvoorbeeld team teaching. Door team teaching zijn studenten minder afhankelijk van een individuele docent. Hierbij geldt steeds dat de invloed en de feedback van (gast)docenten, medestudenten of externe partijen van wezenlijk belang zijn voor de zelfreflectie van de studenten. Naast een op studenten toegespitste

coachingsbenadering berust de kracht van de opleidingen ook op de continue interactie tussen studenten en docenten in bijvoorbeeld een masterkring.

1.3 / Specifieke voorbereiding op de beroepspraktijk (entrepreneurship en ambacht)

Bachelor

De landelijke uitstroomprofielen voor Musicus, Muziektechnoloog en Componist bevatten competenties die betrekking hebben op 'entrepreneurship' en 'ambacht'. Deze zijn als volgt uitgewerkt:

ambacht

De musicus/componist/muziektechnoloog onderhoudt een breed scala aan vaktechnische kennis en vaardigheden, die hem in staat stellen zowel binnen de nationale als de internationale beroepspraktijk te functioneren.

Uit de volgende tekstpassages blijkt dat de opleidingen sterk de nadruk leggen op de ambachtelijke vorming:

- > 'Een aspect van beroepsvoorbereiding van de bacheloropleidingen Muziek ligt onmiskenbaar in de ambachtelijke vorming. Bij de scholing van een musicus, componist en muziektechnoloog komt immers veel techniek kijken. Ambachtelijkheid vormt de basis voor de verdere beroepsontwikkeling van de muziekstudenten. Ambachtelijk vermogen kan dan ook worden beschouwd als een belangrijke competentie ten behoeve van de ontwikkeling van de artistieke competentie, ongeacht de muziekstijl waar de opleiding zich op richt.'
- > 'Bij de opleidingen klassiek en jazz neemt het hoofdvak tussen de 50 en 60% van de studielast voor zijn rekening, de ensembles en projecten ca. 10% en theorie en geschiedenis ca. 20%. Bij een popopleiding ligt die verhouding: hoofdvak ca. 30%, bands ca. 25%, het cluster compositie (in de eerste twee jaar)/ productie en organisatie (in derde/ vierde jaar) 20% en theorievakken 25%.'
- > 'Het eerste jaar is oriënterend op het beroep en op de studie, maar ook op het eigen talent en de eigen positie van het instrument binnen een grote variëteit aan ensembles en muziekstijlen. Hierbij is een grote aandacht voor het oefenen van basisvaardigheden. Het tweede jaar is beroepsvoorbereidend met de nadruk op het ambacht. Er wordt zo veel mogelijk gestudeerd om een zo groot en gedifferentieerd mogelijk pakket van motorische reflexen aan te leggen. Ook het derde jaar is beroepsvoorbereidend, maar dan met meer nadruk op het ontwikkelen van artistieke talenten. De student

begint een eigen stijl te ontwikkelen en gaat zich aan anderen toetsen. De student participeert veel in ensembles en bouwt zijn netwerk uit. Het vierde jaar is gericht op het trekken van conclusies ten aanzien van de eigen stijl en van het kunstenaarschap. De autonomie neemt toe, wat ook zichtbaar wordt in de keuzes die door de student gemaakt worden.'

- > 'De nadruk in de opleiding ligt nog steeds op de individuele artistiek-muzikale ontwikkeling, waarbij de docenten een belangrijke voorbeeldfunctie vervullen. In de eerste twee jaar ligt het accent op de ontwikkeling van kennis en vaktechnische vaardigheden. In het derde en vierde jaar wordt het handelingsrepertoire verbreed en verdiept.'
- > 'De major is de kern van de opleiding waarin de vaktechnische en artistiek professionele ontwikkeling centraal staat. In de artistieke en vaktechnische vorming worden de inhoud van het hoofdvakonderwijs en de opdrachten door de docent zodanig gekozen dat er sprake is van een toenemende complexiteit in het te studeren repertoire.'
- > 'In het kernprogramma staat het gekozen hoofdvak centraal met de daarbij behorende hoofdvakgebonden vakken.'

ondernemerschap

De musicus/componist/muziektechnoloog kan zelfstandig vorm geven aan een professioneel bestaan binnen de muziekwereld.

De panels behandelen in alle visitatierapporten van de bacheloropleidingen de voorbereiding op het ondernemerschap of entrepreneurship, zoals blijkt uit de onderstaande tekstpassages:

- > 'Onderwijsactiviteiten rond ondernemerschap zijn inmiddels opgenomen in het eerste, derde en vierde leerjaar van de programmadiifferentiatie 'instrumentaal/vocaal' en worden vanaf 2009-2010 in het curriculum opgenomen in de differentiatie 'muziektheater': en: 'Van het werkveld heeft het panel vernomen dat de popopleiding goed luistert naar kritiek en aanbevelingen, waardoor bijvoorbeeld het onderdeel ondernemerschap is aangepast.'
- > 'Voor een optimale voorbereiding op de toekomstige mogelijkheden van het beroep besteedt de opleiding vanaf 2004 meer aandacht aan het verwerven van vaardigheden op het gebied van creatief ondernemerschap, onderzoeksvaardigheden en reflectie.' en: 'Zo is uit de gesprekken met het werkveld gebleken dat een ondernemende houding wordt gevraagd. De academies spelen hierop in door aandacht te besteden aan creatief ondernemerschap en onderzoeksvaardigheden. (...) Ondernemerschap komt o.a.

aan bod in de module 'Beroep en Beleid', in de verplichte cursus 'Cultureel Ondernemen (COM), waarin aandacht is voor de 'musicus/docent als ondernemer' en in de projectweken.'

- > 'De drie afdelingen binnen de opleiding muziek baseren zich allemaal op vier pijlers, te weten de beheersing van het instrument of stem, de ontwikkeling van het kunstenaarschap, aandacht voor didactische vaardigheden en het stimuleren van het cultureel ondernemerschap. Dit sluit volgens het panel aan op de visie en doelstellingen van de opleiding, maar is slechts in beperkte wijze in het programma terug te zien. Het curriculum richt zich, in grotere mate dan de missie van de opleiding en de beschrijving van het programma doen vermoeden, op de ontwikkeling van de muzikale vaardigheden van de student en in mindere mate op de didactische en ondernemende vaardigheden. Het panel is van mening dat deze invulling aansluit bij de wensen van de studenten, maar is ook van mening dat het een taak van de opleiding is om de studenten voor te bereiden op een reële beroepssituatie, waarin het docentschap en ondernemerschap een belangrijkere rol spelen dan dit nu in het programma en in het uitstroomprofiel krijgt.'
- > 'Docenten van de opleiding participeren in relevante lectoraten. Een docent is verbonden aan de kenniskring van het lectoraat Toerisme en Cultuur. Hij houdt zich bezig met cultureel ondernemen in de directe omgeving. Hieruit is bijvoorbeeld het programmaonderdeel cultureel ondernemerschap voortgekomen.' en: 'Het onderdeel cultureel ondernemerschap bereidt studenten voor op de professioneel-maatschappelijke aspecten van het beroep. Daar de meeste kunstenaars hun loopbaan zullen starten in een gemengde beroepspraktijk, kunnen zij zich via de minor docentschap op dit werkgebied voorbereiden. Naast de ervaringen in de stages doen veel studenten ook ervaring op via lessen aan muziekscholen, aan medestudenten en in een eigen lespraktijk.'
- > 'In januari 2008 is de Hogeschool gestart met het vierjarige COCI programma (Centrum voor Ondernemerschap in de Creatieve Industrie). Alle faculteiten van de Hogeschool hebben binnen COCI hun eigen behoeften en plannen geformuleerd, gericht op de aanwezige disciplines. In dit kader wordt het projectonderwijs met betrekking tot 'cultureel ondernemerschap' hogeschoolbreed verder ontwikkeld. Door deze doorontwikkeling komt een samenwerking tot stand tussen managing professionals (studenten Kunst & Economie) en de creatieve professionals (waaronder studenten Muziek: conservatorium en muziektechnologie).'

- > 'Studenten worden gestimuleerd een onderzoekende houding aan te nemen. Onderzoekscomponenten komen in een aantal onderwijseenheden aan de orde, zoals in de Beroepsoriëntatie (eerste studiejaar: interviews, rapportage), in de Oriëntatieweek (eerste studiejaar) en in de Ondernemende Musicus (derde studiejaar: marktonderzoek om het eigen artistieke product in de markt te zetten).'

Deze citaten tonen duidelijk aan dat volgens de panels de competentie Ondernemerschap bijna bij alle opleidingen op een toereikende wijze aan bod komt. Een panel merkt op dat één opleiding zich meer richt op de ontwikkeling van de muzikale vaardigheden van de student en in mindere mate op de didactische en ondernemende vaardigheden. Dat sluit niet aan bij de missie van de opleiding.

Master

Muzikaal vakmanschap is gebaseerd op de kwaliteit van de beheersing van het instrument, de stem of het vak als componist. Uitvoerende artiesten moeten beschikken over vakmanschap dat past bij de behoefte van het orkest, het ensemble of bij het solorepertoire op professioneel niveau. Docenten weten hoe zij instrumentale technieken en stemtechnieken moeten overbrengen. Studenten ontwikkelen hun vakmanschap door te interageren met hun docenten, de praktijk en het publiek. Aan de ontwikkeling van het ambacht van het muziekvak wordt binnen alle masteropleidingen sterk aandacht besteed. Dat blijkt uit het steeds aanzienlijke aandeel van de studietijd dat gewijd is aan de verdieping van het hoofdvak.

Vakmanschap volstaat echter niet om een succesvolle carrière als musicus uit te bouwen. Ook cultureel ondernemerschap is noodzakelijk. Bijna in alle visitatierapporten benadrukken de opleidingen, de ondervraagde studenten of het panel het belang van het cultureel entrepreneurship: 'Students indicated that the module Vocational Training is very important for them. The representatives of the professional field confirmed that vocational training is important. Such training should incorporate a detailed training in entrepreneurship as well.' en 'Students stated that while they agree with the recognition of professional experience as part of the programme they would like to see a more explicit formalising of it.'

Uit een enquête van de laatst geciteerde opleiding blijkt dat alumni de management- en commerciële vaardigheden van zichzelf met een 5,9 (op een schaal van 1 tot 10) beoordelen. De opleiding gaf tijdens de visitatie aan dat ze daarom aanvullende trainingen op het gebied van management gaat verzorgen.

Slechts voor één opleiding staat in het visitatierapport vermeld dat zij organisatorische en zakelijke aspecten van de muziekpraktijk in het programma heeft opgenomen. Van de andere masteropleidingen is niet bekend of en welke invulling zij geven aan de voorbereiding op het ondernemerschap.

1.4 / Stagemogelijkheden en projecten

Bachelor

Alle bacheloropleidingen stellen zich beroepsgericht op. Reële beroepsactiviteiten die als een rode draad door de opleidingen lopen, zijn: spelen in een band, orkest of ensemble en geven van concerten. Daarnaast komen stages en projecten veelvuldig aan bod gedurende de opleiding.

Enkele opleidingen laten de studenten op uiteenlopende plekken stage lopen, vanwege de gemengde beroepspraktijk waarmee zij na hun opleiding te maken krijgen. Dat de meeste opleidingen oog hebben voor de gemengde beroepspraktijk blijkt uit de volgende tekstpassages:

- > 'In het tweede jaar geven de studenten gedurende een half jaar les aan een stageleerling om ook dat deel van de beroepspraktijk te leren kennen.'
- > 'In het derde jaar kiezen studenten via het gekozen leerarrangement voor een stage in onderwijs, techniek of ondernemerschap.'
- > 'Studenten Muziek maken kennis met de beroepspraktijk door middel van stages, projecten en het geven van concerten. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen hoofdvak gerelateerde stages en onderwijsstages. Voor Klassieke Muziek zijn er orkesten koorstages in het derde en vierde jaar, projecten en producties en onderwijsstages (interne, externe en projectstages).'
- > 'Jazzstudenten doen in alle jaren podiumervaring op (interne stage), doen projecten en onderwijsstages (interne, externe en projectstages).'
- > 'Als de student kiest voor de minor instrumentaal/vocaal docentschap krijgt hij een pedagogisch-didactisch programma, inclusief stage, aangeboden dat hem voorbereidt op de kwalificaties die nodig zijn voor het ontwikkelen en realiseren van onderwijs in de amateuristische muziekbeoefening.'
- > 'Daar de meeste kunstenaars hun loopbaan zullen starten in een gemengde beroepspraktijk, kunnen zij zich via de minor

docentschap op dit werkgebied voorbereiden. Naast de ervaringen in de stages doen veel studenten ook ervaring op via lessen aan muziekscholen, aan medestudenten en in een eigen lespraktijk.'

- > 'Binnen Kunst, Media en Techniek lopen studenten voor een deel van het curriculum stage in de beroepspraktijk. Studenten van het conservatorium doen dit met name binnen de profilering educatie.'
- > 'Binnen de stage staat de ontwikkeling van de competenties in de authentieke beroepssituatie centraal. Vaardigheden hebben bijvoorbeeld betrekking op ondernemerschap en didactische vaardigheden.'

Master

Projecten, opdrachten, stages en andere beroepsvoorbereidende activiteiten vormen een belangrijke structurele component in de curricula van de masteropleidingen. Zo constateert een panel dat: 'Since the last audit in 2004, the position of the work placement and internships in the curriculum has improved.' Studenten die aan een masteropleiding beginnen, hebben soms zelfs al een beroepspraktijk als docent, als freelance scheppend of uitvoerend musicus of zij worden geregeld gevraagd om te remplacieren. Eén opleiding laat deze echte activiteiten ook meetellen als invulling van de vrije ruimte. Studenten mogen ook masterclasses elders volgen of deelnemen aan een concerttour.

Zij dienen dan wel een rapportage te maken van deze activiteiten en reflecteren daar samen met hun docent op. Projecten worden veelal uitgevoerd met orkesten, ensembles of andere muziekorganisaties. Kortom, voor de studenten worden bijzonder veel mogelijkheden gecreëerd om zich buiten het conservatorium te profileren via externe projecten, uitvoeringen, muziekproducties of internships.

1.5 / De (kunst)theoretische component

Bachelor

De bacheloropleidingen besteden aandacht aan de theoretische aspecten in het kader van de beroepsvoorbereiding. Om dat te kunnen beoordelen, bestuderen de panels de gebruikte literatuurlijsten op relevantie en actualiteit, de wijze waarop theorie aangeboden wordt en de verbinding met de praktijk. Een aantal panelbevindingen uit de visitatierapporten:

- > Een panel gaat in op twee dimensies ten aanzien van de theoretische component in de opleiding: enerzijds het repertoire, waar iedere musicus op zijn vakgebied mee bekend moet zijn, en anderzijds de literatuur die gebruikt wordt ter ondersteuning van het theoretische deel van het curriculum.

Tijdens de visitatie heeft het panel diverse tentamens meegemaakt, waaruit een veelzijdige repertoirekennis van de studenten bleek. Ook heeft het panel tijdens de visitatie de literatuur met betrekking tot het theoretische deel van de opleiding ingezien en is van mening dat ook voor dit deel adequate literatuur gebruikt wordt.'

- > Een panel beoordeelt de afstemming tussen de theoretische onderdelen en de praktijkgerichte onderdelen op basis van bestudering van het programma als goed.
- > Een panel stelt dat de opleiding veel gebruik maakt van vakliteratuur en aan de beroepspraktijk ontwikkeld studiemateriaal. Het te bestuderen materiaal/repertoire op de literatuurlijst behoort tot de canon van internationale muzikliteratuur.
- > Een panel heeft bij het bestuderen van de verplichte en aanbevolen literatuur vastgesteld dat deze enigszins gedateerd is. De aangeboden literatuur voor muziektheorie is vrij traditioneel. Het materiaal voor Muziektheater zou geactualiseerd kunnen worden en is nu nog veelal eenzijdig gericht op entertainment. Uit een studentenenquête bij dezelfde opleiding blijkt dat de studenten de gebruikte vakliteratuur wel actueel vinden en ontleend aan de beroepspraktijk.
- > Een panel merkt het volgende op: 'De vakliteratuur is sterk gericht op de praktijk en weerspiegelt de actuele stand van zaken. De literatuur is relevant en van een goed niveau. Wel wordt weinig gebruikgemaakt van verplichte literatuur. Uit de gesprekken heeft het panel de indruk dat reflectieve, beschouwende, vakliteratuur op een meer kritische manier bij studenten onder de aandacht kan worden gebracht. Het panel ziet dit als een verder ontwikkelpunt.' en: 'Het panel stelt op basis van materiaalbestudering en gesprekken vast dat er sprake is van een zeer sterke relatie tussen de theorie en de praktijk. De theorie wordt in directe interactie met de praktijk aangeboden. Dat geldt voor alle studierichtingen, in het bijzonder voor jazz omdat een gedegen kennis van de muziektheorie onontbeerlijk is voor improvisatie.'
- > 'De muziektheoretische vorming is volgens een opleiding geïnnoveerd door het invoeren van een pragmatische werkwijze binnen een pakket van thematisch op elkaar afgestemde vakken. In de diverse auditieve en theoretische disciplines wordt een teveel aan abstractie vermeden, maar neemt daarentegen de partituur en de analyse in samenhang met de uitvoeringspraktijk een centrale plaats in. Hierdoor is de invloed van analyse ook bij het hoofdvak

aanwezig, zoals met name in het derde jaar blijkt. Het panel vindt de aanpak interessant, maar voor een echte integratie is verdere doorontwikkeling nodig.’

Naast hun waardering voor het theorieonderwijs plaatsen de panels wisselende opmerkingen bij de theoretische component van meerdere programma's: de literatuur op het gebied van muziektheorie actualiseren; de reflectieve, beschouwende vakliteratuur op een meer kritische wijze bij studenten onder de aandacht brengen; de muziektheorie in de praktische component van de opleiding integreren.

Master

Studenten van de masteropleidingen gebruiken partituren en literatuur als ondersteunend schriftelijk materiaal tijdens de opleiding. Omdat de studieloopbaan van de student tijdens de tweejarige masteropleiding gebaseerd is op het individuele studieplan, is dat studieplan sterk bepalend voor de theoretische component die toegevoegd wordt aan de opleiding van de student.

- › Bij één conservatorium is deels sprake van verplichte literatuur, maar studenten kiezen afhankelijk van hun individuele studieplan, in overleg met hun docenten, ook zelf literatuur uit. Het gebruikte schriftelijke materiaal is afgeleid van het professionele beroepenveld.
- › Bij een ander conservatorium is sprake van scholing in muziektheorie, muziekgeschiedenis, arrangeren, uitvoeringspraktijk, studio en opnametechnieken als theoretische scholing gedurende de masteropleiding. Er is een aanbod met de universiteit ontwikkeld: muziektheorie en onderzoek, filosofie van muziek, historiografie van muziektheorie, musicologie. Dit vormt een aparte uitstroomvariant 'theorie der muziek', maar studenten van de masteropleiding Muziek kunnen ook delen uit dit aanbod toevoegen aan hun eigen opleiding. Wel merkt het panel over het eindniveau op dat volgens het beroepenveld meer aandacht zou moeten gaan naar de geschiedenis van de interpretatie van de muziek.
- › Bij nog een ander conservatorium zijn vier theoriemodules ontwikkeld: 'Research Methods & Skills', 'Techniques', 'Theory', en 'Contexts'. Het studieplan van de student bepaalt deels aan welke inhoud aandacht wordt besteed. De module Research Methods & Skills biedt de student kennis over de essentiële methodologieën voor toegepast onderzoek.
- › Een laatste conservatorium ten slotte is van mening dat een musicus niet alleen muzikaal vaardig moet zijn, maar zich tegelijk breed moet oriënteren en informeren om een reflectieve positie in te kunnen nemen. Daarom wordt in het

gemeenschappelijke programma gezocht naar analogie met de cultureel-maatschappelijke actualiteit. De theoretische verdieping en verbreding binnen de masteropleiding muziek staan niet op zichzelf, maar vormen een geïntegreerd onderdeel van het scheppend of uitvoerend proces. Artistieke autonomie, zelf programmeren, studeren en uitvoeren in combinatie met zelfreflectie en theoretische verdieping stimuleert studenten tot het ontwikkelen van een eigen stijl en bevordert het experimenteren binnen het eigen hoofdvakdomein. Het panel heeft inzage gehad in de literatuur die de studenten gebruiken tijdens de opleiding. De vakliteratuur is actueel, veelzijdig en van hoog niveau.’

1.6 / Onderzoeksactiviteiten en lectoraten

Bachelor

In de meeste visitatierapporten van de bacheloropleidingen noemen de panels de lectoraten waaraan de opleidingen en vaak ook hun studenten deelnemen. In een aantal gevallen lichten panels toe op welke wijze deze lectoraten het onderwijs ten goede komen.^{5>}

- › Lectoraat 'Wereldmuziek' - De lector van dit lectoraat heeft in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam en enkele internationale wetenschappelijke instituten een aantal muzikale tradities beschreven en heeft materiaal ontwikkeld dat wereldwijd in het onderwijs gebruikt wordt. Ook de module 'Muziek Wereldwijd' en het verbeterde curriculum voor het uitstroomprofiel Turkse Muziek zijn een resultaat van dit lectoraat.
- › Het Lectoraat 'Community Arts' heeft als onderwerp wat een kunstenaar moet weten en kunnen om succesvol te zijn in communities. Studenten van de opleiding Docent Dans, Muziektheater en Docent Muziek hebben actief deelgenomen aan dit lectoraat.
- › Lectoraat 'Sustainable Performance' - Dit lectoraat is recent van start gegaan. Onderzocht zal worden welke competenties nodig zijn om naast een helder bewustzijn van het lichaam ook een sterke geest te ontwikkelen zodat de kunstenaar telkens opnieuw de juiste weg weet te bewandelen om topprestaties te leveren.
- › Lectoraat 'Grootstedelijke Educatie' - Dit lectoraat is in voorbereiding en stelt als doel om de expertise op het terrein van het groot-stedelijk werkveld en de (nieuwe) eisen die dat werkveld stelt aan de afgestudeerde student, te laten toenemen.

^{5>} Een geactualiseerde lijst van lopende lectoraten is naar aanleiding van de disciplinebijeenkomst Muziek nagezonden en is opgenomen in bijlage 4.

- > Lectoraat Art and Society - Resultaten van studie en onderzoek binnen dit lectoraat zullen ten goede komen aan het onderwijs in de vorm van lesinhouden voor met name de derde- en vierdejaarsstudenten. Daarnaast zijn de studenten aanwezig bij symposia en discussiemiddagen die leden van het lectoraat organiseren rondom het thema: de musicus in het huidige artistieke landschap.
- > Lectoraat Communicating Music
- > Lectoraat Lifelong Learning in Music & the Arts

Voorts komt uit de visitatierapporten naar voren dat op één uitzondering na alle bacheloropleidingen studenten diverse activiteiten aanbieden op het gebied van onderzoek. Hierna volgen enkele voorbeelden die de aard van die onderzoeksactiviteiten beschrijven alsook de plaats die ze innemen in de curricula.

- > Eén conservatorium heeft ervoor gekozen om in de bacheloropleidingen Muziek de basis te leggen voor onderzoeksvaardigheden. Dat bestaat erin dat studenten tijdens het scriptieonderdeel desk research doen en vertrouwd raken met de correcte verwijzing naar bronnen en geraadpleegde literatuur. Voor diegenen die na hun bacheloropleiding één van de masteropleidingen van het conservatorium gaan volgen, vormt dit onderdeel een essentiële voorbereiding op hun 'artistic research'.
- > Een ander conservatorium heeft met ingang van het studiejaar 2008/2009 vanaf het tweede jaar een onderzoekslijn in het programma opgenomen, waarbij aandacht besteed wordt aan de methoden van praktijkgericht onderzoek die binnen de muziek relevant zijn. In het derde jaar passen de studenten methoden van onderzoek toe door het verrichten van een beperkt onderzoek binnen het keuzeprogramma educatie of artistieke verdieping. De onderzoekslijn wordt afgerond met een onderzoek in het vierde jaar in het kader van het afstudeerproject.
- > Voorts hecht een popopleiding veel belang aan het uitvoeren van onderzoek. De studenten krijgen op alle beheersingsniveaus te maken met concrete opdrachten die een onderzoeksmatig karakter hebben. Studenten komen in aanraking met drie typen onderzoek: literatuuronderzoek, veldonderzoek (bijvoorbeeld interviews) en onderzoeksmethodiek afhankelijk van de persoonlijke zoektocht. Het panel is positief over het feit dat het heeft kunnen vaststellen dat in allerlei opdrachten, ook bijvoorbeeld in het stageverslag, aspecten van onderzoek zijn terug te vinden. In het afstudeerproject moeten deze studenten één of meer

producten of diensten ontwikkelen waarmee een beginnend beroepsbeoefenaar zich in de popmuziekwereld kan manifesteren. De basis hiervoor wordt gevormd door onderzoek naar relevante theorieën die ze verbinden met een concreet product of dienst.

- > Een volgende conservatoriumopleiding stimuleert studenten een onderzoekende houding aan te nemen. Onderzoekscapaciteiten komen in een aantal onderwijseenheden aan de orde, zoals in de Beroepsoriëntatie (eerste studiejaar: interviews, rapportage), in de Oriëntatieweek (eerste studiejaar) en in de Ondernemende Musicus (derde studiejaar: marktonderzoek om het eigen artistieke product in de markt te zetten). Studenten Klassieke Muziek doen onderzoek naar verschillende uitvoeringspraktijken, studenten Directie Koor rubriceren tenminste 200 koorwerken en studenten Compositie doen onderzoek naar de werkmethode van de componist. Binnen dit conservatorium is een, naar de mening van het panel, goede ontwikkeling gaande naar een meer systematische inbedding van onderzoeksvaardigheden in het curriculum.
- > Nog een ander conservatorium is met haar opleiding Muziektechnologie verbonden met de lokale, regionale en nationale creatieve industrie en participeert in een internationaal netwerk ENERCI (European Network for Education and Research for the Creative Industry), dat zij heeft geïnitieerd om nieuwe opleidingsmodellen te ontwikkelen met het oog op de creatieve industrie. Hierin staat toegepast onderzoek centraal. Daarnaast heeft deze opleiding, in het kader van haar internationaliseringsbeleid, een aantal samenwerkingsvormen ontwikkeld met collega onderzoeks- en onderwijsinstututen in Zambia, Litouwen, Tanzania en Vietnam waar jaarlijks docenten en studenten aan deelnemen. Momenteel wordt de mogelijkheid tot samenwerking onderzocht met de creative industry in Oost-Europa en China. Onderzoek vindt bij dit conservatorium plaats in de vorm van practice-led research. Het onderzoek is vooral gericht op het oplossen van praktijkproblemen en het voeden van de beroepspraktijk met de uitkomsten.

Master

Ten tijde van de visitaties waren meerdere lectoraten opgezet, die volledig of deels betrekking hebben op de muziekopleidingen. De lectoren worden geassisteerd door onderzoeksgroepen, de zogenaamde kenniskringen, waaraan over het algemeen ook docenten van de masteropleidingen Muziek deelnemen. Mogelijk staan in de visitatierapporten niet alle lopende lectoraten vermeld, hieronder volgen een aantal aangetroffen voorbeelden:

- > Lectoraat Onderwijsvernieuwing beeldende kunsten, muziek en dans
- > Lectoraat Kunsttheorie en onderzoek
- > Lectoraat kunstpraktijk en artistieke ontwikkeling
- > Lectoraat Kunst- en cultuureducatie
- > Lectoraat Muziekontwerp

Alle masteropleidingen benadrukken het belang van de onderzoekscomponent en hebben hiertoe een programma op het gebied van onderzoek ontwikkeld dat vaak bestaat uit de volgende etappes: eerst verwerven de studenten inzicht in de methodologie, vervolgens scherpen studenten hun onderzoeksvraag aan en tot slot schrijven ze een rapport, een thesis of maken op een andere wijze onderzoeksresultaten zichtbaar. Soms wordt op het vlak van onderzoek de samenwerking met een universiteit gezocht. Zo kunnen bijvoorbeeld de studenten van één van de conservatoria deelnemen aan projectgroepen met daarin ook studenten van het universitair onderwijs.

Desondanks maakt een aantal panels meerdere opmerkingen over de ontwikkeling van vaardigheden op het gebied van onderzoek. Niet alleen de onderzoeksvaardigheden van studenten, maar ook die van docenten kunnen worden aangescherpt. Tevens kan het toepassingsgebied van het onderzoek worden verbreed. Deze vaststellingen komen aan bod in onder meer de volgende panelbevindingen:

- > Uit essays van studenten blijkt dat zij geen goede onderzoeksvragen kunnen formuleren. Onderzoek is vooral gericht op artistiek onderzoek, zoals bij alle masteropleidingen, maar het zou zich ook bezig kunnen houden met 'coursework research' of 'practice based research'.
- > De methodologie in de onderzoeksmodules van een opleiding zou meer aandacht kunnen krijgen. De opleiding zou daarvoor meer naar internationale ontwikkelingen op dit gebied moeten kijken.
- > In een gesprek met een panel vertellen studenten dat ze meer ondersteuning wensen in onderzoeksmethodes omdat het de eerste keer is dat ze zich met onderzoek bezighouden. Verder ervaren de studenten geen samenhang met de andere programmaonderdelen binnen de masteropleiding. Het panel vindt dat de intentie van de opleiding op het gebied van onderzoek goed is, maar dat de uitwerking nog in de kinderschoenen staat.
- > Een panel merkt op dat er weliswaar docenten getraind worden in onderzoeksvaardigheden, maar dat dit percentage in vergelijking met andere landen laag ligt. Extra uren zouden moeten worden toegekend aan de lectoren en aan

de docenten die betrokken zijn bij de kenniskringen. Dit vergt aandacht in het personeelsbeleid.

1.7 / Niveau van de afstudeerwerken en inzetbaarheid van de afgestudeerden

De realisatie van de eindkwalificaties en de borging daarvan gebeurt via het programma en de toetsing op het gerealiseerde eindniveau. De panels verdiepen zich in de examenprocedure van de opleidingen, bestuderen feedback van docenten aan studenten, lezen scripties, beoordelen de kwaliteit van de stages en bekijken zelf afstudeerproducten alvorens tot een oordeel te komen voor het facet 6.1 'gerealiseerd niveau'. Eveneens noteren ze in de visitatierapporten de mening van werkveldvertegenwoordigers met betrekking tot het afstudeerniveau en de inzetbaarheid van de afgestudeerden.

Bachelor

Het gerealiseerde eindniveau wordt bij alle bacheloropleidingen Muziek minstens met *goed* beoordeeld. De panels hebben onder meer afstudeerconcerten bezocht en cd's en dvd's van examens van de afgelopen jaren bestudeerd. In een visitatierapport licht een panel toe dat in het kader van de beroepsvoorbereiding studenten een redelijke vrijheid hebben in de organisatie en de programmering van de afstudeerconcerten. Aan het repertoire worden wel kwaliteitseisen gesteld. De hoofdvakdocent moet in elk geval goedkeuring geven aan het examenprogramma.

Hieronder staan de argumenten opgenomen waarmee de verschillende panels hun oordelen over de afstudeerwerken en de examinering ervan onderbouwen alsmede op basis van welk materiaal ze tot deze oordelen zijn gekomen:

- > 'Het panel is van mening dat er bij de bijgewoonde eindexamens op hoog niveau gemusiceerd werd en dat de beoordelingen aansloten bij het niveau van de studenten. Het panel is van mening dat het uitvoerende eindniveau van de studenten zich zeer duidelijk laat meten met andere vooraanstaande conservatoria in Europa. Het bachelor-examen is tevens een niveaubepaling voor de toelating tot de masteropleiding.'
- > 'Het panel heeft zich op de hoogte gesteld van het eindniveau van de studenten door de bestudering van tien afstudeerpresentaties en –producten en door het bijwonen van enkele eindpresentaties. De gedemonstreerde artistieke en vaktechnische bekwaamheden zijn van een goed, voor Jazz van een hoog niveau. De beoordelingen zijn correct, maar soms aan de hoge kant. Er is sprake van een onderzoekende attitude waarbij elementaire onderzoeksvaardigheden

worden ingezet. De inhoud van de stageverslagen is hoofdzakelijk gebaseerd op de verrichte activiteiten in de stage en op de reflectieve vaardigheden van de student.

- > 'Het panel heeft ook zelf een steekproef genomen van de onderzoeksverslagen en komt op grond van eigen waarneming tot de conclusie dat deze verslagen van voldoende niveau zijn: de studenten laten zien, dat zij beschikken over de benodigde vaardigheden en een kennisniveau en analytisch vermogen hebben dat normaliter van een hbo-student mag en moet worden geëist. Daarnaast heeft het panel diverse opnamen op dvd van uitvoeringen van studenten bekeken. Het panel is op grond van hetgeen ze heeft gezien en gehoord van mening, dat de studenten van de opleiding Muziek beschikken over een artistiek goed tot in sommige gevallen excellent niveau.'
- > 'Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek dvd's ontvangen met daarop voorbeelden van het toelatingsexamen, het propedeutische examen en het afsluitende examen. Van het afsluitende examen heeft het panel zeven dvd's materiaal ontvangen met daarop het eindexamen van studenten van verschillende hoofdvakken. Tijdens de bezoekdag heeft het panel een afsluitend examen klassiek en een afsluitend examen jazz/pop bijgewoond. Het panel is aanwezig geweest bij de bespreking van de kandidaat door de beoordelaars. In beide gevallen blijkt dat er naar het oordeel van het panel een correcte beoordeling wordt gegeven. De beoordeling komt op een intuïtieve, holistische wijze tot stand en wordt vervolgens onderbouwd. De voorzitter noteert de argumenten op het beoordelingsformulier. Het panel stelt vast dat de procedures goed worden gevolgd. Het panel is van mening dat afgestudeerden het niveau laten zien dat van een hbo-bachelor afgestudeerde in muziek verwacht mag worden. Het panel baseert dit oordeel op de dvd's en de twee examens, de positieve waardering van afgestudeerden door het werkveld en het feit dat de meeste afgestudeerden werk vinden in de muzieksector minimaal op het niveau van een bachelor muziek. Volgens het panel is het niveau vergelijkbaar met dat van afgestudeerden van andere conservatoria. Het werkveld is in het gesprek met het panel positief over de kwaliteit van de afgestudeerden. De afgestudeerden van de afdeling jazz/pop blijken breed inzetbaar te zijn. Ze zijn ondernemend.'
- > 'Het panel heeft uitvoeringen van zowel Instrumentaal / Vocaal als Muziektheater bijgewoond. In de aanwezige basiskwaliteit heeft het panel verschillen van voldoende tot goed geconstateerd. Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek aan het conservatorium ruim tien dvd's, cd's en werkstukken bekeken en heeft vastgesteld dat deze voldoen en

een goed beeld geven van het afstudeerniveau van de studenten. Het panel is wel van mening dat in het algemeen de beoordelingen aan de hoge kant zijn.'

- > 'Het panel heeft voorafgaand aan het bezoek aan de popopleiding ruim tien dvd's, cd's en werkstukken bekeken. Het panel is van mening dat het niveau van deze producten een gemiddeld beeld laat zien van voldoende tot goed. Het panel heeft vastgesteld dat de beheersing van de skills zeker een basisniveau heeft. De creatieve aspecten worden veel sterker ontwikkeld. De beoordelingen zijn naar de mening van het panel kritisch en niet te hoog.'
- > 'Het panel is in het bijzonder onder de indruk van de presentaties van de studenten: het panel beschouwt de presentaties als zeer goede performances. Dit geldt evenzeer voor de studenten van het conservatorium als voor de studenten van muziektechnologie. Het panel was onder de indruk van de volwassenheid en de professionaliteit waarvan de presentaties getuigden. In de afweging van het eindoordeel laat het panel de bevonden kwaliteit van enkele scripties binnen de afstudeerrichting educatief daar niets vanaf doen. In de eerste plaats omdat verreweg de meeste alumni werkzaam zijn in de muzikale beroepspraktijk, hetgeen aansluit bij de profielen (musicus/componist, muziektechnoloog).'

Master

Conservatoria houden bij hoe het werkveld hun alumni beoordeelt, onder andere via recensies en prijzen. Bij enkele conservatoria zijn de panels zeer onder de indruk van de carrières die de afgestudeerden maken nadat ze een masteropleiding Muziek hebben doorlopen. Daarnaast vernemen de conservatoria tijdens eindexamens wat externe deskundigen van het afstudeerniveau vinden. Externe deskundigen maken namelijk deel uit van de eindexamencommissie die het afsluitend concert van de studenten beoordeelt.

De scores voor het facet 6.1 'Gerealiseerd niveau' van de vier masteropleidingen vertonen uitersten. Twee panels beoordelen het eindniveau met *excellent* en twee panels beoordelen het eindniveau met *voldoende*.

De oordelen *voldoende* zijn als volgt beargumenteerd. In het ene geval omdat de opleiding bezig is met een curriculum-innovatie naar competentiegericht onderwijs en dus ook een nieuw toetsinstrumentarium ontwikkelt. Het panel verwacht op basis van de ingekeken 'tussenproducten' en onderzoeksvoorstellen dat het niveau van de afgestudeerden een hoog professioneel gehalte zal hebben. In het andere geval beoordeelt het panel het niveau als *voldoende* met de volgende argumentaties: 'The actual professional practice depends on the choices the student makes from the start of the study

plan. The panel has studied more than ten essays from students, has heard and seen cd's and dvd's. The panel thinks the essays are substandard because they were deficient in the formulation of research questions and failed to engage in critical enquiry. The panel thinks that the traditions of writing seem to be less developed in Music and need improvement to match the level of institutions with stronger traditions in this area.'

De oordelen *excellent* zijn op basis van de volgende overwegingen toegekend: 'The panel visited some final examination recitals of second phase students from almost all other domains in Music. The panel concludes that the level achieved is good to excellent and above all that examiners reach their conclusions in an open discourse with each other. Representatives of the professional field indicated that the level of students and graduates from the second phase programme is good. Nevertheless they mentioned some possible changes in the contents of the programme. Their advice is to pay more attention to communication skills and entrepreneurship which in their opinion are both necessary in the changing world of music.' En voor een andere opleiding: 'Representatives of the professional field indicated that the level of students and alumni is high, in some cases even excellent. Most alumni have developed their own style and their own sound.'

1.8 / Aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk

De panels noteren bij het facet 6.1 'Gerealiseerd niveau' ook bevindingen over de aansluiting op de arbeidsmarkt. Die bevindingen zijn gebaseerd op onderzoeken onder alumni of op gesprekken met alumni. Daarnaast geven opleidingen soms aan hoe snel alumni een baan vinden nadat ze de hbo-opleiding hebben afgerond. Die informatie is gebaseerd op enquêtes.

Bachelor

Een conservatorium heeft in 2007/2008 een onderzoek uitgevoerd onder afgestudeerden. Alle alumni hebben gereageerd. Uit het onderzoek blijkt dat vijftig procent van de alumni (afgestudeerd tussen juni 2002 en september 2005) betaald werk heeft. Hiervan is vijftien procent werkzaam in de muzieksector, eenentachtig procent is werkzaam op hbo-niveau (zesenzeventig procent op hbo-master-niveau).

Bij een ander conservatorium was in 2006 volgens de Kunstenmonitor vierentwintig procent van de ondervraagde alumni werkzaam binnen het eigen vakgebied en in 2007 drieëntachtig procent. Landelijk lag dit percentage op zes-

zestig procent in 2006 respectievelijk tweeëntwintig procent in 2007.

Geen van de visitatierapporten meldt hoe snel de alumni werk vinden. Wel staat beschreven dat studenten, afgestudeerden en docenten diverse prijzen hebben toegekend gekregen. Ook zien de panels aan de CV's van de alumni dat veel van hen in de diverse beroepsorkesten in Nederland werkzaam zijn. Uit een gesprek dat een panel heeft met studenten komt naar voren, dat een aantal van hen nog wilde doorstuderen aan een opleiding Muziek om zich verder te bekwamen als uitvoerend musicus. Ook wilden deze studenten niet direct fulltime aan de slag als docent muziek in het onderwijs. Dat is ook het advies dat het conservatorium hen geeft, omdat de studenten zo veelzijdig zijn opgeleid dat ze hun dagelijkse bezigheden afwisselend kunnen invullen. Het betreffende panel vond dit terecht. Uit een onderzoek naar het carrièreverloop van alumni over de periode 2003-2008 van een conservatorium blijkt dat achtentwintig procent doorstroomt naar een Tweede Faseopleiding Muziek of een Master Muziek elders (ongeveer zeven procent trekt naar het buitenland).

Om te bevorderen dat afgestudeerden sneller een baan vinden, heeft een conservatorium een aantal maatregelen genomen: intensiever samenwerken met werkveldpartners, invoeren van afstudeerprofielen Performer+ en Performer/Teacher en meer inzetten op lifelong learning skills. Resultaten van onderwijsbeoordelingen en panelonderzoek zijn vertaald in verbeteracties, bijvoorbeeld ten aanzien van de eenheden Beroepsoriëntatie, Creatief schrijven, Algemene methodiek en Ondernemende musicus.

Uit het onderzoek door een conservatorium in 2008 onder alumni van 2004-2006 blijkt dat zij binnen verschillende contexten en op verschillende posities werkzaam zijn als orkest-/koormusicus, kamermusicus, in een theater- of operagezelschap, als solist, musicus in een combo, dirigent, componist/arrangeur, instrumentaal/vocaal docent, manager of directeur van een muziekschool of van culturele organisaties, beleidsmedewerker of als programmeur. Veel afgestudeerden combineren de uitvoerende praktijk met een docerende praktijk, meent dit conservatorium. Musici oefenen vaak een gemengde beroepspraktijk uit. Dat kan in verschillende combinaties: uitvoerend musicus en scheppend musicus, uitvoerend musicus en docent, uitvoerend musicus en muziektechnoloog, in een combinatie van autonoom en toegepast werk.

Master

In gesprekken met panels geven alumni aan dat ze zeer tevreden zijn met de beroepsvoorbereiding op de conserva-

toria. Zij beschouwen de opleiding als een goede voorbereiding op hun carrière.

De verschillende alumni noemen een aantal punten die volgens hen aan het programma kunnen worden toegevoegd:

- > meer training voor podiumpresentatie
- > meer aandacht voor managementvaardigheden
- > meer aandacht voor de muziekindustrie
- > meer aandacht voor moderne jazz (volgens studenten jazz)
- > bij één opleiding gaven de studenten aan dat ze zeer geïnteresseerd zijn in het onderzoeksprogramma

Voor wat betreft de aansluiting op de arbeidsmarkt verwijzen twee conservatoria onder andere naar resultaten van de Kunstenmonitor, respectievelijk uit 2003 en 2005. Daaruit blijkt dat alle respondenten in 2003 een beroeps carrière hebben op masterniveau en in hun gekozen specialisatie. In 2005 is het grootste gedeelte van de respondenten werkzaam in het professionele werkveld. Dit beeld wordt bevestigd door de twee conservatoria.

In 2004 werden door een ander conservatorium de drie recentste cohorten afgestudeerden telefonisch geïnterviewd. Ze werden gevraagd naar een evaluatie van hun masteropleiding en naar hun werk in het professionele werkveld. Dit onderzoek toont dat de meeste afgestudeerden een carrière ontwikkelden op het niveau van hun mastergraad. Ze hebben banen in bekende orkesten, geven concerten met eigen bands en ensembles, geven les aan conservatoria, hebben een internationale (solo)carrière of zijn nog verder gegaan met opleidingen in de muziek. Op één persoon na verdienen de alumni allemaal hun inkomen met hun muzikvak. De helft van de respondenten geeft zelf ook les en een kwart van de respondenten volgt zelf nog steeds les. Alle respondenten verwachten in de komende vijf jaar ook nog als professioneel musicus actief te zijn. Alhoewel bijna iedereen beroepsmatig aan het werk is, beoordelen de alumni - volgens de uitkomst van een enquête - de beroepsvoorbereiding in de opleiding met een 6,2 op een schaal van 1 tot 10. Volgens het betreffende conservatorium vraagt deze voldoende, maar matige beoordeling nog wel nader onderzoek.

Geen van de visitatierapporten weidt uit over de zoekperiode naar werk.

2 / Profilering

Landelijk zijn er voor de opleidingen Muziek drie uitstroomprofielen ontwikkeld: dat van Musicus (uitvoerend musicus), van Componist (scheppend musicus) en van Muziektechnoloog. Binnen deze uitstroomprofielen bieden de diverse instellingen meerdere afstudeerrichtingen^{6>} aan op bachelor- en op masterniveau.

Bachelor

Uitstroomprofiel	Afstudeerrichtingen
Musicus	directie jazz kerkmuziek klassiek muziek en maatschappij muziektheater oude muziek pop (artiest) theorie der muziek wereldmuziek
Compositie	compositie en arrangeren sonologie compositie elektronische muziek compositie voor media compositie & sound design voor adaptieve systemen compositie, muziek en studioproducties
Muziektechnologie	productie registratie technologie muziekproductie & performance muziektechnologie & performance

Het landelijke opleidingsprofiel voor de bacheloropleidingen Muziek (2002) is op een hoog abstractieniveau geformuleerd. Elk conservatorium werkt het profiel verder uit en legt daarbij eigen accenten. Voorts laten de visitatierapporten zien dat opleidingen zich niet alleen differentiëren met hun aanbod aan afstudeerrichtingen, maar zich ook van elkaar onderscheiden door nadruk te leggen op (een combinatie van) de volgende profilerende elementen:

6> Deze overzichten zijn aangeleverd door het Netwerk Muziek.

- > individuele gerichtheid en vorming van de individuele persoonlijkheid
- > gerichtheid op het kunstenaarschap en de artistieke
- > gerichtheid op de vakmatigheid of beheersing van het hoofdvak
- > onderzoekende houding of avontuurlijkheid
- > muziekstijlen
- > cross-over projecten of interdisciplinariteit
- > muzikale diversiteit
- > gerichtheid op diverse beroepen, beroepsrollen en breedte van de inzetbaarheid
- > aandacht voor didactische vaardigheden (wel of niet facultatief)
- > aandacht voor communicatieve vaardigheden
- > marktgerichtheid
- > cultureel ondernemerschap
- > gerichtheid op de maatschappelijke omgeving
- > internationale gerichtheid

Uit de onderstaande beschrijvingen van panels blijkt op welke wijze de opgesomde elementen een rol spelen in de profilering van de bacheloropleidingen:

- > Een conservatorium kenmerkt zich door een brede oriëntatie op muziekstijlen zoals klassiek, jazz, pop en wereldmuziek. Dit conservatorium heeft voor alle afdelingen een specifieke missie aan het algemene, landelijke opleidingsprofiel toegevoegd. De drie afdelingen (klassiek, jazz en pop) binnen de opleiding muziek baseren zich allemaal op vier pijlers, te weten de beheersing van het instrument of de stem, de ontwikkeling van het kunstenaarschap, aandacht voor didactische vaardigheden en het stimuleren van het cultureel ondernemerschap.
- > Ook een volgend conservatorium zet een brede oriëntatie op muziekstijlen voorop: klassiek, jazz, pop, muziektheater en wereldmuziek. Een kenmerk van dit conservatorium is haar internationale muzikale diversiteit. Alle studenten kunnen via jaarlijkse cross-over projecten kennismaken met deze diversiteit onder andere door op vrije podia op diverse locaties met elkaar samen te spelen. Het curriculum van elke academie binnen het conservatorium is telkens opgebouwd op vijf pijlers, die ook in hoofdlijnen de eisen van de beroepspraktijk weerspiegelen, te weten: vakmatigheid op muzikaal gebied, diversiteit (openheid naar andere genres), avontuurlijkheid, vorming van muzikale persoonlijkheid, marktgerichtheid. De verwerving van de competentie 'didactiek' is facultatief.
- > Een ander conservatorium leidt studenten op tot kunstenaars die als musicus, muziektheaterzanger/ performer,

componist, dirigent of docent muziek zowel uitvoerend als docerend in staat zijn om zelfstandig als ondernemende, communicatieve en breed inzetbare professionals in het beroepenveld te functioneren. Dit conservatorium kent twee differentiaties: Instrumentaal/Vocaal en Muziektheater. Het biedt een 'ontschot' instrumentaal/vocaal programma aan zonder strikte scheiding tussen de klassieke en lichte muziekrichting, en een aantal ontschotte vakken zoals het ensemble toegepaste theorie en repertoire. De popopleiding sluit aan bij de profielen muzikant/technicus, muzikant/ondernemer, muzikant/docent en muzikant/performer. De afgestudeerden van de popopleiding komen in een viertal domeinen terecht: Music (actief in het live-circuit, sessiemuzikant, songwriter, componist); Business (manager in muziek- en entertainmentindustrie, betrokken bij festivals/poppodia); Education (docent in de eigen discipline in een eigen lespraktijk of op muziekscholen, centra voor kunsteducatie, ontwikkelaar van educatieve projecten, bandcoach); Communication & Technology (sound engineer, producer, design merchandise/website, communiceren over muziek).

- > Weer een ander conservatorium heeft de landelijke opleidingscompetenties Muziek per studierichting (klassiek, jazz, dirigent, compositie, muziek- en studioproducties) uitgewerkt naar beroepstaken. De competenties zijn verbijzonderd naar de drie beroepsrollen: Performer, Teacher en Entrepreneur. De opleiding Muziek leidt studenten op tot onder meer orkestmusicus, jazzmusicus, ensemblemusicus, dirigent, muziekontwerper, muziekschooldocent en concertorganisator. Studenten Muziek worden voorbereid op het vervullen van beroepsrollen. Voor Klassieke Muziek en Jazz zijn dat de rollen van Performer, Teacher en Entrepreneur; voor Dirigent Koor/HaFaBra de rollen Performer en Entrepreneur; en voor Compositie, Muziek- en Studioproducties de rollen Muziekontwerper en Entrepreneur.
- > Het volgende conservatorium kent twee hoofdrichtingen: klassiek en jazz/pop. Kenmerkend voor beide richtingen is het gegeven dat alles in het onderwijs gericht is op de individuele student, op kwaliteit en op de maatschappelijke omgeving. Het conservatorium streeft ernaar dat de bacheloropleiding Muziek door haar vakmatige ambities een internationale uitstraling heeft. De opleiding Muziek onderscheidt zich van andere opleidingen door haar infrastructurele inbedding (met een orkest en een operahuis) en haar inbedding in de e regio.
- > De laatste bacheloropleiding richt zich op historische instrumenten, klassieke muziek en jazz, pop en muziektechnologie. Deze opleiding bereidt studenten voor op diverse

gebieden zoals muziekuitvoering, compositie, sound design, muziekeducatie of muziekproductie. Muziektechnologie is gericht op artistieke en zinvolle toepassingen van muziek en technologie in contexten als onder andere dans, special needs, tv, film, games en musea. De opleiding legt in haar curricula een accent op de ontwikkeling van een onderzoekende houding en het vermogen tot kritische zelfreflectie in relatie tot het creërend vermogen. De educatieve uitstroomrichting is bedoeld voor doceren aan een Muziekschool of als privéleraar.

Master

Uitstroomprofiel ^{7>}	Afstudeerrichtingen
Musicus	directie jazz klassiek muziekpedagogiek onderzoek in de kunsten oude muziek pop (artiest) theorie der muziek wereldmuziek
Compositie	arrangeren/componeren/jazz artscience compositie en arrangeren sound design
Muziektechnologie	productie registratie technologie muziekproductie & performance muziektechnologie & performance

Studenten die een bacheloropleiding afronden, kunnen verder studeren aan een masteropleiding Muziek in het gekozen specialisme. De masteropleidingen Muziek leiden musici op tot het hoogste niveau, zowel op technisch als op artistiek vlak. Studenten kunnen hun artistieke signatuur ontwikkelen en worden voorbereid op sleutelposities in de (inter)nationale muziekwereld of worden professionele musici van betekenis.

Het aantal studiemogelijkheden is groot. Daarbinnen kan elke student zich individueel profileren. Dat leidt mede tot het individuele karakter van deze opleidingen. Die individuele

^{7>} Daarnaast worden buiten de genoemde uitstroomprofielen de masteropleidingen Opera en Sonologie aangeboden.

component wordt nog versterkt, doordat de masteropleidingen nadruk leggen op het individuele studieplan dat studenten bij hun aanmelding moeten voorleggen in het kader van de onderzoekscomponent. De studenten beschrijven daarin hun beoogd doel ten aanzien van het programma en de focus die ze willen leggen. De studenten bepalen dus grotendeels zelf hun programma en moeten tijdens en ook na de opleiding in staat zijn om hun professionele muzikale praktijk vorm te geven. 'At the start, the students write a personal plan of study containing components which describe the relation with the professional field. They formulate a personal profile and vision and describe the steps taken towards highly qualified and valued work.' Voor iedere student heeft de persoonlijke artistieke ontwikkeling dus een eigen betekenis.

De programma's van alle masteropleidingen bevatten een onderzoeksgerichte component. Daarnaast bereiden de masteropleidingen studenten voor op een gemengde beroepspraktijk en bieden hen de mogelijkheid zich te richten op solo-, ensemblespel of zich voor te bereiden op een baan bij een symfonisch orkest. Andere studenten kiezen voor een meer pedagogische of academische scholing of meer toegepaste vormen van muziek zoals bijvoorbeeld het componeren van filmmuziek, terwijl componisten dan weer bepaalde thema's kiezen om zich verder in te ontwikkelen.

De opleidingen profileren zich via de aangeboden afstudeerrichtingen/specialisaties binnen de uitstroomprofielen, maar ook aan de hand van (een combinatie van) kernwaarden die ze vooropstellen of accenten die ze leggen in hun onderwijs of onderzoek en de mate waarin ze dat doen, zoals bijvoorbeeld:

- > het bevorderen van een muziekgemeenschap
- > nadruk op eigenzinnigheid
- > aandacht voor sturende vaardigheden
- > aandacht voor cultureel entrepreneurship
- > internationale gerichtheid
- > vakmanschap
- > visieontwikkeling
- > technologische ontwikkelingen
- > samenwerking met een universiteit

De bovenstaande bevindingen zijn gebaseerd op de volgende tekstpassages uit de visitatierapporten:

- > 'De opleiding is gericht op het bevorderen van een sterke muziekgemeenschap en van een onderlinge saamhorigheid. Via een competentiegerichte benadering en stimulerende interactie met de beroepspraktijk wil de onderwijsinstelling de zelfstandigheid en eigenzinnigheid van studenten

versterken. Afgestudeerde studenten van deze opleiding zijn in staat met een zelfstandige beroepspraktijk een autonome positie in te nemen – op termijn eventueel in een leidinggevende hoedanigheid – binnen het brede internationale vakgebied van muziek en cultuur.’

- > ‘Voor iedere student heeft de persoonlijke artistieke ontwikkeling een eigen betekenis, wat maakt dat deze opleiding gebaseerd is op een leeromgeving bepaald door een individueel studieplan. De student beschrijft daarin zijn doel met de opleiding, de focus en het programma. De studenten bepalen dus zelf en moeten tijdens en ook na de opleiding in staat zijn om hun professionele muzikale praktijk vorm te geven. Dit conservatorium stelt ook dat niet alleen vakmanschap leidt tot succes, maar dat cultureel entrepreneurship ook van groot belang is om succesvol te zijn. Het programma is deels ontworpen in samenwerking met een universiteit.’
- > Een volgende masteropleiding ‘wil studenten opleiden tot professionele musici van betekenis en legt hiertoe de focus op de visieontwikkeling en individuele artistieke ontwikkeling van de studenten. Deze masteropleiding kent twee specialisaties: Performance en Music Design. Binnen de richting Performance zijn verschillende specialisaties mogelijk: uitvoerend musicus, docerend musicus, kerkmusicus en beiaardier. Binnen de richting Music Design is specialisatie mogelijk in Composition, Music Production, Music Technology en Sound Design. Dit conservatorium werkt voor Music Design samen met een faculteit binnen de hogeschool die zich bezig houdt met kunst en media en technologische ontwikkelingen.’
- > Een laatste opleiding ten slotte onderscheidt de volgende domeinen: Oude muziek, Klassieke muziek, Jazz, Compositie, Art of sound en Art science. Een gedeelte van het programma is ontwikkeld en wordt aangeboden in samenwerking met een universiteit. De opleiding kent drie pijlers: onderwijs, onderzoek en productie.

3 / Instroom

3.1 / Toelatingseisen, selectiecriteria en toelatingsprocedure

Bachelor

De formele toelatingseisen zijn van toepassing. Voor de bacheloropleidingen Muziek moet evenals bij alle andere hbo-bacheloropleidingen worden voldaan aan de *vooropleidingseisen* (WHW artikel 7.24). Dat komt erop neer dat kandidaat-studenten in het bezit moeten zijn van een diploma havo, vwo of mbo niveau 4. Buitenlandse studenten dienen

een vergelijkbaar diploma te kunnen voorleggen en in een enkel geval eveneens een NT2 diploma (Nederlands Tweede Taal). Verder kunnen talentvolle studenten die niet voldoen aan de wettelijke diplomaverenissen worden toegelaten na een test die uitwijst of een hbo-studie binnen hun bereik ligt. Mocht een zeer talentvolle kandidaat onverhoopt niet met succes door deze test komen, dan bestaat de mogelijkheid om via een Colloquium Doctum het vereiste niveau aan te tonen.

Bij ministeriële regeling worden voor de opleidingen op het gebied van de kunst (en voor de lerarenopleidingen op het gebied van de kunst) in verband met de organisatie en inrichting van het onderwijs dan wel de kennis of vaardigheden van de aanstaande studenten en extranei specifieke eisen gesteld in aanvulling op de eisen, bedoeld in artikel 7.24. De *aanvullende eisen* die worden gesteld op basis van art. 7.26a van de WHW, zijn opgenomen in de regeling aanvullende eisen hoger onderwijs en kunstonderwijs 2007. De aanvullende eisen die gelden voor de opleiding Muziek zijn als volgt in de regeling geformuleerd:

technische en fysieke vaardigheid blijkend uit

- > a prima vista spel of zang
- > gehoor en vaardigheid in solfège
- > het kunnen spelen of zingen van toonladders met verschillende articulaties
- > het beheersen van een aangegeven niveau van repertoire
- > vocaal spel (stemmiddelen, intonatie, adembeheersing, presentatie, talenkennis en ritmiek) of instrumentaal spel (houding, toonvorming, intonatie, adembeheersing, dynamiek, frasering, ritmiek en embouchure)
- > de dispositie om de instrumentele vaardigheden verder te ontwikkelen

artistieke aanleg die blijkt uit

- > repertoire interpretatie
- > expressiviteit in muzikaal spel
- > muzikale persoonlijkheid
- > toonvorming, dynamiek en timing

De kandidaat-studenten die voldoen aan de formele toelatingseisen kunnen deelnemen aan een toelatingsexamen. Per instrument werken de opleidingen specifieke toelatingseisen uit met bijbehorende selectiecriteria. Alle opleidingen hanteren een strenge toelatingsprocedure die in ieder geval uit verschillende stappen bestaat waarvan de aanmelding, het toelatingsexamen, een auditie of de vaardigheidstoets deel uitmaken. Per opleiding is een beperkt aantal opleidingsplaatsen beschikbaar. In verband met het aspect samenspel,

proberen sommige opleidingen bij de selectie van kandidaat-studenten rekening te houden met een evenwichtige verdeling tussen de verschillende instrumenten. Opleidingen werken hiervoor capaciteitsplannen uit.

Het toelatingsexamen voor de klassieke muziekopleidingen bestaat meestal uit een praktisch en een theoretisch deel. Het praktisch deel richt zich op het hoofdvak waar de kandidaat zich voor aanmeldt. Een enkele keer wordt ook nog getest op het improviserend vermogen. Tijdens het theoretische deel wordt de student getest op het terrein van solfège en algemene muziektheorie. Daarnaast vinden intakegesprekken plaats. Tijdens die gesprekken let een opleiding op de mate van maturiteit van de kandidaten. Dat blijkt uit de manier waarop zij zich presenteren. Een panel geeft aan hiervan onder de indruk te zijn.

Voor toelating tot een popopleiding moeten de kandidaat-studenten daarbij nog tenminste één stuk van eigen hand spelen. Bij een andere popopleiding bestaat het toelatingsexamen uit een 'portfolio assessment', een vaardigheidstoets en een 'performance assessment'. Nog een andere popopleiding houdt voorafgaand aan de audities eerst een voorselectie op basis van door de kandidaat-student ingestuurd geluids- en beeldmateriaal.

De audities worden soms in meerdere rondes georganiseerd. Zo ziet bijvoorbeeld voor een opleiding muziektheater het toelatingsexamen er als volgt uit: eerste ronde: selectie op zang; tweede ronde: selectie op drama, solfège en zang; derde ronde (een dag): selectie op 'stage-personality' en expressiemogelijkheden van lichaam en stem. Tevens vindt een bewegingstest plaats waarbij bekeken wordt of er lichamelijke belemmeringen zijn om te starten met een danstraining. Vermeldenswaardig is de vernieuwende aanpak met betrekking tot het voordragen van kandidaten. Het betreffende panel uit zich hierover bijzonder positief. Deze opleiding is gestart met het verlenen van een licentie aan haar afgestudeerden, waarmee zij kandidaten voor het toelatingsexamen kunnen voordragen. Die voorgedragen kandidaten worden dan vrijgesteld van de voorselectie en kunnen meteen deelnemen aan het toelatingsexamen.

Voor de beoordelingen tijdens de toelatingsexamens staat een commissie in, waarin overwegend docenten zetelen. Een kandidaat-student die niet door het examen komt, maar wel voldoende talent heeft, kan worden toegelaten tot een voor- of basisopleiding. Uit studentenevaluaties van conservatoria blijkt dat zij tevreden zijn over de voorlichting en de selectieprocedure.

De panels oordelen voor alle opleidingen positief over de wijze waarop zij hun instroom organiseren en de toelatingsexamens

uitvoeren. Het facet 2.5 'Instroom' krijgt in alle gevallen de score *goed* toebedeeld. Die score is bijvoorbeeld als volgt onderbouwd: 'Op deze wijze borgt de opleiding goed dat alleen potentieel geschikte kandidaten aan de opleiding mogen beginnen.', of 'Op basis van de informatie over de intake en het gesprek met de studenten constateert het panel dat de opleiding inhoudelijk en wat betreft werkvormen aansluit bij de voorkennis en vaardigheden van de student.'

Voor een optimale aansluiting van instromende studenten op het programma bieden de opleidingen geïntegreerde (gekoppeld aan het voortgezet onderwijs) en niet-geïntegreerde voortrajecten aan. Elk conservatorium verzorgt zelf voortrajecten of werkt samen met partners zoals centra voor de kunsten of scholen in het voortgezet onderwijs. Panels treffen voorbeelden van voortrajecten aan die de aansluiting bevorderen, die de doorstroming bevorderen of die jong talent ontwikkelen:

bevorderen van de aansluiting

- › Een aantal academies van een conservatorium heeft een eigen vooropleidingstraject voor regulier instromende studenten om hen goed te kunnen voorbereiden op de instroomseisen.
- › Een Voorbereidende Klas in voltijd en in deeltijd voor wie nog één of twee jaar nodig heeft om het toelatingsniveau te bereiken. Het programma bestaat uit koor, ensemble, gehoortraining en algemene muziektheorie.
- › Korte cursussen muziektheorie voor de regulier instromende studenten. Deze cursussen worden gegeven tijdens de introductieweek voorafgaand aan de start van de studie, voor die studenten die moeite hebben met het niveau van de aansluiting. Zo voorkomt men vertraging in het eerste studiejaar.
- › Een Schakelklas: een eenjarig traject waarin gericht wordt toegewerkt naar de bacheloropleiding.
- › Studenten die in principe toelaatbaar zijn tot de propedeuse, maar een deficiëntie hebben in de artistieke of muziektheoretische ontwikkeling, kunnen naast hun opleiding in het voortgezet onderwijs, toegelaten worden tot de voorbereidende klas voor de duur van maximaal twee jaar om deze deficiënties weg te werken.
- › Een vooropleiding van één of twee jaar waarin hoofdvaklessen (instrumentaal of vocaal) en theorie- en solfègelessen kunnen worden gecombineerd met school of werk. Een commissie beoordeelt of er voldoende aanleg en ontwikkelperspectief is om na één of twee jaar tot het conservatorium te kunnen worden toegelaten.
- › Er bestaan scholingsdagen die aspirant-studenten voor een deel zelf invullen.

bevorderen van de doorstroming

- › Een opleiding havo voor Muziek (en Dans) waarvoor het conservatorium het onderwijs verzorgt.
- › Een conservatorium overlegt samen met een muziekschool over hun vooropleiding om de potentiële instroom van hun studenten mogelijk te maken. Tevens proberen ze samen om jong talent met verschillende culturele achtergronden te betrekken bij onder meer workshops en masterclasses.
- › Onder de titel 'Artscape Unlimited' werkt een hogeschool samen met regionale vmo's en mbo's om een doorgaande leerweg tot stand te brengen in het kunstonderwijs.
- › Docenten van een conservatorium geven les en ondersteuning aan een private opleiding voor strijkinstrumenten.
- › Een conservatorium biedt op zes plaatsen een vooropleiding aan in samenwerking met het voortgezet onderwijs. Deze vooropleiding is ingebed in het reguliere lesprogramma van het voortgezette onderwijs en bereidt leerlingen voor op de toelating voor het hoofdvak, de muziektheoretische vorming en samenspel (alleen voor jazzafdeling).
- › Er bestaat een goed netwerk aan privéscholen en centra voor de kunsten waar actief met popmuziek wordt gewerkt.

begeleiden van jong talent

- › Docenten van een conservatorium geven les aan een juniorenklas, bestaande uit leerlingen van de middelbare school die een bovengemiddeld talent hebben en een opleiding aan het conservatorium ambiëren.
- › Een Jong Talentklas voor talentvolle scholieren in het voortgezet onderwijs vanaf 12 jaar waarin indien mogelijk wordt samengewerkt met docenten van muziekscholen/ kunstencentra, met privédocenten of met instellingen voor voortgezet onderwijs.
- › School voor Jong Talent.
- › Leerlingen die geselecteerd zijn als jong talent komen in aanmerking voor individuele artistieke vorming en coaching door docenten van de opleiding.

De panels zijn positief over het uitgebreide aanbod waarmee opleidingen zorgen voor een optimale aansluiting van instromende studenten op de inhoud van de programma's. Studenten vertellen aan een panel dat zij de doorstroming naar het conservatorium als vlot ervaren.

Master

Een instelling kan zelf bepalen welke toelatingseisen ze stelt voor een hbo-masteropleiding (WHW artikel 7.30b). Deze eisen hebben betrekking op kennis, inzicht en vaardigheden die kunnen zijn verworven bij beëindiging van een bacheloropleiding. De eisen die het instellingsbestuur vaststelt, worden opgenomen in de onderwijs- en examenregeling.

Voor alle masteropleidingen Muziek is als vooropleiding een bacheloropleiding Muziek of Docent Muziek vereist en de beheersing van de Engelse taal en/of Nederlandse taal. Eén van de opleidingen eist een bachelordiploma Muziek met minimaal een afsluitend cijfer acht. Daarnaast worden aspirant-studenten van alle opleidingen beoordeeld op een studieplan waarin zij hun motivatie voor, verwachtingen en ideeën over het te doorlopen programma uiteenzetten. De kwaliteit van het studieplan vormt een belangrijke graadmeter om de geschiktheid van studenten te beoordelen. Bijzondere aandacht gaat uit naar het onderzoeksproject en de gewenste stage. Studieplannen moeten aan strenge eisen voldoen die door elke opleiding nauwkeurig zijn uitgewerkt. Bij alle opleidingen is voor iedereen die zich aanmeldt – tenminste als de kandidaten aan de criteria voldoen – een intakegesprek en een praktijkexamen voorzien. Buitenlandse studenten moeten in eerste instantie een cd of tape met hun muziek toesturen zodat hun muzikale capaciteiten kunnen worden beoordeeld alvorens ze worden uitgenodigd voor een gesprek. Bachelorstudenten van de eigen instelling hoeven niet in alle gevallen een praktijkexamen af te leggen. Tijdens de auditie beoordeelt een commissie aspirant-studenten op hun motivatie, artistieke kwaliteiten en de visie op hun professionele carrière.

Panels vinden de instroomprocedure over het algemeen adequaat, zoals blijkt uit de volgende onderbouwingen: 'The panel judges this facet as good because of the clear rules and the fair way they are used.', of 'The panel concludes that the process of intake follows the description.', of 'The Conservatorium has a clearly defined selections policy. Admission procedures and requirements are laid down.' Voor een vierde opleiding geldt, afwijkend van de andere masteropleidingen, het bachelor eindexamen tevens als toelatingsexamen voor de master. De resultaten die de student haalt alsmede de kwaliteit van zijn studieplan vormen de basis voor de beslissing om een student al dan niet toe te laten.

In een enkel geval geeft een panel aan dat de instroomcriteria niet helder zijn, maar wel impliciet worden toegepast of dat de indruk bestaat dat er op gevoel beoordeeld wordt. In dat laatste geval adviseert het panel het conservatorium om de verwachtingen en het selectieproces transparanter te maken voor de aspirant-studenten en om buitenlandse studenten te begeleiden bij het opstellen van een studieplan.

3.2 / Aanmeldingen en aard van de instroom

Bachelor

Werving vindt plaats via websites van de conservatoria, via voorlichtingsbrochures of voorlichtingsbijeenkomsten op scholen voor voortgezet onderwijs, beurzen en open dagen. De conservatoria gebruiken deze kanalen om informatie over het opleidingsprogramma te verspreiden, zodat belangstellende toekomstige studenten zich kunnen oriënteren op het opleidingsprogramma. Verder stellen jaarlijkse oriëntatiedagen potentiële propedeusestudenten in de gelegenheid om openbare lessen bij te wonen.

De visitatierapporten bevatten geen nadere informatie over de aard van de instromende studenten noch over het aantal aanmeldingen en het aantal studenten dat uiteindelijk wordt toegelaten (toelatingspercentage). Eén conservatorium geeft wel aan dat de belangstelling ieder jaar groeit (voor muziektheater) en dat er maar een beperkt aantal plaatsen is, zodat 'minder geschikte kandidaten afvallen'. Een ander conservatorium richt zich met zijn wervings- en voortrajectbeleid specifiek op de instroom van meer Nederlandse studenten. Enkele percentages van buitenlandse studenten worden genoemd en situeren zich tussen de vijf en de drieënveertig procent.

Master

De aantallen instromende studenten die panels noemen in de visitatierapporten, variëren tussen zestig en negentig. In de visitatierapporten staat geen informatie over het aantal aanmeldingen in verhouding tot de studenten die worden toegelaten. Wel valt uit de visitatierapporten op te maken dat de Nederlandse masteropleidingen een grote aantrekkingskracht uitoefenen op buitenlandse muziekstudenten: voor twee van de vier opleidingen bedraagt het aandeel van buitenlandse studenten veertig tot vijftig procent.

4 / Systematische actualisering

4.1 / Verbinding van de docenten met de beroepspraktijk

Bachelor

Op basis van de CV's van de docenten stellen de panels vast dat zij voor het merendeel nog actief zijn in het (inter)nationale beroepenveld: in muziekuitvoerende, componerende of docerende functies. Hierbij enkele cijfergegevens: vijftig van de tweeënvijftig docenten van een opleiding zijn actief in het werkveld, tachtig tot zevenentachtig procent van het docentencorps van een andere opleiding heeft internationale podiumervaring.

Opleidingen vinden het belangrijk dat (hoofd)docenten zich beroepsmatig verder ontplooien en steunen hen daarin. Een realistische omvang van de aanstellingen zorgt mede voor het faciliteren van een gemengde beroepspraktijk voor docenten. Dit maakt tegelijkertijd een flexibel personeelsbeleid mogelijk en creëert de nodige ruimte om een breed palet aan artistieke, vaktechnische en vakdidactische competenties binnen te halen. Een conservatorium hanteert een maximum aanstelling van 0,4 fte. Een popopleiding stelt docenten aan op basis van jaarcontracten, zodat de inbreng van beroepskennis en beroepservaring gewaarborgd is. De contractdocenten worden door de staf gevraagd om een bijdrage te leveren aan het bereiken van specifieke competenties. De opleidingen zetten gastdocenten eenmalig of regelmatig in een losser of vaster verband in.

Uit een evaluatie onder conservatoriumstudenten blijkt dat zij tevreden zijn over de docenten, vooral over hun kennis van de ontwikkelingen in het werkveld. Tijdens een visitatiebezoek bevestigen de studenten dat hun docenten een voorbeeldfunctie als musicus vervullen. Daarnaast brengen de docenten opdrachten aan vanuit de praktijk. Deze uitspraken van studenten tonen aan dat de reputatie van de hoofdvakdocenten hun meerwaarde bepaalt en een grote aantrekkingskracht uitoefent. Een andere troef vormt het netwerk dat zij onderhouden in het werkveld.

De panels concluderen dat de docenten de relatie met de beroepspraktijk meer dan behoorlijk kunnen leggen en merken op dat de docenten over het algemeen beschikken over een ruime onderwijservaring. Voorts versterken gastdocenten de band met het werkveld en de actualiteit. Het facet 3.1 'Eisen HBO personeel' is voor alle opleidingen met de score *goed* beoordeeld.

Master

Ook voor de masteropleidingen beoordelen de verschillende panels de verbinding van de docenten met de beroepspraktijk als *goed* of als *excellent*. De alumni en het werkveld bevestigen dit positieve beeld.

De docenten zijn actief in de beroepspraktijk: sommige zijn bekend als solist, andere spelen in nationale symfonieorkesten. In het geval een docent niet meer als uitvoerend musicus werkzaam is, stimuleren de conservatoria dat ze regelmatig contact houden met de beroepspraktijk via studiedagen of conferenties. Daarnaast zetten de conservatoria nationale en internationale gastdocenten in. Gastdocenten of meesters voor masterclasses zijn steeds hoog gekwalificeerde musici. Minstens één van de conservatoria vraagt van (gast)docenten dat zij beschikken over docerende kwaliteiten.

Deze professionals vormen een waardevolle aanvulling op de vaste staf. Zij bewerkstelligen ook een hechte relatie met ontwikkelingen in de beroepspraktijk. Overigens onderhouden de docenten van de opleidingen een groot netwerk, waardoor een voortdurende uitwisseling van inzichten en nieuwe ontwikkelingen plaatsvindt.

Studenten kiezen voor een bepaald conservatorium vanwege bepaalde docenten en niet (uitsluitend) vanwege het aangeboden programma. In sommige opleidingen kunnen studenten mee de keuze voor een gastdocent bepalen.

4.2 / Betrokkenheid van de alumni

Bachelor

Opleidingen doen veelal een beroep op de HBO-Kunstenmonitor als instrument voor het raadplegen van hun alumni. In dit verband dient te worden opgemerkt dat de landelijke uitgave van de Kunstenmonitor de laatste jaren niet meer is verschenen.

Daarnaast ontwikkelen de opleidingen zelf diverse activiteiten voor en met hun alumni. Doorheen de opleidingen treffen de panels aan:

- > een alumniwebsite: een zelfvullende externe site, waarvan zo'n driehonderd studenten, voornamelijk net afgestudeerden, gebruikmaken
- > een jaarlijkse Alumnidag en een startbekwaamhedenonderzoek
- > een actieve benadering van alumni en een begin van opzet tot een alumninetwerk, weliswaar met een beperkt resultaat en een geringe belangstelling vooral bij de pas afgestudeerden (2007/2008)
- > binding van de alumni via een licentiehouderschap waarmee afgestudeerden kandidaat- studenten mogen voordragen voor het toelatingsexamen en een jaarlijkse studiedag voor licentiehouders; uitbouw van het alumninetwerk is voorzien in september 2009
- > betrekken van alumni via evaluaties, alumnibijeenkomsten en studiedagen; de band met de alumni wordt tevens onderhouden doordat er veel formele en informele contacten bestaan met alumni die werkzaam zijn in het regionale muziekveld
- > een driejaarlijks alumnionderzoek waarin afgestudeerden bevraagd worden over de relevantie en de beheersing van

de eindkwalificaties; in 2008 is een begin gemaakt met het actief benaderen van de alumni van de opleiding met een zogenaamd profielonderzoek

- > contact met alumni via telefonische enquêtes en gesprekken met docenten en het hoofd van de opleiding; tevens ontvangt de opleiding feedback van alumni die zijn doorgestroomd van de bacheloropleiding naar de master of Music

Een aantal van de genoemde initiatieven zijn echter net gestart of bevinden zich nog in een planningsfase. Panels noteren in dit verband de volgende voornemens of doelstellingen van een aantal opleidingen:

- > een conservatorium ontwikkelt haar alumnibeleid, onder andere met het doel beter zicht te krijgen op de carrière van oud-studenten in de beroepspraktijk en te bezien in hoeverre zij wellicht inzetbaar zijn binnen hun oude vakgroep; hiertoe is de opleiding voornemens om aan het einde van het studiejaar 2008-2009 te starten met het houden van exit-enquêtes onder afgestudeerden
- > een opleiding heeft haar alumnibeleid verder vormgegeven, met nadruk op de uitbouw van het alumninetwerk; het nieuwe beleid wordt in 2008-2009 geïmplementeerd, in samenhang met de werkzaamheden van provinciale en landelijke werkgroepen op het gebied van popmuziek;
- > nog een opleiding is bezig een alumninetwerk op te zetten
- > een volgende opleiding geeft aan dat zij het alumnibeleid gaat vernieuwen en verbreden naar aspecten buiten de Kunstenmonitor, waarbij zij nadrukkelijk gaat focussen op de vakinhoudelijke terugkoppeling; daarnaast wil deze opleiding het post-HBO scholingsaanbod uitbreiden binnen het kader van het Career Center XProf met naast de bestaande nascholingscursussen koördinatie en viool een nascholingscursus Directie Jeugdorkest

Voor het facet 5.3 'Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld' dat onder meer gaat over het systematisch betrekken van alumni en het werkveld bij de kwaliteitszorg, kennen de panels voor drie van de zes opleidingen een *voldoende* toe. In hun onderbouwing wijzen panels veelal op het ontbreken van een degelijk functionerend alumnibeleid. De alumni worden (nog) niet formeel en traceerbaar betrokken bij de kwaliteitszorg van de opleidingen. Waar dit wel het geval is, is het beleid nog pril of in ontwikkeling.

Master

Eén opleiding onderhoudt een sterke band met haar alumni en betreft hen ook systematisch bij de kwaliteitszorg. Tevens doet zij onderzoek naar de beroepspraktijk van de alumni, organiseert alumni dagen, laat alumni presentaties houden op oriëntatieweken voor studenten en betreft alumni bij expertmeetings waar ze discussiëren over stages, projecten, onderzoek en educatieve modellen.

De andere opleidingen hebben geen formele banden uitgebouwd met alumni en hebben geen alumnibeleid geformuleerd. Bij één van de opleidingen worden afgestudeerden gevolgd in de ontwikkeling van hun carrières, maar slechts enkelen onderhouden een relatie met het conservatorium. In het jaar voorafgaand aan de visitatie hebben twee opleidingen wel – vooruitlopend op de formulering van een alumnibeleid – alumni geïnterviewd.

4.3 / Betrokkenheid van het beroepenveld

Bachelor

Uit de visitatierapporten blijkt dat de opleidingen het beroepenveld betrekken via evaluaties van stages en projecten en via de deelname van werkveldvertegenwoordigers als beoordelaar bij eindexamens. De opleidingen beschouwen de feedback vanuit het werkveld bij de beoordeling van eindexamens als een belangrijke graadmeter voor de kwaliteit van de hoofdvakken. Voorts wijzen de bacheloropleidingen erop dat de verwevenheid met (een deel van) het werkveld erg groot is aangezien de docenten veelal ook werkzaam zijn als uitvoerend musicus. Van hun kant komt veel feedback op de eindkwalificaties van de programma's naar aanleiding van regelmatige sectie- en vakgroepoverleggen.

De panels hebben bij meerdere opleidingen opmerkingen bij het facet 5.3 'Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld' aangaande de invulling van de rol van de werkveldadviescommissie of de mate en regelmaat waarin de werkveldcommissie actief is. Ter illustratie: 'Na het bestuderen van de documenten met betrekking tot de werkveldcommissie is het panel echter van mening dat de werkveldcommissie deze functie maar beperkt vervult. De bijeenkomsten van de werkveldcommissie waren onregelmatig en werden, zo bleek uit de notulen, vooral gebruikt om de commissie te informeren over het reilen en zeilen van het conservatorium en niet om feedback van de commissie te krijgen over het functioneren van de instelling en het bijstellen van de visie en doelstellingen.', of 'De werkveldcommissies zijn in de eerste helft van 2009 opnieuw opgestart. De commissies van de studierichting Jazz en die

van de opleiding Docent Muziek zijn inmiddels bijeen geweest, de andere nog niet.'

Master

Wat voor de formele band met de alumni geldt, is ook van toepassing op de formele band met het beroepenveld. De zeer positieve beoordeling door de panels van de verbinding van de docenten met het beroepenveld maakt duidelijk dat er veel contacten met het beroepenveld zijn. Professionals uit het muziekvak worden ook regelmatig uitgenodigd voor deelname aan examencommissies. Er is vanuit de opleidingen zeker wel aandacht voor de inbreng van het beroepenveld. Wat ontbreekt is een formele borging waardoor de feedback van het beroepenveld ook aantoonbaar verwerkt wordt in verbeteringen van de eindkwalificaties of het programma. Een panel formuleert het als volgt: 'However, it is not clear how the outcomes of consultations with the professional field are dealt with, especially with regard to the impact on the programme, the study plans and the future profession of the students.'^{8>} Slechts uit één visitatierapport blijkt dat voor de gehele muziekfaculteit een adviescommissie met vertegenwoordigers uit het muziekveld werkzaam is. Deze commissie komt vier keer per jaar bij elkaar en adviseert het management van de faculteit over de kwaliteit van de muziekopleidingen. De adviezen worden door het management aantoonbaar meegenomen in de besluitvorming.

5 / Trends en ontwikkelingen

Hieronder volgen een toelichting of voorbeelden bij de trends uit het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs van 1999. Een nadere omschrijving van die trends staat uitgewerkt in bijlage 1.

5.1 / De veranderende relatie tussen kunst en maatschappij

De brede maatschappelijke gerichtheid van de conservatoria blijkt onder meer uit:

- > een brede doelgroep aanspreken door ook opleidingen pop- en wereldmuziek en muziektheater aan te bieden
- > jong cultureel divers talent interesseren voor workshops en masterclasses en ze te stimuleren voor een hbo-studie
- > samenwerking met instituten voor amateurkunst om de doorstroom van jong talent goed te laten verlopen

^{8>} Dit citaat maakt deel uit van de onderbouwing voor de score onvoldoende bij het facet 5.3.

- > afspraken om concrete producten en diensten van studenten in samenwerking met het werkveld te ontwikkelen, bijvoorbeeld educatieve of culturele activiteiten voor muziekscholen
- > leerarrangementen die een verbinding hebben met een maatschappelijk of cultureel domein (business; communication & technology; education)
- > aandacht voor diversiteit en cross-over projecten, wat getuigt van de 'open mind' waarmee conservatoria in de (muziek)wereld staan
- > aandacht voor 'Community Arts'

5.2 / Kunstenaars in de netwerksamenleving

Hieronder volgen enkele observaties van panels ten aanzien van het ondernemerschap, de gemengde beroepspraktijk en de interdisciplinariteit/intermedialiteit in de opleidingen.

De competentie ondernemerschap zoals beschreven in de beroepsprofielen houdt in dat de musicus/componist/muziektechnoloog zelfstandig vorm kan geven aan een professioneel bestaan binnen de muziekwereld. De conservatoria ondersteunen hun studenten door middel van diverse initiatieven in hun ondernemerschap, hoewel studenten niet altijd de noodzaak daarvan inzien. Eén van de panels benadrukt dat het een taak van de opleiding is om de studenten voor te bereiden op een reële beroepssituatie, waarbij het docentschap en het ondernemerschap nog een belangrijkere plaats zouden moeten innemen in het programma en het uitstroomprofiel dan nu het geval is.

Didactiek is een facultatieve competentie die conservatoria kunnen toevoegen aan hun competentieset en kunnen aanbieden in de bacheloropleiding Muziek. Eén conservatorium heeft ervoor gekozen om alle studenten deze competentie te laten ontwikkelen, maar laat dat weliswaar nog te weinig in het programma tot uiting komen naar de mening van het panel. Andere conservatoria laten studenten zelf een keuze maken voor het docentschap en bieden hiertoe bijvoorbeeld minoren, masterclasses of workshops aan.

Enkele conservatoria bieden de uitstroomvariant Muziektheater aan. Een afstudeerrichting waarbij zangkwaliteiten, maar ook acteerkwaliteiten ontwikkeld worden. Ook wordt in bepaalde programma's ruimte gemaakt voor cross-overs in de muziek. Daarnaast heeft de afname van het aantal beroepsorkesten er onder andere toe geleid dat kamermuziek naast het reeds bestaande ensemble- en orkestspel structureel een eigen interdisciplinaire positie heeft gekregen.

5.3 / Verbindingen tussen disciplines

De conservatoria sluiten samenwerkingsverbanden af en leggen verbindingen tussen disciplines of faculteiten. Dat blijkt uit de volgende voorbeelden:

- > Binnen de verschillende bestaande samenwerkingsverbanden zoekt één van de conservatoria naar interdisciplinaire mogelijkheden/projecten. Zo worden faculteitoverstijgende projecten tussen studenten uitgevoerd, zoals e-LIVE, Composer-in residence, Strings Attached en De Liedfabriek. In De Liedfabriek ontwerpen songwriters/componisten van muziektechnologie nieuw werk, dat met een ensemble, bestaande uit songwriters en instrumentalisten van de afdeling Jazz & Pop van de faculteit Muziek wordt uitgewerkt en uitgevoerd.
- > Verschillende muzikale en technologische disciplines en de samenwerking tussen deze disciplines zijn essentiële factoren in het werkveld waarvoor wordt opgeleid. De afstudeerrichtingen zoals Composition and Music Production en Music Production and Performance sluiten daar naadloos op aan.
- > Een ander voorbeeld is de CAT-academy (Creative Art Team). Dit is een meerjarig interfacultair project waar interdisciplinaire projecten ontwikkeld en uitgevoerd worden door teams van studenten Beeldende Kunst, Theater, Muziek en Dans die in hun afstudeerfase zitten. Het betreffende conservatorium hecht steeds meer aandacht aan dat soort interdisciplinaire samenwerking. Deze projecten zetten studenten er met name toe aan om in interdisciplinair verband steeds meer contacten te leggen.
- > Daarnaast heeft een conservatorium, in het kader van haar internationaliseringsbeleid, een aantal samenwerkingsvormen ontwikkeld met collega onderzoeks- en onderwijsinstituten in Zambia, Litouwen, Tanzania en Vietnam waar jaarlijks docenten en studenten aan deelnemen. Momenteel wordt de mogelijkheid tot samenwerking onderzocht met de creative industry in Oost-Europa en China.

5.4 / Internationalisering en regionalisering

De visitatierapporten bevatten tal van voorbeelden aangaande de internationale en soms ook regionale oriëntatie van de muziekopleidingen.

Het muziekvak is sterk internationaal gericht. In het werkveld zijn veel internationale contacten en uitwisselingen zichtbaar. Dat geldt ook voor de Nederlandse conservatoria. Onder meer via hun lidmaatschap van AEC onderhouden zij uitwisselingsprogramma's met meer dan veertig Europese conservatoria.

Ook participeren opleidingen in internationale netwerken en het ERASMUS-programma. Daarbij is het aantal inkomende uitwisselingsstudenten groter dan het aantal uitgaande studenten. Panels constateren een groeiende populariteit bij buitenlandse studenten. De instroom van deze buitenlandse studenten versterkt het internationale karakter van de conservatoria en bevordert de voorbereiding van de studenten op het internationale beroepenveld. Vandaar dat conservatoria regelmatig in contact zijn met andere internationale conservatoria over onder meer de beroepsvereisten. In de verschillende programma's wordt veel aandacht besteed aan de internationale aspecten van het vak. Ook worden in alle conservatoria regelmatig buitenlandse gastdocenten aange-trokken. De opleidingen Muziek werken met nationale en internationale gastdocenten, gerenommeerde dirigenten, componisten en solisten. De gastdocenten uit binnen- en buitenland die regelmatig hun bijdrage leveren aan het onderwijs, dragen tevens bij aan het intensieve contact tussen opleiding en werkveld en aan de continue reflectie op de internationale beroepsstandaard. Naast hun deelname aan (internationale) netwerken zijn docenten vaak ook betrokken bij concoursen en/of festivals of verbonden aan of lid van (internationale) jury's of adviescommissies. Kortom, de visitatierapporten tonen duidelijk aan dat de Nederlandse conservatoria spelers zijn op internationaal vlak. Sommige richten zich daarnaast vanwege hun inbedding op de eigen stad of regio.

5.5 / Technologisering

In de visitatierapporten zijn enkele passages te vinden die een illustratie kunnen zijn voor de trend naar technologisering:

- › Eén van de conservatoria heeft een lectoraat Art & Technology opgezet.
- › Een opleiding Muziektechnologie is verbonden met de lokale, regionale en nationale creatieve industrie en participeert in een internationaal netwerk ENERCI (European Network for Education and Research for the Creative Industry), dat geïnitieerd is om nieuwe opleidingsmodellen te ontwikkelen met het oog op de creatieve industrie. Hierin staat toegepast onderzoek centraal. Deze opleiding Muziektechnologie profileert zich met een brede oriëntatie die gericht is op artistieke en zinvolle toepassingen van muziek & technologie in contexten als onder andere dans, special needs, tv, film, games en musea.
- › Een popopleiding verbindt via een online-platform alumni en studenten met het beroepenveld. Via deze contacten kunnen studenten ook stageplaatsen zoeken.

5.6 / Inhoudelijke ontwikkelingen

Een aspect van beroepsvoorbereiding van de bachelor-opleidingen Muziek ligt onmiskenbaar in de vaktechnische vorming. Ambachtelijkheid is een belangrijke competentie ten behoeve van de ontwikkeling van de artistieke competentie, ongeacht de muziekstijl waar de opleiding zich op richt.

De plaats en het belang dat het artistieke concept inneemt in de opleidingen is verschillend. De visitatierapporten wijzen bijvoorbeeld op nieuwe ontwikkelingen bij belangrijke actoren in de muziekwereld zoals de Raad voor Cultuur, het Fonds voor Podiumkunsten en Organisaties als BUMA/STEMRA. Deze ontwikkelingen worden door de opleidingen meegenomen in de inrichting van het curriculum. Daarnaast kunnen innovaties binnen het vakgebied een plaats krijgen in de minoren. Panels noteren verder dat de studenten in staat moeten zijn om trends te signaleren en op te pakken.

Hoofdstuk 8 Bijlagen

1 / Uitwerking van de kernvragen

Kernvraag 1:

Op welke wijze worden studenten voorbereid op het (inter)nationale beroepenveld en is deze voorbereiding adequaat?

Voor de beantwoording van deze kernvraag is allereerst gekeken naar de doelstellingen die de opleidingen vooropstellen zoals beschreven in de facetten 'Domeinspecifieke eisen' (facet 1.1) en 'Oriëntatie HBO' (facet 1.3). Vervolgens is uit de visitatierapporten informatie geselecteerd over het didactisch concept, de specifieke voorbereiding op de arbeidsmarkt waaronder ook de aandacht voor het ambacht en voor de ondernemende kant van het kunstenaarschap, de stagemogelijkheden en projecten, de (kunst)theoretische component, en de onderzoeksactiviteiten en lectoraten. Deze informatie komt voornamelijk aan bod in de facetten: 'Eisen HBO' (facet 2.1), 'Relatie doelstellingen en inhoud programma' (facet 2.2), 'Afstemming tussen vormgeving en inhoud' (facet 2.7). Tot slot zijn de bevindingen uit de genoemde facetten afgezet tegen het daadwerkelijk gerealiseerde niveau van de opleidingen en meer bepaald het niveau van de afstudeerwerken, de inzetbaarheid van de afgestudeerden, de aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk. Deze aspecten staan voornamelijk uitgewerkt in het facet 'Gerealiseerd niveau' (facet 6.1).

De visitatierapporten zijn gescreend op de volgende aandachtsgebieden: entrepreneurship en ambacht, onderzoeksactiviteiten en lectoraten, inzetbaarheid van de afgestudeerden, aansluiting op de arbeidsmarkt en de zoekperiode naar werk.

Facet 1.1 Domeinspecifieke eisen

Criteria

- > De eindkwalificaties van de opleiding sluiten aan bij de eisen die door (buitenlandse) vakgenoten en de beroepspraktijk worden gesteld aan een opleiding in het betreffende domein (vakgebied/discipline en/of beroepspraktijk).

Facet 1.3 Oriëntatie HBO bachelor/master

Criteria

- > De eindkwalificaties zijn mede ontleend aan de door (of in samenspraak met) het relevante beroepenveld opgestelde beroepsprofielen en/of beroepscompetenties.
- > De eindkwalificaties weerspiegelen het niveau van beginnend beroepsbeoefenaar in een specifiek beroep of samenhangend spectrum van beroepen waarvoor een HBO-opleiding vereist is of dienstig is.

Facet 2.1 Eisen HBO

Criteria

- > Kennisontwikkeling door studenten vindt plaats via vakliteratuur, aan de beroepspraktijk ontleend studiemateriaal en via interactie met de beroepspraktijk en/of (toegepast) onderzoek.
- > Het programma heeft aantoonbare verbanden met actuele ontwikkelingen in het vakgebied / de discipline.
- > Het programma waarborgt de ontwikkeling van beroepsvaardigheden en heeft aantoonbare verbanden met de actuele beroepspraktijk.

Facet 2.2 Relatie doelstellingen en inhoud programma

Criteria

- > Het programma is een adequate concretisering van de eindkwalificaties, qua niveau, oriëntatie en domeinspecifieke eisen.
- > De eindkwalificaties van de doelstellingen zijn adequaat vertaald in leerdoelen van (onderdelen van) het programma.
- > De inhoud van het programma biedt studenten de mogelijkheden om de geformuleerde eindkwalificaties te bereiken.

Facet 2.7 Afstemming tussen vormgeving en inhoud

Criteria

- > Het didactisch concept is in lijn met de doelstellingen.
- > De werkvormen sluiten aan bij het didactisch concept.

Facet 6.1 Gerealiseerd niveau

Criteria

- > De gerealiseerde eindkwalificaties zijn in overeenstemming met de nagestreefde eindkwalificaties qua niveau, oriëntatie en domeinspecifieke eisen.

Kernvraag 2:

Is sprake van profilering/differentiatie in de opleidingen?

Voor de beantwoording van deze kernvraag is informatie gehaald uit de facetten 'Domeinspecifieke eisen' (facet 1.1) en 'Oriëntatie HBO' (facet 1.3). Deze facetten gaan in op de eindkwalificaties en hun totstandkoming. De beschrijving ervan in de verschillende visitatierapporten geeft tevens een beeld van de wijze waarop opleidingen zich via het opleidingsprofiel profileren.

De visitatierapporten zijn gescreend op de volgende aandachtsgebieden: profilering en differentiatie.

Facet 1.1 Domeinspecifieke eisen

Criteria

- > De eindkwalificaties van de opleiding sluiten aan bij de eisen die door (buitenlandse) vakgenoten en de beroepspraktijk

worden gesteld aan een opleiding in het betreffende domein (vakgebied/discipline en/of beroepspraktijk).

Facet 1.3 Oriëntatie HBO bachelor/master

Criteria

- > De eindkwalificaties zijn mede ontleend aan de door (of in samenspraak met) het relevante beroepenveld opgestelde beroepsprofielen en/of beroepscompetenties.
- > De eindkwalificaties weerspiegelen het niveau van beginnend beroepsbeoefenaar in een specifiek beroep of samenhangend spectrum van beroepen waarvoor een HBO-opleiding vereist is of dienstig is.

Kernvraag 3:

Hoe functioneert selectie aan de poort en staat deze in relatie tot de nagestreefde eindkwalificaties en de kwaliteit van de afgestudeerden?

Voor de beantwoording van deze kernvraag is informatie gehaald uit het facet 'Instroom' (facet 2.5). Dit behandelt de instroom van studenten, zowel de toelatingseisen, selectiecriteria en de selectieprocedure als de aanmeldingen en de aard van de instroom. In de conclusies bij deze kernvraag wordt de link gelegd met de kwaliteit van de afgestudeerden zoals uitgewerkt onder de subtitel 'Niveau van de afstudeerwerken en inzetbaarheid van de afgestudeerden'.

De visitatierapporten zijn gescreend op de volgende aandachtsgebieden: aanmeldingen en aard van de instroom.

Facet 2.5 Instroom

Criteria

- > Het programma sluit qua vorm en inhoud aan bij de kwalificaties van de instromende studenten: vwo, havo, middenkaderopleiding of specialistenopleiding (WEB) of daarmee vergelijkbare kwalificaties, blijkend uit toelatingsonderzoek.

Kernvraag 4:

Hoe treden actuele ontwikkelingen/trends op een systematische wijze binnen in het onderwijs?

Voor de beantwoording van deze kernvraag komt het facet 3.1 'Eisen hbo - personeel' in aanmerking. Dit facet gaat over de verbinding van de docenten met de beroepspraktijk. Daarnaast borgt ook het facet 5.3, dat ingaat op de betrokkenheid van het beroepenveld en de alumni bij de kwaliteitszorg van de opleiding, de systematische actualisering van de opleidingen.

Facet 3.1 Eisen HBO

Criteria

- > Het onderwijs wordt voor een belangrijk deel verzorgd door personeel dat een verbinding legt tussen de opleiding en de beroepspraktijk.

Facet 5.3 Betrekken van medewerkers, studenten, alumni en het beroepenveld

Criteria

- > Bij de interne kwaliteitszorg zijn medewerkers, studenten, alumni en het afnemend beroepenveld van de opleiding actief betrokken.

Kernvraag 5:

Van welke trends/ontwikkelingen (nationaal en internationaal) is sprake in de visitatierapporten en zijn deze richtinggevend voor de opleidingen?

De Projectorganisatie Kunstvakonderwijs voerde in 1998 een serie toekomstverkenningen uit naar de mogelijke invloeden van maatschappelijke krachten op het kunstvakonderwijs. Het toekomstig kunstvakonderwijs, zo schreef de projectorganisatie toen, moet sterk in de maatschappij zijn verankerd. Op basis van een analyse van de ontwikkelingen in de omgeving van het kunstvakonderwijs, beschreef de projectorganisatie de mogelijke consequenties hiervan voor het kunstvakonderwijs. Aan de hand van een aantal voorbeelden wordt in de deelrapporten nagegaan of en hoe de bevindingen uit de visitatierapporten aansluiten op de ontwikkelingen /trends uit het rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs.

Het gaat om de volgende ontwikkelingen/trends die als aandachtsgebied zijn gehanteerd:

1. De veranderende relatie tussen kunst en maatschappij

De vermaatschappelijking van de kunsten maakt dat instellingen een groeiend aantal studenten opleiden die op steeds meer terreinen werkzaam zijn.

Het is wenselijk dat de instellingen een positie innemen ten opzichte van de maatschappelijke behoeften en dat zij een samenwerking aangaan met personen, organisaties en projecten die de toekomstige kunstenaars kennis kunnen laten maken met de gedifferentieerde werkterreinen. Het toepassingsgebied van de kunsten kan daarbij niet breed genoeg worden opgevat.

2. Kunstenaars in de netwerksamenleving

In de netwerkmaatschappij verricht de kunstenaar zijn werkzaamheden steeds vaker in tijdelijke (inter- en multi-disciplinaire) samenwerkingsverbanden. Een ander kenmerk is dat de kunstenaar twee of meer disciplines beoefent,

en zowel autonoom als toegepast werk maakt. De studenten moeten worden voorbereid op een beroepspraktijk waarin ze op diverse terreinen werkzaam zijn. Er zal daarnaast een zwaarder beroep worden gedaan op zakelijke en communicatieve vaardigheden.

3. *Verbindingen tussen disciplines*

Er wordt geëxperimenteerd met samenwerking tussen studenten van verschillende opleidingen. Kunstvakopleidingen zijn niet alleen plekken waar tradities gedoceerd worden, maar zijn ook laboratoria met een verbindende functie; plekken waar kunstenaars samenkomen en waar kruisbestuiving plaatsvindt. Opleidingen gaan onderlinge samenwerking aan, erkennen elkaars curricula, bieden gezamenlijke opleidingen aan en stellen studenten in staat aan elkaars instelling onderwijs te volgen.

4. *Internationalisering en regionalisering*

De kunstsector kan niet los gezien worden van de internationale context. Algemeen wordt aangenomen dat internationalisering tot een verhoging van de kwaliteitseisen leidt. Er zijn stage- en studiemogelijkheden voor Nederlandse studenten. Er zijn docenten die in het buitenland hebben gewerkt. Tegelijkertijd is er een inbedding van de instellingen voor kunstvakonderwijs in het lokale culturele netwerk nodig. Steden en regio's willen zich cultureel nationaal en internationaal profileren.

5. *Technologisering*

De opleidingen zien zich voor de taak gesteld studenten voor te bereiden op een beroepspraktijk waarin technologie een belangrijke rol speelt. Instellingen moeten voortdurend op de hoogte zijn van nieuwe technische ontwikkelingen. Er is behoefte aan vakspecialisten die ook kennis van nieuwe media hebben en het vermogen bezitten om met andere specialisten in een team te werken.

6. *Inhoudelijke ontwikkelingen*

Het artistieke concept wint aan betekenis. Tegelijkertijd is er een toenemende aandacht voor het traditionele ambacht en voor authentieke uitvoeringen en technieken.

2 / Samenstelling van de overlegorganen

Samenstelling klankbordgroep

Marinke Sussenbach (OCW), sessies 1, 2 en 3

Erwin van Braam (HBO-raad), sessies 1 en 4

Fons Schneijderberg (HBO-raad), sessies 1, 2, 3 en 4

Daniëlle Cozijnsen (OCW), sessies 1, 3 en 4

Derek de Beurs (OCW), sessies 1 en 2

Wim Westerveld (OCW), sessie 2

Aanwezigen disciplinebijeekomsten

Netwerk Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving

Richard Ouwerkerk (Hogeschool Rotterdam, voorzitter Netwerk)

Tonny Holtrust (ArtEZ)

Ben Zegers (Rietveld Academie)

Simone Lippens (Hanzehogeschool Groningen)

Jack Verduyn Lunel (Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans, KABK)

Niek Bisscheroux (Hogeschool Zuyd)

Jaap Klazema (Hogeschool voor de Kunsten Utrecht)

Netwerk Theater

Leo Swinkels (Hogeschool Zuyd, voorzitter Netwerk)

André Veltkamp (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten)

Eva van der Molen (Hogeschool voor de Kunsten Utrecht)

Karen Neervoort (ArtEZ)

Ernst Braches (ArtEZ)

Marcel Jansen, waarnemer voor docentenopleiding (Fontys)

Netwerk Dans

Leontien Wiering (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, voorzitter Netwerk)

Klaas Backx (Amsterdamse hogeschool voor de Kunsten)

Jan van Bilsen (Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans)

Anna Beentjes, Samuel Wuersten (Codarts)

Dagmar Hoorn (Fontys)

Ruud van de Kooij (Hanzehogeschool Groningen)

Netwerk Muziek

Harrie van den Elsen (Hogeschool Zuyd, voorzitter Netwerk)

Chris Fictoor (Hanzehogeschool Groningen)

Albert van de Kooij (Hanzehogeschool Groningen, Academie van Popcultuur Leeuwarden)

Juul Diteweg (ArtEZ)

Ruud van Dijk (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten)

Rob van de Zande (Fontys Hogescholen)

Henk van der Meulen (Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans)

Tamara Roemjantsew (Hogeschool voor de Kunsten Utrecht)

Peter Maissan (INHolland)

3 / Tijdspad

Eind juni 2009	Plan van Aanpak afgestemd met opdrachtgever
augustus/december 2009	Analyse visitatierapporten Autonome Beeldende Kunst, Vormgeving, Dans, Theater, Muziek + concept-deelrapporten Autonome Beeldende Kunst, Vormgeving, Dans, Theater, Muziek
5 oktober 2009	NVAO: intern bestuurlijk overleg deelrapporten Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving
9 oktober 2009	Klankbordgroep sessie 1 reactie op de conceptrapporten Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving
2 november 2009	NVAO: intern bestuurlijk overleg deelrapporten Dans en Theater
5 november 2009	Klankbordgroep sessie 2 reactie op de conceptrapporten Dans en Theater
20 november 2009	Disciplinebijeenkomst Netwerk Theater
25 november 2009	Disciplinebijeenkomst Netwerk Dans
27 november 2009	Disciplinebijeenkomst Netwerk Autonome Beeldende kunst en Vormgeving
1 december 2009	Disciplinebijeenkomst Netwerk Muziek
2 december 2009	NVAO: intern bestuurlijk overleg deelrapport Muziek
4 december 2009	Klankbordgroep sessie 3 reactie op het conceptrapport Muziek en afstemming over de vorm van het eindrapport
December 2009/ januari 2010	Reacties van de Netwerken op de deelrapporten verwerken + uitbreiding deelrapport Vormgeving + de gevalideerde conceptversies van de deelrapporten ter beschikking stellen aan de commissie Dijkgraaf + concepttekst algemene conclusie van de NVAO
1 februari 2010	Klankbordgroep sessie 4 reactie op de uitbreiding van het deelrapport Vormgeving en toelichting bij de conceptversie van de algemene conclusie van de NVAO
15 februari 2010	NVAO: intern bestuurlijk overleg aangaande de conclusies
Maart/april 2010	Eindredactie en vormgeving

4 / Verslagen van de bijeenkomsten met de landelijke Netwerken

4.1 / Netwerk Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving

Toevoegingen of actualiseringen door het Netwerk

- > Internationalisering: HKU masters Design en Fine Art zijn geaccrediteerd via de Open University in Engeland; Engelstalige masteropleidingen bij ArtEZ.
- > Beroepspraktijk en ondernemerschap: er zijn nog tal van voorbeelden te geven. Afspraak is dat het Netwerk desgewenst een beperkt aantal toonaangevende initiatieven in het verslag opneemt.
- > Ondernemerschap was één van de onderwerpen die de opleidingen hebben uitgewerkt in hun zelfevaluatie-rapporten.
- > Terecht ligt niet meer enkel de focus op Ambacht binnen de opleidingen.
- > Alumni en beroepenveld: het beroepenveld van Autonome Beeldende Kunst is erg breed en moeilijk definieerbaar; een nauwe aansluiting op het werkveld vormt dan ook een uitdaging. De opleidingen werken aan hun band met de alumni; de praktijk wijst uit dat bijvoorbeeld het terugkoppelen van verbetermaatregelen in navolging op opmerkingen van alumni organisatorisch veel inspanningen vergt.

Tevens geven de netwerkleiden de volgende opmerkingen ter overweging mee

- > Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving vormen samen met de docentenopleidingen een drie-eenheid. Deze opleidingen werken nauw samen (bijvoorbeeld voor het theorie-gedeelte) en het is dan ook strategisch van belang om die samenwerking in beeld te brengen. Het Netwerk vraagt daarom te overwegen of ook over de docentenopleidingen in samenhang met de opleidingen Autonome Beeldende Kunst en Vormgeving kan gerapporteerd worden. Nu krijgen die opleidingen het gevoel dat ze niet meetellen.
- > De analyse betreft enkel de geaccrediteerde, bekostigde opleidingen. Wellicht is het interessant om de situatie die in de brief van de Tweede Kamer wordt geschetst ook en met name af te toetsen aan andere bekostigde hbo-opleidingen die zich richten op deze domeinen, de niet-bekostigde opleidingen die kunstenaars opleiden en aan autodidacten. Vraag hierbij is in welke mate zij de werkloosheidscijfers beïnvloeden. Dat geldt ook voor de MBO-uitstroom.
- > Het Netwerk is benieuwd of de aandachtspunten die uit de analyse resulteren, ook van toepassing zijn voor HBO-opleidingen in andere domeinen en vraagt of hierover informatie

beschikbaar is of dat een vergelijking door de NVAO gemaakt kan worden.

- > Sinds de visitaties in 2007^{9>} zijn de genoemde aandachtspunten opgepakt. Het Netwerk is eventueel bereid tot een vorm van review om de aandachtspunten uit de deelrapporten te toetsen aan de huidige stand van zaken. Dat kan op eender welk moment plaatsvinden; de opleidingen staan paraat.
- > Aangeboden wordt om het instituutsbrede rapport van ArtEZ na te sturen. Hierin wordt via een andere invalshoek gekeken naar de kwaliteit en kwaliteitsborging ten aanzien van de facetten in het NVAO-kader.

Conclusie

In het algemeen heeft het Netwerk geen bedenkingen bij de inhoud van de deelrapporten. Het beeld dat naar voren komt, is herkenbaar. Uiteraard hadden de teksten met nog meer voorbeelden kunnen worden onderbouwd, maar het Netwerk begrijpt dat een selectie gemaakt is op het vlak van de citaten. Het Netwerk valideert de deelrapporten.

Nagestuurde informatie

Hanzehogeschool Groningen

Toelatingsprocedure

De toelatingsprocedure werd met ingang van 2008 aangescherpt. Aankomende studenten moeten nu naast het in te leveren portfolio op de academie een praktijkopdracht en een theoretische opdracht uitwerken. De toetsing van praktische vaardigheden wordt daarmee geïntensiveerd en de toetsing van theoretische vaardigheden is helemaal nieuw.

Aansluiting MBO-HBO

Eveneens in 2008-2009 voerde Minerva een aansluitingsproject MBO-HBO uit om meer grip te krijgen op de instroom vanuit verwante MBO-opleidingen. In principe zijn alle MBO-ers met MBO-4-niveau toelaatbaar maar in de praktijk blijkt dat zij meer dan gemiddeld moeite hebben met het voltooien van de HBO-opleiding. Met een aantal toeleverende verwante MBO-opleidingen zijn afspraken gemaakt om nauwer samen te werken zodat leerlingen en opleiders in het MBO een beter beeld krijgen van de HBO-opleidingen. In dat kader hebben MBO- en HBO-docenten bijvoorbeeld beoordelingsmomenten in elkaars opleidingen bezocht. Er is een definitie opgesteld van wat onder talent verstaan wordt en op basis daarvan worden gezamenlijk speciale programma-onderdelen ontwikkeld voor getalenteerde MBO-ers. Binnen de HBO-curricula wordt gekeken naar mogelijkheden

om MBO studenten vrijstelling te verlenen van onderdelen die zij binnen het MBO al gehad hebben en in plaats daarvan onderdelen aan te bieden die lacunes in hun vooropleiding aanvullen.

Kenniscentrum Kunst & Samenleving

Met de recente oprichting (voorjaar 2009) van het Kenniscentrum Kunst & Samenleving zetten de opleidingen van Academie Minerva en de school of Performing Arts een belangrijke stap voorwaarts ten aanzien van een groot aantal kernvragen en thema's die de NVAO in haar deelrapporten m.b.t. het kunstvakonderwijs aan de orde stelt:

- > Het kenniscentrum biedt expliciet ruimte aan lectoraten en onderzoeksactiviteiten van medewerkers en studenten.
- > Vanuit het kenniscentrum wordt de onderzoekscomponent in de curricula van de opleidingen versterkt waarmee ook de (kunst)theoretische kant van de curricula versterkt wordt.
- > Het kenniscentrum versterkt de band tussen beroepspraktijk en onderwijs door gemeenschappelijke onderzoeksprojecten te initiëren en te faciliteren.
- > Het kenniscentrum stimuleert en faciliteert de samenwerking tussen verschillende disciplines (zowel cross-arts als tussen kunst disciplines en disciplines buiten de kunsten).
- > Het kenniscentrum draagt bij aan de voorbereiding van studenten op het nationale en internationale beroepenveld en stimuleert ondernemerschap.
- > Actuele ontwikkelingen en trends worden onder meer via het kenniscentrum in de opleidingen binnen gebracht.
- > De opleidingen sluiten door middel van het kenniscentrum aan bij de trend om kunst niet los te zien van de samenleving maar het juist midden in de samenleving te positioneren en onderzoek te doen naar de rollen van kunst en kunstenaars in de samenleving.

In het kenniscentrum Kunst & Samenleving bundelen en focussen Academie voor Beeldende Kunst Vormgeving en Popcultuur MINERVA en School of Performing Arts hun onderzoeksactiviteiten. Het kenniscentrum is gestart met 3 lectoraten:

- > Lifelong Learning in Music & the Arts Lector Dr. Rineke Smilde
Info: <http://www.lifelonglearninginmusic.org/>
- > Beeld in Context Lector zsm te benoemen (werving loopt)
- > Popcultuur, Duurzaamheid en Innovatie Lector zsm te benoemen (werving loopt)

Het kenniscentrum brengt praktijkgericht onderzoek naar innovatie van de beroepspraktijk van kunstenaars samen, geeft hieraan inhoudelijk vorm en reflecteert hierop. Hiermee ontgingt het kenniscentrum een nog in belangrijke

^{9>} Twee opleidingen zijn in respectievelijk 2005 en 2006 geïnspecteerd.

mate braakliggend onderzoeksterrein. Docenten en studenten van de opleidingen voeren onder leiding van de lectoren en kenniskring-leden onderzoeksprojecten uit samen met partners uit het werkveld. Het doel van die projecten is inzicht te krijgen in de manier waarop innovatie gestalte krijgt binnen de beroepspraktijk. Op basis van dat inzicht kunnen (toekomstige) kunstenaars optimaal toegerust worden voor hun rol in de beroepspraktijk en om hun creatieve en innovatieve rol in de samenleving te vervullen. Van de onderzoeksresultaten van het kenniscentrum Kunst & Samenleving zullen daarom niet alleen kunstenaars, kunstvakopleidingen en hun docenten profiteren, maar ook het publiek en de samenleving in meer algemene zin.

Hogeschool voor de Kunsten Utrecht

Ondernemerschapontwikkeling/zakelijke kennis

Centrum van Ondernemerschap in de Creatieve Industrie (COCI) van de HKU initieert, ondersteunt en coördineert HKU-breed de ontwikkeling van onderwijsvernieuwingen en diensten gericht op de ontwikkeling van ondernemerschap van studenten en alumni in de creatieve industrie. COCI combineert hierbij de kracht en identiteit van elke HKU-opleiding met kennis over good practices van buiten en binnen de HKU. Dat vertaalt dat zich onder meer (design) in concrete projecten voor externe opdrachtgevers met daarin opgenomen de (zakelijke aspecten) die je tegenkomt in de beroepspraktijk. Dus briefing, gesprekken/onderhandelingen met opdrachtgever, strategie, bijstelling, presentatie, enz. Autonome kunst realiseert één en ander door middel van expert-bijeenkomsten waar zakelijke ervaring uit de beroepspraktijk van kunstenaars wordt overgedragen.

Ondernemerschap is een breed begrip. Het gaat niet alleen over 'de ondernemende houding' maar ook over het daadwerkelijk starten en inrichten van je eigen onderneming. COCI gaat daarbij kennis over specifiek ondernemen in de creatieve industrie verzamelen, uitdiepen en verspreiden. Omdat het ontwikkelen van de eigen onderneming vaak maatwerk is, kunnen studenten en alumni bij onze digitale helpdesk (COCI-desk) terecht voor vragen over en hulp bij het opstarten van een eigen onderneming. COCI werkt hierbij nauw samen met vele andere organisaties op het gebied van ondernemerschap.

Willem de Kooning Academie Hogeschool Rotterdam

Toelating en selectie

De toelatingsprocedure voor het beeldende kunstvakonderwijs gebeurt conform vastgestelde procedures bij alle aanmelders die aan de formele criteria voldoen. Ze worden

uitgenodigd voor een gesprek, waarbij het portfolio en opdrachten worden besproken. Studenten kunnen hieraan voorafgaand tijdens open dagen of individueel op verzoek advies verkrijgen over hun portfolio. Op grond van het gesprek wordt de directie geadviseerd over toelaatbaarheid. Er zijn meer dan 1600 aanmeldingen per jaar, waarvan er ongeveer 400 toelaatbaar geacht worden.

Onderdeel van de selectie is een assessment Nederlands en Engels, bij aanvang van de propedeuse studie, op grond waarvan deficiënties vastgesteld kunnen worden. Op basis daarvan wordt ondersteunend onderwijs aangeboden.

Relatie vooropleidingen

Op grond van een in 2006 gestart onderzoek naar de instroom en doorstroom van de studenten aan de WdKA heeft het instituut haar beleid aangescherpt op het gebied van voortrajecten. De WdKA kent een uitgebreid aanbod aan voortrajecten: oriëntatiecursus, introductiecursus, Kunstlyceum gericht op leerlingen van het de bovenbouw van het VO- HAVO/VWO, samenwerking met cultuurprofielschool Thorbecke Lyceum en gezamenlijke ontwikkeling van het Lyceum voor beeldende Kunst en Vormgeving met het LMC naar voorbeeld van het Amerikaanse model Magnetschools. De WdKA organiseert workshops Basisonderwijs regio Rotterdam (meer dan 50 basisscholen) verzorgd door studenten van de docentenopleiding Beeldende Kunst en Vormgeving als introductie op de mogelijke VO-trajecten. Hetzelfde onderzoek heeft geresulteerd in een selectie van 10 MBO-scholen waarmee in 2009-2010 de bestaande afspraken van samenwerking worden aangescherpt en nieuwe trajecten in gezamenlijkheid worden ontwikkeld. Hierbij is de verhoging van het studiesucces van het traject MBO-HBO het doel.

Rotterdam Academy

Binnen de samenwerking met de MBO-opleidingen uit de regio Rijnmond werkt de WdKA als één van de elf instituten van de Hogeschool Rotterdam aan de ontwikkeling van de Rotterdam Academy. De Rotterdam Academy verbetert de aansluiting tussen het MBO-onderwijs en HBO-aanbod van de Hogeschool Rotterdam. De WdKA ontwikkelt in samenwerking met de ROC-Zadkine vestiging Schoonhoven een opleidingstraject voor de Rotterdam Academy. Als academie voor media, kunst, vormgeving en educatie in één van de G4-steden streeft de WdKA naar een positie als expertise centrum op het gebied van de Cultural Diversity. In het onderwijsaanbod is er structureel plaats gemaakt voor dit thema. Cultural diversity is het onderwerp van een Themaminor, Innovatielab, lectoraat en excellentietraject (honoursdegree).

Zakelijke scholing en ondernemerschap

Alle studenten worden in een doorlopende leerlijn gedurende alle studiejaren op zakelijk inzicht opgeleid. Op deze manier ontwikkelen studenten zich tot cultureel ondernemers die beroepsmatig succesvol opereren. De vakken sluiten rechtstreeks aan op de vakinhoudelijke ontwikkeling. Ten behoeve van de zakelijke scholing wordt intensief en op vanzelfsprekende wijze samengewerkt met het bedrijfsleven. Overal in het onderwijs worden opdrachten rechtstreeks uit de beroepspraktijk geïntegreerd. Voor dit programma zijn er afspraken met verschillende partijen zoals de KvK, Belastingdienst Rotterdam, BNO, Rabobank, Kunstenaars & co en het OBR. Verder worden studenten tijdens hun eindexamen begeleid door een jobcoach. Tijdens portfolio avonden presenteert het bedrijfsleven zich aan studenten en vice versa. Sinds het studiejaar 2008-2009 is een coördinator ondernemerschap aangesteld (0,7 fte).

Voorbeelden van overige beroepsvoorbereiding

De WdKA werkt aan een beroepsvoorbereiding waarbij zowel de traditionele beroepsprofielen als de nieuwe beroepsmogelijkheden voor studenten binnen bereik komen. Hiertoe heeft zij over het bestaande aanbod aan studierichtingen een aantal overkoepelende onderwijsvormen gelegd: CrossLab, Innovatielab, Stadslab en het programma ondernemerschap. Daarnaast zijn diverse platforms ingericht:

> Portal_ Door to the River

Bureau Externe Betrekkingen, Portal_ Door to the River is het portaal voor de WdKA waar vanuit verschillende domeinen gewerkt wordt aan het Outside In Inside Out beleid. De verschillende domeinen zijn Projecten, Alumni, BLAAK10, PR & Communicatie, Voorlichting, Evenementen & Beurzen en Stage.

De verschillende domeinen waaraan gewerkt wordt staan in verbinding met elkaar door cross-overs. Deze cross-overs zijn te zien in interne- en externe relaties, multidisciplinaire en vakoverstijgende samenwerkingen.

> BLAAK10

BLAAK10 is de academie galerie waar studenten, alumni en docenten een platform hebben om hun werk te tonen en te verkopen. Op en vanuit deze galerie worden diverse activiteiten georganiseerd.

> Heldenavonden

Heldenavonden zijn gestart in 2005 en geven studenten zelf de mogelijkheid om aansprekende professionals te ontmoeten in een openbare setting. De avonden worden door studenten georganiseerd, in samenwerking met Lantaren/Venster.

Alumni

De Academie heeft structureel contact met haar alumni. Van daaruit wordt een toepasselijke voortzetting van dat programma ontwikkeld, met bijvoorbeeld workshops, lezingen, cursussen en fora. Het alumnimagazine REX is gerealiseerd in samenwerking met de Head of School van Vormgeving daarnaast is er een symposium gerealiseerd in samenwerking met de afdeling docent beeldende kunst en vormgeving, 'de vierde verdieping'.

Er is een account executive aangesteld met als taak onder andere het ontwikkelen van contractonderwijs in het kader van Een Leven Lang Leren voor alumni en externe geïnteresseerden.

Kunstenaars&Co

Creative Co-makership (COP 2006-2009) was een initiatief van Kunstenaars&Co en Kunst&zaken in opdracht van OCW ter ondersteuning voor het KUO om ondernemerschap in het curriculum op te nemen. De WdKA was één van de drie pilot deelnemers.

Lectoraten

De WdKA profileert zich als een internationaal expertisecentrum door het instellen van lectoraten: Cultural Diversity en Communication in a Digital Age. Vanuit de lectoraten organiseert WdKA expert meetings, congressen, houden van presentaties, verzorgen van publicaties en ontwikkelen van onderwijs. Er is een aanvraag gerealiseerd voor een lector Cultural Diversity. De activiteiten hiervoor zijn reeds gestart. Voorbeelden van activiteiten vanuit de lectoraten zijn Crosslab en Innovation Lab.

Cultural Diversity

Cultural Diversity is een elementair onderdeel van de activiteiten van WdKA; het is een blijvend onderdeel van het lesprogramma. In 2009 had de projectweek bijvoorbeeld Cultural Diversity als thema, net als de projectweek in februari 2010. De tentoonstellingen met affiches van Die Wende in Blaak 10 oktober/november 2009 is daarvan een direct gevolg. Onder meer door een participierend onderzoek is de WdKA/HR een belangrijke gesprekspartner binnen de gemeente. Andere voorbeelden zijn de themaminor Cultural Diversity met een externe opdrachtgever het Historisch Museum en communicatie met hulp van digitale middelen door Roffa 5314 jongeren (jongeren van een wijk in Rotterdam Zuid). In september van het studiejaar 2009-2010 is dit vervolgd met als externe opdrachtgever Kosmopolis.

Verticale studiemogelijkheden

WdKA kent drie Schools (BaMa) met eigen onderwijsprogramma's en 'verticaal leren' tussen deze Schools wordt actief gestimuleerd. Dit gebeurt onder meer met de minor programma's. Voorbeelden zijn CrossLab, de Galerie, Stadslab en de programma's voor internationalisering en cultureel ondernemerschap. Deze initiatieven vormen ook een belangrijk middel om het Outside-In Inside-Out concept ten uitvoer te brengen. Vanuit WdKA's Stadslab werken studenten bijvoorbeeld in teams aan opdrachten en onderzoek over actuele issues die spelen in steden als Rotterdam en Shanghai.

Internationalisering

WdKA onderscheidt zich op het terrein van internationalisering door de vanzelfsprekende wijze waarop internationaal werken op alle niveaus is geïntegreerd. Studenten worden gestimuleerd om exchange programma's te volgen, voor studie, projecten of stages. Docenten van WdKA kennen de internationale beroepspraktijk en hebben een internationaal netwerk. WdKA werkt intensief samen met andere opleidingen en met het internationale bedrijfsleven. Dit resulteert bijvoorbeeld in permanente relaties in Shanghai en Istanbul. Zo heeft de samenwerking met de Dongh Hua University geresulteerd in een vestiging van een "WdKA department" op de universiteit aldaar. Vanaf mei 2010 zal de vestiging binnen de Dongh Hua University, vanuit de WdKA, uitgebreid worden met een permanente medewerker Asian Relations. In Istanbul is in het kader van Istanbul Culturele Hoofdstad 2010 een structureel onderzoeksproject gestart onder aansturing van het lectoraat Cultural Diversity.

ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten

Oriëntatie op de beroepspraktijk

Branche-onderzoeken, visitatierapporten en studentenenquêtes attenderen het HBO regelmatig op de noodzaak van gerichte oriëntatie op het werkveld en voorbereiding op de beroepspraktijk. Daarom hebben de beeldende HBO opleidingen in Nederland de afgelopen 3 jaar veel activiteiten ondernomen om de aansluiting opleiding-beroepspraktijk te verbeteren.

Om een indruk te geven volgt hier een impressie van activiteiten bij ArtEZ Art & Design in Arnhem, Enschede en Zwolle:

> In de meerjaren-beleidsplannen voor de faculteit Art & Design (en de 7 opleidingen die daaronder vallen) zijn en worden in toenemende mate thema's geagendeerd als creative industry, ondernemende cultuur en cultureel ondernemerschap.

- > Leidinggevend en docenten namen de afgelopen jaren deel aan jaarlijkse studiedagen van de faculteit waar dit thema altijd op de agenda stond en aan landelijke discussies van Creative Comakers, gericht op het stimuleren van cultureel ondernemerschap via good practise en interview.
- > Met overheden (provincies en steden) waar ArtEZ actief is werden/worden intentieverklaringen/convenanten afgesloten waarin aansluiting onderwijs-praktijk centraal staat, bijvoorbeeld onlangs met de gemeente Enschede en de provincie Overijssel. (Is als voorbeeld desgewenst opvraagbaar.) Dit leidt tot allerlei nieuwe initiatieven zoals de Arnhem Mode Biënnale en Coming Soon in Arnhem en de Reality Studio's en Digital Filmlab in Enschede
- > Het Art Business Centre (ABC) van ArtEZ organiseert allerlei activiteiten voor studenten en alumni in het kader van ondernemerschap en opdrachtbeleid. Ook heeft dit ABC tot taak om meer samenhang te brengen in de praktijk- en projectbureaus die actief zijn bij de opleidingen op diverse locaties.
- > Er zijn/worden Associate professoren aangesteld (ca. 14). Dit zijn toonaangevende professionals uit de beroepspraktijk die de opleidingen adviseren over de manier waarop zij met werkveld en beroepspraktijk interacteren en hun studenten daarop voorbereiden. Vb voor Fashion & Product Design: David Shah, Alexander van Slobbe (Design), Piet Paris (Fashion & Image) en Marly Nyssen (Fashion & Industry). Associate professoren hebben 3 kerntaken: (1) Adviseur van de vakgroep c.q. opleiding (t.b.v. curriculum en bijzondere projecten), (2) Ambassadeur voor de vakgroep in het internationale werkveld en (3) Boegbeeld voor de opleiding in P.R. en externe communicatie.
- > Er zijn werkveldcommissies ingesteld met wie opleidingen eens per jaar of eens in de 2 jaar overleg hebben over het curriculum en de manier waarop het werkveld daar tegenaan kijkt.
- > Aanpassingen binnen het curriculum. Geconstateerd is dat studenten en werkveld gebaat zijn bij een overzichtelijk onderwijsprogramma met heldere keuzemogelijkheden die aansluiten bij ontwikkelingen in het werkveld. De Art & Design-opleidingen van ArtEZ komen hieraan tegemoet door een breed onderwijsprogramma met gerichte keuzemogelijkheden: beroepsgerichte specialisaties en interdisciplinaire onderwijstrajecten (propedeuse, minoren).

4.2 / Netwerk Dans

Toevoegingen of actualiseringen door het Netwerk

Het Netwerk realiseert zich dat het rapport bijdraagt aan de externe beeldvorming. Vanuit dat perspectief wenst het Netwerk te wijzen op een aantal nuanceringen ten aanzien van de geformuleerde aandachtspunten. Dat heeft met name te maken met het gegeven dat het inmiddels drie jaar geleden is dat de visitaties hebben plaatsgevonden.

Ondernemerschap

Het Netwerk wijst erop dat de competentie ondernemerschap niet altijd eenvoudig uit de programma's kan worden gehaald, vanwege het geïntegreerde karakter ervan. Verder geeft het Netwerk aan dat er een discrepantie bestaat tussen het aanbod en de manier waarop studenten dat meepikken of ervaren. Ondernemerschap wordt geïntegreerd aangeboden (waardoor studenten zich er niet altijd van bewust zijn), staat momenteel ho(o)g(er) op de agenda's van de opleidingen en gaat breder dan enkel de zakelijke kant. Het gaat met name om het zelfstandig maken van voorstellingen, om het ontwikkelen van een pro-actieve houding en om te leren waar en hoe de nodige informatie of hulp kan worden bekomen. De afgelopen drie jaar is op dit vlak heel wat gebeurd in de opleidingen. Het Netwerk merkt tevens op dat de zakelijke kant zeker belicht wordt in de curricula, al dan niet op een expliciete wijze. De manier waarop het aspect ondernemerschap wordt aangeboden vormt een continue uitdaging voor de opleidingen. Een aantal aspecten van het ondernemerschap wordt tevens reeds aangeboden in de diverse voortrajecten.

Theorie

Dat geldt ook voor theorie. Daaraan wordt veel aandacht besteed in sommige vooropleidingen, al zijn die natuurlijk niet noodzakelijk door alle studenten gevolgd. Theorie staat steeds ten dienste van de praktijk en de verbinding met de praktijk heeft voortdurend aandacht. Theorie wordt reeds op een geïntegreerde manier aangeboden. In dat verband wordt volgens het Netwerk het analytisch vermogen dat bij een praktijkuitvoering komt kijken weleens onderschat.

Onderzoeksvaardigheden

De lectoraten waren ten tijde van de visitatie nog grotendeels in ontwikkeling. Op dit moment zijn ze duidelijker verankerd in de opleidingen. Het Netwerk is zich ervan bewust dat de aandacht voor het onderzoek en de verbinding ervan met de praktijk duidelijker zichtbaar moet worden gemaakt en dat helder moet worden gedefinieerd wat de opleidingen verstaan onder onderzoek (explicitieren, positiebepaling, lijnen en beleid uitzetten). Zo is bijvoorbeeld onderzoek in de betekenis van reflectie inherent aanwezig in de dansopleidingen.

Alumni en beroepenveld

Het Netwerk licht toe dat inmiddels alle opleidingen een werkveldcommissie hebben ingesteld. Eerder werd voornamelijk een beroep gedaan op (gast)docenten om feedback te verkrijgen over de opleiding. Ook zijn sommige opleidingen sinds de visitatie gestart met (per opleiding verschillende) alumniprojecten. Aangezien de alumni vaak internationaal uitzwermen, vormt nauw contact onderhouden een hele uitdaging.

Tevens geven de netwerkleden de volgende opmerking ter overweging mee

De samenwerking met de docentenopleidingen beschouwt het Netwerk als een meerwaarde voor de dansopleidingen. Dat komt niet tot uiting in het deelrapport omdat de docentenopleidingen daarin niet zijn meegenomen. Het Netwerk vraagt daarom te overwegen of ook over de docentenopleidingen in samenhang met de dansopleidingen kan gerapporteerd worden. Dit mede vanwege het vervolledigen van het beeld, bijvoorbeeld op het vlak van regionale inbedding en tewerkstelling.

Conclusie

Het Netwerk herkent het beeld dat wordt weergegeven in het deelrapport. Het eigen positieve gevoel wordt hierin bevestigd. Het Netwerk valideert het deelrapport.

4.3 / Netwerk Theater

Toevoegingen of actualiseringen door het Netwerk

Instroom en arbeidsmarkt

De theateropleidingen voeren al jaren een beperkt instroombeleid. Ze betrekken het werkveld intensief bij de selectie, door deelname van docenten die mede het werkveld vertegenwoordigen. De laatste jaren neemt de culturele diversiteit van de instroom toe, merken de opleidingen. Dat is vooral te danken aan de vooropleidingstrajecten (ook met het MBO). De instroomselectie is in de eerste plaats gericht op kwaliteit. Zeer veel kandidaat-studenten melden zich aan (jaarlijks circa 2500), maar slechts een beperkt aantal van hen wordt aangenomen (mede om capaciteitsredenen). Vervolgens vindt in de propedeuse nogmaals een selectie plaats. Toch valt talent niet uit de boot door die strenge selectie. De opleidingen maken zich sterk dat het aanwezige talent bij hen terecht komt. Ook vinden deze mensen na afstuderen werk of creëren ze zelf werk (ondernemende houding + netwerk is daarbij van belang). De opleidingen stellen vast dat de kwantiteit van de uitstroom over het algemeen in overeenstemming is met de behoefte op de arbeidsmarkt.

Aandachtspunt: 'expliciete aandacht voor de competentie ondernemerschap in de programma's'

Op dit vlak is met name sinds de visitaties in 2008 veel gebeurd. Enkele voorbeelden: creative co-makership, een samenwerking tussen ArtEZ en HKU; Art business center bij ArtEZ wordt nu ook vertaald naar de theateropleiding en kent nu voor het tweede jaar op rij een vergelijkbaar traject bij de HKU waaruit ook de artistieke leiders in het veld en de alumni hun voordeel kunnen halen (loket voor ondernemerschap is immers ook voor hen toegankelijk); AHK noemt het initiatief beroepkunstenaar.nl. De opleidingen wijzen erop dat de zittende studenten vaak weinig interesse hebben in kennis over het ondernemerschap. Uiteraard wordt tijdens de opleiding wel op een geïntegreerde manier gewerkt aan bijvoorbeeld het ontwikkelen van een ondernemende houding (zelf initiatieven nemen, zelf projecten zoeken, zelf begrotingen maken bij producties). Een theateropleiding stelt de vraag of de opleidingen zich veeleer op hun alumni moeten richten en scholing en informatie op het gebied van ondernemerschap moeten koppelen aan het alumnibeleid?

Aandachtspunt: 'verder uitbouwen van het alumnibeleid en met name het formaliseren ervan'

De kleine groep alumni wordt door de docententeams gevolgd (niet moeilijk traceerbaar, ze lopen 'in the picture'). Het zou vooral interessant zijn om na vijf jaar te kijken waar ze staan. Al vraagt het een enorme administratieve inspanning. Het

volgen van alumni neemt eerder de vorm van een 'family-concept' aan dan van een 'bedrijfsconcept'. Al worden hier en daar wel initiatieven genomen om op een formele wijze feedback van alumni te verkrijgen (adressenbestand hogeschoolbreed actualiseren; nascholingsaanbod richten op specifieke groepen afgestudeerden; periodieke alumni-onderzoeken; alumni zetelen via hun docentschap in selectiecommissies). De opleidingen begrijpen dat in functie van de pdca-cyclus en de aantoonbaarheid, een formele opzet op maat van de opleiding noodzakelijk is.

Trends

De algemene habitus van een 'open houding naar de omgeving' wordt als een brede actuele ontwikkeling genoemd. Een ontwikkeling die daarmee samenhangt en in alle theateropleidingen zichtbaar is, is het 'Community Theatre'. Een andere ontwikkeling die het netwerk aanhaalt, zijn experimenten met interactiviteit met het publiek. De vergelijking wordt gemaakt met ervaringstheater en games.

Tevens geven de netwerkleiden de volgende opmerkingen ter overweging mee

Het Netwerk merkt op dat de docentenopleidingen niet zijn meegenomen in de analyse. Nochtans vervullen ook zij een voortrekkersrol in de aansluiting op actuele ontwikkelingen. Daarnaast dragen juist zij bij tot de maatschappelijke gerichtheid.

Sinds de visitaties in 2008 zijn de twee genoemde aandachtspunten opgepakt.

Conclusie

Het Netwerk herkent de opleidingen in het deelrapport, dat overigens ook zou kunnen opgaan voor de docentenopleidingen. Het Netwerk valideert het deelrapport.

4.4 / Netwerk Muziek

Toevoegingen of actualiseringen door het netwerk

- › Sinds de visitatie van de masteropleidingen, heeft de toenmalige aanzet van het onderzoek(sbeleid) zich inmiddels geworteld in de masteropleidingen en tot resultaten geleid. Zo zijn de docentencorpsen getraind in onderzoeksvaardigheden. Tevens is een vervolgtraject naar een Phd vormgegeven in samenwerking met onder andere het Orpheusinstituut. Voorts zijn specialistische deelmasters, researchmasters en educatiemasters ontwikkeld. Ook zijn in het kader van het onderzoeksbeleid diverse lectoraten uitgewerkt. Het Netwerk maakt een actuele lijst met lectoraten gericht op Muziek.
Dat de vele inspanningen inzake onderzoek tot resultaten hebben geleid blijkt uit de recente beoordeling van de bacheloropleidingen waarbij panels zich positief uitlaten over de onderzoekscomponent.
- › Aanvullend op het hoofdstuk 'Instroom' in het deelrapport wordt opgemerkt dat ook het propedeutisch examen een selecterende functie heeft.

Tevens geven de netwerkleden de volgende opmerkingen ter overweging mee

- › Het Netwerk merkt op dat de docentenopleidingen niet zijn betrokken bij de analyse. Nochtans richten deze opleidingen zich op een belangrijk deel van de beroepspraktijk en behoren ze integraal tot het muziekonderwijs.

Conclusie

In het algemeen heeft het Netwerk geen bedenkingen bij de inhoud van het deelrapport. Het beeld dat naar voren komt, is herkenbaar. Uiteraard is de geschetste stand van zaken aangaande de masteropleidingen intussen geëvolueerd. De visitatie van enkele masteropleidingen dateert reeds van 2005, 2006.

Nagestuurde informatie

Daarnaast heeft het Netwerk Muziek een lijst nagezonden met een actuele stand van de lopende lectoraten.

Alkmaar

- › Lectoraat Media en Entertainment (binnen de school of Communication, Media & Music)

Maastricht

- › Lectoraat Autonomie en Openbaarheid in de Kunsten, Lector: dr. Peter Peters
- › Lectoraat Toerisme en Cultuur, Lector: dr. Will Munsters

ArtEZ

- › Lectoraat Cultuur en Economie
- › Lectoraat Theorie in de Kunsten
- › Lectoraat Kunsteducatie

Academie voor Popcultuur Leeuwarden

- › Lectoraat Popcultuur, Duurzaamheid & Innovatie (vanaf 2010). Het lectoraat maakt deel uit van het Kenniscentrum Kunst & Samenleving, het gezamenlijke Kenniscentrum van het Prins Claus Conservatorium en van de Academie voor Beeldende Kunst, Vormgeving & Popcultuur Minerva, beide van de Hanzehogeschool Groningen.

Den Haag

- › Lifelong Learning in Music & the Arts, lector: dr. Rineke Smilde gemeenschappelijk initiatief van de Hanzehogeschool Groningen en de Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans Den Haag
- › Docent van de 21ste eeuw, lector: Bart van Rosmalen
- › Kunstenaarstheorieën en de artistieke praktijk, lector: drs. Janneke Wesseling

Tilburg

- › Kunsten Algemeen: Lectoraat "Kunstpraktijk in de samenleving"
Lector: dr. P.J.D. Gielen
Associated lector: P.K.G. de Bruyne

Amsterdam

- › Lectoraat Onderzoek in het Masterprogramma + onderzoeksbegeleiding van de Jazz-studenten door een hoogleraar Jazz (Prof. Dr. Walter van de Leur) aan de Universiteit van Amsterdam
- › Lectoraat Kunst en Cultuureducatie

Colofon

Analyse visitatierapporten Kunstvakopleidingen
© mei 2010

Tekst: Patty Jacobs, interim manager en adviseur kunstsector / Nancy Van San, beleidsmedewerker NVAO

Vormgeving: Smidswater, Den Haag

Drukwerk: Edauw + Johannissen, Den Haag

NVAO

Nederlands- Vlaamse Accreditatieorganisatie

Parkstraat 28 / 2514 JK Den Haag

Postbus 85498 / 2508 CD Den Haag

Nederland

T +31 (0)70 312 23 00

F +31 (0)70 312 23 01

E info@nvao.net

www.nvao.net

NVAO

Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie

Parkstraat 28 / 2514 JK Den Haag
Postbus 85498 / 2508 CD Den Haag
Nederland

T +31 (0)70 312 23 00

F +31 (0)70 312 23 01

E info@nvao.net

www.nvao.net